Проф. Євген Онацький

Українська Мала Енциклопедія

Книжка VII. Літери ЛЕ-МЕ

Накладом Адміністратури УАПЦеркви в Аргентіні

Буенос Айрес — 1960

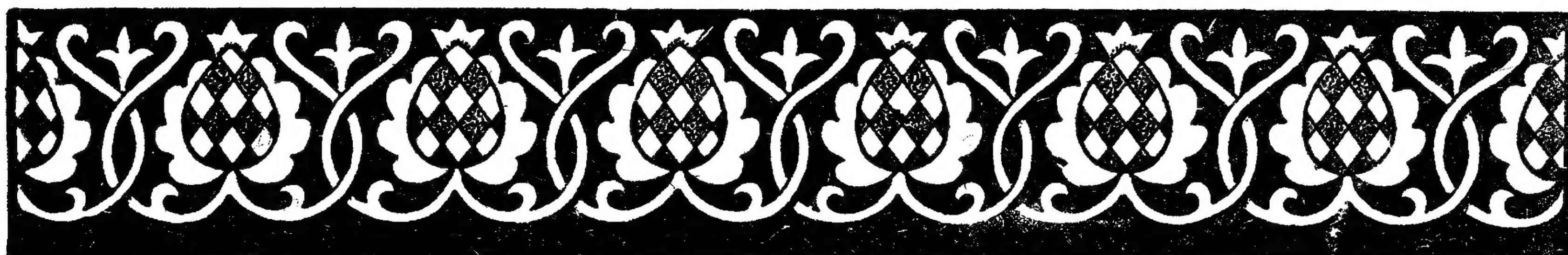

ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ

Дійсний Член НТШ і УВАН

УКРАЇНСЬКА МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ЛІТЕРИ

ЛЕ — МЕ

Накладом Адміністратури УАПЦ в Аргентіні

Buenos Aires

Тираж 1000 примірників.

Друкарня «Чампіон» — c. Mercedes 2165, Buenos Aires. Rep. Argentina.

ЛЕ

ЛЕМІШ — важлива сталева частина плуга, що врізується в землю. ЗРОБИТИ З ЛЕМІША ШВАЙКУ — зіпсувати справу, звести її на нінащо.

ЛЕМІШКА — рід страви, мука, запарена водою. Символ млявої, безхарактерної людини.

ЛЕМКИ — українське плем'я, що жило обабіч Карпатського хребта в Галичині між Попрадом і Сяном на Лемківщині, та на Закарпатті від р. Попраду по Уж. У 1946—48 рр. поляки виселили більшість лемків до СССР, деяку частину на північ в балтійське Помор'я та на Шлезьк, частина їх загинула, бороначи свої оселі, — тому, як зазначає ЕУ, «тепер на старій території лемки збереглися тільки в межах Словаччини». Назва лемки походить від частки «лем» — тільки, що часто зустрічається в їх говірці.

ЛЕНІН ВЛАДІМІР, справжнє прізвище УЛЬЯНОВ (1870 — 1924) — творець і провідник большевицької революції в Росії, перший її диктатор. Народжений в Ярославі, в родині ліберального вчителя гімназії, з молодих літ віддався революційній діяльності, за яку його брата було повішено, а його самого вигнано з університету, де він студіював право, і заслано до Сибіру. Виеміґрувавши з Росії в 1900 р., жив у Швайцарії. Очолене ним ліве крило соціял - демократичної партії в 1903 р. на Конґресі партії в Лондоні, відкололося, розпочавши відомий поділ соціял - демократів на меншовиків і ленінських большевиків. За війни 1914-1917 рр. Ленін гостро виступив проти соціял- демократів, що з патріотизму підтримували свої національні уряди. Після революції в Росії в лютому 1917 р., що розпочалася під ліберальними гаслами, Ленін із своїми ближчими співробітниками, скористав із бажання німецького імперіяльного уряду використати розкладову діяльність большевицької партії для розвалу російської армії, яка тримала фронт проти Німеччини й Австро-Угорщини, і в запльомбованих вагонах, переїхав через Німеччину до Росії. У квітні 1917 р. Ленін прибув до Петербурґу і перейняв кермування московською большевицькою партією, що нараховувала тоді лише 12.000 членів. Разом із Троцьким він підготував т. зв. Жовтневу революцію, яка 25 жовтня ст. ст. і 7 листопада н. ст. покінчила з урядом Керенського і передала всю владу в руки Леніна. Він став головою Ради Народніх Комісарів, як спочатку називалися большевицькі міністри. Ленін поспішився закінчити війну з Німеччиною й Австрією т. зв. Берестейським миром, щоб мати вільні руки для опанування всієї території колишньої царської імперії, на якій виникли національні республіки визволених в революції народів, і в тому найбільша й найбагатша — Українська Народня Республіка, та республіки козачих військ і Кавказу. Їх території використовували тоді для повалення большевицького режиму старорежимні московські генерали Денікін та Вранґель. Для осягнення своєї цілі Ленін з одного боку обіцяв усім народам «право на самоозначення аж до повного відокремлення», а з другого боку протиставляв реставраційним плянам старорежимників все російське й українське селянство, обіцюючи і фактично перепроваджуючи розподіл колишньої поміщицької землі. Постійний член ЦК БКП і приятель Леніна Ларін (справжнє прізвище Лур'є) у своїй книзі «Продовольственная Політика», писав: «Перші три роки пролетарської революції були лише переднім словом, вступом в історію боротьби за утворення першої передумови господарського розвитку, за збирання в одно ціле роздертої держави. Тепер, коли російський пролетаріят і воюючий большевизм, як новий Іван Каліта, знову зібрав землю — пролетарська Росія дістане можливість показати свою енерґію..»

За теорією Маркса, царська Росія була найменше зріла для ком. революції. Її промисловість була майже нерозвинена, її пролетаріят — малочисленний (в 1917 р. всіх робітників у Росії було тільки 1,400.000, себто 1,2% всього населення). Але всупереч цим фактам і теорії Маркса, Ленін переконував — і довів на ділі—, що комуністична революція можлива навіть і в такій економічно відсталій країні, як Росія, якщо тільки цю революцію очолить добре організована партія на чолі з рішучими людьми, вільними від усяких моральних «буржуазних забобонів». Таку партію він і створив, надаючи їй напіввійськовий характер із залізною дисципліною і абсолютним послухом. Ця партія мала бути нібн тільки «аванґардом робітничої кляси», іменем якої мала виконувати диктатуру в період переходу до комунізму. Але залізна дисципліна і абсолютний послух, підтримувані нечуваним терором, скоро перемінили диктатуру партії в диктатуру Центрального її Комітету, а потім і в одноособову диктатуру «секретаря партії», з досі ніде невиданим культом обоженого «вождя».

Коли в 1924 р. Ленін помер від проґресивного паралічу, тіло його було бальзамовано і зложено в спеціяльному мавзолеї на Червоній Площі в Кремлі, до якого щодня скеровуються ще досі численні прощі громадян створеної ним Червоної Імперії. Як вірно завважив Браудер, що від 1921 по 1945 р. був членом Центр. Комітету комуністичної партії США, а від 1930 по 1945 і його ген. секретарем, Ленін фактично був антимарксистом Прийшовши до влади і побачивши не пророцтво Маркса про скору пролетарську революцію в Німеччині не збулося. Ленін «замість маркєової диктатури пролетаріяту, запровадив диктатуру партії над пролетаріятом Замість ставки на революцію в Европі, Ленін поставив ставку на національні визвольні рухи в колоніях. Це антимарксистські установки. Антимарксистською є і ленінова догма, що капіталістичні країни ростуть і збагачуються коштом колоній. Америка і Німеччина не мають колоній, а багатство їхне росте. Робітничий уряд В. Британії, зрікаючись колоніяльного панування над Індією, заявив, що без Індії, як колонії, англійська робітнича кляса і вся В. Британія буде багатшою ніж з Індією. І це справдив дальший розвиток Вел. Британії» («Маркс і Америка» Браудера, «Укр. Вісті» 1959, I, XI).

Відношення В. Леніна до України визначалося його московським імперіялізмом, захованим за гаслами всесвітньої революції, що повинна була мати осередок у Москві, і самоозначення націй, що мало служити для замилення очей всім не-московським патріотам. Справжнє своє відношення до цього облудного гасла, Ленін визначив ще в 1903 р., коли писав: «...Безумовне визнання боротьби за свободу самоозначення зовсім не обов'язує нас підтримувати кожне жадання національного самоозначення Соц. Демократія, як партія пролетаріяту, ставить, як своє позитивне і головне завдання самоозначення не народів і націй, але пролетаріяту в кожній національності. Інтересам саме цієї (клясової) боротьби повинні ми підкорити вимогу національного самоозначення. У цім власне і ріжниться наше ставлення національного питання від буржуазно - демократичного». (Искра, ч. 1903).

24 квітня 1917 р. відбулася конференція большевиків, на якій було обговорено відношення до національного питання. Згідно з описом цієї конференції в «Історії ВКП(б)» вид. 1945 р. Ленін і Сталін висували гасло про право націй на самовизначення аж до відокремлення і до сформування самостійних держав. Проти цього гасла були Бухарін і П'ятаков, обстоюючи єдність Росії. Але коли Ленін вияснив зміст тої облудної формули, і Бухарін і П'ятаков погодилися і ухвалили запроектований в цій справі текст резолюції, що складалася з двох частин — теоретичної і практичної. В першій читаємо:

«За всіма націями, що входять до складу Росії, мусить бути визнане право на вільне відокремлення і на формування самостійної держави. Заперечення цього права і невжиття заходів, які ґарантують його практичне здійснення, рівнозначне з підтримкою політики загарбань або анексій. Лише признання пролетаріятом права націй на відокремлення забезпечує повну солідарність робітників різних націй і сприяє справді демократичному зближенню націй».

Але зате зразу ж в другій:

«Питання про право націй на вільне відокремлення недозволено мішати з питанням про доцільність (у тексті: «целесообразность») відокремлення тієї чи тієї нації в той чи той момент. Це останнє питання партія пролетаріяту повинна вирішувати в кожному окремому випадку цілком самостійно, з погляду інтересів клясової боротьби пролетаріяту за соціялізм».

З того ясно випливає ,що коли московському пролетаріятові, чи Ленінові з товаришами, що від імени того пролетаріяту промовляють, «в інтересах клясової боротьби», відокремлення України видасться «недоцільним», то треба йому всіма силами перешкодити, що й було своєчасно зроблено. Провівши в квітні 1917 р. цю резолюцію, Ленін уже в жовтні вжив рішучих заходів: наказав кинути на Україну червоні частини для захоплення влади і опанування її території з усіма її багатствами, що їх Ленін з іншими московськими імперіялістами вважали «своїми»: як подає та ж цитована вже «Історія ВКП(б)» в ті часи «советська Росія опинилася відрізана від своїх основних продовольчих, сировинних і паливних районів»(!).

В листі Леніна до робітників і селян України з приводу перемоги над Денікіним з грудня 1919 р. читаємо, що наша національна справа

це, мовляв, «справа про те, чи бути Україні окремою й незалежною українською соціялістичною радянською **федеративною** республікою, чи зіллятися Україні з Росією в єдину радянську республіку». І далі: «Всеукраїнський з'їзд рад вирішить справу про те, чи з'єднати Україну з Росією, чи залишити Україну самостійною й незалежною республікою, а в останнім випадку — який саме **федеративний** зв'язок установиться між Україною й Росією». Як справедливо завважував Д. Донцов, — «самостійність України без федеративного зв'язку з Росією була для нього чимсь, що не існує в природі..» (ЛЕНІН, в ЛНВ, 1924, ст. 324).

Проте, 30 грудня 1922 р., себто саме того дня, коли на Першому З'їзді Совєтів СССР було підписано договір про створення союзної республіки — СССР, в якій ліквідувалися намагання до незалежности окремих національних республік, в тому й України, Ленін вже хворий, продиктував до свого щоденника продовження свого «Заповіту», яке в редакції, що її оголошено 1956 р. в московському «Комуністі», носить назву «До питання про національності або про «автономізацію». Там читаємо:

«Видимо, вся ця затія «автономізації» в корені невірна і несвоєчасна. Кажуть, що потрібна була єдність апарату. Звідки виходили ці запевнення? Чи не від того самого російського апарату, що... взятий нами у царизму і тільки трошки-трошки підмазаний совєтським миром?.. Ми називаємо своїм апарат, який насправді наскрізь ще нам чужий і являє собою буржуазну мішанину, подолати, яку за 5 років, при відсутності допомоги від інших... не було ніякої змоги. При таких умовах дуже природно, що «свобода виходу з союзу», якою ми виправдуємо себе, **виявиться пустим папірцем, нездатним захистити російських інородців від навали тієї істино - руської людини, великороса, шовініста по суті, негідника і насильника, яким є типовий російський бюрократ.** Немає сумніву що мізерний відсоток совєтських і совєтизованих робітників **потоне в цьому морі шовіністичної великоруської шушвалі, як муха в молоці«.** Це його передбачення цілком справдилося (див. КОНСТИТУЦІЯ УССР, БЮРОКРАТІЯ, МУРАВЙОВ).

ЛЕННА СИСТЕМА — система державного урядування, що панувала в Середньовіччі, коли короля вважали за власника державної території, яку він роздавав ВАСАЛЯМ з умовою виконувати певні зобов'язання — грошові, військові, тощо. Звідти ЛЕННИК — васаль, що користувався земельною власністю, виконуючи супроти короля певні повинності (Див. ФЕВДАЛІЗМ).

ЛЕНТВІЙТ — заступник війта в Україні XVI—XVIIст.

ЛЕОНТОВИЧ МИКОЛА (1877—1921) — видатний український композитор, неперевершений майстер хорового голосоведення, що його деякі твори як «Щедрик», »Дударик», «Ой, пряду я, пряду» осягли світової слави. Леонтович у своїй творчості ніби об'єднав «народню практику і професійну техніку поліфонії. На новому історичному етапі це своєрідне введення принципів поліфонізації в обробку народньої творчости... в корені змінило поняття праці композитора над фолкльором і створило новий етап у цьому жанрі музичної творчости» (В. Довженко). Західньо - европейський музичний світ, поскільки мав можливість зазнайомитися з творчістю Леонтовича, високо її оцінив, і віденський музикознавець проф Біберштайн в своїй розвідці в 1923 р. про Леонтовича висловився, що «в його композиціях більше змісту, як у декого в операх».

Проте, Леонтович в останніх роках свого життя працював і над оперою («Русальчин Великдень» за лібреттом Т. Танашевич), та, рука підісланого чекіста поклала 23. І. 1921 кінець його творчій діяльності, що видалася московським імперіялістам надто небезпечною. «Коли майбутній історик української культури напише докладний нарис життя та творчости М. Леонтовича, — писав Ол. Чопівський, — цей нарис буде золотою сторінкою в історії нашої культури. Бо, дійсно — все життя, творчість і сама мученича смерть Леонтовича, це — символ страждань України..»

М. Леонтович залишив по собі не так багато закінчених творів — трохи більше, як 130 опрацьовань народніх пісень на хори та кілька творів на слова поетів, але все, ним написане, повне краси й української духовости.

ЛЕПЕХА, ТАТАР-ЗІЛЛЯ (Акорус калямус) - зілля, якому приписувано охоронну силу від русалок, злиднів, потерчат, — тому на Зелені Свята його широко вживано на «КЛЕЧАННЯ»,, встромлюючи його під стріху хат. (С. Килимник «Укр. Рік», IV, 22, 25).

ЛЕПКИЙ БОГДАН (1872—1941) — видатний письменник, поет-лірик і новеліст, професор української літератури в краківському університеті (з 1926 р.), автор студій про Шевченка, М. Вовчка та ін. Провадив культурно-освітню працю з рамени Союзу Визволення України в таборах українців - полонених в Німеччині за першої світової війни, 1915. Був він великим українським патріотом, що пристрасно любив Україну і все своє життя служив їй своїми різноманітними талантами письменника, науковця, промовця і маляра, поклавши в підставу своєї діяльности глибоку віру:

Я вірю, як у Бога,
В відродження країни,
Ще єсть, ще єсть дорога
З упадку і руїни, —
Дорога праці, труду,

Братерського єднання,
Щоб на просвіту люду,
Йшли наші всі змагання...
(«Стріхи мої..»)

Дім Б. Лепкого в Кракові, як пригадував Д. Горняткевич у «Наш. Шляху» в травні 1952 р.) «був неначе українською культурною амбасадою на Заході. Тут познайомлювалися чужинці з нашими культурними надбаннями, про які гостинний господар інформував своїх гостей, як не можна краще...» «Тайна його чару, як промовця, чи професора, лежала в тому що Б. Лепкий був перш усього поетом і своє глибоке знання вмів поєднати з прегарною поетичною формою.» «Він сам був зразковим громадянином і тому докладав усіх зусиль. щоб і молодше покоління нашої національної спільноти було виховане в якнайкращому дусі. На це не жалів ніколи ні свого часу, ні труду. Вже після номінації на становище краківського університету. він прийняв вибір голови кружка «Рідної Школи» в Кракові і опікувався дуже живо гуртком нашої дітвори, яка там ходила до польських публічних шкіл. Щоб не була наражена на винародовлення, він давав їй провід у національному усвідомленні».

Не був він революціонером, своє слово називав «неголосним». але плекав силу духа, знаючи, що тільки ті можуть перемогти, хто йде у бій з вірою у перемогу, тому писав він:

Хто каже вам. що все одно —
Де жити й як вмирати,
Той тягне вас в багно ,на дно,
Той вам дає без дна судно
І каже кермувати.
А я вам кажу: майте слух.
І позір тому дайте,
Що вам говорить волі дух
Про близьку хвилю заверух.
І хвилі тої чайте..

Культурна спадщина Б. Лепкого величезна: чудова лірика, зібрана в збірках поезій «З глибин душі», «Листки падуть». «Знад моря». «Осінь», «Стрічки»; збірки новель та оповідань, як «Кара», «З життя», «Кидаю слова»; «От так собі» «Під ялинку», «Зірка»; низка повістей з пречудовою «Під тихий вечір», «Веселка над пустарем»; шеститомова трилогія «Мазепа», цінні видання Т. Шевченка, Марка Вовчка з його вводними розвідками, зразкові переклади на польську мову творів українських письменників і між іншими «Слово о Полку Ігореві», і врешті низка малярських та рисункових творів. Йому ж належить відома поезія з 1910 р. «Журавлі», що її на мелодію його брата Льва Лепкого співали на його могилі після похорону, і що її продовжують співати на похоронах усіх визначних наших політичних і культурних діячів на еміґрації. Була вона улюбленою піснею сл. п. Симона Петлюри.

ЛЕПКИЙ ДАНИЛО (1888—1912) — греко-католицький священик, письменник і фольклорист, що містив у «Зорі» цінні етнографічні помічення, які я використовую в цій УМЕ.

ЛЕПКИЙ ЛЕВ (нар. 1889) — журналіст, старшина УСС редактор видань «Червоної Калини», автор стрілецьких пісень, в тому славнозвісних «Журавлів» на слова його брата Богдана, та «Ой видно село..» За винятком «Журавлів», майже до всіх своїх стрілецьких пісень сам писав їх тексти.

ЛЕПТА старогрецька дрібна мідяна монета. — символ найбільшого убожества і одночасно найбільшої щедроти серця, як от у Т. Шевченка: «Спасибі, друже мій убогий, — ти, знаю, лепту розділив свою єдину». Цей символічний вираз походить із євангельського оповідання про вдову, що віддала останні свої дві лепти в церковну карнавку: «По-правді кажу вам, що ця вбога вдовиця більш від усіх вкинула.. Усі ж бо з надстатку свого вкидали, ця ж із недостатку свого: що тільки мала, все вкинула, ввесь свій прожиток...» (Марка, XII, 43).

ЛЕРМОНТОВ МІХАЇЛ (1814—1841) — один із найбільших поетів московської літератури, як уважають, другий по Пушкінові, хоча. як і Пушкін, не був чистої московської крови, — був з походження шотляндцем, і не зносив московської духовости, з її деспотизмом і рабством. Засланий на Кавказ, на передову лінію фронту, він схарактеризував московський режим в такому характерному вірші:

«Прощай, немитая Росія,
Страна рабов, страна ґаспод,
І ви, мундіри голубиє (жандарми)
і ти послушний ім народ,
Бить можеть за хребтом Кавказа
Укроюсь от твоїх пашей,
От іх всєвідящего глаза,
От іх всеслишащих ушей»..

Лермонтов, з дивним даром ясновидіння, передбачив прихід большевизму, що був неминучий саме в наслідок тої ненависної йому московської духовости. Він писав, коли йому було лише 16 літ:

Настанет ґод, Росії чорний ґод,
Коґда царей корона упадьот;
Забудет чернь к нім прежнюю любовь
І піща мноґіх будет смерть і кровь,
Коґда детей, коґда невінних жон
Нізверґнутий не защітіт закон,
Коґда чума от смрадних, мертвих тел
Начньот бродіть среді печальних сел.
Чтоби платом із хіжін визивать,
І станет ґлад сей бедний край терзать
І зарево окрасіт волни рек..
В тот день явітся мощний челавек
І ти єво узнаєш і паймьош,
Зачем в руке єво булатний нож...

Лермонтов був забитий у двобою.

Мав великий вплив на деяких українських поетів, як М. Старицький, В. Самійленко та інш.

ЛЕС, ЛЬОС — навіяна дрібнозерниста вапнувата глинка. Горішній шар лесу, перемішаний з перегнилими останками рослин, сірий або чорний, створює ідеальний ґрунт для збіжжя. Вся Україна, за винятком гірських окраїн та Полісся, покрита лесом, — тим-то в Україні з найдавніших часів розвинулося рільництво.

ЛЕСЕВИЧ ВОЛОДИМИР (1837—1905) — український філософ позитивіст· заснував у свойому селі українську школу і за це був засланий. Цікавився українським фолкльором (збірка оповідань Чмихала) і записав свою цінну бібліотеку НТШ у Львові.

ЛЕСТОЩІ — облудні слова неправдивого захвалювання з своєкорисною метою. Абрагам Лінкольн любив говорити: «Краплею меду ловиться більше мух, ніж відром жовчі». В «Основі» читаємо: «Найгірший народові ворог бува той, хто лестиво вихваляє нас, щоб ми не по правді про себе думали» («Основа», 1862, IX, 29). (Див· ДЕМАГОГІЯ). Плутарх писав, що коли одного мудреця запитали, яка тварина найшкідливіша, той відповів: «Якщо маєш на увазі звірюк, то це — тиран; якщо маєш на увазі хатніх тварин, то це — лестун». («Про приязнь і лесть»).

ЛЕСТРИҐОНИ — казковий нарід велетнів-людоїдів грецької мітології, що ніби жив в Україні, де день і ніч так стикаються, що «один пастух іде з паші, а другий на пашу». Пізніше, цей нарід містили на Сіцилії, по сусідству з ЦИКЛОПАМИ. М· Зеров написав сонет «Лестриґони» з прихованою порадою приїжджому представникові західньо - української еліти тікати з Совєтчини якнайшвидше, бо тут «Лестриґони», себто большевицькі людоїди.

ЛЕСЮР ШАРЛЬ ЛЮЇ (1770 — 1849) — французький письменник, секретар міністерства зак. справ. З наказу Наполеона написав «Історію Козаків», себто історію України, якої перше видання, майже цілком втрачене (зберігся тільки один примірник) було видруковано в 1811 р. Лесюр виявляє в своїй книзі (2-е видання 1813 р.) великі симпатії до українців і протиставляє їх москалям: «Українці більш великодушні, більш відверті й щирі, більш ввічливі, більш гостинні, більш працьовиті, ніж русскі. Вони виявляють живий доказ перемоги свободи над людьми, що народилися в неволі» (ст. 225)· Україна, на думку Лесюра, цікава «не тільки своїм впливом на тогочасні сусідні держави, але й тим, що мала двох великих мужів — Хмельницького та Мазепу. Для всесвітньої історії Козаччина цікава двома великими подіями, а саме спробою Володислава IV. за допомогою козаків зробитися справжнім володарем Польщі і, крім того, упадком Карла XII. Для політиків історія Козаччини подає приклад незвичайно ориґінального урядування на зразок Спарти та Риму. Нарешті для статистиків історія Козаччини цікава тим, що показує, як збільшилася російська держава через приєднання козаків і України».

Докладно спиняючись над добою Б. Хмельницького, Лесюр називає її «найбільш блискучою в козацькій історії», а про Хмельницького завважує, що він «однаково вільно розмовляв мовами турецькою, татарською, руською (українською), польською і латинською». «Ніколи козаки не мали вождя, якого можна б було рівняти з Хмельницьким. Розумний, досвідчений, далекозорий, обережний у раді, відважний у битві, він звик витримувати найбільшу втому, невичерпний у втратах і засобах, активний в перемозі, гордий у поразках, іноді засліплений долею і завжди великий твердістю характеру, варварської поведінки супроти ворогів, але справедливий і великодушний для своїх товаришів». Про Мазепу Лесюр писав, що він «до сильної старости зберіг очі, повні вогню, здорового духа і блискучий талант до розмови»· «Після Полтави Україна уявляла (ще) з себе рід окремого князівства, якого незалежність нищили глухо й обережно, щоб не хвилювати неспокійної вдачі її мешканців..» (Січинський «Чужинці...» 157-58)·

На думку Лесюра, Україна, спрагла свободи, жде лише слушного моменту, щоб повстати, змагаючись за своє визволення· .

ЛЕСЯ УКРАЇНКА — див. УКРАЇНКА ЛЕСЯ.

ЛЕТ, ЛІТАННЯ — мандрування в повітрі з допомогою крил. Високий лет (БУЯННЯ, ШИРЯННЯ), як зауважив Потебня, символізує в українських народніх піснях свободу і зв'язане з нею щастя:

Вилітали орли зза крутої гори,
Вилітали, буркотали, розкошу шукали..

Або в такому протиставленні:

Над горою високою голуби літають

але

Я розкоші не зазнала, а літа минають...

Звідти й заклик:

Ой гиля, сизі голубоньки,
На високе літання· (Метлинський).

Але в приповідках нарід дивився на речі більш прозаїчно й реально: «Хто високо літає, той низько сідає» (Номис 8270), бажаючи тим зазначити, що надто амбітні пляни кінчаються пшиком і компромітацією.

ЛЕТА — одна з річок греко-римського підземного царства мертвих, означає ЗАБУТТЯ, і з неї пили тіні померлих, щоб забути минуле. Т. Шевченко у своїй останній поезії «Чи не поки-

нуть нам. небого.·», передчуваючи близьку смерть, двічі згадує про Лету:

Через Лету бездонную
Та каламутную
Перепливем...

ЛЕТАРГІЯ — глибокий сон, що триває часом днями й тижнями й робить враження смерти· Єдиний прояв життя в ньому — биття серця та кровообіг. З ним в'язалися забобонні вірування. Див. ЗАМИРАННЯ. Стан України під Московською окупацією в XIX р. порівнювано з летаргією· Так П. Куліш писав: «Були ми довго наче мертві, були нерухомі, в летаргічному сні... Із цього летаргу пробудила нас рідна мова.·.»

Але для Т. Шевченка це пробудження здавалося ще неостаточним, і він висловлював побоювання, що «Україну злії люди присплять лукаві і в огні її, окраденую, збудять...»

ЛЕ ТАНД ҐАСПАР — французький письменник і старшина, який був довго на службі в Польщі і написав під псевдом ОТЕВІЛЯ книжку про «Історичні зносини Польщі» (вид· 1683. 1687, 1697), яка була перекладена на німецьку й англійську мову (1697). П'ята частина цієї книжки (ст. 61 — 113) присвячена «Україні й Козакам».

ЛЕФЛЕР ШАРЛЬ МАРТЕН (1861 —)— французько - американський композитор, родом із Ельзасу, жив дитиною в Україні і написав оркестрову поему «Спогади дитячих років», з якою виступав на святі музики в Чікаґо. Поема мала великий успіх, і автор її одержав першу премію· Він оповів. що музику цієї поеми навіяли йому спогади про дитячі роки, що пройшли серед українського населення в Смілі на Київщині. У творчості цього композитора українські теми і пісенні мотиви виступають досить часто. Наприклад ще в 1891 р. він написав сюїту «Українські вечірки», яку музична критика оцінила також дуже високо. (Гр· Нудьга в «Визв. Шляху» 1959, III, ст. 292-93).

ЛЕХА — рілля. Від цього слова, мабуть, походить хлібна данина ПОЛЯХОВЩИНА, яку українські селяни платили в В· кн. Литовському XVI ст. (Груш. «Іст. УР.» V, ст· 204):

ЛЕЩАТА — пристрій до стискання предметів. що їх мають різати, пиляти, тощо·

ЛЕЩАТА. ЛЕЩЕТА — вигнуті дві дошки, звичайно з ясеня, або з півн. берези, завдовжки в 1.80 — 2.50 метри. завширшки в 7—12 цтм., що їх прикладовують до ніг і вправляють на них ЛЕЩАТАРСЬКИЙ СПОРТ, чи ЛЕЩАТАРСТВО, що [illegible] із Азії перше до північних народів, [illegible] японців, а в середній Европі по- [illegible] 1889 р. У Галичині серед україн- [illegible] почало шиpитися від 1908 р.. завдяки головно Ів· Боберському. В 1924 р. у Львові був оснований «Карпатський Лещатарський Клюб».

ЛЕЩИНСЬКИЙ СТАНІСЛАВ (1677 — 1766) — король польський з 1704 р., обраний на короля при допомозі Карла XII шведського· Був у зносинах із Мазепою і Орликом. В 1709 р.. по поразці шведів і Мазепи, мусів залишити Польщу, але в рр. 1733-35 був знову королем. цього разу з допомогою французького короля Людовіка XIV. з донькою якого був одружений. Але примушений зректися корони на користь Фридриха Авґуста Саксонського, мусів виеміґрувати до Льотаринґії, якої став суверенним князем, з тим, що після його смерти, ця країна мала перейти до Франції. Переговори з Станіславом про умови абдикації, з доручення короля Людовіка, провадив Григор Орлик·

ЛИБЦІ — мотуз з прив'язаним м'ясом ловити рибу.

ЛИВАН — запашна живиця з дерева босвелія. Вживається до кадила.

ЛИВАРНЯ — виробня різних металевих речей, частин до машин, тощо·

ЛИЗОГУБ АНДРІЙ (1804 — 1864) — дідич. власник Седнева на Чернігівщині, приятель Т. Шевченка, який гостював у нього.

ЛИЗОГУБ ДМИТРО (1849—79) — син попереднього. скараний на смерть в Одесі за участь у терористичній діяльності партії «Народная воля».

ЛИЗОГУБ ІВАН — з 1661 р. уманський полковник. У 1667 р· їздив від Брюховецького до Москви. Пізніше був ген. осаулом П· Дорошенка, але перейшов на бік Самойловича. В 1696 р. допоміг Петрові І здобути Озів.

ЛИЗОГУБ ФЕДІР (1852 — ?), син Андрія. В роках 1901—15 голова губ· земської управи на Полтавщині. За Скоропадського був у 1918 р·головою ради міністрів московської орієнтації.

ЛИЗОГУБ ЯКІВ (†1749 р.). син Юхима Лизогуба. ген. хорунжого за Мазепи в рр. 1688-98 і внук Івана. В рр· 1729-49 був ген. обозним, в поході 1733 р. у Польщі — наказним гетьманом· Москалі переслідували його за підтримку Полуботка в намаганнях відновити гетьманство в Україні, вивезли його до Петербурґа і протримали там у в'язниці до смерти Петра І. Пізніше під його проводом окрема комісія опрацювала проєкт українського кодексу — «Права, по котрим судиться малоросійський народ».

ЛИЗОГУБ ЯКІВ — полковник канівський в рр. 1662-74, за гетьмана Дорошенка, полков-

ник чернігівський за Самойловича і наказний гетьман за Мазепи.

ЛИЗУН — казкова потвора, що живе в вигляді великої звірини, по лісах . і поїдає там людей (Чуб. I. 193). Іншим слов'янам невідомий.

ЛИКО — шкіркувате волокно між корою та древиною, утворене з довгих гнучких цівочок, якими розходиться по всій рослині пожива, витворена в листі. Вживається — головно з липи —до виробу коробок, личаків, а з ликових волокон конопли, льону, тощо, виробляють пряжу. «Лико з кого дерти» — обдирати, грабувати кого. «З одної липи двічі лика не деруть» (Номис 7471).

Мотузи з лика служили в давнину татарам на в'язання полонених. Тому БУТИ В ТАТАРСЬКИХ ЛИКАХ — бути в неволі. ВЗЯТИ В ЛИКА — брати в неволю. У П. Куліша в «Царі — Паливаї»: «Попереду біжить чавуш великий і грамоту султанову читає: в'язати в лика всіх, або стинати».

ЛИЛИК — див. КАЖАН.

ЛИМАН — розширене гирло ріки, затоплене морем, це — відкриті лимани, як от у Дніпра, Дністра, Бога, Кундука; але є і замкнені лимани, відділені від моря косою, або пересипом, як от у Тилігула, Куяльника. В народній пісні співається: «Ой що узяв Дніпр та свою волю: свої бережки промиває, а лиманські коси засипає»... (Сл. Грінченка).

ЛИМАР, РИМАР — ремісник, що виробляє зі шкури сідла, шлиї, упряж та взагалі всякі ремінні речі, крім обуви.

ЛИМПАЧ, САМАН — велика необпалена цеглина, витиснута в дерев'яній формі з мішанини глини з соломою. З них роблять ЛИМПАЧЕВІ чи САМАННІ ХАТИ.

ЛИН — риба сіпрус тінеа. У нас дуже цінитьcя, як найсмачніша риба. «Нема над рибу линину, а над м'ясо свинину» (Номис, 7523).

ЛІНІЯ — примусові роботи українців за Петра I при копанню окопів по тодішній південній границі московського царства од Царіцина на Волзі до устя р. Орелі в Дніпрі. Про цю лінію співала тодішня українська пісня:

У Глухові, у городі во всі дзвони дзвонять
Да вже наших козаченьків на лінію гонять.
У Глухові, у городі стрельнули з гармати,
Не по однім козаченьку заплакала мати.

Злякавшись українського повстання за часів Мазепи, Петро I обіцяв у своїх відозвах не примушувати українських козаків до іншої служби, як тільки «обиклої козацької». Але з поразкою Мазепи й Карла XII, забув московським звичаєм про обіцяне, визискуючи українське населення для своїх московських інтересів: «А козаків ганяли в далекі сторони, на копання каналів (див. КАНАЛЬСЬКІ РОБОТИ, ЛАДОЗЬКЕ ОЗЕРО), на будову кріпостей, в околиці Петербурга, в Астрахань, на Кавказ, «на лінію», як тоді казали, і там козаки гинули й мерли цілими тисячами, а котрі й верталися, то потративши здоров'я і ввесь припас, а не діставали за це ніякої заплати...» (М. Груш. «Ілюстрована Історія України» ст. 389). Тим-то в народній пісні і співалося:

Їхав козак на линію та й вельми обдувся,
Іде козак із линії — як лихо зігнувся..

Насамперед почалися ці важкі роботи на далекім від України східнім кінці тої лінії, як писав про це Рігельман: «В 1716 р., для перешкодження наїздів татар на Росію від Кубанської та Черкеської сторони, післано було з генер хорунжим Іваном Сулимою до Царицина не малу кількість війська для роблення Царицинської лінії і канала по .р Камишенці, од Волги до р. Іловлі, для з'єднання з Доном, чому був майстер Перрі» (Лет. Повеств. о Мал. Р.), III, 113).

У 1718 р. знову ходили козаки робити далі ту саму лінію. У 1722 р. знову було післано під Царицин 10. 000 козаків.

Ще більше українців примушувано працювати на західнім кінці тої лінії протягом на 400 верст за цариці Анни в рр. 1731-33. За записами літописця, що склав «Краткоє Описаніє Малоросії», в 1731 р. було вислано «на линію» з київським полковником Танським 20.000 козаків та 10.000 селян. А 1732 р. знову післано було «на линію» до Орелі 20.000 козаків і 10.000 селян із полковником прилуцьким Галаганом. В 1733 р. знову до Орелі було післано з лубенським полковником Петром Апостолом 10.000 козаків і стільки ж «посполитих».

Змобілізовані в цій справі українці мусіли йти на лінію зі зброєю і припасом. Крім того, кожний мусів мати сокиру, лопату, заступ і мішок, щоб носити землю, Кожних десятеро люду мусіли мати коня з возом, або пару волів з возом, а щоб нарізувати лінію треба було мати на кожних 50 робітників ще й по плугу з волами, плугатирями та погоничами. Для харчів треба було мати окремі вози. Ясно, що такі вимоги мусіли дуже збідніти українців й відбитися на всьому українському народньому господарстві.

У 1735 р. фельдмаршал МІНІХ оглядав лінію і знайшов, що вона мало годиться для оборонних цілей і поставив вимогу вислати йому ще 53.263 робітників із Гетьманщини, Слобожанщини та Вороніжчини, але кн. Шаховськой, що тоді урядував в Україні, бо гетьмана вибирати царський уряд не дозволяв, одписав до Петербурґу, що вистачити стількох людей неможливо, — але глухівська Генеральна Канцелярія все ж вирядила з Гетьманщини ще 15.000 по одному на кожних 8 дворів! Тоді Мініх, розсердившись, написав до Петербурґу,, що по-

перше. лінію зроблено не там, де треба, бо країна між Дніпром і Донцем і так прикрита ріками та болотами, а надто по весні тоді, як Бахмутська провінція залишається без захисту. А, подруге, там, де ту лінію проведено. зроблено її по дурному: в 1735 р. стільки було народу нагнано, що можна було зробити п'ять таких ліній, але люди без догляду гаяли час або робили так, що тільки півечили лінію. бо замість тачок, переносили землю кожухами та жупанами (!) і там, де слід було рівняти ґрунт, накопували без ліку ям.

У відповідь на скарги, що, мовляв, лінія зруйнувала Україну, Мініх писав. що не лінія зруйнувала Україну, а її московські правителі кн. Шаховськой та Тараканов: «Козаки багатьма тисячами в Польщу, до Запорожців, до Татар і до Турків тікають і проти Росії служать, а Україна, така благословенна земля, пустошиться...» (Соловьев «Іст. Росії» XX, 97-99. Цитовано в М. Драгоманова «Політ. пісні укр. народу» ч. І. розд. II. ст. 78-81).

ЛИНОВИЩЕ — стара гадюча шкура, що її скинула з себе змія під час линяння. З нею в'язалися забобони: «Як нападе на кого лихоманка, то треба повісити на шнурочку на шию гадюче линовище». (Сл. Грінченка). Також линовищем обкурювали від пропасниці.

ЛИНГВАР — шкура однорічного ягнити. Її вживали на кожухи і на оправи книжок. (Сл. Грінченка).

ЛИПА — довголітнє дерево з великим листям, запашними квітами і маленькими горішками із криластим прицвітним листочком. З липи деруть ЛИКО (див.), а сушений липовий цвіт уживають, як засіб проти перестуди.

У мові квітів липа символізує подружню любов, а в наших народніх піснях — жінку:

Ой, на річці, на Дунаї,
Там липочка потапає,
Та поверх гілочка випливає,
Вона дубочка прикликає:
— Та подай, дубочку,
Хоч гілочку-
— Та нехай тобі кленок дає,
Що він із тобою вірно живе!

ЛИПА ІВАН (1865 — 1923), з професії лікар, основник (в 1890 р.) конспіративного українського товариства «Братерство Тарасівців», що ставило своєю метою осягнення самостійности України. В 1893 р. організацію Тарасівців було розгромлено, і Ів. Липа опинився в в'язниці. З повстанням української держави Ів. Липа бере діяльну участь в її будівництві перше, як письменник, і видавець, потім міністер віроісповідань (1919), і, як міністер здоров'я (1921).

«Дня 13 листопада 1923 р. не стало піонера свідомого українства. покинув нас один із видатних лицарів Молодої України, чесний, характерний, працьовитий і розумний українець.. Треба пам'ятати, що саме Липа з гуртком своїх товаришів - однолітків започаткував новітній політичний рух на Великій Україні. Це ж від них іде т. зв. «свідоме українство», що прийшло на зміну колишньому «українофільству» з його національною дводушністю..» (В. Дорошенко в «Новому Часі» 24 V. 1937. (Див. ТАРАСІВЦІ).

ЛИПА ЮРІЙ (1900—1944) — син Івана Липи, теж лікар із професії. поет, письменник і публіцист. Автор збірок поезій «Світлість» і «Суворість», роману «Козаки в Московії» (1934), новель «Нотатник (три книжки в рр. 1936-37), та публіцистичних творів «Призначення України» (1938), «Чорноморська Доктрина» (1940) «Розподіл Росії» (1940). «Бій за українську літературу». «Сила історії» та інші. В серпні 1944 Ю. Липа згинув біля с. Витвиця пов. Долина, в рядах повстанського відділу, під час рукопашного бою, як шеф санітарної служби УПА — Південь. (Див. ЕПІТАФІЯ, ВАСИЛІСК, НЕЗРІВНОВАЖЕНІСТЬ).

ЛИПЕНЬ — сьомий місяць в році. Названий так тому, що тоді цвіте липа. Саме тому вважають його найкращим для бджіл. Звали його також КОСНЕМ, бо тоді люди пораються коло сінокосів. Був липень і місяцем громових свят — 8. VII — «Прокіп'я» — перше громове свято, потім іде Гаврила — 13. VII, Іллі — 20. VII, Марії Магдалени — 22. VII. Гліба і Бориса — 24. VII — все громові свята.

ЛИПЕЧНА — давня міра меду, більша від відра. У початку XVI ст. на Поліссі платили з дворища медову данину — 3½ липечни, себто півтретя відра. (М. Груш. «Іст. УР.» V. 123).

ЛИПИНСЬКИЙ В'ЯЧЕСЛАВ (1882 — 1931) — Дійсний член НТШ (з 1914 р.), посол України в Відні в 1918 - 1919 рр. український історик, один із творців державницького напрямку — в протиставленні до народницького в нашій історіографії, дослідник головно Хмельниччини та ролі шляхти в національному українському русі. В 1909 р. він видав першу свою велику працю в Кракові (в польській мові) «Шляхта на Україні», в якій закликав спольщену українську шляхту стати до праці для рідного краю і рідного українського народу. В ній писав:

...«Ми повинні означити своє становище до українського народу, що пробуджується, бо пам'ятаймо, що «розкуються незабаром ззаковані люди», що коли не сьогодні, то завтра вони питатимуть нас тоді: Ви, що посіли такий великий шмат землі, ви, що жили цілі віки нашою працею і потом, що ви зробили для нас і для цієї нашої матері-землі? Що ж ми їм на це відпові-

мо? Що скажемо їм, коли вони заглянуть до історії своїх культурних інституцій, своїх «Просвіт», своїх видавництв, своїх наукових товариств, і коли побачуть, що нема там шляхетських назвищ; коли побачуть, що ті, котрі колись не хотіли давати землю селянинові, говорячи, що йому тільки «культура» потрібна, самі потім, задержавши землю в своїм посіданні, не дали зламаного шага для піднесення цієї культури.

«...Ми повинні нашими духовими і матеріяльними силами, які в цім краю у величезній частині маємо і представляємо, попирати місцеву культуру цього краю і народу, культуру, котра може бути тільки українська, а це тим більше, що ця культура, як це виказує наше минуле, не чужа нам, що маємо в собі велику її частину, витворену віковим життям на цій землі і завдяки праці нашого народу на нас».

1912 р. видає Липинський історію України (польською мовою) під назвою «З минулого України» з розвідкою про полк. Мих. Кричевського. З кожної сторінки цієї книги промовляє ідея української самостійної, незалежної держави.

З інших його історичних праць треба назвати ще «Данило Братковський» (в «ЛНВ» за 1909 р.) «Генерал артилерії Вел. Князівства Руського» (в «Зап. НТШ 1909 р.), «Аріянський соймик в Киселиці» (1910 р.) і особливо — «Україна на переломі 1657—1659» (1920 р.).

Того ж 1920 р. В. Липинський оснував «Український Союз Хліборобів - Державників», а в 1926 р. видав окремою книжкою славнозвісні «Листи до Братів Хліборобів», що перше друкувалися в берлінському журналі «Хліборобська Україна». В цій книзі В. Липинський виступає, як ідеолог і творець українського консерватизму та монархізму у формі «трудової монархії» та клясократії, як речник «патріотизму героїчного, патріотизму посвяти й любови», речник того «ідеалістичного захоплення образом волі й незалежности нації, що йшло в парі з відродженням усіх европейських націй». — як сам він висловився в тій своїй книзі. Будучи глибоко - віруючим римо-католиком, В. Липинський цікавився також релігійними справами, визначаючись і в цьому відношенні великим знанням та розумінням ваги церковних відносин в минулому й сучасному українського народу. Залишив у цій ділянці цінну працю «Релігія і Церква в історії України» (вид. 1925 і 1933 р.), друковану перше на сторінках «Америки».

Про БЕРЕСТЕЙСЬКУ УНІЮ (див.) він там писав: ...«Уніяти кінця XVI і початків XVII ст. були у відношенні до внутрішнього національного життя, і по своїй ідеології і по соціяльних прикметах своїх прихильників — радикалами та революціонерами. Вони намагались радикально — не рахуючись ні з традицією, ні з минувшиною, ні з місцевими, хоч ослабленими, але традиційними авторитетами — перевести повне відродження нації і при тім перевести його не шляхом співпраці і додержування духової єдности з другою, консервативною частиною нації, а на власну руку, революційним порядком.. Як усякі революціонери у часах занепаду і слабости консервативних елементів нації, уніяти XVI ст. і початку XVII ст. тільки себе почали вважати за її одиноких представників і законних вождів. Хто, вживаючи сучасної термінології, до тодішнього «уніятського» (по сучасному кажучи «демократичного») фронту» не належав, той не був справжнім Русином. Для доказу цього писалось цілі томи, фабрикувались «історії», фальшиво інтерпретувались документи і т. д. і т. д. Але як завжди, так і тоді, це була гра з вогнем. Писану історію можна фальшувати, скільки вгодно, але реального життя, яке з дійсної історії випливає, сфальшувати не можливо. Повстання під проводом Б. Хмельницького, що з зовнішнього боку було боротьбою з Польщею, яка між іншим, в своїх інтересах, піддержувала тодішніх українських уніятських революціонерів, — у відношенні до внутрішнього національного життя закінчилося грандіозною контрреволюцією, закінчилось вибухом православної реакції проти надмірного і необмеженого, революційного поступу уніятів. Власне проти уніятів воно в першій мірі всім своїм вістрям, всею своєю розмаховою енерґією в духовій сфері зверталось. І це був ДРУГИЙ АКТ ТРАҐЕДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ, випливаючи логічно з акту першого (себто з БЕРЕСТЕЙСЬКОЇ УНІЇ — Є. О.). Винищуючи унію, православна реакція українська винищувала одночасно все, що в тодішній нації українській було з боку культурного найбільш живе, вразливе, рухоме, поступове. Вона винищувала разом із унією перейняту нею західню культуру, так безмірно потрібну для відродження упавшої і здезорганізованої своєю пасивністю Церкви і культури православної. Але поки ще були духовні вожді типу Могили, поки були вожді політичні типу Хмельницького, вони уміли піддержувати необхідну для існування України рівновагу — рівновагу між Сходом і Заходом. Коли ж не стало Могил і Хмельницьких — цих рідких у нашім духовім і політичнім житті консерватистів, що уміли обмежувати однаково, як непомірну реакцію, так і непомірний поступ — нація Українська, ніким уже тоді не здержувана і не ведена, ослабивши перед тим революцією (БЕРЕСТЕЙСЬКОЮ УНІЄЮ, Є. О.) свій консерватизм, а потім реакцією, (Хмельниччини Є. О.), знищивши сама в собі все активне, західне, поступове, цілим тягарем перемігшої пасивности перевалилася в бік Москви, в бік Сходу. Одночасно, одрізані од «малоросійської» України, активні «западницькі» елементи були в великій мірі поглинуті Польщею, або віділились в релігійно й культурно відмінну частину перед тим духово єдиної національної ці-

лости. Такі були реальні форми й реальні наслідки української уніятської революції і викликаної нею української православної реакції...» («Релігія і Церква... вид. 1933, ст. 57 - 60). (Див. ЛИЦАРСТВО, НАВЕРНЕННЯ).

ЛИПКІВСЬКИЙ ВАСИЛЬ (1854—1938?) — апостол національно - релігійного відродження українського народу, перший митрополит відродженої Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ).

Народився В. Липківський 20. III. 1854 р. в с. Попудні Липовецького пов. на Київщині, в родині священика Констянтина Фотієвича Липківського, дід якого походив з Галичини, з-над річки Золотої Липи. Вчився Василь Костянтинович в уманській духовній школі, в київській Духовній Академії, що її закінчив 1889 р. з ученим ступенем «кандидата богословія».

Року 1890-го В. Липківського було призначено на законовчителя черкаської прогімназії, а року 1890-го 20 жовтня його висвятили на священика. 1892-го року він був призначений на настоятеля липовецького Собору й інспектора шкіл Липовеччини; на тій службі він пробув 11 років. 1903-го р. його призначено директором Київської Церковно - Вчительської школи, але скоро, року 1905, було позбавлено цієї посади за «українофільство» і призначено на священика Св. Покровської церкви на Солом'янці в Києві.

В квітні й травні 1917 р. по всіх українських епархіях відбуваються перші, за ввесь час московсько - синодальної доби на Україні, Єпархіяльні Церковні Собори, з великою участю мирян, що після 230 років мовчання вільними устами заговорили як повноправні члени церкви. Київський Єпархіяльний Собор відбувся під головуванням В. Липківського. Собор ухвалив автокефалію української церкви і виробив проєкт нових статутів — парафіяльного та єпархіяльного.

Діяльність протоєрея Василя Липківського щодалі розвивається. Він закладає «Братство Воскресіння», що скоро перетворюється у Всеукраїнську Церковну Раду, яка енергійно готується до скликання Всеукраїнського Церковного Собору.

На початку січня 1919 р. зібрався Всеукраїнський Церковний Собор (біля 400 членів), але він працював лише кілька днів, бо з-за Дніпра залунали вибухи — на Київ наступали большевики. ВЦР змушена була Собор розпустити.

По тому, р. 1919 В. Липківський працює в II-ій Всеукраїнській Церковній Раді, як заступник голови, утворює українські парафії, перекладає Служби Божі на українську мову, в липні м-ці стає настоятелем Софійського Собору і перетворює його на твердиню української православної церкви. При вступі українського війська до Києва 31. VIII. В. Липківський урочисто зустрічає і палко вітає С. Петлюру — як національного героя. Під час денікінської навали від українців було відібрано всі церкви; проти духовенства розпочалися з боку митрополита А. Храповицького репресії, але ВЦР праці не припиняла! в тяжкій боротьбі вона прокладала шлях до відродження рідної церкви.

На весні 1920 р., коли сваволя московських єпископів в Україні дійшла до краю, ВЦР вирішила не вважати їх за своїх архипастирів. Вона скликала Великі Збори і, керуючись Духом Святим і волею народу, 5-го травня ухвалила урочисто й одноголосно автокефалію Української Православної Церкви. З оголошенням незалежности української церкви від московського єпископату перед ВЦР постало питання про утворення власної національної єрархії. Протоєрей В. Липківський вживав усіх для того заходів, їздив у Полтаву до архиєпископа Парфенія Левицького, посилав делеґації до інших єпископів - українців з походження — Антонія Грановського, Агапита Вишневського, до Грузинського Католикоса, але із-за політичних і загальних тодішніх обставин ці заходи пішли намарне.

Тим часом УАПЦ зростала і ширилась. З усіх кінців України парафії просять у ВЦР автокефальних священиків і богослужбових українською мовою книг. Протоєрей В. Липківський і ВЦР енерґійно готуються до Всеукраїнського Церковного Собору, поширюють благовістя УАПЦ, швидко друкують Служби Божі рідною мовою.

В жовтні м-ці 1921 р. збирається у Києві 1-ий Всеукраїнський Церковний Собор. Він обирає і, чином Олександрійської Церкви перших віків християнства положення рук пресвітерів висвячує на Митрополита Київського і всієї України протоєрея Василія Липківського. Цей акт відбувся 20 — 23 жовтня у храмі св. Софії. (До такого чину висвяти Собор приступив після того, як московські єпископи в Києві категорично відмовилися висвятити єпископів для Української Церкви).

Діяльність Василя Липківського як митрополита — то терновий вінок служіння нашому народові в ті страшні часи. В своїй автобіографії Митрополит писав: «Більшу частину свого митрополичого служіння я провів у подорожах по парафіях і, хоч майже половину часу був під забороною виїзду з Києва, відвідав не менш як 500 парафій (а деякі по кілька разів) із благовістям про Українську Церкву». В той час митрополит був аж двічі ув'язнений.

Обраний усім народом, як борець за його духові ідеали, Митрополит був перешкодою ворогові України, що, розтоптавши її волю і державність, заповзявся знищити і релігійно - національну ідеологію. Перед жорстоким і всесильним фізично катом стояв, як провісник Вічної Євангельської Правди і права своєї нації.

Два нерівні супротивники, дві протилежні сили: послідовник Христа, апостолів і мучеників — з одного боку, і антихрист — із другого.

— Ви знаете, что вас ожидает?- — погрожують у харківському ҐПУ.

— Знаю· як і Христос знав, коли йшов на Голготу! — відповідає Митрополит.

З непохитною вірою в Бога і в духові сили свого народу Митрополит невтомно працював над відбудовою Української Православної Церкви· Вже наприкінці 1926 р. у ній було 32 єпископи та понад 3.000 священиків. Служби Божі всюди відправлялись українською мовою. Відтворено старовинні українські церковні співи. колишні обрядові традиції, мистецтво. Невтомний Митрополит вживав усіх заходів, щоб відродити в рідній церкві все те, що втратила вона за час неволі під московською зверхністю після 1686 року.

Це був проповідник незвичайної енергії, що його почула Україна може вперше після Петра Могили, Сильвестра Косова та Іосифа Нелюбовича - Тукальського, деякі прикмети яких він у собі сполучав· Головний зміст його проповідей — любов до Бога і батьківщини. як конечна чеснота кожного українця. І цілком слушно писали про них: «Вогненний патріотизм і сила змісту».

В той тяжкий для життя церкви час, коли вона не мала ні своєї преси. ні духовних шкіл, перше місце в церковній діяльності надавалося проповідництву·

Жовтень м-ць 1927 р. Відбувається в Києві II-й Всеукраїнський собор. ҐПУ викликає голову Собору, Володимира Чехівського, і наказує, що «коли Собор негайно не звільнить митрополита В. Липківського, він буде розігнаний, а потім обидва — Чехівський і Митрополит підуть на заслання». На доказ категоричности вимог «влади». на Собор прислано її «представників»·

Важко було Соборові переступити через авторитет великого Архипастиря.. Гробове мовчання· Напружені погляди на Митрополита.. Чекають його слова.·

«Чого злякалися, — почав він, — чи не знали раніше. куди й задля чого йдете? По нашій вірі Бог послав нам радість духового відродження але за нетвердість нашої віри він посилає нам випробування. Хто могутніший за Бога? Кого. крім Нього. маємо боятися? Не бійтесь. хто служить Богові і своєму народові. Не бійтесь. хто щиро хоче спасти свою душу. Не бійтесь і відганяйте сумнів. Не бійтесь. бо коли наша справа правдива й угодна Богові. нас ніхто не переможе· Не звертайте на побічні шляхи не наважуйтесь на облудні манівці. тільки відкритий і простий шлях є найкоротша дорога до Бога. На Нього наша надія. Йому слава. честь і поклоніння».

Такі були останні слова Митрополита на Соборі. Щоб урятувати життя митрополита, Собор ухвалив: «Зняти з Митрополита Василія тягар митрополичого служіння»...

Було вжито надзвичайних заходів, щоб людність, яка була на Соборі, нічим не виявляла свого відношення до вирішення Собору. Коли Митрополит виходив з Собору, у всіх були сльози на очах, всі казали: «З І-го Собору ми виходили з сльозами радости. з цього виходимо з сльозами суму та жалю»·

Ім'я митрополита Василія поминати в церквах було заборонено· Ті священики, що насмілилися згадувати його. в час ліквідації духовенства стали першими жертвами жорстоких переслідувань. У лютому 1938 р. 80-літнього дідуся, що жив у с. Чоколівці під Києвом, викликано до НКВД на Печерську, звідки він уже ніколи не вернувся. Ніяких відповідей про його долю сестрі затриманого НКВД не давало. (Майже всі ці відомості взято головно з статті п. Д. Б., в «Укр. Вістях» ч. 27/179). (Див. КАНОНІІ. БОРЕЦЬКИЙ МИКОЛА).

ЛИПКІВЩИНА — так вороги українського релігійно - національного відродження звуть Українську Автокефальну Церкву (УАПЦ), з імени її першого митрополита, висвяченого на Соборі 1921 р· без участи єпископів, себто без т. зв. АПОСТОЛЬСЬКОГО НАСТУПНИЦТВА. способом рукоположення рук тільки всіх присутніх священиків та мирян. що вже не відповідає вимогам встановлених в Церкві канонів. Звідти УАПЦ мала б бути не-канонічною, «самосвятською». У цій справі «Новий Шлях» в ч. 82 видрукував статтю Т· Сидоренка. в якій він закидає противникам УАПЦ, що «самі канони ще не творять Христової Церкви. Вони забули, що московська Церква з своїм орденоносним патріярхом Олексієм безсумнівно канонічна, але нічого спільного з Христом не має, являючись прибудівкою влади Антихриста. Вони·.. забули, що фарисеї й книжники самого Господа Ісуса Христа обвинувачували в порушенні закону (канону Мойсея). Вони забули, що Христос картав цих лицемірів. доводячи їм. що творити добре діло можна і в суботу (витягти вола з рова. чи вилікувати недужого). Вони забули, що після жовтневої контрреволюції упав в рів не віл, а котився у прірву марксо-ленінської облуди 40-мільйоновий український нарід. Вони забули, що митр. Василь і всі єпископи і священики УАПЦ із 1921 р. взяли свій хрест і пішли на Всеукраїнську Голготу, виконавши найбільші заповіді Христа про любов до Бога і ближнього свого, — заповіді на яких базується ввесь Закон і Пророки·..»

ЛИПНИК — рослина Ciрене віссора. На Купала дівчата втикали в косу липник, щоб хлопці до них «липли»· (Сумцов в К. Ст. 1889. VIIII, 420).

ЛІПОВАНИ, ПИЛИПОНИ — московські старообрядці, що за Петра І повтікали з Московщини і оселилися були в Буковині (три села), та на Добруджі, (донські козаки некрасовці), звідки їх викинули запорожці (Аркас ст. 500). (див. ДОБРУДЖА, ЗАДУНАЙСЬКА СІЧ).

ЛИПОК — рослина Асперул Апіріна, якій приписувано в нас магічну властивість наганяти сон. У Печерському Патерику оповідалося про старця Матвія, що мав дар ясновидючости. Стоячи одного разу на всеношній — «перед зорями», себто вдосвіта, побачив він, що по церкві ходить біс в образі чепурного ляха і носить у приполі квіти, що називалися «липок». На кого з присутніх ченців той біс кидав квітку, і до нього вона приставала, той відразу починав дрімати й поспішав до келії.

ЛИС, ЛИСИЦЯ — хижак з короткими ногами і довгим пухнатим хвостом, цінний своїм рудаво бурим хутром, і славний своїм лукавством: «Хитрий, як лис», — загально поширений вираз. «Лисом підшитий», — себто хитрий і підлесливий. «У віч як лис, а поза очі, як біс» (Номис 13.560) — кажуть про фальшиву підлесливу людину. У зах. Европі лис зробився в середньовіччя уосібленням лицемірного ксьондза. Відомі різьби, які представляють лиса, що виголошує проповіді курам. Відповідні епізоди знаходяться і в славному «Лисі Микиті» Ів. Франка, який зібрав у цій поемі всі українські народні перекази про пригоди хитрого лиса, переробивши для того давню повість про Лиса, що виникла в VIII ст. і поширилася в Европі з початку XII ст. Це ще перед ним зробив був Ґете, використавши цей інтернаціональний сюжет для німецької літератури.

Лиса у нас робили добрим на перехід: «Як заяць чоловіка перебіжить, то буде нещастя, а як лис, то щастя» (Ів. Франко. «Припов.» II, 164). Це вірування загально поширене в Галичині, але не знати, звідки воно походить. Давні римляни, навпаки, вважали зустріч із лисом за недобру прикмету (Менар VIII, 272), а в Біблії, у пророка Єзекіїла лиси — це фальшиві пророки. (Єзек. XIII, 4). Цю символізацію використав Данте в своїй «Божеській Комедії», де в нього лис, що кидається на тріюмфального воза Церкви, символізує єресь. В іконоґрафії іноді малювали Івана Хрестителя з лисом — тут він символізує Ірода, що переслідував Предтечу.

ЛИСА ГОРА — гора без рослинности. Звичайно вважали таку гору за місце зборів нечистої сили, відьом і чортів. «І на мудрім дідько на Лису Гору їздить» (Номис 6502). Одна така Лиса Гора відома під Києвом.

ЛИСЕНКО МИКОЛА (1842—1912) — батько української музики, перший український музика - професіонал, глибокий знавець української народньої пісні, блискучий піяніст, композитор, що вивів українську музичну культуру на широкий шлях европейського мистецтва. Ще гімназистом Лисенко написав композицію до вірша Старицького «Моя милованка». З перших студентських років в університеті він уже став збирачем української народньої пісні.

«...Микола Лисенко пішов етноґрафічним шляхом, відзначаючись великим запалом і завзяттям у збиранні народньої музики, записуючи слова й мелодії народніх пісень. До ранніх етноґрафічних праць належить його запис всього весільного обряду з текстом і співами в містечку Борисполі, в Переяславському повіті, для видання Чубинського. Крім ліричних, побутових та обрядових пісень, Лисенко вивчав також і пісні історичні, так звані думи. Лисенко списав (також) геть увесь репертуар кобзаря О. Вересая з текстом і нотами та написав про це розвідку.

Скінчивши університет в 1864 р., Лисенко два роки працює мировим посередником і, зібравши невеличкі гроші, поїхав до Ляйпціґу (Німеччина), де студіював фортепіяно у Райнеке і Мошелеса, а теорію музики у Ріхтера. За допомогою приватних лекцій, які він брав у Ріхтера і Райнеке поряд з консерваторським курсом, Лисенко за два роки скінчив чотирирічний курс консерваторії.

На першому році перебування в консерваторії він написав для роковин Шевченка у Львові, в 1868 р., «Заповіт».

Там же в друкарні Редера він видав перший Збірник українських пісень та написав інші оркестрові й вокальні твори. Повернувся з Ляйпціґу 1870 р. і оселився в Києві. Тут заснував добрий невеликий мішаний хор і ним керував 15—16 років. Після повернення з Ляйпціґу, Лисенко почав видавати в Редера збірники українських пісень, по 40 пісень у кожному, разом чотири, та два видав у Москві у Ґроссе. 1895—6 рр. вийшли з друку обрядові хорові пісні, т. зв. вінки: 1. Веснянки, 2. Веснянки, 3. Купальська справа і 4. Колядки й щедрівки. Ще 1875 р. видав він (збірник веснянок, дитячих пісень, ігор і т. ін.) «Молодощі».

1874 року М. Лисенко поїхав до Петербурґу й там два роки відвідував у консерваторії клясу оркестровки М. А. Римського-Корсакова.

З 1876 р. Лисенко жив постійно в Києві Тут він учить по школах фортепіянової гри та всеціло віддається різноманітній діяльності: дає великі концерти (був сам першорядним піяністом) клясичного репертуару в супроводі оркестри, з хором виконує народні пісні, їздить з ним по Україні, виставляє в Харкові Одесі, Києві свої твори: «Чорноморці», «Різдвяну Ніч», «Утоплену» і др. Як член наукового това

рисіва, пише й видає різні музичні студії. Стає членом «Старої Громади» і в українському клюбі «Родина» головою.

1904 року Лисенко організував в Києві музикально - драматичну школу, а потім також і філармонійне симфонічне товариство «Київський Боян».

Творчість М. Лисенка надзвичайно різноманітна Поряд із фортепіяновими творами, найбільша кількість яких припадає на 1876—77 рр. (коли він був у Петербурзі), Лисенко дуже ретельно працює над композиціями до Кобзаря Шевченка, що складають сім капітальних серій. Лисенко написав теж велику оперу «Тарас Бульба»,

Написав ще також оперети: «Наталка Полтавка», «Утоплена» і уже після 1907 р. «Енеїда». Дитячі опери: «Коза Дереза», «Зима й Весна», «Пан Коцький».

Потім він ще дав музику до п'єс М. Старицького «Чарівний сон» і «Остання ніч» і до мело-деклямації Л. М. Старицької - Черняхівської «Сафо», та її ж одноактової п'єси «Ноктюрн», що був його лебединою піснею, 1912 р. Окрім того, Лисенко написав дуже багато композицій на слова наших поетів, та чужих, перекладених на українську мову, нпр. на слова Ади Неґрі та Гайне. Особливо вдало вийшли композиції на слова Франка, а потім на слова Олеся. Таких композицій у нього було до двох сот і може навіть більше, на жаль з них видруковано не більш двох десятків. Решта загинула в рукописах. А це страшна шкода, бо між ними було багато дуже гарних, просто перлин.

Останній хронологічно твір Лисенка оперу «Ноктюрн» закінчено за день до смерти і інструментовано вже іншим. 6 листопада 1912 р. Лисенко помер у Києві, і його похорон (похований на Байковому кладовищі) перетворився в величну національно - політичну маніфестацію, в якій взяло участь кілька десятків тисяч душ. Коли похід наблизився до Троїцького Народнього Дому, де грала трупа М. Садовського, звідти залунали акорди жалібного маршу, який написав небіжчик до драми Л. Старицької - Черняхівської «Гетьман Дорошенко». Поліція кинулася зачиняти вікна театру, але артисти їх знову відчиняли, аже поки жалібні звуки не замовкли. Тільки тіло внесено на цвинтар, як поліція замкнула браму. Впущено тільки родину, хор і делеґації. По доконанні обряду, знято з домовини червону китайку, яку поліція хотіла секвеструвати, і передано її галицькій делеґації, що в складі шести осіб прибула спеціяльно зі Львова.

М. Вороний написав поезію:

Серце музики спинилось....
Чуєте — серце музики-
Серце, що ритмами билось,
Вже заніміло навіки.
Ох, як те серце любило —
До нестерпучого болю.
Як воно тяжко боліло
За Україну, за волю...
Повне святої розпуки,
Серце музики стискалось,
Далі — не стерпіло муки
і — розірвалось-..

ЛИСИНА — безволосе місце на голові в людини, також біла пляма на лобі в худобини. Лисина вважається в нас наслідком журби та взагалі розумової діяльности: «Не облізе волосся з дурної голови». «Облізло йому волосся з великої журби». Поширена думка, що лиса голова — ознака розумної людини, бере, можливо, початок від французького ченця Ґьюбальда, що жив у IX в. Він написав поему на шану лисих, присвячену королеві Франції Карлові Лисому, в якій твердив, що найславніші люди світу — духовні і світські — були лисі.

Але, не вважаючи на це, великою повагою лисина не користується, і Юлієві Цезареві, як засвідчував Светоній, було, напр., дуже прикро, що він був лисий; тому він старанно начісував на чоло кілька волосків, що йому ще залишалися і найбільш приємним із всіх декретів, що на його шану виніс римський сенат, був той, що надавав йому право завжди носити лавровий вінок, що закривав його лисину. І в нас дівчині заборонялося облизувати макогін, під загрозою, що матиме лисого чоловіка (МУЕ НТШ, VIII, 66)

ЛИСИЙ ДЯДЬКО (ДІДЬКО) — чорт. І мороз у нас теж лисий, — може тому, що за морозу вже дерева стоять голі, безлисті. У заклятті, яке записав П. Куліш, а потім П. Чубинський:

...І ти, морозе, великий й лисий,
Не приходь до нас із своєї комори..

Також в архіві Анічкіна:

...Пішла собі смерть у ліси.
Побіг за нею мороз лисий...

(Ст. Килимник «Український Рік..» II, 157)

ЛИСИЦІ — грубі дерев'яні щимки.

ЛИСКА — тварина з білою плямою на лобі.

ЛИСКА — данина, яку платили священики в XVI ст. «з ґрунту» або «з церкви». Це був грошевий чинш, але давніше платили його, очевидно натурою, себто лисячою шкуркою (М. Груш. «Іст. УР» V, ст. 280).

ЛИСКАВКА — блискуча намистина; також БЛИСКАВКА.

ЛИСТ — правний документ за литовсько - руської держави. З них головні: **ЛИСТ ЗАЛІЗНИЙ** — мораторія заслуженій особі, що стала банкротом не з власної вини, а через стихійні нещастя повені, пожежі, татарські напади, тощо; видавано його на три роки, і за той час треба було сплатити всі борги. Власник Залізного

Листа мав поставити ручителів, що на протязі тих трьох років мали допомогати йому робити все можливе, щоб направити господарство. ЛИСТ ЗАРУЧНИЙ, видаваний з гродського суду шляхтичеві на просьбу іншого шляхтича, щоб не важився на його життя, бо, інакше, окрім накладеної законом кари, мусів би заплатити наложену в листі заруку. Заручний лист зобов'язував обидві сторони. Під московським урядом ці листи не мали жадного практичного значення.

ЛИСТ БОЖИЙ, НЕБЕСНИЙ — рукописний листок релігійного змісту, в якому запевнялося, що жінка, що йогоноситиме, матиме легкий порід. Носили його вагітні жінки.

ЛИСТ ВИЗВОЛЕНИЙ — документ про звільнення з кріпацтва.

ЛИСТ, ЛИСТЯ — зелене вкриття дерев, що в нас на зиму звичайно опадає: відограє величезну ролю в житті рослин, постачаючи їм повітря через продихи — отвори в наскірні на спідньому боці листя, та переробляючи зеленцем потрібну їм поживу. ШИРОКИЙ ЛИСТ — символ краси: «Широкий лист на калині, а ще ширший на дубочку...» Або:

Висока верба, висока верба
Широкий лист пускає (на вербі лист
вузький. Є. О.)
Велика любов, тяжка розлука
Серденько зриває.

Пускання, чи падіння листа у народніх піснях символ розлуки, як то ми бачимо в вищенаведеній пісні. А також і в цій:

Казав же ти, берестоньку,
Що не пущу з себе листоньку.
А тепера пускаєш, сиру землю вкриваєш.
Казав же ти, мій батеньку,
Що не дам тебе, моя доненько.
Тепер даєш та й не жалуєш...

Звідти також: «Лист опадає — милий покидає...» «Листочок стелиться — милий женитьться» (з іншою).

Шелест листя — неспокій, туга, бо шелест листя залежить від неспокійного стану повітря, і цей неспокій в природі ніби ототожнюється з внутрішнім станом.

У Шевченка ця символіка відбилася в відомій поезії «Минають дні...», де «шелестить пожовкле листя.» З другого ж боку, шелест листя представляється часто, як розмова дерев. Звідци: «Листя рясні — слова красні» (Голов. II) і як розвиток попереднього: «Листоньки — мислоньки» (Чуб. IV. 118) і «Лист — розум» (Головацький, II, 832). У зв'язку з цим і пісня:

Не стій, вербино, розкидайся,
Не сиди, Марусю, розмишляйся...
(Чуб. IV, 207).

ЛИСТОПАД — час, коли опадає листя, віщуючи зимове завмирання природи. У нас на цей час припадають дощі, осіння сльота, а з тим хвороби, пошесті, тощо. Тим-то на Лебединщині казали: «Десь на листопаді родився твій чоловік, що такий поганий». Або «В листопаді, кажуть, коні найслабші, а як кобилі лист на голову впаде, або вона на груді спіткнеться- то жереб'я скине» (Голов. 330).

У нас давніше листопадом звали теперішній місяць жовтень, але потім узяв гору галицький звичай називати листопадом одинадцятий місяць.

ЛИСТОПАДОВЕ СВЯТО, свято ЛИСТОПАДОВОГО ЗРИВУ, роковини проголошення української державности на західніх українських землях, що були досі під Австро - Угорщиною.

Вранці 1 листопада 1918 року Українська Національна Рада у Львові, створена на своїх установчих зборах 18 жовтня 1918 року, перебрала владу. У Львові замаяв гордо український блакитно - жовтий прапор. Головою Української Національної Ради став др. Євген Петрушевич. В українському державному будівництві взяли чинну участь усі діючі тоді українські політичні партії Галичини й Буковини. В Галичині співдіяло в українській державній праці й наше греко - католицьке духівництво з своїм єпископатом під проводом митрополита Андрея Шептицького.

Українська Національна Рада у Львові створила 9 листопада 1918 року уряд під проводом д-ра Костя Левицького, складений із представників усіх тодішніх українських партій, як Уряд Західньої Української Народньої Республіки (ЗУНР). Політичний стан речей у Києві був ще тоді не з'ясований, а тому перед злукою всіх українських земель в одну Соборну Державу треба було проробити ще підготовну працю. Національна Рада дала в тому напрямі доручення своєму урядові, який уже 1 грудня 1918 року уклав у Хвастові попередню угоду з Директорією Української Народньої Республіки.

Українська Національна Рада, що перебувала тоді вже у Станиславові, законом 3 січня 1919 року проголосила злуку Західньо - Української Республіки з Українською Народньою Республікою, уряд якої перебував у Києві. Об'єднання всіх українських земель в єдину Українську Соборну Державу було проголошене Трудовим конґресом у Києві окремим урочистим актом 22 січня 1919 року.

Проти змагань українців за власну державу в Галичині виступили із зброєю в руках поляки у Львові, а незабаром і вся Польща. Геройська боротьба Української Галицької Армії з великими силами польського наїзника тривала понад 8 місяців і закінчилася ворожою окупацією Галичини. Українська Галицька Армія мусіла відступити за Збруч, де разом із

Наддніпрянською Армією пішла походом проти большевиків. Наприкінці серпня 1919 року обидві армії звільнили від ворога столицю України — Київ.

Святкування дня Листопадоваго Зриву має всеукраїнське значення — воно виявляє волю всього українського народу до спільного всім національного ідеалу — створення української соборної державности, що має охоплювати всі українські землі: для української національної традиції Львів мало чим менше дорогий, ніж Київ. Наддніпрянський національно - державний зрив у Києві в 1917—18 рр. творено при співучасті галичан — Січових Стрільців Є. Коновальця; на оборону Львова в 1918 р. поспішали козацькі наддніпрянські курені полк. Долуда, і в 1938 р. на захист Хусту Карпатської України з'їздилася молодь з усіх частин української землі. Листопадовий зрив — то лише один етап в поході всієї української нації до державної й національної незалежности в спільній усім українцям Соборній Державі.

ЛИСТУВАННЯ — листи до знайомих і приятелів Писання листів — великий осяг людської культури й цивілізації. Людина, що не відповідає на одержані листи — мало культурна людина. Люди, що пишуть тільки ділові листи, — включно з письменниками, що не напишуть рядка, якщо тільки не для книжки, чи для якої статті, — люди убогі духом, бо лист до приятеля — це найшляхотніший вияв людського духу, бо він не переслідує звичайно своєкорисної цілі і має на меті тільки обмін думок та вилив почувань. Саме тому приватне листування великих людей — часто не менш цікаве, ніж їхні друковані твори: в ньому вони — в контакті зі своїми приятелями — самі себе виясняють і знаходять. Великі люди залишають по собі велике листування... Часи культурного розквіту якоїсь країни багаті на листування. Занепад листування — непомильний знак культурного занепаду країни. В СССР листування зведене до мінімуму, до ділової необхідности. Лист до приятеля — це відкриття власної душі і власного серця, призначене тільки приятелеві в певності що він його не спрофанує і не осмішить, показуючи його іншим. Тому-то в усіх культурних країнах існує закон про непорушність чужих листів, ніхто не має права без спеціяльного дозволу читати листа, не до нього адресованого Цей закон зобов'язує й пошту, через яку листування переходить. Але в СССР, як і в інших країнах тоталітарної диктатури та поліційного режиму, таємниці листування не існує кожний лист може бути відкритий і прочитаний в цензурі. Тим-то в СССР люди або не пишуть листів щоб відкрити свою душу приятелеві і обговорити з ним якусь інтимну справу, якусь свою приватну думку, або пишуть в ній нікому — поза двома - трьома особами — нецікаві речі, та ще й часто замасковані езоповою мовою Занепад приватного листування в СССР — найкрасномовніший показник культурного занепаду цієї країни під тоталітарним советським режимом.

ЛИСЯНСЬКИЙ ЮРІЙ (1773—1837) — український мандрівник, що в 1795 р. розмовляв з Джорджем Вашінґтоном у Філядельфії, а в 1805 р. зробив подорож навкруги світу, яку й описав (по московськи), виявляючи значну спостережливість.

ЛИТВИН МИХАЙЛО, мемуарист середини XVI ст., литовського походження, що залишив записки «Про звичаї Татар» (вид. в Базелі в 1615 р., але складені в рр. 1548 — 1555), побував і в Україні в 1550 р. і був вражений багатством тодішньої української природи: «Київ — писав він, — має ґрунти такі родючі і легкі до оброблення, що як їх виорати парою волів і то тільки один раз, буде пребагатий урожай. Навіть не оброблені, ці ґрунти дають рослини поживні для людей своїм корінням та стеблом. Також дерева з ріжними благородними овочами і виноградні лози з великими китягами, зовсім добрими, — вони дико ростуть самі подекуди по скалах. У старих дубах і буках, дуплястих від старости, зчаста збираються рої бджіл і стільники, прегарні кольором і запахом. Звіря в лісах і долах така сила, що зубрів, диких кочей і оленей б'ють тільки для шкури, а з м'яса беруть тільки хребетні, товстіші частини, решту кидають — так його дуже багато. Олениць й диких кабанів зовсім не вживають. Диких кіз така маса прибігає зимою з степів у ліси а літом у степи, що селянин їх б'є тисячки. На ріках дуже багато бобрових гнізд. Птахів сила предивна, так що весняною порою хлопці набирають повні човни яєць качачих, диких гусей, журавлів, лебедів, а пізніше набирають повні хижі молодих птахів. Орлят беруть до кліток задля їх пер, що приладжуються до стріл.

«Собак годують м'ясом звірячим і рибою. Ріки там бувають повні риби, коли нечувані маси осетрів та іншої великої риби йдуть з моря на солодку воду. Тому деякі з рік звуться золотими, особливо Прип'ять. Дійсно, вона в однім місці коло Мозиря на устю Тура, коли прибуває свіжа вода з джерел, на початку березня, щороку наповняється таким множеством риби, що як кинути спис, то він сторчить і тримається просто немов би його встромив у землю — така там густа риба- Сам би я не повірив, якби не бачив часто, як там черпали без перерви рибу і наловляли часом на один день тисячку маж приїжджим купцям що приходять тільки на той час коло повороту сонця (весняного зрівняння)» (У Груш. «Іст УР». VII, ст. 4—5);

По всіх доплинах Дніпра, — писав він, — спроваджують до Києва рибу, м'ясо, футра, мед а також сіль з таврійських лиманів, де навантаження сіллю цілого корабля коштує 10 стріл».

Говорячи про пороги і переправи Дніпра Литвин зазначає: «Цю ріку називають текучою медом і молоком, бо в своїх верхів'ях тече вона лісами з багатством бджіл, а нижче по степах з випасами, а тому доставляє силу меду й молока для свого населення». «Київ переповнений чужоземним крамом, бо ж нема шляху більш знаного, як старовинна, бита і добре відома дорого, що веде до чорноморського порту — міста Кафи (див.), через ворота Таврики, на таванський перевіз на Дніпрі, а звідти до Києва...»

У Києві — «така велика кількість дорогих шовкових одягів, дорогоцінного каміння, соболів та ін. дорогоцінних футер, що мені самому траплялося бачити шовк, що коштував дешевше, ніж у Вильні льон, а перець дешевше соли. Мешканці України відзначаються хоробрістю і зручністю, тому «в цій країні дуже легко набирають добрих вояків...»

Але й на сонці бувають плями, і Україна має свої невигоди від нападів татар, люди «хорують на пропасницю що приходить через денне спання та від надмірного уживання риби і овочів: хоріють коні від затроєної рибами трави; засіви нищить сарана; по лісах і берегах річок цілі рої ґедзів, комарів і мух, що годуються людською кров'ю..» (У В. Січинського «Чужинці..» 50—51).

ЛИТВИНЕНКО - ВОЛЬҐЕМУТ МАРІЯ (1894 —) — славна оперова співачка перше у Садовського в Києві (1912 — 1914), потім у Петербурґу, а від 1923 р. у Харкові. Останніми роками навчає співу в Консерваторії у Києві

ЛИТВИНОВА ПЕЛАГІЯ з роду БАРТОШ (1833—1904) – український етнограф, дослідниця українського весілля, життя та звичаїв на Чернігівщині, знавець українського народнього мистецтва, авторка «Українського Народнього Орнаменту» (т. I в 1878 р. т. II. 1902). Співпрацювала з виданнями НТШ у Львові та в Кіевск. Старині у Києві.

ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ — збірник литовсько - руського (українського) права з XVI ст., що ним послуговувалися в Україні аж до 1840 р. Його постанови ввійшли в Уложеніє царя Олексія Михайловича (1649 р.), а пізніше і в новий корпус Російської держави, як місцеве право Лівобережної України. В основі Литовського Статуту лежало звичаєве право українського та білоруського народів. Литовський Статут мав три редакції: перший, або Старий, з 1529 р., був, на бажання шляхти, перероблений та проголошений на соймі 1566 р. — це другий або Волинський; третій з 1588 р., писаний тодішньою українською канцелярійною мовою і надрукований в Вильні, в друкарні Мамонтових, мав кілька видань і вважався найкращим збірником права в усій Сх. Европі. Тому, що в Литовський Статут увійшли звичаєві українські норми, зафіксовані в Руській Правді XII ст. та процесуальні звичаї українських КОПНИХ (див.) судів, Литовський Статут був такий близький правосвідомості українського народу, що був прийнятий в Україні як «своє власне національне право». (А. Яковлів в Зап. НТШ, т. 159, ст. 37).

ЛИТОВСЬКО - РУСЬКА ДЕРЖАВА — форма державного життя, в яку вилилися суспільні відносини в Україні XIII—XIУ ст., коли в ній закріпилася влада литовських князів. Деякий час литовські чинники змагалися з руськими (українськими), але вже Гедімін (був в. кн. литовським в рр. 1315—37), поширивши свою владу на Волинь і Київщину, коли українські землі творили 2/3 Литви, прийняв титул «короля русинів». За Ольґерда ж (1341—1377), коли у склад Литви ввійшли і князівства брянське, сіверське, чернігівське та, крім Волині та Київщині, ще й Поділля, руська (українська) народність набирає особливе значення, і Литва приймає руську державну систему. На перешкоді дальшому розвиткові українських впливів в Литовсько - Руській Державі стало її з'єднання з Польщею в 1385 р. за Ягайла що одружився з польською королевою Ядвіґою. Спроби Витовта унезалежнити Литовсько - Руську Державу від Польщі не вдалися, і її з'єднання з Польщею було потверджене на Городельському соймі 1413 р. Реформи XУI ст. наближають устрій Литовсько - Руської Держави до польської, і в 1569 р. на Люблинському Соймі доходить до повного з'єднання Литовсько-Руської Держави з Польщею.

Литовсько - Руська Держава мала федеративний характер: поодинокі частини мали широку автономію. Від XIV ст. на чолі держави стояв великий князь (господар) Органами загального урядування були ТИВУНИ (див.), а від XV в. НАМІСНИКИ (див.), що почали називатися ДЕРЖАВЦЯМИ (див.), подекуди СТАРОСТИ І ВОЄВОДИ (див.). Головніші посади при дворі вел. князя — канцлер, підскарбій земельний і гетьмани. (Укр. Заг. Енц.)

ЛИТОВЧЕНКО ОЛЕКСАНДЕР (1835 — 1890) — український маляр із Кременчука, що став одним із видатніших мистців на московські історичні теми, створивши цілу низку славних творів, як «Стрілецький бунт», «Цар Олексій Михайлович із патріярхом Ніконом», «Іван Грозний показує свої скарби англійському амбасадорові», «Бояриня Морозова», «Сокольничий» та інші. За «Сокольничого» одержав титул академіка російської Академії Мистецтв але покинув її, разом із 30 іншими мистцями, протестуючи проти псевдо - клясичної деспотії, що там запанувала.

ЛИХВА, ЛИХВАРСТВО — побирання надмірних відсотків, або надмірного зиску, використовуючи чуже скрутне положення. В Укра-

їні вже Володимир Мономах встановив закон, що при дуже високих відсотках, позиченого капіталу не треба звертати. М. Грушевський писав: «Ми знаємо, яке розповсюднене було по великих містах лихварство, і в які страшні лабети воно хапало своїх клієнтів; знаємо, що обмеження процентів було переведено після повстання 1113 р., — очевидно, під натиском тієї бідноти, що його робила; річ зрозуміла, це бідне міщанство й було предметом лихварських спекуляцій бояр. Ми побачимо далі, що ця лихва мала в результаті перехід свобідних довжників в категорію півсвобідних ЗАКУПІВ (див.) - наймитів, відданих на ласку й не-ласку «господина», і навіть у категорію холопів...» («Іст. УР» III, 315). Церква завжди осуджувала лихву, але, як зазначив М. Грушевський, у своїх нападах на лихву наше духовенство «звичайно не відріжняло властивої лихви себто занадто високого проценту, від проценту взагалі: всякий взагалі процент християнські моралісти уважали протиприродним і неморальним (в цьому відношенні виняток робить КАЛЬВІНІЗМ, що виправдує позичку капіталу під відсотки, Є. О.). Тому і в нашім письменстві рідше зустрічаємо розріжнення «немилостивого різа» (відсотка) від різоїмства взагалі, а частіше маємо загальні інвективи на це останнє. Таких загальних виступів проти «різоімства й лихоімства» повна наша перекладана й оригінальна література... Канонічні наші писання, за грецьким Номоканоном, уважають різоїмство за перешкоду до свячення на церковну службу; наука про сповідь ставить різоімство між найтяжчі гріхи: поручаючи всяке неправедне майно звертати, щоб привернути собі ласку Божу, вона каже крадене віддавати десятирицею, а «різоїмне» — сторицею! У дуже сильних виразах виступав проти лихви м. Никифор: «Коли ти постишся, а береш великий процент, нічого не поможе тобі піст: ти думаєш, що ти постишся, а сам їси м'ясо — не м'ясо овече або іншої худоби, призначеної на поживу, а плоть братню, бо ти ріжеш йому жили і колеш його тяжким ножем — «лихоіманія неправедния мзди тяжкого різа...» («Іст. УР.» III, 394).

ЛИХИЙ ЧАС, ЛИХА ГОДИНА — див. ГОДИНА.

ЛИХИЙ НА ОЧІ,ЛИХІ ОЧІ — див. ЗУРОЧЕННЯ.

ЛИХО — нещастя, біда. У нас часто уосіблюється: « Не буди лиха, нехай спить. «Не шукай лиха, — само тебе знайде» (Чуб. I. 263). Крім життєвої мудрости, у цих приповідках відбиваються й давні вірування.

ЛИХОМАНКА — див. ПРОПАСНИЦЯ.

ЛИЦАР — КОЗАК ІЗ САМОПАЛОМ — герб гетьманщини, що дійшов свого найкращого геральдичного й сфрагістичного оформлення за Ів. Мазепи, і був потім ще більше вдосконалений Ю. Нарбутом за Павла Скоропадського, як то можна бачити на обгортці київського місячника «Наше Минуле» за 1918.

ЛИЦАР — КОЗАК ІЗ СПИСОМ, застромленим біля нього в землю — це територіяльно військовий герб Запоріжжя.

ЛИЦАРСТВО — комплекс психічних прикмет, що визначають поведінку людей високоальтруїстичного і одночасно мужнього типу. Назва походить від військово - релігійної установи феодального середньовіччя, коли люди шляхетного походження — бачучи постійні зловживання силою — почали, за приписами християнства, віддавати свій меч на оборону слабших. Під час посвячення в лицарі, кандидат мав на собі одяг трьох барв: білої — символ духової чистоти, червоної — символ крови, що він мав пролити в обороні християнства і батьківщини, і чорної, що мала нагадувати йому неминучу смерть. У формулі посвячення, заслужений лицар, вдаряючи кандидата мечем, казав йому: «Роблю тебе лицарем в ім'я Господа, св. Михаїла і св. Юрія. Будь мужнім, відважним і чесним».

Пройшовши це посвячення, лицарі мусіли дотримуватися в дальшому свойому житті певних лицарських правд, виробляючи в собі незвичайно високе поняття чести, що не дозволяло лицареві знижуватися до будьяких підлих, ганебних учинків, а навпаки розвивало в ньому почуття великодушности й гідности. Лицареві не личить видаватися не тим, чим він справді є, — він мусить мати свою власну особистість, своє власне моральне обличчя, хоробро відстоюючи свою думку, все те, що він уважає за правду. Як людині глибоко релігійній лицареві не страшна смерть, якщо вона приходить при виконанні лицарських обов'язків. Перемігши ворога в відкритому чесному бою, лицар ніколи не намагається його принизити, як не намагається перед тим осягнути свою перемогу якимсь підступом Він ніколи не намагається когось обдурити, — він тримає твердо раз дане слово не шукаючи жадних вимовлень та виправдань, щоб його не додержати. Лицар високо підносить ідеал правдивости, бо негідно йому вживати брехні, як і будь яких підступів та хитрощів. Задля оборони чести не тільки своєї, але й свого суверена, свого побратима, своєї улюбленої дівчини, чи жінки, лицар усе умів постояти, накладаючи при потребі і власним життям.

Хоча назва лицарства походить із феодального середньовіччя, в якому лицарі були своєрідньою суспільною клясою, саме поняття лицарськости як комплексу певних психічних прикмет, головно — гідности, чесности, муж-

ности, великодушности, сміливости хоробрости, правдомовности, вірности, готовости жертвувати собою задля визнаного ідеалу і виконання взятих на себе обов'язків, — має далеко ширший засяг і відноситься до людей ЛИЦАРСЬКОЇ ВДАЧІ, що виявляли себе і в давніші часи і продовжують виявляти себе — на жаль, значно рідше — і в наші часи.

Коли римський леґат Люцій Марцій, у війні проти Персея, македонського царя, ужив, — щоб виграти час, деяких хитрощів, деякі сенатори гостро його за те скритикували, бо, мовляв, така його поведінка суперечила давньому римському стилеві, що вимагав перемоги над ворогом в чесному бою, а не шляхом обдурювання, нічних засідок, удаваної втечі, тощо. «Давні римляни, мовляв, ніколи не розпочинали війни, не заповівши її урочисто і визначивши навіть місце й годину бойової зустрічі». Не можемо тут не пригадати й нашого славного в. кн. Святослава, що завжди попереджав ворога: «Іду на вас...» і що завжди незвичайно високо ставив ідеал чести. У війні з греками, відповідаючи на погрози імператора Цимісхія, він сказав: «...Як він схоче боротися з нами і виїде назустріч, сміло приймемо його і ділом покажемо, що ми не якісь голодранці, а лицарі і зброєю поконаємо ворога. Невжеж цісар уважає нас за жіноцтво, у запічку виховане, і хоче настрашити нас байками мов малих дітей?» Перед рішучим боєм під Доростолом, він так промовив до своїх вояків: «...Уже нам нікуди дітися, мусимо стати проти ворога. Не посоромімо ж землі Руської, а ляжмо краще тут кістьми, бо мертві не знають сорому.. Я піду перед вами. Якщо моя голова упаде, тоді самі про себе думайте...» Але дружина по лицарськи відповідає: «Де твоя голова ляже, там і ми свої зложимо».

Славне «Слово о Полку Ігореві» все перейняте лицарським духом, бо в ньому українське воянство тільки «шукає собі чести, а князеві слави».

Перед катастрофою на КАЯЛІ (див.), коли княжа дружина могла б ще врятуватися, залишивши на поталу ворогові піше військо, кн Ігор Святославич, за свідоцтвом літописця, так до неї промовив: «Якщо ми повернемося, не прийнявши бою, то сором нам буде, гірший від смерти... Якщо утечемо, залишивши чорних людей (себто піших хліборобів), то буде нам гріх від Бога, що, їх видавши, самі поїдемо... Разом загинемо, або разом живі будемо .» Тоді дружинники зійшли з коней і вступили в бій нарівні з «чорними людьми», щоб їх захистити.

Цей лицарський дух зберігався й плекався і в українському козацтві що освідомлювало себе власне, як лицарів. Коли 1643 р. козаки Чигиринського полку оскаржили свого полковника Закшевського, то мотивом оскарження, записаним у щоденнику Освенціма, були «кривди і несправедливості, котрі поносили від нього незгідно з своїм лицарським станом». Сам Богдан Хмельницький, пишучи в 1648 р. до німця Вейєра, каштеляна ельбінського, запевняв його, що українські козаки такі самі лицарі, як і шляхта польська та взагалі західньо - европейська: «Хоч ми і не всі шляхта, але з діда-прадіда военні, себе за рівних Лицарству і ВМПанам уважаемо...» А в 1653 р. козацький сотник Уманець писав до сівського воєводи на Московщині: «А що ваша милость писал до нас недавніми часами у своїй грамоті, що не годиться простим людям до воєвод грамот писать, — (то) ми за ласкою Божою не естесмо прості, але естесмо рицері войська Запорозького...»

В. Липинський зі свого боку зазначав. «Якщо мати на увазі отой лицарський західньоевропейський дух, оту станову «військову лицарську честь», то не тільки старшина, але й послідній козак Війська Запорозького був абсолютно рівним не тільки шляхті польській, але й усьому західньо-европейському лицарству... І коли пізніше, по смерті Хмельницького, нобілітовані в Варшаві козаки, виходячи по нобілітації (наданні шляхетства. Є. О.) із Сейму, кпили собі питаючи, чи від тієї нобілітації «їх тіні не стали довші», то це була ще не смердяковщина і «наплювательство», а гордість козацького лицарства, яке себе шляхетству рівним почувало і яке нобілітації польські собі легковажило. Це ще була ота незрозуміла для бояр московських «гонорність», яка посла гетьмана Хмельницького в Москві Силуана Мужиловського примушувала завзято протестувати проти замало почесного, на його думку, прийому, і яка знайшла собі вираз в оцих його сказаних здивованим боярам словах: «Ми не низького стану люди. Ляхи тільки нами, запорозькими козаками славу собі добували» Це ще була традиція лицарська, яка перших «холопів царських» і прислужників Москви вроді Ів. Брюховецького, як «чоловіка нікчемного і непородного козака» характеризувала, що в словах козацьких «Мені дворянства не треба, я по давньому козак» Україну від перших деструктивних впливів московських боронила. І доки живий був серед синів козацьких отой західньо - европейський аристократичний лицарський дух, доти «охота до урядів а особливо до жалування» (див. КАТЕРИНА II) не могла між ними «перемогти их поглядів старих часів», які тому власне Катерина II наказала винищити та іскорінити так — «щоб на віки ім'я Гетьмана щезло», щоб «зникло развратное мнение Малоросіян, по коему постановляют себе народом от Великоросійського совсем отличним...» («Україна на переломі 1657 — 1659» ст. 127—28). (Див. A-XLIII).

ЛИЦЕ — річевий доказ вини обвинуваченого в литовсько - руському та в козацькому праві, а також і в пізнішому побуті: «Такщо,

як він і бив його, але з його нема ніякого липя, знаків нема..» (Сл. Грінченка).

ЛИЦЕ, ОБЛИЧЧЯ — передня частина голови людини. Людей, що померли не своєю смертю, ховали у нас лицем униз «Уробили Одокійці (яку забив чоловік) хрестичок із береста, поховали Одокійку долів лиць до хреста» (МУЕ НТШ, V 204). Лицем до землі клали утоплеників: «Утопленого чоловіка, як витягнуть із води, звичай велить класти лицем до землі, бо коли б його положили лицем до сонця, була б незабаром велика повідь» (Франко «Прип.» III, 217)).

ЛИЦЕМІРСТВО — удавання високих моральних якостей в своєкорисних цілях, прикривання підлих намірів або й злочинних дій гарними фразами, обдурюючи ними інших, а іноді й самого себе. В часи терору й політичного абсолютизму, коли виявляння справжньої думки й справжнього почуття робиться надто небезпечним лицемірство як у СССР та в інших подібних державах стає нормою життя. Ніцше писав про лицемірів, що в них душа викривлюється, їх дух любить темні кутки, потаємні стежки і задні двері; все приховане приваблює їх, як їх власний світ, їх забезпека, їх благодать; вони вміють, коли треба мовчати, вичікувати слушного моменту, тимчасово самопринижуватися... Хіба це не портрет Хрущова за часів Сталіна?

Лицемірство це поглиблена й усистематизована брехня, що робиться незаступною зброєю лицеміра. Мольєр дав чудовий портрет лицеміра в свойому Тартюфі, який повчав, що «зло полягає в тому галасі, який люди здіймають з його приводу, — бо гріх, поповнений в тиші — ніякий гріх.» Саме тому злочини, поповнювані в СССР, прикриваються гробовою мовчанкою підвалів ЧЕКА — ҐПУ та невблаганною цензурою комуністичних часописів, які запевняли, невважаючи на несказанні страждання населення, що за залізною заслоною, яка прикривала правду від світу, і світ від страдних людей, «жити стало краще, жити стало веселіше...» Колективне лицемірство, плекане в ССCP, заперечує й виключає героїзм індивідуальної щирої думки, що шукає втілення в відповідному їй чині, коли слово й чин ототожнюються, як це буває особливо в святих людей. Святість завжди полягала не стільки в побожних словах, як у зразковій поведінці, що звертає увагу не на встановлені форми, ретельно дотримувані лицемірами, а на моральний зміст чину. Христос не зносив фарисеїв (див.), суворих дотримувачів зовнішніх форм релігії, і сама їх назва стала з євангельських часів синонімом лицемірів, що надто афішуються зі своєю побожністю. Христос же навчав, що, коли даєте милостиню, давайте так, щоб ліва рука не знала, що дає права, а коли постите, «нехай не буде в вас, як у лицемірів, сумного вигляду: зміняють бо лиця свої, щоб здаватись людям постниками» (Матв. VI, 16).

Дуже небезпечні лицеміри, що, засліплені власним лицемірством, намагаються свої злочинні побуди й інстинкти, — особливо ж інстинкт панування — представити собі й іншим, як голос вищої справедливости, мало не як голос Божий, приписуючи йому злочини своєї поведінки. Манцоні в свойому славному романі «Наречені», пишучи про Прасседу, зазначав, що — «як вона казала часто іншим — і собі також —, всі її зусилля були скеровані на те, щоб допомагати намірам Неба, — але, на жаль, вона надто часто робила великі помилки, приймаючи за Небо свій власний мозок...» Хіба не ту саму помилку робив шекспірівський Отелло, коли, засліплений жорстокими ревнощами, представляє себе, не як вульґарного убивцю Дездемони, а як «чесного виконавця Божого присуду», який навіть намагається врятувати перед смертю душу Дездемони: «Я не хочу вбивати, поки твоя душа не готова. Не дав би Бог цього! Я не хочу вбивати твоєї душі..» І тому він вмовляє в неї, щоб вона молилася і доручила свою душу Богові. Усе зусилля цього жахливого лицеміра полягає не в тому, щоб опанувати приступ своїх страшних ревнощів, а в тому, щоб змінити їх ім'я, дати їм ім'я — виконання Божої справедливости. Скільки таких жахливих лицемірств зазнала всесвітня історія — і все в імені Того, хто навчав любові і всепрощенню (Див. ІНКВІЗИЦІЯ) і Хто застерігав супроти лицемірів, що «порошину в оці брата свого бачать, а в свойому поліна не чують...» (Матв. VII, 3-5).

Та ще більше лицемірства у тих, хто, ніби в ім'я любови до людства, — сіє ненависть і поповнює найбільш нелюдяні злочини масового винищування цілих кляс того людства, і навіть цілих окремих народів ..

ЛИЧАК — взуття, а то й одяг з лика. Звідти також людина, що носить личаки. У Куліша в «Чорній Раді»: «Ходили тоді в кармазинах тільки люди значні та шабльовані, а міщани одягались синьо, зелено, або в горохв'яний цвіт; убогії носили личакову одежу. Через те козаки дражнять було міщан личаками..»

Хв. Вовк писав у 1916 р.: «Личаки, себто взуття з лика, трапляється тепер тільки в північній смузі України, та й то не скрізь. Од білоруських, а особливо від великоруських (себто московських, Є. О.) «лаптей» личаки відзначаються крайньою простотою свого виробу (властиво в них є тільки плетена підошва, що охоплює тільки нижню частину стопи), цілим рядом петель та прив'язаним до ноги, протягнутим крізь ці петлі мотузочком також із лика або з конопляного клоччя. На виріб личаків іде кора з лози, липи чи явору, а що вони недовговічні, то в кожній хаті поліського населення можна

знайти цілі запаси лика, згорнутого великими клубками..» («Студії..» ст. 147). На личаки треба дивитися, як на найдавнішу форму взуття.

ЛИЧИНА — машкера. А що машкери мали часто карикатурний вигляд, і ще й виявляли бажання сховати справжнє лице людини, то слово ЛИЧИНА зробилося у нас образливим. Звідти в Т. Шевченка: «Дивися, пся його личина..» ЗЛА ЛИЧИНА — чорт.

ЛИЧМАН — старший вівчар, або взагалі старший пастух. «Як череді без личмана, так козакам без гетьмана» (Номис, 752).

ЛИЧМАН — див. ДУКАЧ «Ми знаємо св. Юліяну, заквітчану з личманом, типове й гарне обличчя української дівчини, на іконостасі верхнього вівтаря Михайлівської церкви в Видубицькому манастирі » (В Прокопович у «Наш. Минулому» 1918, II, ст. 118).

ЛИШАЙ — недуга шкури. Медицина відріжняє ріжні форми лишаїв, що потребують і окремих засобів лікування. Нарід не розріжняв лишаїв і застосовував до них лікування, що походили з забобонних вірувань. Загально вірили, напр., що не можна переходити через те місце, де качались коні, бо з того, мовляв. будуть лишаї на тілі. А коли хто мусить таки перейти, то повинен сказати: «Лишай. Лишай, до свиней ся мішай». (Чуб. I, 140, Етн. Зб. НТШ. V, 253). На Херсонщині вживали дуже багато ріжних засобів проти лишаїв: мастили лишай синім каменем, соком молочаю, кров'ю голопуцька - горобця, водою, що виступала вранці на шибах вікон або зібраною після дощу на воротях. Робили також особливу масть із часнику, перцю, соли, меду, й цибулі, взятих в однаковій кількості. Скручували також паперову рурочку і. тримаючи її сторч, підпалювали її знизу. Чмир, що виступає вгорі, клали на ватці на зуби. При цьому треба було сплюнути і сказати: «Кабан батько, свиня мати». Або: «Лишай, тепер тебе бачу, щоб ти пропав!» Розігрівали також сокиру і, водячи по ній свіжою терновою галузкою, примовляли: «Лишаю, лишаю. я тебе з свиньми змішаю. Свиня тобі не мати, не дасть цицьки ссати. Час тобі, лишаю, засихати, час тобі, лишаю пропадати» (треба при цьому тричі сплюнути). (Ястребов «Летоп.» III, ст. 110)

У Галичині мастили лишаї медом, вовчим ликом, усмаженим у молодій сметанці, осадом зі стін цибуха, або цигарнички, тощо (ЗНТШ. VI, 51). Також мастили, як і на Херсонщині, тою росою, що осідає на вікнах (Етн. Зб. НТШ. V. 186).

ЛИШТВА — спосіб вишивання двобічним [illegible]ванням зворотним стібом: при ньому [illegible]виходить із обох боків полотна майже [illegible]. Вишивки лиштвою відтворюють стилізоване листя або квіти у вигляді геометричних фігур, чи самі геометричні визерунки. Конструкція мотиву видається на перший погляд абстрактною, але з назви виявляється первісний реалістичний задум: «вивід «гарбузовий», або «огірковий», стежка «гусяча», або «свиняча». Бувають і «баранячі ріжки», «дубове (чи кленове) листя», «метелики», «ключі», «зірки», «качки» тощо. (ЕУ, 297). Вишивання лиштвою вживалося дуже часто на подолках сорочок. Звідти і сама назва лиштви стала означати поділ жіночої сорочки, так, у Т. Шевченка: «А мені хрещена мати лиштву вишивала». Або: «Ой, чи є де дівка пишна, що в поділках лиштва?» (Чуб. IV, 16).

Поширюючи первісне значення слова називають ЛИШТВОЮ обшивки рукавів, спідниці,, і навіть вікон та дверей.

ЛІББЕРС ВАЛЬТЕР (1874 — ?) — референт українських справ у Пруському військовому міністерстві під час першої світової війни. В 1918 р. був військовим атташе при німецькому посольстві в Києві.

ЛІБЕР — старо-італійський бог плодючости, пізніше зрівняний з БАКХОМ, богом вина. (Див. ДІОНІС).

ЛІБЕРА — староіталійська богиня, що відповідає ЛІБЕРОВІ. Зрівняна пізніше з ПРОЗЕРПІНОЮ (див.).

ЛІБЕРАЛІЗМ — суспільно - політична доктрина, що домагається свободи в думанні та вчинках окремих осіб, — свободи в усіх напрямках — як у приватному, так і в публічному житті, як до релігії, так і до держави, та господарської діяльности. Тим-то й розріжняють лібералізм релігійний, що визнає релігію за приватну справу кожної особи та проголошує повну свободу дослідів та дискусій в релігійних справах, заперечуючи всякі догми Церкви та домагаючись відділення її від держави; лібералізм політичний, що звертається проти державного абсолютизму та тоталітаризму та боронить громадських й особистих свобід та прав громадян, мінімізуючи їх обов'язки супроти держави і суспільства; і лібералізм економічний, чи господарський, що домагається повної свободи в господарському житті, що в ньому кожна особа ніби найкраще дбає за власні інтереси, і вільна КОНКУРЕНЦІЯ (див.) вирішує про більшу й меншу життездатність тих чи інших підприємств. Держава не сміє втручатися в господарські відносини окремих громадян і не повинна провадити торговлі та промисловости,— головне її завдання — охорона встановленого ладу й порядку, себто чисто адміністративні та поліційні функції. Лібералізм виходить із заложення, що людина від природи добра і здібна до все більшого вдосконалення, але на заваді

тому вдосконаленню стоїть неуцтво і насильство, які й треба усунути. Для цього треба дати людині свободу вільно думати, вільно висловлюватися та вільно діяти. Зародився він і розвинувся в революціях французькій та американській, і головними його представниками тоді були Ж. Руссо, який навчав, що держава виникла й існує на підставі добровільної умови свобідних і суверенних одиниць, та Вольтер.

Проте, за твердженням відомого англійського лібераля й науковця, філософа Бертрана Росселя, головний зміст лібералізму полягає не в його тих чи інших тезах, які він виголошує, а в тому, як він їх виголошує, себто допускаючи їх кожночасне обговорювання та заперечування. У тому лібералізм цілком протилежний тоталітаризмові, кожне твердження якого набирає значення непомильної догми: «В ССР, твердження Маркса щодо діялектичного марксизму такі бездискусійні, що на них тримаються вчення ґенетистів про способи плекання кращої пшениці, але в інших країнах вважають, що експеримент — далеко кращий спосіб вирішити цю проблему» (Б. Россель «Словник модерної людини»). І французький соціолог Жан Лякруа писав у 1946 р.: «Лібералізм призначений для еліти: в його понятті міститься інтелектуальний розвиток, самоопанування, вищість розуму над нахилами й інстинктами. Історично лібералізм був реакцією проти фанатизму й нетерпимости: лібераль це людина, що признає цінність ближнього і поводиться з ним, як із рівним. Його можна окреслити, у протиставленні до фанатика, як істоту, що дискутує. А дискутувати — це кінець-кінців бачити в другому партнера. Так то лібералізм у цьому розумінні завжди був справою аристократії, тобто кажучи — аристократії культури..» (Цит. у М. Шлемкевича «Укр. Синтеза» 52). Але саме тому, коли прийшов занепад аристократій, мусів занепасти і лібералізм: прийшла до голосу демократична МАСА (див.), з ідеями соціялізму - марксизму, що вимагав обмеження свободи окремих осіб в господарському житті націй, домагаючись одночасно свободи політичної (політичний лібералізм). Проте, як виказав досвід німецького націонал-соціялізму й московського большевизму знищення господарського лібералізму веде за собою й неминуче знищення - встановленням диктатури одної партії — і політичного лібералізму, та навіть і релігійного та наукового лібералізму, ставленням і релігії та науки на службу диктаторіяльної держави. Все те що осягнув був лібералізм протягом XIX ст. в другій четвертині XX-го століття в наслідок власних його внутрішніх хиб, було знищено: замість стати осередком існування, задля добра й всесторонього розвитку якого, держава мала служити, як засіб, людина перетворилася в раба тої держави. Досвід життя заперечив — особливо протягом двох останніх світових війн та розвитком большевицької революції, — твердження давнього лібералізму, ніби людина народжується з природи доброю, — у наслідок спадковости та Божої волі люди народжуються і добрими і злими, з перевагою добрих чи лихих якостей, - перші потребують належного виховання й розвитку заложених в них якостей і талантів, другі потребують також виховання і особливо — обмеження можливостей застосовання їх злих інстинктів. Досвід також виказав, що держава не може залишатися байдужою до страждань і потреб робітничих мас, що в часах давнього лібералізму, зв'язаного з капіталізмом, надто терпіли від визиску приватного капіталу, необмеженого в своїх монополістичних захіханнях. Ця байдужість ліберальної держави викликала цілком оправдані протести визискуваної маси, що вилилися в клясову боротьбу і поширення нетерпимости й міжсуспільної ненависти, що породили московський тоталітарний большевизм.

Сталося це тому, що лібералістична доктрина надто індивідуалістична, надто раціоналістична, надто матеріялістична і абстрактна. Індивідуалістична вона тому, що ставить особу понад колективом і заперечує суверенність держави, доходячи часто до анархістичних тверджень; раціоналістична вона тому, що визнає лише розум за доцільного керівника державних дій та вчинків окремих осіб, нехтуючи таким великим чинником, як віра і пристрасті; матеріялістична вона тому, що вбачає ціль життя в осягненні лише матеріяльного добробуту та зв'язаних із ним втіх і насолод, нехтуючи цілковито вищими цілями розвитку людського духу, а в наслідках — змагання до «раю на землі», що найяскравіше виявилися в московському большевизмі; абстрактна вона тому, що розглядає людину, як щось відірване від суспільства як вартість у собі, і тим самим не виявляє зацікавлення в розв'язуванні важливих суспільних проблем, що ніби мають розв'язуватися самі собою, автоматично, в одній лише грі конкуренційних матеріяльних сил.

Проте, будучи необхідною й неминучою реакцією проти деспотизму й фанатизму, що запанував був у великій частині Европи і що панує й досі в СССР, в Китаю та в інших тоталітаристичних країнах, головне комуністичних,. лібералізм відроджується наново в НЕОЛІБЕРАЛІЗМІ (див.), що, створивши в 1951 р. ІНТЕРНАЦІОНАЛ ЛІБЕРАЛІВ, візьме під увагу, треба думати хиби давнішого лібералізму, щоб їх уникнути. (Див. СВОБОДА, ПЛЯНОВА ГОСПОДАРКА НАКИДАННЯ ДУМКИ).

У нас, в Україні лібералізм виявився насамперед в славнозвісній КОНСТИТУЦІЇ (див.) П. Орлика 1710 р., а далі в петиції козацької шляхти 1767 р., в якій виставлено було домагання впровадити сойми, а також у шляхетських наказах депутатам всеросійської комісії

1767. «Тут, можна вже бачити вплив західньо - европейського парляментаризму через молодих козацьких шляхтичів, що. як Скоропадський. побували в Зах. Европі. Тільки ж той лібералізм лучився з замірами обернути поспільство наше в кріпаків, і через те тим паче зостався безплодним. Катерина не дала соймів, а дала кріпацтво»... (М. Драгоманов «Листи...» 1915 ст. 6).

Потім треба відмітити «Оду на рабство» В. В. Капніста, що протестує власне проти введення того кріпацтва в Україні 1783 р. та «Історію Русов» анонімного автора. Під впливом московського лібералізму, яскравим представником якого був К. Рилєєв (1795—1826) з його трагедією «Вадим», думою про «Богдана Хмельницького» особливо поемою «Войнаровський» та «Сповіддю Наливайка», в Україні «дійшло навіть до практичного прояву нового лібералізму, коли там, серед офіцерів склалося.. «Общество Соєдинених Слов'ян..» (там же). Пізніше видатним представником лібералізму у у нас був М. Драгоманов, а далі й величезна більшість української інтеліґенції, що вийшла була на керівні позиції в визвольних змаганнях і виявилася нездібною повести за собою українські народні маси, що стали жертвою московського антиліберального большевизму.

ЛІБЕРІЯ — одяг службової шляхти, пізніше однобарвний одяг лакеїв. Див. ЛІВРЕЯ.

ЛІБРА — аптекарська вага в 12 унцій; також міра паперу — 24 аркуші.

ЛІБЕРТИН — у давніх римлян раб. відпущений на волю; пізніше — розпусник.

ЛІВАН — пахуча смола, ладан.

ЛІВАР — проста або зігнута цівка для переливання рідини; також підойма підносити воза, коли його треба помаститити.

ЛІВЕРПУЛЬСЬКИЙ ЛОРД — автор книжки в англійській мові «Під батогом свастики» 1954 р. У 1958 р. вже вийшла четвертим виданням. Автор зібрав у ній силу документів з окупаційних практик нацистів і повніше насвітлив становище в'язнів у німецьких кацетах та примусово вивезених робітників. Україна й українці у великій мірі домінують у розділах про останніх. З видрукуваних документів читач виносить ясне враження про долю української молоді. яку ловлено по містах і селах, на базарах і полях, як звірину, впаковувано сотнями в тісні вагони і без поживи, води й дозволу на вихід везено тижнями до індустріяльних центрів Німеччини. На місце призначення прибували ешельони, в яких півживі люди втопали у власній екстреті. Наведені документи також показують, як розправлялися функціонери СД з населенням за його відмову висилати до Німеччини установлені континґенти. Вішано й стріляно закладників, палено хутори й села, вимордовувано тисячі невинних людей. З сторінок про Україну лине такий жах, що тяжко собі уявити щось гірше.

ЛІВИЙ — протилежний правому: лівий бік — той бік, де серце, звідти — ліва рука, ліва нога, і т. д. Український нарід, як зрештою й інші народи, в'яже тямку — «лівого» з ідеєю чогось недоброго, ворожого, зловісного: «Як дзвонить у правім усі, то має бути щось добре, а як у лівому, то — зле» (Ів. Франко, «Прип.» І, 141). Встати вранці лівою ногою наперед віщує нещасливий день, тому й приповідка: «Він сьогодні лихий, бо лівою ногою з ліжка встав» (там же, 456). Лівою рукою не годиться нікому нічого давати, бо то було б йому на шкоду: самий акт подавання лівою рукою свідчить про недоброзичливість. Не годиться також і їсти лівою рукою. А хто б лівою рукою перехрестився, то тим би до себе дідька прикликав (Етн. Зб. НТШ, V, 188—89). Те ж саме в італійців. де «лівий» («сіністро») означає не тільки поганий, шкідливий, але навіть злочинний: «Фачча сіністра» («ліве обличчя») — значить обличчя, що зраджує злочинні нахили ,чи наміри. У французів «ґош» «лівий» — значить фіґурально — незґрабний.

ЛІВИЦЯ — посли в парляменті, що засідають з лівої сторони залі засідань. Так сталося, що з початків парляментарного життя лівицю творили посли т. зв. поступового чи демократичного, а пізніше соціялістичного табору, тим часом як посли партій аристократичних та консервативних займали правицю, — звідти поділ політичних партій на ЛІВІ і ПРАВІ.

ЛІВИЦЬКИЙ АНДРІЙ (1879—1954) — третій президент УНР, що перейняв цей титул вже на еміґрації, по смерті С. Петлюри в 1926 р. В 1900 рр. був членом Революційної Української Партії (РУП), потім української соціялдемократичної партії (УСДП) і кермував лубенською організацією партії. В 1917 р. був комісаром Укр. Центр. Ради на Полтавщині, в 1919 — міністром юстиції УНР. Того самого року був висланий, яко голова дипломатичної місії до Варшави. де підписав 22. IV. 1922 договір із Польщею, яким Польща зобов'язувалася не заключати жадних міжнародніх умов. направлених проти України, а уряд УНР зрікався на користь Польщі земель С. Галичини. Зах. Волині. Холмщини з Підляшшям і Полісся, що викликало гострі протести українського громадянства. особливе з відступлених Польщі земель і зробило постать А. Лівицького в очах того громадянства надовго одіозною. Проте, треба визнати, що становище УНР було таке, коли людина, втопаючи. і за соломинку хапається. До

того ж, той Варшавський договір ніколи ні одною, ні другою стороною не був ратифікований, а Польща його порушила, і тим уневажнила Ризьким миром із большевиками 18. III. 1921. По виїзді С. Петлюри до Парижу, А. Лівицький був головою уряду УНР, а після його смерти прийняв титул голови Директорії УНР, заступника Голов. Отамана УНР, і врешті, по створенні УНРади 1948 р. і переорганізування Державного Центру УНР, став Президентом УНР. Виконуючи цю функцію, він уневажнив Варшавський договір 1920 р., хоча його вже давно були уневажнили поляки Ризьким миром. Помер 17. І. 1954 р. у Карльсруге в Німеччині.

ЛІВОБЕРЕЖЖЯ — популярна назва частини України, положеної наліво від Дніпра і що тягнеться від Полісся на півночі до порогів та обногів Донецького кряжу. Тут протікають такі припливи Дніпра: Трубеж, Золотоноша, Сула, Псло і Орель. Головні міста: Полтава, Лубні. Прилука, Ромен, Суми. Часто під Лівобережжям розуміють також Чернігівщину та Катеринославщину.

ЛІВРЕЯ — одяг, що його в старій Франції давав король своїм лицарям при особливих святах. Тепер одяг лакеїв, звичайно з блискучими ґудзиками та іншими прикрасами. Див. ЛІБЕРІЯ.

ЛІД — замерзла, тверда вода. Сковуючи річку, лід творить своєрідний МІСТ між одним берегом і другим. А міст служить за символ любовного зв'язку, кохання (див. КЛАДКА). На підставі такої символіки виникає й народня пісня, що в ній річка вкривається льодом на Петра, себто в розповні літа й спеки:

Приплинь д'берегу, ґречная панно,
Загадаю тобі я загадочку:
Ой, як вгадаєш, моя будеш,
Як не вгадаєш, батькова будеш:
А в літі, в літі, а в святім Петрі,
Ой мерз, перемерз тихенький Дунай,
Я на лід ішов, коня перевів,
Я лід протяв, коня напував (теж символ кохання, Є. О.)...
— Хіба я та не батькова,
Та не батькова, та не ненчина,
Щоб я тое не відгадала:
А в зимі, в зимі, а святім Різдві
В мене в городі ружа зацвіла —
Я ружу зірву, віночок сплету,
Віночок сплету, в него ся вберу,
А на святе Різдво до церкви піду —
Хто мене видів, мене завидів.
М. Груш. «Іст. у. л.» І, 266).

Що лід все таки тане, то був він також символом непевности, нестійности, і тому «на льоду хату ставити» — значить рахувати на щось непевне (Франко «Прип.» II. 356). «Посадити на льоду» — значить обдурити, ошукати (сам же, III, 541). Зате «іти як на льоду» значить мати успіх, простувати без жадних перешкод, бо лід — гладкий. Приповідка «на язиці мід, під язиком лід», (Номис 3055) — звернена проти тих, хто дає багато обіцянок, але їх звичайно не дотримує.

ЛІЖКО — річ хатньої обстанови, для спання і для відпочинку. Первісно наші предки спали просто на підлозі, на шкурах убитих звірів, або й просто кутаючись в кожухи, тощо. Але за князівських часів уже згадується по хатах ОДР, себто власне ліжко, досить уже високе, так що на ньому можна вже й сидіти. (Груш. «Іст. УР» І, 274). Було вже й спеціяльне приміщення для спання, де стояв той одр, — називалося воно ЛОЖНИЦЯ або ОДРИНА. Проте ліжко й тоді зустрічалося ще тільки в багатих людей. Бідні ж лягали на рогожі, і накривались РУБОМ — простим полотном. Постіль бувала різна. Волинський князь Володимир Василькович мав у ліжку просту солому. В оповіданню про Лазаря ліжко багача прикрашене слонівкою, з перинами з поволоки, застелене м'якими покривалами з витканими узорами.

Данило Заточник згадував покривала соболеві й подушки шовкові. (Ів. Крип'якевич «Іст. у. культ.» ст. 23—24, Груш. «Іст. УР» III, ст. 396, 401).

ЛІЖНИК — примітивний килим, що ним звичайно покривали ліжко. Як засвідчував Головацький, зимою цей ліжник і вдягали, заложивши один його кінець, накинувши на плечі та зав'язавши на грудях шнурком, що його протягнуто в загин. У такій формі ця одежа мала вигляд справжньої ОПОНИ, себто прикривки, чи завіси, що її носять, як одежу. (Вовк «Студаї...» ст. 159).

ЛІЖНИК — маленька поличка з дірками, куди встромляють ложки, — її приробляють в хатах біля МИСНИКА. У бойків с. Лавочне у назві цієї полички відчувається відгомін слов'янської старовини: там звуть її ЖИЧНИК, себто з слов'янського ЛЖИЧНИК. (Хв. Вовк, «Студії...» 107).

ЛІЗИВО — почіпна драбина з лика з залізним гаком на одному кінці, що нею користувалися бортники, щоб лазити по ній на дерева.

ЛІЗОЛЯ ФРАНЦ (1613—1675) — визначний німецько - цісарський дипломат, що в рр. 1655-60 був амбасадором у Польщі і був замішаний в українські справи. Його рапорти були видруковані 1887 р. в «Архіві для Австрійської історії» (по німецьки).

ЛІЙ — тваринний товщ, що вживається між іншим на свічки. У Т. Шевченка в «Посланії»:

Чого ж ви чванитеся, ви,
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще краще, як діди ходили?!
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь.
А з їх, бувало, й лій топили...

Лікарі — див. МЕДИЦИНА.

ЛІКОТЬ — суглоб між раменною кісткою й кістками передрам'я (ліктівкою й променем). Також народня міра, що відповідає довжині руки від ліктя до кінця середнього пальця. Від 1529 р. на українських землях лікоть був основною одиницею лінійних мір і дорівнював 1/3 сажня, 2 стопам, 24 цалям; від 1780 р. рівнявся 13 вершкам (коло 58 цм.). В Росії лікоть — один аршин (0,7712 м.); в Австрії — 2,46 стопи (0,77706 м.).

ЛІЛЕЯ, КРИН — однопровябцева зелиста рослина (Ліліум Кандідум) з великим гарним цвітом символ краси, головно жіночої: «Ой, як же ти пропвітаєш, як в саду лілея» (Чуб. V, 428). У Т. Шевченка: «В садах кохалися, цвіли, неначе лілії, дівчата...» Це символічне значення лілеї дуже давнє й поширене в усьому світі, не дурно ж і в Євангелії Христос казав: «Придивіться до польових лілій, як вони ростуть... глаголю ж вам, що й Соломон у всій славі своїй не одягавсь так, як одна з них..» (Матв. VI. 28—29). Тому лілея служить, і як пестливе ім'я жінки: «Сестро ж моя, лелієчко біла...» (Федькович).

Завдяки своїй білості, лілея служить також як символ духової чистоти і тому часто фігурує в руках святих взагалі і святих дів зокрема. Часто її можна бачити і в образах Благовіщення.

ЛІЛІЄНКРОНА ҐУСТАВ — шведський посол на Україну 1657 р. для переговорів про шведсько - український союз проти Польщі й Москви. Україна мала дати військової допомоги в числі 20—30.000 козаків, не рахуючи тих що були послані на поміч Ракочому. Взамін Б. Хмельницький мав дістати всі «руські» землі Річипосполитої і південну Білорусь по Смоленськ. Ця остання умова означала повний розділ Польщі — «будто корона Польська і не бувала» — як доносив спішно цареві Олексієві московський посол в Україні Бутурлін.

«Щоб підкреслити офіціяльний характер нового союзу, гетьман умисне задержав у Чигирині московське посольство, що збиралось уже від'їздити, і в присутності царських представників — хоч сам хворий і в ліжку, але з надзвичайними почестями — прийняв Лілієнкрону на урочистій авдієнції 22. VI. 1657 р. У той самий день гетьман сказав завезти себе до помешкання шведського посла й там ще раз, у присутності численно зібраної старшини, заявив, що хоч цар і хоче відтягнути козаків від союзу зі шведами і обіцює їм за те військову допомогу й значну суму грошей, але він, гетьман, хоче бути приятелем приятелів і ворогом ворогів шведського короля. Ці останні слова повторив гетьман із притиском кілька разів, зазначивши, що те саме він написав, у відповідь на зроблені йому пропозиції, цареві. В кінці сказав, що військо має напоготові і може зараз рушити походом, як на Польщу й татар, так і на Москву..» (Липинський «На переломі..» ст. 50—51).

Лілієнкрона був свідком смерти Б. Хмельницького, до якого 21 липня наспіла звістка про бунт у війську на польському фронті і про злочинну непорадність Ждановича, що командував тим військом. — «Зрада козацька, — писав пізніше Лілієнкрона, — так сильно вразила гетьмана, що, наказавши викликати до себе полк. Ждановича і страшним гнівом запалившись, він був пораженний ударом, пролежав п'ять днів без мови і на шостий день у Бозі спочив». Це сталося 27 липня 1657 р. (там же ст. 251).

ЛІЛІТ — за традицією рабінів, перша жінка Авраама, мати злих духів, нічна примара, що викрадає дітей, зачатих у грісі, хоч би вони й народилися потім у законнім шлюбі. Коли дитина сміється в суботню ніч, або вночі, коли бував молодик, то це Ліліт грається з нею. Треба тоді тричі вдарити дитину й проказати відповідні закляття, якими проганяють Ліліт. (Див. ВІДМІНА). Ліліт, а не Ева була матір'ю Каїна. Жидівська КАБАЛА (див.) виводила існування двох жінок Адамових з того, що в Біблії згадується двічі про створення жінки, перше, в день шостий творення, одночасно з Адамом, а вдруге, вже по закінченні творення, з ребра Адамового. Тим же, хто завважував, що імени Ліліт не зустрічається в Біблії, рабини відповідали, що не зустрічається в латинській Вульґаті, але в жидівському тексті зустрічається двічі. З часом, із розвитком леґенди про Ліліт, вона стала не тільки загрозою для немовляток, але й, як цариця СУККУБІВ (див. ІНКУБ), для чоловіків, особливо нежонатих. В зображеннях змія спокусника йому іноді надається жіноче обличчя, — не мало б бути саме обличчя Ліліт, що спокусила Адама. Леґенда Ліліт відбилася й у «Фаусті» Ґете, де в Вальпурґієвій Ночі Фавст нараз запитує:

Фавст: А хто це там?

Мефістофель: Ти придивись! вона — сама Ліліт.

Фавст: Хто?

Мефістофель: Адама перша жінка.
Побійся ти її розкішного волосся!
Її краси одніської, бо як
Когось їй тим зачарувать вдалося
Той вже вовік не вирвався ніяк.
(Перекл. Д. Загула)

Леґенда про Ліліт була б вавилонського походження і зв'язана з мітологічними основі-

даннями про місяць (жіночого роду в семітичних народів), як про нічного демона. Згадка про це залишилася в віруванні про те, що Ліліт грається з немовлятком вночі, коли буває молодик.

ЛІМБ — за віруванням західніх католиків місце перебування добрих, але поганських дохристиянських душ, що не мали за собою більших гріхів, крім первородного, і що їх звільнив Христос, коли зійшов у пекло. (Див. ЛОНО АВРААМА).

ДИТЯЧИЙ ЛІМБ — місце, де перебувають душі нехрещених дітей. (див. ПОТЕРЧАТА (ЛОНО АВРААМА).

ЛІМІЄР (ДЕ ЛІМІЄР) (1664 — 1725) — французький публіцист, що в своїй книзі «Історія Швеції за Карла XII», виданій 1721 р. в Амстердамі, подав важливі на той час відомості про Мазепу.

ЛІМФА, ПАСОКА — білковинна рідина, багата на відживні речовини, що знаходяться між тканинами тіла, звідки збирається в більші проводи — ЛІМФАТИЧНІ СУДИНИ, що формують, разом із залозами, ЛІМФАТИЧНУ СИСТЕМУ ТІЛА.

ЛІНАЖ ДЕ ВОСІЄН — французький дипломат, автор книжки про Хмельниччину: «Правдива причина повстання козаків проти Польщі», Париж 1674.

ЛІНЕЙЦІ — козаки московського роду, що їх Москва селила на Кубані, щоб розбивати єдність українського козачества та зменшувати серед нього вплив давніх традицій Запорозького Війська. Прилучені в кількості 6 бриґад до українських чорноморців, вони створили разом із ними військову організацію, що з 1860 р. почала називатися Кубанським Козацьким Військом. (див. ЛІНІЯ).

ЛІНИВСТВО, ЛІНОЩІ — небажання робити будьяке зусилля, а що без ЗУСИЛЛЯ (див.) не може бути ніякого поступу в житті, а зокрема в удосконаленні нашої духовости, то лінивство вважається смертним гріхом, що від нього походять всі вади людського характеру. «Лінощі всякому гріхові мати... Нехай сонце не застане вас у постелі», — писав Володимир Мономах у свойому Поученні дітям. «І вода як довго стоїть, засмерджується», — стверджує народня мудрість (Ів. Франко «Прип.» І, в. ІІ). Лінивство — це тягар інертної матерії, що з неї створено наше тіло, а зусилля — це вияв духу, що це тіло оживляє і ним кермує. Тим-то люди, багаті на духову енерґію, ніколи но бувають лінивими, — і навпаки люди, що в них панує тіло над духом, ліниві й інертні. Навіть коли вони працюють, приневолені до того життєвою вимогою, що «хто не працює, той не їсть», — праця їх йде також по лінії найменшого спротиву, встановленою рутиною, уникаючи всякого зусилля, що його вимагає бажання поліпшення умов життя. «Та чи варто? » — кажуть вони. «Нащо турбуватися?» «І навіщо це?» А. Тільґер в своїй «Філософії моралі» відзначив малу моральну вартість осіб, що зовнішньо дотримуються панівної моралі, але не тому, що вони дійсно внутрішньо переконані в її правдивості, але тільки тому, що коритися їй — шлях меншого ризика, меншого зусилля, менших турбот і тому запевняє більш спокійне й інертне життя. «Під цією зовнішньою моральністю приховано лише лінивство, оспалість, брак енерґії і страх ускладнень» (ст. 90). (Див. КОНФОРМІЗМ).

І А. Гекслі також писав: «Буддійські моралісти, а за ними пізніше й християнські зараховували лінивство до смертних гріхів. Якщо прийняти засаду, що про якість дерева треба судити за якістю овочів, які воно дає, то треба признати, що вони мають рацію. Поміж багатьох отруйних овочів лінивства знаходиться з одного боку диктатура, а з другого безвідповідальна слухняність... Ніякої реформи, що залишає народні маси в лінивій безвідповідальності пасивної слухняности щодо влади, не можна вважати за зміну на краще..» («Цілі і засоби» 67).

В. Липинський вважав у вихованому в українському народі лінивстві, що його втілив М. Гоголь у типі славнозвісного Пацюка, якому вареники самі в рот падали, бо йому було лінь до них руку простягати, одну з причин нашої недержавности:

«Легкість боротьби з дуже сприяючою людині природою (див. ЛИТВИН МИХАЙЛО) розвивала в людях, які від кількох поколінь пожили на Україні, лінивство і нездатність до постійного, довгого і методичного зусилля. В наслідок цього вироджувались і не могли розвиватись такі політичні творчі організаторські прикмети, як дисципліна, послух, громадська солідарність, здатність до жертв і самопосвяти. Коли Україна мала й має таку непропорційно велику кількість ріжних «кресових ориґіналів», «гоголівських типів» і ріжних політичних самодурів громадсько - руйнуючого, анархічно - індивідуалістичного ґатунку, то причини цього факту треба шукати перш за все в даній нам од природи великій легкості життя. Випливаюча з родючої землі легкість збагачення розвивала в українських людях погорду до труда і нахил до всякого роду найбільш фантастичних спекуляцій... На Україні нема таких верстатів хліборобської праці, що по тисячі літ (як це бачимо в півн. Европі) перебували б стало в однім роді, сприяючи й повстанню та розвитку осілої державної нації. У нас землеробство вироджувалося в громадськи- руйнуючу боротьбу людей

між собою за легко доступні подарунки природи. Що більше сприятливі природні умови, в яких живе нація, то менше спільного, громадського зусилля мусить вона робити для опанування природи...» («Листи...» ст. 422-423).

Московські большевики зробили життя українців таким важким, що, треба думати, від давнього лінивства не залишилося вже й сліду. Українські іміґранти по всіх країнах світу висуваються вже й тепер на перші місця своєю працьовитістю, що супроводиться також значною й посиленою духовою діяльністю. (Див. ЗУСИЛЛЯ).

ЛІНІЯ — див. ЛИНІЯ.

ЛІНІЯ — давня міра довжини; в десятковій системі дорівняна ЦАЛІ.

ЛІНЦЕВСЬКИЙ ГЕРВАСІЙ (†1769) — переяславський єпископ у рр. 1757-68, завідував православними парафіями на Правобережжі і в Польщі. Поборював унію і мав вплив на КОЛІЇВЩИНУ.

ЛІОН — третє місто Франції, що лежить при злитті Рони з Соною, славне своєю промисловістю. Тут відбувся в 1245 р. собор єпископів що його скликав папа Інокентій IV. На цей собор їздив і митрополит київський Петро Акерович як висланник в. кн. МИХАЙЛА ВСЕВОЛОДОВИЧА (див.), щоб оповісти про татарську небезпеку.

ЛІППЕР ЕЛІНОР — авторка книжки в німецькій мові «Одинадцять років по русских в'язницях і таборах». Вона знає в першу чергу жіночі табори, але й знає чи не всі табори Колими, про які розказували хворі, в час коли вона була медсестрою. Доля жінок найбільш незавидна, і ті, що не хочуть приймати пропозицій різних таборових володарів, примушені виконувати найтяжчі праці, нарівні з чоловіками. Найбільш характеристична риса книжки Ліппер — велика кількість образків з життя в'язнів, в них пробивається гуманність, їх солідарність і співчуття до долі ближніх.

Про одну таку сцену пише авторка таке: «Санітара «обробляв» власноручно комендант табору, але без наслідків. Українці вміють бути дуже твердими, зокрема тоді, коли вони і так засуджені на десять років каторжних робіт». Йшлося про слідство в справі лікаря-в'язня, на якого мав свідчити українець - санітар, що таборовий лікар крав сублімат і хотів ним труїти в'язнів. Таких образків і згадок багато. Є згадка про польських полонених, яких одностайної постави адміністрація не могла зломити. є українська дівчина - підпільниця з Галичини, яка вмирає від побоїв роз'юшених енкаведистів, не видавши ні одного слова скарги; є український селянин-наставник над групою жінок при тяжких земляних роботах (він вже відбув свою кару заслання і мусить працювати як вільно-найманий), що помагає нещасним жінкам, дописуючи їм понад норму на власний риск. Коротко, перед вашими очима пересувається ціла плеяда людей, тих справжніх, яких ні тяжка неволя, ні побої не встигли позбавити їх людських прикмет, людей, які люблять, болі ють над нещастям інших, терплять і вміють вмирати як герої.

ЛІПЛЯНКА, ЛІП'ЯНКА — хатка з глини, або з хворосту, обмащеного глиною.

ЛІРА — найдавніший музичний інструмент, винахід якого приписувано Меркуріеві, який, проте, відступив її Аполлонові. Вона стала його постійним атрибутом, як символ не лише поезії і співу, але й цивілізації, що народжувалася, завдяки шляхотному мистецтву, бо перші закони людського суспільства були викладені віршами, і музика мала для давніх людей велике цивілізаційне значення. В руках Аполлона ліра говорить нам про гармонію небесних світил, що її створює гра цього бога. Але ліра виступає й як атрибут Ерато, музи ліричної поезії і як атрибут Терпсихори, музи музики й танців.

Історично ліра зародилася, як здається, на острові Кріті і мала там перше три струни. Пізніше з тої триструнної ліри розвинулася чотири-струнна ліра, а з неї вже й семиструнна ліра яку знаходять вирисованою цілком ясно на однім крітськім саркофаґу.

УКРАЇНСЬКА ЛІРА відріжняється від клясичної — це коробка (резонатор) із клявіятурою та трьома струнами (рідше чотирма)) і колесом із ручкою (корба), що заступає безперервний смик. На одній зі струн грається мелодію з допомогою клявіятури, перебираючи пальцями, дві інші «байорок» і «тенор», настроєні в квінту, постійно гудуть. Ліва рука торкає клявіші, а права крутить ручку (корбу), що приводить у рух колесо. Цю українську ліру в зах. Европі звуть «німецькою», і вона там відома з XVI ст. У нас її звуть також РЕЛЕЄЮ. Німецька ліра має звичайно чотири струни.

ЛІРИКА — рід поезії, що висловляє особисті почування поета. В давнину ліричні вірші співано під супровід ліри, звідки й назва. Совєтське літературознавство навчає, що лірика — не лише поезія любови, внутрішніх переживань людини та її змінливих настроїв, але також і поезія машино будівництва, захоплювання діяльністю комуністичної партії та її вождів, це — політично-партійні та урядові гасла, взяті у віршовану форму, що зрештою з поезією взагалі мають дуже мало спільного.

ЛІРИЗМ — нахил виявляти в поезії та в музиці свої душевні переживання. На думку

багатьох дослідників української духовости український нарід відзначається своїм ліризмом себто суб'єктивістичним забарвленням описуваних подій, чим відрізняється від народів що їх поети описують подібні події з епічним спокоєм, ніби як сторонні глядачі. Д-р Я. Ярема писав в 1937 р.: «...Українська народня поетична творчість позбавлена епічної плястики навіть у своїй епічній частині. Вицвіт староукраїнської лицарської поезії, Пісня про Похід Ігоря, так мало подібна своїм особливим неепічним стилем і браком плястики до середньовічного европейського епосу, що німецький учений Каріер (60 рр. XIX ст.) на тій одній основі скептично поставився до її автентичности.. У «Слові про Ігоря» внутрішньо- суб'єктивне запановує цілком над зовнішньо - об'єктивним, так що ціле об'єктивне тіло, сценерія, дія й особи немов розпливаються в потоці почувань, настроїв, рефлексій. Автор, як завважує М. Грушевський, не оповідає, а зовнішню акцію лиш «демонструє моментальними знимками», оперуючи тільки алюзіями та натяками на неї. Замість «епічного тону Гомерових поем чи середньовічних «шансон де жест», деталічно наївного оповідання, спокійного й чистого, як глибока повноводна ріка.. Слово повне напружено - гострого чуття, патосу, котрий то підіймається, то опадає, то вдаряє увагу різко скандованими фразами то розливається в мелянхолійних рефлексіях, то дає проблиски погідного настрою. » (М. Груш. «Іст. у. л.» II. ст. 200, 203, 206). А що такий поетичний підхід до героїчно історичної теми (продовжує Я. Ярема) не був відокремленим явищем тільки загальним, характеристичним для всієї староукраїнської школи поетів, випливає і з натяків автора «Слова» на характер творчости Бояна, який теж інков радше за своїми «замишленіями», ніж за билиною себто реальною темою, яку мав оспівувати.

«Характер дум переважно ліричний, ідейний зміст повчально-моралістичний. Як «Слово» з XII ст., так і думи з XVII-XVIII вв. не дають нам зовнішніх картин для унаглядження подій та людей з минулого, ані його об'єктивного тла, на якому виступають. Чисто епічна, як і драматична творчість, вимагає повного підпорядкування суб'єкту об'єктам та плястичної конструктивности, а цього саме бракує українській творчості, якої сила в експресії світу внутрішніх переживань, отож, у ліричній поезії. І цієї дешо, як напр., пісні про жіноче горе, «числяться до найкращих зразків ліричної поезії на які міг здобутися людський дух..» (Ф. Колеса «Огляд укр - руської нар. поезії» 1905, ст. 141.) (Я. Ярема «Укр. духовість в її культурно-історичних виявах» ст. 39—41).

ЛІРНИКИ — українські народні співці, звичайно сліпі, що грали на ЛІРІ (див.) та співали переважно релігійно - моралістичні, історичні, а іноді й жартівливо - сатиричні пісні. Лірників у нас селяни любили й шанували, — бо вони ніколи не просили милостині, як які жебраки, а, співаючи під згуки ліри, здобували собі серця простих людей «Лірники — то Божі люди, — казали наші селяни. — Хоч світу очима не бачать та душею в Бога перебувають і більше видять та знають, ніж ми грішні».

ЛІС — великий простір землі, вкритий деревами та кущами. Саме тому, що ліс складається з величезного числа дерев, символізував він людську громаду: «Одне дерево, то ще не ліс»,— себто одна людина то ще не громада (Ів. Франко «Прип.» I. 510). Ліс у кожній країні має величезне економічне та кліматичне значення. З лісових дерев будують будинки, роблять вагони, вози, меблі, різні машини, колеса, дошки та багато інших виробів потрібних для промисловости та сільського господарства. Крім того, ліси дають ще й ту користь, що в них відбувається полювання на дику звірину, в них плекаються бджоли, збирається багато ягід, грибів, горіхів та лікувальних рослин. Масиви лісів дуже впливають на підсоння країни. Вони послаблюють силу вітру, накопичують у ґрунті вологу, перешкоджають швидкому випаровуванню води в повітря, захищають ґрунт від розмивання дощами, стримують поширення пісків, унеможливлюють поширення ярів, а в горах стримують лявини. Український ліс північних земель та на Поліссі — потужний помічник меліорації: він перешкоджає поширенню боліт, бо коріння дерев висмоктують із землі зайву вологу, зменшуючи тим рівень підґрунтової води. Ліси на українській рівнині збільшують вогкість повітря та кількість опадів влітку. Тому лісонасадження — входить як необхідна складова частина, в меліоративні заходи щодо боротьби з посухою в степовій та лісостеповій смугах України.

Колись північна й західня землі України були дуже багаті на ліси. Північна Чернігівщина мала назву «лісної землі». Про Київщину свідчить стародавній літопис, що «був коло Києва ліс і бір великий і лови звірів». Три основники Києва — Кий, Щек і Хорив «сиділи на горах в лісах». І далі шлях із Києва на Волинь до Володимира ішов «лісною стороною». На західній границі над Вислоком стояли непрохідні ліси, що творили природну границю між Україною (Галичиною) і Польщею. Усе Підкарпаття було одною безмежною пущею. Саме тому північна й західня частини України відграли значну ролю в охороні українського населення своїми лісами від наїздів степових розбійників. Ця їх роля збереглася навіть і в наших часах, коли українські повстанці знаходили по лісах у своїй боротьбі проти московських окупантів певні криївки й оперативні бази. Але саме тому, для зміцнення своєї окупації і винищення повстанських відділів, московська о-

кураційна влада значне прискорила й посилила процес винищування українських лісів, що розпочався був з давніших часів, але став характерною рисою теперішньої московської господарки в Україні. Не дурно ж Мальт-Брюн, славний данський географ, який побував на українському Лівобережжі, писав в 1907 р. в своїй праці «Картина давньої й новішої Польщі» виданій в Парижі у французькій мові: «Селяни в Україні ощадніші, ніж московські: вони не пустошать у хижацький спосіб своїх лісів...» М. Грушевський також писав у своїй «Іст. УРуси» (т. І, ст. 10). «Протягом ста літ, від часу загального поміру ґрунтів у Росії (в 1774—8 рр.) сконстатовано зменшення площі лісів в деяких центральних губерніях на 20 до 30%. — аналогічне явище мусіло мати місце і в нашім лісовім поясі. Ще сильніше, розмірно, поменшало лісу від часів людського життя в по середнім поясі, між степовим і лісовим краєм: навіть історичні звістки з 3—4 останніх століть виказують тут силу зарослей, тепер уже знищених. Це зменшення лісу впливало на висихання ґрунту і зменшення вод. Останки великих човнів, або кораблів, в ріжних менших українських річках тепер уже не плавних, показують, що вони були далеко багатші водою; деякі з них уже на пам'яті історії цілком змаліли, от хоч би й історична київська Либедь. Щодо степового поясу, то про нього була велика суперечка, чи він дійсно був завсіди степом, чи не знищило в нім лісу людське життя; але досліди показали, що слідів значних лісових просторів тут нема, були тільки поодинокі лісові острови, степовий же чорнозем утворився з трав'яних останків..»

За останніх часів винищування українських лісів набрало такого розміру, що навіть Українське Т-во Охорони Природи при Академії Наук УССР змушене було протестувати проти безприкладного грабунку лісів в Україні, і Академія Наук УССР мусіла ствердити, що в Україні винищування лісів переганяє їхній приріст, і резерви деревини вже дуже виснажені («Вісник Академії...» ч. II, р. 1958). Особливо варварського винищування зазнають ліси в Карпатах, але й по інших місцях спостерігається те саме жалюгідне явище. Там, де колись розлягався Великий Луг Запорізький, на якому шуміли своїми деревами українські плавні, тепер бушує Каховське «море», яке знищило 6.000 кв. клм лісів. Були знищені українськіо ліси й біля Дніпрових порогів, де, як констатував колись інж Боплян, були «цілі ліси вишневих дерев, які в початку серпня приносять ягоди величиною сливки а які (смаком) не гірші садових вишень» (Січинський «Чужинці..» ст. 76), а тепер нищаться московськими «морями» під Києвом та Кременчуком. «Українські лісники турбуються про збереження лісів, а Москва безоглядно їх нищить, бо їй таке нищення потрібне не для економічного використовування української деревини (бо своєї має подостатком, є. О.), а для знищення українського національного обличчя, українських традицій і прапрадівської старовини, , яка духово пов'язує сучасне українське населення з його самостійною державністю...» (А. М-н «Чому Москва винищує український ліс?» в «Укр. Думка» р. 1958).

Гарний образ українського лісу дав М. Рильський в перекладі «Пана Тадеуша» Міцкевича:

Навколо-ж — предківські гойдалися ліси,
Такої сповнені поважної краси
І таємничости, і супокою й тіні.
Високі парости зеленої ліщини,
Як постаті стрункі заквітчаних менад,
Із горобійником сплелися в темний ряд;
Горіхи перлами леліли на ліщині;
Ожина повилась, послалась по долині,
Черемшину пойняв буйний, лапатий хміль,
І ріжні ягоди жаріли звідусіль.
Дерева та кущі побралися за руки,
Неначе парубки, що під весельні згуки
До танцю зграйного запрошують дівчат —
І гучно гомонять круг пари молодят. ,
Піднеслась над усіх своїм принадним
, станом
Береза-дівчина із ясенем коханим,
А далі — мов старі на внуків та унук —
На менших дивиться поважний, сивий бук
Та бородатий дуб, що на могутній шиї
П'ять сотень літ несе, а юно зеленіє.
Байдужо спершися на мертві дерева, —
І доброзичливо до молоді кива.

ЛІСА — плетінь із лози.

ЛІСКА — паличка, атрибут полкового та генерального судді. — Величко, описуючи в своєму літописі, як у 1700 р., коли Вас. Кочубей зрікся від уряду генерального писаря, «полковники і вся старшина врадили, що не бути йому нараз без уряду, і постановили передати йому уряд генер. судді. До цього й гетьман легго прихилився й наказав пошукати в скарбниці ліску суддівську, чорну, гебанову, просто у срібло оправлену...»

При призначенні полкового судді, як і інших урядників, йому висилано особливий універсал. Він мав представити його полковникові — «щоб одержати від нього судейський атрибут — «ліску» (М. Слабченко «Полк...» ст. 89).

ЛІСНА, ЛІСНИЦЯ — демонічна істота гуцульських лісів. Лісниці прибирали звичайно вигляд дівчини, чи молодиці, з якою кохався якийсь парубок. Вона приходила до нього, коли йому дев'ять разів підряд снилася кохана, а він про те нікому не казав. «Як уже учепиться, то її тяжко позбутися». Якщо лісниця покохається з вівчарем то його вівці можуть бути безпечні — ніякий звір на них не нападе. Але якщо

лісниця кого не взлюбить, то всюди йому шкодитиме, псуватиме всяку роботу, лякатиме вівці або й випускатиме їх з кошари. Лісниці люблять танцювати і тоді приспівують: «Не мий ноги погою, не пий води рукою! Якби не лук, не часник, не одолян-зілля, мати б сина на світ не сплодила...» Лісниці не терплять казок, і хто хоче позбавитися лісниці, повинен оповідати казки (Етн. Зб. НТШ. XXXIII, ст XXV. Див. БОГИНІ, МАМУНИ).

ЛІСНИЦЬКИЙ ГРИГОРІЙ — миргородський полковник за Б. Хмельницького та за Виговського, пізніше ген. суддя, член львівського Братства, один із творців Гадячського трактату. Розстріляний поляками 1664 р.

ЛІСОВИК — демон лісів, господар усього того добра, що ховається в лісі, лісовий бог. Одна наша казка так і починається: «Жив у лісі такий бог лісовий...» Темний ліс, де так багато дикої звірини, птахів, що наповнюють його страшними й незрозумілими звуками подібними то до чиїхось тяжких стогонів, то до чийогось реготу, збуджував фантазію людей і викликав страх та подив, що й витворювали образ лісовика — дикої рогатої людини, заввишки з дерево. Обертаючись і сам у дерево, лісовик, відгукуючись луною на тисячі голосів, намагається збити людину з дороги і згубити її. За поганських часів нарід задобрював лісовика молитвами та жертвами. Для нього визначалися спеціяльні святі діброви, і там перед найповажнішим деревом що символізувало лісового бога, складалося йому жертви.

Та, під впливом християнства, ті лісові боги давно втратили свій первісний характер і виродилися в особу породу лісових чортів, що мають властивості всіх інших чортів — можуть приймати вигляд ріжних тварин і речей, викрадають немовлят, купують душі, залицяються до жінок, тощо. Деякі відмінності їх характеру пояснюються відмінністю того оточення, в якому вони перебувають: лісовик сидить звичайно на пеньку б'є молотком клинки й свище. Як їде лісом людина, він здіймає з неї галузкою шапку, або постягає колеса та й водить її цілу ніч між деревами (Чуб. І. 192-193). На Гуцульщині він ніби пасе лісову худобу: всі лісові звірі — то його худоба, і лісовики пильнують, щоб тій його худобі нічого не сталося. Але, якщо людина запродасть лісовикові свою душу, то він, щоб зробити їй приємність, віддячується, посилаючи їй ту чи іншу звірину на здобич. (див. ЛІСУН) Вночі під Ів. Купала лісовик сидить звичайно на дереві, кричить і гогоче, тішиться і лякає. Функції лісовика, як господаря лісової худоби, перейняв у нас пізніше св. ЮРІЙ. З другого ж боку, проф. М. Сумцов здогадувався, що наш лісовик перейняв на себе деякі функції стародавнього ДИВА (див.), що про нього згадується в «Слові о Полку Ігор.», що він «кличеть верху дерева..»

Вол. Короленко в оповіданні «Ліс шумить», так описував лісовика зі слів наших людей: «А на вигляд він такий, як верба стара, що стоїть на болоті. І волосся, як суха омела, що росте на деревах, і борода така ж, а ніс здоровий як ґирлиґа, а пика огидна, ніби лишаями поросла. Тьфу, який негарний!...»

ЛІСОВСЬКИЙ ГАВРИЛО — посол від гетьмана П. Дорошенка в Царгороді 1674 р.

ЛІСОВСЬКИЙ ІРАКЛІЙ (†1809 р.) — уніятський архиепископ від 1784 р., а в рр. 1806 — 1809 уніятський митрополит, що змагав до зближення уніятської й православної Церков.

ЛІСОСТЕП — переходова смуга між лісовою та степовою землями, що в ній ліс чергується зі степом. Північна межа лісостепу проходить лінією Тернопіль — Житомир, Київ, Конотоп, Курськ; південна — від Кишинева йде на Кременчук, Полтаву до Харкова.

ЛІСТ ФРАНЦ (1811 — 1886) — геніяльний мадярський піяніст — віртуоз та композитор. Ще 15-літнім юнаком (в 1826 р.), зацікавивсь постаттю українського гетьмана Ів. Мазепи, скомпонував для піяно «Студії про Мазепу», які в 1837 р. переробив у концертовий етюд трохи знову перероблений в 1841 р.

В 1847 р. Ліст концертував в Україні, і в лютому після свого останнього концерту в Києві, призначеного на добродійні цілі, познайомився тут із кн. Каролиною з Івановських Сейн-Віттґенштайн, яка запросила його до свого маєтку в с. Воронинцях на Поділлі. Тут пробув він до кінця 1847 р. Під час свого тут перебування, Ліст написав блискучий фортепіяновий твір «Жнива в Воронинцях», на три частини, з котрих, перша частина називається «Баляда України», і в ній Ліст використав тему пісні «Ой не ходи, Грицю», а третя — «Думка України», і в ній розвинено тему пісні «Віють вітри» В 1955 р. В—во «Мистецтво» в Києві перевидало ці дві частині під назвою «Дві п'єси на українські народні теми.»

В 1850 р. Ф. Ліст вертається до своєї давньої улюбленої теми і пише симфонічну поему «Мазепа», партитуру якої видрукував із текстом поеми «Мазепа» В. Гюґо, написаної 1828 р. себто вже після того як цікавість до постаті українського гетьмана в Ліста була збуджена (як ми бачили ще в 1825 р.), поемою Байрона на ту ж тему. У листі до Ліста Р. Ваґнер писав: «Мазепа — прекрасний твір, — під час його читання мені не ставало віддиху..»

Музика цієї програмової поеми, надхнена поемами Байрона та Гюго, що в свою чергу покористувалися фантазією польського шляхтича Яна ПАСЕКА (Болі), особистого ворога Мазе-

ки, повна звукових і ритмічних контрастів, оркестрового кольориту, експресії і сили, що виявляють повне пригод життя українського гетьмана, як воно уявляється Лістові на підставі вищезгаданих поем світових геніїв: «Степом несеться кінь з прив'язаним до хребта молодим Мазепою. Серед трав і кущів, які ранять в'язня, і спричинюють йому страшні болі, знеможений кінь падає. Контрабаси і челя малюють картину степової пустелі, в якій опинився обезсилений, поранений, прив'язаний до коня Мазепа. (Ліст, подібно як Вагнер, стосує у своїх симфонічних поемах т. зв. провідні мотиви, що характеризують якісь постаті чи явища. Такими провідними мотивами є тут біг коня, мотив степу, Мазепи, тощо). Героїчний клич трубок віщує перемогу і славу Мазепі. Життєві сили і віра в перемогу над темними духами додає Мазепі поштовху до поборення терпінь. Козаки, що з'являються бадьорим козацьким маршом, звільняють Мазепу, і він здіймається на височінь національного героя, як це нам вказують могутні хоралові мотиви, що опісля переходять у бадьорі мотиви, повні мелодійних, гармонічних і ритмічних висловів, головно в духових і ударних інструментах. Закінчується поема пеаном слави великого гетьмана України». (Осип Залеський).

Але — «Хоч яка спокуслива була для музичного передання історія з конем, Ф. Лістові вона послужила тільки за тло його образу. Герой поеми Ліста, як це виразно чуємо й відчуваємо, не коханець, не шукач романтичних пригод, а лицар, що з надлюдською силою переносить удари ворожих сил, підноситься і стає володарем..» (В. Витвицький в «Свободі» 8. V. 1959 р.). «Мазепу» Ліста багато разів награвано на грамофонних платівках, між іншим — лондонською та паризькою симфонічними оркестрами, а останнім часом оркестрою паризької консерваторії.

ЛІСУН — див. ЛІСОВИК «Лісун — такий як чоловік, тільки в його тіні нема.. В його й жінка є». (Грінченко «Словник..»). В О. Олеся «На зелених горах»:

«...І лісун, щоб без тіні був зроду..»

ЛІТАВЕЦЬ, ПЕРЕЛЕСНИК, ПЕРЕЛЕТ — усісіблення метеору: «Коли перелесник перелетить через чию хату, то з того господарства нічого не лишиться, воно зведеться ні на що» («Знадоби...» II, 471). Також на Городенщині казали: «Перелет, кажуть, що вночі якесь літає тай сипле вогнем. Кажуть, що як через чий ґрунт перелетить, то не можна нічого доробитися...» (там же, ст. 71).

У дальшій еволюції цього образу, літавець перетворився в ПЕРЕЛЕСНИКА, себто в усісіблення нечистої сили, що вступає в любовний зв'язок із людьми (див. ІНКУБ), причому він з'являється звичайно (але не виключно) в образі покійної коханої особи, переважно тим удовам чи вдівцям (в останьому разі це ЛІТАВИЦЯ — СУККУБ), що занадто тужать за покійними чоловіком чи жінкою. Але лихо такій людині, — вона звичайно починає сохнути, підупадати на здоров'ї і, зрештою, помирає. Вчений архимандрит Іннокентій Гізель в творі «Мир с Богом человеку» (-669 р.) писав: «Зде ж приключитися може і смішеніє тілесное с дияволом, сіє єсть с Літавцем, который блуд єсть найтяжчий..»

В українських народніх оповіданнях літавиця зустрічається рідше, ніж літавець.

Образ Літавця-Перелесника гарно змалювала Леся Українка в поезії «Години праці»:

.Спадав летючою зорею в хату,
А в хаті гарним парубком ставав
З облесливими речами і очима.
Він їй приносив дорогі дарунки,
Стрічки коштовні й золоті квітки.
Він дівчину квітчав і молодою
Своєю називав, і коси розплітав її
Речами любими затроював їй серце.
І поцілунками виймав із неї душу.
На ранок як співали треті півні,
Зникав той перелесник, а дівчина
Уквітчана, убрана, засинала
Камінним сном. А потім цілий день
Бліда ходила, мов яка сновида,
І тільки ждала, щоб настала ніч..

ЛІТАВРИ, БУБНИ — мідяні кітли з натягненою на них шкурою: ними в українському козачому війську скликувано козаків на раду.

ЛІТАНІЯ — первісно всяка благальна молитва: пізніше і тепер — спеціяльна покутна Служба Божа в католицькій церкві: священик виголошує короткі заклики до Бога, чи до святих а вірні відповідають молитовними формулами. В православній Церкві літанії відповідає до деякої міри АКАФІСТ. У переносному змислі літанія означає тепер також — довге й нудне оповідання, довгий реєстр.

ЛІТЕПЛА ЛЮДИНА — людина оспала, без жадного ентузіязму (див.), до добра і зла однаково ганебно байдужа. В Апокаліпсисі св. Івана Господь промовив до єпископа Ляодикійського: «Знаю твої діла, що ти ні зимний, ні гарячий; о коли б ти був зимний або гарячий! Тим-то яко же літній єси, і ні зимний, і не гарячий викину тебе з уст моїх..» (III, 15—16). (Див. МАНІЛОВЩИНА, НЕВТРАЛЬНІСТЬ).

ЛІТЕРАТУРА — мистецька творчість, виявлене в слові. «Література — це чародійна альхемія, що перемінює сіре слово буденщини в рідке шляхетне золото... Не тільки слово буденщини а й саму буденщину.. Вона, перепускаючи через себе каламутне світло блудних вогників «малих існувань» перемінює їх на каз-

кову веселку внутрішнього багатства духового світу автора..., коли те багатство є в автора...»

«Література — це виражений у слові світ людських емоцій. А цілий ряд емоцій — як гнів, ненависть, заздрість, любов, чи їх не відчуватиме кожна людина, незалежно від клясової приналежности? Такі емоції, як стремління до влади, боротьба з тиранією, однаково зворушать нас, чи коли це буде боротьба речника плебеїв Каталіни, чи аристократа Брута... Є отже нервові вібрації, що ними реаґує на зовнішній світ література, які грають відгомоном у душі читача, до якої б кляси він не належав. З цеї точки погляду нема літератури буржуазної чи пролетарської. Світ емоцій один. Але трактування цих емоцій і проблем — ріжниться і залежить не так від клясової приналежности, як від тої культурної спільноти, з якої вийшов письменник. Такою культурною спільнотою є нація або цивілізація, спільна кільком націям..» (Д. Донцов в ЛНВ. 1929. I, 62—63).

ЛІТЕРАТУРЩИНА — так звуть мистці малярі ті картини своїх колеґ, в яких переважає зміст над формою. Головним завданням маляра вважають тепер т. зв. «модерністи» добре розміщення кольорових площин іноді з цілковитим виключенням всякого змісту. Деякі твори імпресіонізму, кубізму та інших модерних «ізмів» позбуваються всякого зв'язку з життєвими почуваннями (емоціями). Вони стають, як висловився французький історик, мистецтвом ока, що пожерло голову, а М. Шлемкевич додає — «пожерло і серце». («Проблеми», 1947. III, 12).

ЛІТЕРНЯК, ЛІТЕРНИЙ ВІЗ — віз, пристосований до возовиці, себто до возіння снопів із поля.

ЛІТІЯ — частина всеношної з посвяченням хлібів перед великими святами. У греко-католицькій Церкві також скорочена панахида.

ЛІТНИК — спідниця з червоного фарбованого полотна, тканого в кратку (Волинь і Поділля). На холодну пору року ткали тут такі ж літники з вовни. (ЕУ, 224). Натомість Хв. Вовк писав: «Літником звуть на Волині вовняну спідницю виткану в формі ряду колових горизонтальних смужок, якнайяскравішої барви». («Студії...» 116). У Чубинського (VII, 429) це — «літня спідниця з вовняної матерії».

ЛІТО — тепла пора року, що починається 21 червня і триває до 23 вересня. Український нарід представляв літо, як молоду дівчину, одягнену в саму сорочку і прибрану зіллям. В руках вона тримала квітку, тим часом, як зима, її супротивниця, тримала шматок льоду чи горнець. Як тільки літо, йдучи напроти зими, покаже їй свою квіточку, лід розтає і приходить тепло. Якщо зима йде супроти літа і показує їй свій лід, квіточка обсипається, і приходить холод. На Карпатській Україні казали, що зима тричі зустрічається з літом: перша стріча буває на Іллю, або на Велику Богородицю; друга — на Малу Богородицю, а третя — 11 вересня на Хведора, коли вже кажуть — «Амінь літу». (Етн. Зб. НТШ. II, ст. 9). Коли літо йде назустріч зими, питається воно зими:

— Куди ти йдеш із цього краю і що доброго ти тут зробила?

А зима відповідає: — Нема вже чого тут бути, бо я вже все з'їла, випорожнила всі комори і склади, і тепер вони не швидко наповняться.

— Мені жаль тих людей, — каже літо, — мушу спішитися і обдарувати їх усім, чим можу (Чуб. I, 12-13).

ЛІТОВИЩЕ — шар деревини, що відкладається щороку на стовбурі дерева і визначає його літа.

ЛІТОВИЩЕ — місце і час перебування літом гуцульської худоби в Карпатських горах.

ЛІТОПИС — хроніка, опис подій в хронологічному порядку, літо за літом, чи, як ми тепер кажемо, рік за роком. Найдавніший український літопис — це літопис київський, який дійшов до нас у двох списках — ІПАТСЬКОМУ (див.) і ЛАВРЕНТІЄВСЬКОМУ (див.) із відповідними їх давніми копіями. Наші давні літописи — неоціненне джерело нашої історії, — проф. М. Грушевський назвав їх «цілим архівом нашої історіографії», але акад. С. Єфремов підкреслив, що наші давні літописи не тільки історичне джерело, це й «надзвичайної ваги літературний твір, або, краще сказати, цілий збірник літературних творів ріжних авторів і навіть ріжних часів, результат колективної праці багатьох людей, чи може й поколінь..» Як спадщина з колективної праці людей, що не самими історіографічними завданнями цікавились, літопис зробився — знов беремо влучний епітет у згаданого допіру історика — «правдивим архівом нашого старого письменства», що дав притулок на своїх сторінках і схоронив од загибелі багато такого, що до історіографії безпосередньо не належить, але тим краще й повніше малює дух епохи, її змагання й напрям, її потреби й турботи. Розпочатий під безперечним впливом візантійської історіографії, отих хронік і хронографів, літопис наш швидко визволився з мертвущих обіймів візантійщини і перед нами, далекими нащадками, зберіг життя тих часів з їх кипучою боротьбою та інтенсивною творчістю в усяких сферах. Коли наші літописи рівняти до сучасних чи навіть пізніших аналогічних пам'яток у інших народів, то літературну перевагу їх стане одразу видко. Не

дурно ж батько російської історіографії Шлецер був так захоплений літописом, що не вагаючись назвав його «пам'ятником феноменальним». І не тільки талановитістю індивідуальною визначається наш літопис, — у ньому одбились і національні риси авторів, що в гурті дають живий образ тієї землі й того народу, про дії якого вони оповідають. Це ставить літопис у ряду найцінніших пам'яток нашої старовини..» (Єфремов «Іст. у. Письменства», I, 94—95) (Див. НЕСТОР, СИЛЬВЕСТЕР).

Літописна праця розвинулася у нас особливо в XVII ст., коли з'являються т. зв. КОЗАЦЬКІ ЛІТОПИСИ, це мемуари - хроніки ВЕЛИЧКА САМІЙЛА, ГРАБЯНКИ ГРИГОРІЯ і САМОВИДЦЯ (див.). Величко пояснював, чому він та інші бралися за цю літописну працю: «..І яко мертвоя плоті ність мощно нікому без особливия благодаті Божія воскресити, тако без свідетелств і описаній літописних і люботрудному человіку ність можно аще і суетнія сего світнія слави сіся ізяснити і писанію передати». Болів бо Величко на «ліность давніх писарів», що лишили «давніх времен і віков бившіє рицарскія отваги і богатирскія діянія без описанія і об'ясненія», прагнув усією своєю душею лицарською й патріотичною — «оминувши непотребства панегіричніє і поетицкіє», дати історію про війну Хмельницького з поляками й про Руїну.

Є щось із стилю римських істориків у стилю **«Сказанія о войні Козацкой»** Величка та **«Дійствій небывалой брани»** Грабянки; руки мужніх і шляхетних воїнів писали їх і справді «особлива благодать Божія» кермувала ними. Були бо автори їх «істинні синове» України, вірні до скону «милой матці Украині», були з ґенерації «залізних боків» — ґвардії Великого Богдана. Дух його, владний і далекосяглий, сторожив їх діла, так як вони творили, на вічну пам'ять грядучим поколінням, так як вони, ці суворі старшини української армії, станули з своїми творами на варту нації.

Мав рацію хиткий, неврастенічний Ю. Косач, коли писав:

«І коли нині, в годину ганьби, треба нам посилити себе й скріпити вірою, вдаймось на пораду до Самійла Величка й Григорія Грабянки. Там цілинною й прекрасною найдемо **правду народу** «шляхетного, савроматійського, козакоруского з давніх літ одвагами і мужествами ратоборскими ділами своїми не тільки у всій Европі, но і в давніх странах азиятицких прославившогося» (Величко), там зачерпнемо національної гордости, навчимось бути українцями. Там бо, за чіткими й простими рядками во енних дій горять мов заграви — прапори Імперії, а під ними рівним маршем проходить запорозька неподолана піхота, дудонить важким копитом степова кавалерія, а її веде вождь із роді Цезарів. І є це візія не лиш сучасности, Корсуня й Зборова, але й майбутности. Героїка козацької доби — Саковича, Єрлича, Неруковича, Грабянки, Величка й десятків інших творців — це одна з найясніших, найшляхетніших сторінок нашого письменства. Це небувалий і рівний своєю наснагою тільки поезії середньовіччя зрив нашого національного духа» .

ЛІТОРОСТ — однолітній парост, пагонець. З ним в'язалися забобони: «Хто хоче стати градівником, повинен вирізати літоросль і розігнати нею гадюку й жабу, коли гадюка хоче з'їсти жабу, а потім посвятити ту літоросль разом із зіллям на Зелені Свята, а тоді вже зможе відганяти хмари». (В. Гнатюк «Знадоби..» II, ст. 1070—71). «Якщо літоростями обвести поле, то його град також не діткне». (там же I, 330).

ЛІТУРГІКА — наука про церковні відправи та все, що до них відноситься — обряди, книжки, церковний одяг, тощо.

ЛІТУРГІЯ — служба Божа. Первісно в Греції літургія означала взагалі всяку службу, що йшла на користь всього народу, якто службу вояків, державних урядовців, тощо, потім вияви почитання поганських богів, зокрема приношення жертв. У цьому останньому значенні слово «літургія» перейшло й до християнського вжитку. Св. Павло назвав Ісуса Христа в листі до Жидів (IX, 21) Літургом, визначаючи Його так, як Первосвященика Нового Завіту, а його жертву — Літургією. Те саме слово зустрічається пізніше в писаннях свв. Отців і церковних письменників — всюди воно вживається на означення Безкровної Жертви Нового Заповіту, що її Христос установив для добра людства. А в ширшому значенні воно почало означати Службу Божу, на якій та безкровна жертва приноситься.

В українській Церкві було чимало відмінного порівнюючи з московською в порядку літургії. Насамперед щодо читання Євангелія: в українській Церкві священик читав Євангеліє лицем до народу, а в московській — лицем до Престолу. Райські Двері були відчинені в українській Церкві довший час, ніж у московській: від початку Літургії до кінця Вел. Єктенії, і від Малого Входу — до закінчення читання Євангелії. В українській Церкві, якщо служили кілька священиків, вони ставали всі рядом перед Престолом, в московській — старший перед Престолом, молодші по боках Престолу. На Великому Вході диякон ніс дискос на плечі, а не на голові.

В українській Церкві винiс Хреста на всенічній перед Воздвиженням був більш урочистий: священик тричі «воздвигав» його під спів хору «Господи помилуй»: хор співав голосніше, коли священик підносив Хрест, спів затихав, коли він його опускав. У московській Церкві не

було піднесення Хреста («воздвиження») — священик просто його виносив.

У неділю Православія українська Церква мала свій власний Чин, відмінний від московського, який проте Москва потім накинула і українській Церкві.

Велике місце в Богослужбах в Україні відводилося проповіді — казанню. Виголошувано їх після Євангелії. Українські церкви славилися своїми проповідниками — КАЗНОДІЯМИ, серед котрих було багато й світських людей. Ці казання часто виголошувалися українською мовою, а іноді тільки з домішкою українських слів до церковно - слов'янських. Особливо славні були проповіді українською мовою Йоаникія Галятовського, Ант. Радивиловського, Дм Туптала. У цьому відношенні між українською й московською Церквами була велика ріжниця. Коли українські священики переїздили в XVII ст. до Москви, то їхній український звичай виступати з проповідями був відразу засуджений: «Заводите ви, ханжі, єресь новую людей в церкві учите, а ми людей прежь сего в церкві не учивали. ...Беса ви маете в собі, і всі ви ханжі..» До окремих звичаїв української Церкви треба віднести й дзвонення на «Достойно». Цей звичай прийняла в XVII ст. і Москва. Але це був чисто український звичай, бо грецька Церква його не знала..

У практиці української Церкви було висвячення за Літургією по кілька дияконів та священиків Такого звичаю не було в східніх патріярхіях. На запит у цій справі олександрійський патріярх Іоаникій відповів, що не може вказати канонічну підставу, яка б забороняла таке висвячування. Проте, собор у Москві в рр. 1666—67 цю практику української Церкви заборонив, і то незаконно, бо не мав права втручатися в справи чужої патріярхії, бо українська Церква належала ще тоді до юрисдикції Константинопольського патріярха. Отже, в Україні на ту заборону не вважали і продовжували висвячувати одноразово покілька священиків і дияконів. Пізніше цю практику перейняла й московська церква. (Н. Полонська-Василенко «Особливості укр. прав. Церкви» в «Укр Зб.» Мюнхен, XIV, ст. 69—71).

ЛІХТАР — кругла чи циліндрична клітка зі скляними стінками для охорони світла, що горить всередині Великі ліхтарі на стовпах служать для освітлення вулиць. Тому, що Юда, зраджуючи Христа, вночі в Гетсиманському саді, покористувався ліхтарем, щоб розпізнати Його, фігурує ліхтар в емблемах Розп'яття (Новицький в ЗНТШ, т. 144, ст. 144).

ЛІХТАРНЯ — циліндрична частина церковної вежі з вікнами, що на ній тримається баня.

ЛІЧЕЦЬ, ЛІЧИТЕЛЬ — давні (князівських часів) назви для ЛІКАРІВ. (Див. МЕДИЦИНА).

ЛІЧБА МАЛОРОСІЙСЬКА, або УКРАЇНСЬКА — так у документах кінця XVII ст. називається загально - вживана в тодішній Україні лічба на ЗОЛОТІ або на КОПИ (див.), у протилежність московській лічбі на рублі й копійки.

ЛІЩИНА — дерево (або кущ) Корілюс Авелляна із широким листям і смачними горішками в торочкувато - порізаній мищині. Деревину вживають на столярські вироби, з гнучких галузок плетуть кошики, роблять обручі, заплітають плетні... В Українській народній поезії ліщина дуже поширений символ дівчини:

Ой, не шуми, ліщинонько, та й не розвивайся,
Не плач, не плач, дівчинонько, тай не
віддавайся (Етн. ЗБ. НТШ. XI, 177)
Ой шуміла ліщинонька, як ся розвивала,
Ой плакала дівчинонька, як ся оддавала
(Голов. II, 733).
Зеленая ліщинонька не горить, ай курить,
Молодая дівчинонька не любить, ай дурить
(там же, 809).

Рубання ліщини, як і КАЛИНИ, служить за символ заручення дівчини, або виходу заміж проти її волі:

Не рубай ліщини, най горішки родить,
Не бери дівчини, най ще рік походить.
Зелена ліщина, як ся розвивала,
Плакала дівчина, як ся віддавала.
(Чуб. IV, 54).

ЛОБАНОВ - РОСТОВСЬКИЙ ЯКІВ, князь (1760 — 1831) — генерал-губернатор України в рр. 1808 — 1816 р. У 1812 р. зорганізував 17 «малоросійських» полків для війни з Наполеоном.

ЛОБИСЕВИЧ ОПАНАС (коло 1732—1805) — довголітній секретар гетьмана Кирила Розумовського подорожував із ним в рр. 1766 — 1767 в Німеччині, Франції, Італії і, здається, Англії. Знавець мов як перекладач Петербурської Академії Наук. Лобисевич був піонером української національної літератури народньою українською мовою і попередником у цьому відношенні Ів. Котляревського бо «переодягнув» славнозвісні «Буколіки» Вергілія «в малоросійський кобеняк» На жаль тексту цієї травестії не знайдено. Мав намір також опублікувати українські інтерлюдії Танського до трагікомедій Г. Кониського. Проф. О. Оглоблин приписує йому авторство «Історії Русов» («Україна» Париж 1949, II, ст. 74—75)

ЛОБОДА (Кеноподіум) — ростина з широким листям і дрібним зеленавим цвітом З молодих листочків роблять борщ.

Коли лобода фігурує в народній пісні з я-

кою́сь іншою рослиною, часто символізує дівчину, чи молодицю:

«За нашою слободою жито з лободою», — себто вже є парування дівчини з хлопцем. Або:

Змішався щавій з лободою,
Оженився старий з молодою. (Чуб. V, 576).

В голодні роки наш нарід їв багато лободи, що легко розмножується. Проте поживи з неї дуже мало. Тому-то люди в нас казали: «Лобода — панська їда, а хлопська біда», в добрій приправі вона смакує, але сама по собі безвартісна. «Попоїдж лободи та й махай до води», — казали в нас про голодний обід (Ів. Франко «Прип.» III, 475). Звідси лобода в народніх піснях — символ злиднів, крайньої убогости:

— Чи є в тебе домик свій ?
В чистім полі, край Дунаю
Очеретом обставляю, лободою підпираю.
(Чубин. V. 478)

Або:

Я поведу у чужую (хату),
Поки свою збудую.
— Ой постав хату з лободи,
А в чужую не веди... (там же 493).

Тим-то і в Б. І. Антонича:

Як символ злиднів виростає
Голодне зілля — лобода.
Відвічне небо і безкрає,
Відвічна лемківська нужда...

ЛОБОДА АНДРІЙ (1871 — 1931) дійсний член УВАН у Києві та НТШ у Львові. З 1897 р. професор Київського університету, з 1904 професор також київських Вищих Жіночих Курсів, перемінених в 1912 р. на Жіночий Універ ситет св. Ольги, з 1914 р. редактор «Университетських Известій» і секретар Істор. Філол. Факультету в Київському університеті. Залишив по собі за 37 років наукової діяльности коло сотні друкованих праць і високошкільних підручників з історії літератури, етнографії та мови.

Крім друкування окремих праць з українознавства, проф. А. Лобода протягом 14 років від 1900 до 1914 р. майже що-року оголошував в київському університеті курси з історії української літератури XIX ст. А від рр. 1918 він переходить цілковито до студій над українським фолкльором та літературою, яким і віддається до кінця свого життя, виховуючи в свойому університетському семінарі низку українських учених та дослідників.

ЛОБОДА ГРИГОРІЙ — запорозький кошовий що восени 1594 р. ходив разом із ватагами Наливайка на Молдавію, де вони розгромили молдавського господаря Арона, добули Ясси і попустошили цю столицю. Але тут він розійшовся з Наливайком, бо будучи представником «статечного» козацтва і маючи маєток на київському Поліссі, не хотів, щоб його змішували з «наливайківцями», яких не признавав справжніми козаками, а лише втікачами з-під панщизняного ярма. І 1596 р., коли польський уряд вислав на втихомирення України коронного гетьмана Ст. Жолкевського, і Наливайка скинуто з гетьманства, гетьманом було обрано Лободу. Та наливайківці не мали до нього довір'я і в таборі над Солянницею його було вбито. (Див. НАЛИВАЙКО).

ЛОБОДА ХВЕДІР — полковник переяславський, потім генер. суддя за Б. Хмельницького й Виговського. В 1659 р. був узятий в московську неволю.

ЛОБОДОВСЬКИЙ МИХАЙЛО — (1874-1913) — перекладач св. Письма й гоголівського «Тараса Бульби» на українську мову, видавець часопису «Порада» в Харкові (1906 р.). Спричинив конфіскату «Кобзаря» Т. Шевченка нападаючи на його ніби антирелігійність.

ЛОБОДОВСЬКИЙ ЮЗЕФ ( ) — польський поет і публіцист, пропаґатор ідеї польсько - українського зближення, перекладач українських поетів на польську мову, популяризатор української культури серед польської інтеліґенції на еміґрації, головно через журнал у Парижі «Культура». Ще перед другою світовою війною видав кілька збірок поезій, в яких було багато українських тем, як от поеми «Ніч на Волині», «На смерть повішених українців», «Пісня про голод», «Кінь отамана Лободи» та інші. Отамана Гр. Лободу він уважає за свого предка. У молодих роках він жив в Україні, яка зробила на нього велике враження. Відома його «Похвала Україні», яку С. Гординський переклав на українську мову. Також змістовна й цінна його велика стаття про «Українську еміґраційну літературу», видрукувана в «Культурі», і (в перекладі) в «Сучасній Україні» (1952). Тут він писав:

«Народом у мандрівці назвав другу українську еміґрацію Юліян Кардош в одному з чисел «Культури». І при тому народ навіть невідомий з імени більшості мешканців тих країн, у яких напинає свої мандрівні намети. На українських еміґрантів отже упав подвійний обов'язок — не тільки надалі творити свою культуру, але й зложити переконливе свідоцтво свого існування, своєї наявности народам широкого світу. Це трудне завдання, бо не вистачає прийти до американських інтелектуалістів з «Українським Квартальником» англійською мовою, знаменито зрештою редаґованим, ні висунути ініціятиву англійського видання української енциклопедії. У нашу переломову добу не досить бо боротися за право на самостійне життя, хоча б це право було тисячекратно заслужене; треба піднести його до ідеалу, тобто надати сво-

їм народнім правам універсального значення. Еміґраційний смуток, туга за втраченою батьківщиною, хоч які людські й виправдані, самі собою мало важать. Те на що кликали й за чим розбивалися всі великі українці, від Пант. Куліша до сучасних — вихід із власного кола в світ — може вдатися тільки під знаком відважного влучення в духові течії, що хвилюють той світ, піднесення загально- людських проблем у найширших перспективах.. Зберегти вірність своєму стягові зуміє кожний, хто мужній: але щоб дотримати кроку історії, треба здобутися на щось більше, ніж мужність...» (Див. МЕЗАЛЬЯНС).

ЛОБОДЯНКА — рід каші з пшона і молодої лободи зі свинячим салом.

ЛОБУЗІННЯ — рештки зілля, що позалишалися від літньої городини.

ЛОВЕЛАС — див. ЛЬОВЕЛАС.

ЛОВЕЦТВО — полювання на диких звірів та птиць. За свідоцтвом літописця, ловецтво, чи ЛОВИ, було давнім споконвічним промислом його земляків — полян: про леґендарних братів, осадників Києва, він писав, що вони «бяху ловяще звірье» в великих лісах навколо Києва. (Іпат. 5). У РуськійПравді ширшої редакції знаходимо низку постанов ловецького права: кари за зіпсовання приряду до ловлення в с я к о ї звірини сіткою, за викраденого з сітки сокола або яструба, за краденого бобра, або взагалі виловлену чужу звірину. З інших джерел відомі нам ріжнородні способи ловів: уганяли за звірем конем, били його з руки, ловили сітками, уставленими в вигідних місцях (див. ПЕРЕВІСИ), або заганяли до них звіря, ловили псами, соколами, яструбами. «Наряд» ловецький, соколи, яструби — цілі відділи княжого господарства. Звірини було тоді дуже багато, і була вона дуже ріжнородна, як це видно хоча б із того, як оповідав про свої лови Володимир Мономах: «у Чернігові я на узду взяв (зловив) в пущах 120 живих коней; по Росі теж ловив я диких коней власними руками; два тури взяли мене на роги з конем; олень мене бив рогами, а два лосі — один топтав ногами, а другий бив рогами; дикий кабан відірвав у мене меч із пояса; ведмідь віддер мені кусник сідла з-під коліна; лютий звір (барс?) скочив і перекинув мене з конем...» і т. д. Крім вищеназваних було багато бобрів, лисів, рисів, вовків, заяців, видр. З України йшли великі транспорти шкір цих звірів у південні та західні землі. Полювали на лісову звірину також задля м'яса, особливо перед походами, щоб забезпечити військо поживою. Найважливіший сезон полювання на звірину був зимовий, коли хутро в звірів краще. Натомість лови на птахів припадали переважно на літо, коли більшість птахів повертається до нас із теплих країв. Про велику кількість птахів на Київщині ще навіть у XVI ст. свідчив Михайло ЛИТВИН (див.).

Все ж таки, ловецтво було тільки побічним заняттям української людности, що, самим характером своєї території була призначена до хліборобства. Натомість ловецтво надто довгий час широко практикувалося на Московщині, і залишило досі нестерті сліди в характері її населення. Про це писав проф. В. Щербаківський: «Антропологічно й етнічно москвини, за винятком областей на захід від Москви, усе нащадки... племен фіно-уральських, особливо мері, мордви і черемісів. Ці племена жили майже виключно з ловецтва звірів. Щоб зробити з них хліборобів, московські князі мусіли зразу ж завести кріпацтво і таким тільки чином, силоміць, примусити обробляти землю, та й то не скрізь. Психіка теперішніх московитів лишилася ще й досі звіроловська, і через те вона так різко відрізняється від української хліборобської психіки. До цього часу виступали (в світі міжнародньої культури) тільки дві психіки — психіка культурного кругу хліборобського і психіка культурного кругу номадського, відомі вже з давніх давен, але психіка звіроловства в чистім вигляді на міжнародню арену ще досі в такім маштабі не виступала, і тому не була відома европейським державам, а була їм незрозуміла. Іскомність московських первнів і полягає в звіроловській психіці московського народу. Звідсіль його хитрість у нападах, жорстокість, прикидання не тим, чим є, маскування і т. ін. В основі в них лежить погляд на людину, як на звіря, і застосування до людей методів, уживаних проти звірів. В людині вони бачать звіря і в звірі людину, і не роблять ріжниці між звірем і людиною, застерігаючи собі всі вигоди звірячої психіки при високості людського інтелекту, для осягнення своєї цілі, і не визнаючи жодної етики, або визнаючи її тільки односторонньо в свою користь... («Праісторія України» в «Наша Культура», 1937, ст. 301—302).

ЛОВИЩЕ — місцевість призначена — в княжих часах — на лови.

ЛОВЧЕ, — податок, що його населення платило князеві, як відплату за давніший обов'язок помагати князеві в ловах. У пізніших часах волинський кн. Мстислав Данилович, бажаючи укарати берестян за зраду, наложив на них новий податок — ловче: «спитай своїх бояр, — чи є тут ловче», вони ж сказали: «Нема тут, пане, споконвіку»; тоді Мстислав сказав: «Я ж уставлю у них ловче, за їх коломолу, аби не бачити їх крови (не карати смертю)».... (Мих. Грушевський «Іст. УР.» III, 226). Йшов цей податок, мабуть на утримання княжих ЛОВЧИХ (див.).

ЛОВЧИЙ — княжий урядовець що під-

готовлював княжі лови. Згадується вперше в «Поученії» Володимира Мономаха. Серед «земських «диґнітарів» (достойників) Чернігівщини XVII ст. ще бачимо також «ловчого» (М. Грушевський «Іст. УР», V, 340).

ЛОГАЗА — рід каші з цілих зерен обдертого ячменю, іноді ще й з горохом. Варили її з салом або олією.

ЛОГІКА — наука про правильне думання. Вона оцінює елементи думання з точки зору їх значення для ствердження правдивих тверджень та спростування тверджень неправдивих, помилкових, — тим вона відріжняється від психології думання, що тільки вияснює, **як** відбуваються процеси думання в людській психіці. Початки логіки ми зустрічаємо вже в Сократа, але систематично розвинув її Арістотель. (Див. ДЕДУКЦІЯ, ІНДУКЦІЯ).

Небезпека логіки полягає в тому, що вона орудує абстрактними поняттями, не турбуючись тим, чи їм відповідає щось у реальному житті. І тому, як писав Алексіс Каррел. «Річ, логічно правдива, може бути практично фальшива». Хіба ж космологія Арістотеля чи Томи Аквінського не цілком помилкові (хоча логічно побудовані)? Геометрія Рімана не менш логічна, ніж геометрія Евкліда, але вона не надається нашому світові. Тому, щоб не помилитися в шуканні правди, треба здаватися не на логічні висновки, але на наслідки спостереження і досвіду...» («Поведінка в житті» 1951, ст. 32). Дехто, щоб довести фальшивість якогось твердження, намагається допровадити його до найдальших логічних висновків. **Ф.** Ґізо, що в рр 1847-48 був головою французького уряду, тим, хто домагався загального («для всіх») права голосу, відповідав: «Також для худоби?» Евклід Меґарський писав: «Якщо з купи зерен я візьму одне зернятко, мені все ж залишиться купка; так логічно я можу далі брати зернятко по зернятку, аж поки виберу всі зернятка, і мені все лишатиметься купка..» Так воно було б за логікою, а насправді... Логіка вимагала б висновку, що коли яка отруя вбиває людину, то вона мусить бути шкідлива і небезпечна і в малих дозах, а тим часом життя виказує безпомильно, що навіть смертельні отруї в невеличких дозах можуть бути людському організмові дуже корисними. І навпаки дуже небезпечний висновок робив би той, хто з корисних наслідків для людського організму тої чи іншої отруйної речовини в малих дозах, захотів би вживати її і в більших дозах. Логіка в медицині буває дуже небезпечна. Не менш небезпечна вона буває і в політиці, що має до діла з людьми, яких натура зовсім таки не логічна, бо часто в своїй поведінці керується не розумом, а нелогічними емоціями. Тому Остін Чемберлен говорив 24. III. 1925 р. в палаті депутатів у Лондоні: «Я маю глибоке недовір'я до логіки, стосованої в політиці, а дає мені підставу так думати вся англійська історія... Чому, без огляду на великі зміни, що зайшли в нашій країні, ми за останніх три століття не піддалися ні одній з тих наглих революцій і реакцій, які так часто потрясали народи, обдаровані розумом, більш логічним, ніж наш? Це сталося тому що інстинкт і досвід у рівній мірі повчають нас, що людська натура не логічна, і що мало глузду в тому, щоб трактувати політичні установи як знаряд логіки і що, навпаки, розумніше стримуватися і не посуватися аж до крайніх логічних висновків, коли відкривається шлях мирного розвою та правдивих реформ..»

Большевицька революція розпочалася й розвивалася згідно з логічними заложеннями й крайніми висновками, людей, що надто вірили в непомильність своєї холодної безсердечної логіки, далекої від розуміння потреб справжнього життя.

ЛОГОМАХІЯ — словесна боротьба, що виявляється в полеміці, коли полеміст, замість базуватися на фактах і намагатися встановити факти, чіпляється за те чи інше «сакраментальне слово, яке на ділі означає просто вигадану фікцію, і тим словом орудує на страх та сором ворогам... не помічаючи, як то там, то там стукається об дійсні факти, що в нівець повертають його фікції...» (С. Єфремов «За рік 1912» ст. 22).

ЛОГОС — первісно слово, потім — думка, як самостійний чинник у світі. У християнській філософії — Слово Боже, друга особа Трійці, згідно з євангелієм св. Івана: «Споконвіку було Слово, і Слово було в Бога, і Слово було Бог.. Усе через нього постало і без нього нічого не сталось, що лиш постало..» (І, 1-3).

ЛОГОФЕТ СЕМЕН — учений грек, візантійський хроніст, свідок походу кн. Ігоря на Цареград в 941 р., що тоді ж записав: «Того ж року (XIV панування імп. Романа) прийшла Русь, звана також Дромітами, з роду Франків, на Константинополь на 10.000 човнах». Подаючи цей запис у перекладі в своїх «Виїмках з джерел до історії УРуси» (Львів, 1895), М. Грушевський подав цитату і його попереднього запису в такім перекладі: «Русь, вони ж Дроміти, таке мають ім'я задля якогось сильного Роса, прозвані так після того, як визволилися, через якусь Божу раду, чи надхнення, від прикростей тих, що їх подолали і володіли. Ім'я Дромітів дістали через те, що швидко бігають. А вони з роду франків».

У примітці до цього М. Грушевський пояснив, що ця звістка про походження назви Руси стоїть у Логофета в географічнім зібранні, і що, очевидно, тут маємо якийсь вивід імени Руси від патронімічного героя Роса. Міт цікавий тим, що дає оригінальний і давній, може тубільний ру-

ський, вивід руського імени. Друга назва — дромітів виступає в інших хроніках, що йдуть із того ж джерела — продовження Теофана і Амартола, не задовольняючись тим, що в тексті пробувано пояснити це ім'я від Ахіллового дрому для лиману Дніпрового. (Жерела ст. 70).

ЛОДЯ — воєнне судно князівських часів. Розріжнялися лоді звичайні, «побойні», себто пооббивані дошками, і морські. На морських містилося яких 40 люду. Але в поході на Каспій мали кораблі й по 100 люду залоги. (Ів. Крип'якевич «Іст. у. війська», 82—83).

ЛОДЯ — вимощене місце під зовнішнім колесом водяного млина.

ЛОДЯК — водяний пловучий млин на Полтавщині та Чернігівщині.

ЛОЖЕЧКА — маленька срібна чи золота ложка, з хрестиком на кінці ручки, що нею причащають вірних у Православній Церкві. В давнину християни приймали Тіло Христове в руки, але деякі ворожили ним і вживали на недобрі цілі, тому у греків св. Іван Золотоустий запровадив ложечку. Та обставина, що ложечку вживалося і в коптів, в етіопів, в сирійців, у яковитів, у несторіян свідчить, що в Православній Церкві ложечку запроваджено ще до відділення тих громад. (о. Калинович «Літургіка» ст. 44.)

ЛОЖЕЧНИК — піхвички для ложки, що їх запорожці носили при поясі.

ЛОЖЕЧНИК, ЛОЖКАР — майстер, що робив ложки.

ЛОЖКА — столовий прилад для черпання рідини. За княжих часів у нас уживали дерев'яні ложки. Вередлива дружина Володимира Великого зажадала срібних ложок, але літописець оповідав про це як про нечувану забаганку (Іпат. 87). Але Володимир наказав задоволити свою дружину: «Сребром і золотом не здобуду дружини, а з дружиною здобуду й золото й срібло...»

На Херсонщині записано такі забобони щодо вживання ложки: Не можна ложкою господаря мішати або брати страву. Не можна трусити мокрою ложкою (як і мокрою рукою, Є. О.), бо від струшених крапель розводиться нечиста сила(те ж у Чуб. І, 87). Якщо на ніч залишити ложки в горшку, дитина не буде спати (також у Чуб. І, 108). Коли подадуть зайві ложки на стіл, кажуть, що гості будуть (Ястребов, Летоп. ІІІ, 118).

На Стрийщині казали, що, вечеряючи на Святий Вечір, не треба, під час усієї вечері, випускати ложку з рук: «не болітимуть крижі при жниві» (Етн. Зб. НТШ. V, 92). Після вечері всі ложки встромлювали за ДІДА, але одну залишали на столі всередині в пшениці — «щоб небіжчики поживилися» (там же).

А в інших місцевостях Галичини, як свідчив Ів. Франко (Прип. II, 506), а також Етн. Зб. НТШ (V, 205), пастух родини зв'язував сіном всі ложки, якими їла челядь наСвятій Вечері, і застромлював їх за сніп на покуті (за ДІДА), — щоб худоба паслася вкупі і не розбігалася.

На Горличчині всі ложки на Святий Вечір зв'язували перевеслом і клали під сіно — «щоб був урожай і згода в родині» (МУЕ НТШ XVII,I 7).

На Чернігівщині, на ДІВИЧ-ВЕЧІР, готуючи стіл, клали на нього дві нові ложки, перев'язані червоною стрічкою. (Литвинова в МУЕ. НТШ. III, 92). Треба думати, що й тут вони символізували єднання, (згоду молодих).

ЛОЗА — рід верби, що добра на плетення. Символ завеликої потульности: «Гнеться, як лоза в повінь» (Франко «Прип.» II, 360). «Люди гнуться, як ті лози, куди вітер віє...» (Шевченко). У Ст. Руданського надто гнучка лоза протиставляється твердому дубові:

...Вона гнеться собі
І так вік проживе,
І без слави в багні
Як трава зогниє.
Як трава-осока
Зогниє у багні,
І хіба лиш комар
Заспіває по ній...
Нехай гнеться лоза,
А ти, дубе, кріпись,
Ти рости та рости,
Не хились, не кривись.. .
І у силі, в добрі,
Як скала, затвердій,
І як Бог світовий,
На сторожі ти стій. . .
А як буря лиха
Тебе з місця зіб'є,
Або хмари гора
Тебе громом уб'є —
Світ почує ту смерть,
І повітря здрижить,
І ліси загудуть,
І земля задвижить,
І пташки пролетять,
Спогадають тебе —
І співак перейде,
Не забуде тебе.

«Живе, як сорока на лозі», — кажуть про людину, що не може собі місця нагріти, бо на гнучкій лозі і сорока довго не втримається.

В народній поезії лоза часто асоціюється з сумом, сльозами:

За густими лозоньками

Біжить річка струєчками,
Плаче дівча сльозоньками.
(Чуб. V, 187)

Стою за лозами, вмиваюсь сльозами,
Стою за густими, вмиваюсь дрібними.
Ви, густії лози, розвивайтеся,
Ви дрібнії сльози, розливайтеся.
(Чуб. V, 202).

ЛОЗА — весіння гра, в якій дівчата творять КЛЮЧ, з одного кінця якого дві дівчині підносять руки, а під ними перебігає інша дівчина з другого краю, тягнучи за собою ввесь ключ. При цьому співають відповідні веснянки. Варіянт цієї гри на Переяславщині називали — ПЛЕСТИ ЛОЗУ.

ЛОКІТЬ — суглоб руки. «Близько локіть, та не вкусиш» (Номис 5395). — кажуть про нездійсненне бажання.

ЛОКІТЬ — міра довжини. У давнину вона дорівнювала третині сажня. Тепер локіть — міра, що відповідає довжині руки від ліктя до кінця середнього пальця.

ЛОКША, ЛОКШИНА — дрібно порізане тісто, яке їдять вареним.

ЛОМИКОВСЬКИЙ ВАСИЛЬ (1778—1845) — потомок гетьмана Апостола, полтавський поміщик збирач матеріялів для української історії. Він перший почав записувати козацькі думи і склав цінний словник української старовини

ЛОМИКОВСЬКИЙ ІВАН (1654—1714) — за Мазепи генер. осаул. потім ген. обозний. Після Полтавського бою еміґрував до Туреччини і помер у Яссах.

ЛОМОНОСОВ МИХАЇЛ (1711—1761) — перший московський вчений, батько московської літератури, автор першої граматики московської мови. — вчився в Київській Академії. Кн. М. С. Трубецкой в своїй праці «Московські поети XVIII-XIX ст.», видрукованій в «Вінер Славістішес Ярбух» 1956 р. писав: «Силябічна метрика перейнята з Заходу в українських школах, завдяки Україні перейшла в Росію... а культурний вплив українських учених на розвиток московської мови у поч. XVIII ст. грав важливу ролю...» (ст. 14). Ломоносова, творця літературної московської мови, виховали три книжки: граматика М. Смотрицького, псальми С. Полоцького й аритметика Магницького... «Найстарша на Сході Европи поетика і реторика появились в Україні, в Києві в 1637 р.» (ст. 25). Григор Лужницький коментував в «Америці» 12. IX. 1959 р.:

«Коли порівняємо ці слова, згідні з історичною правдою, про культурні впливи України на Московщину, нащадка старого московського княжого роду, проф. Трубецкого, із твердженнями сучасних нещасних підсовєтських українських вчених, які до того докотились, що ченця - літописця, киянина Нестора звуть «чудовий російський історик XII ст.» (Академік Б. Рибаков, Скільки років Києву, «Радянська Україна» 30. VII. 1959, ст. 3), то дістанемо повний образ, як низько під тиском тиранії може впасти людина!»

ЛОНО — груди. ЛОНО АВРААМОВЕ часто згадується в церковних книжках і звідти перейшло і в народню поезію:

...А взяли (янголи) Лазаря барзо
легенько,
Посадили Лазаря в пресвітлім раю,
В святого Авраама на правім лоні...
(Голов. III, 263).

За давніми християнськими віруваннями, що ще зміцніли за середньовіччя, в Зах. Европі, існувало три постійних місця для перебування душ покійників: рай, пекло і Лоно Авраама — лімбус батьків, в якому знаходилися старозавітні святі, що не могли пройти в рай в наслідок первородного гріха, але надіялися на спасіння від Христа.

У зв'язку з ЛІМБОМ БАТЬКІВ знаходиться й особливе місце перебування нехрещених дітей, на яке св. Тома Аквінський переносить ту саму назву — ЛІМБ ДІТЕЙ.

Дальші ікони містили ті лімби в раю в такому символічному уявленні: Авраам з праведною душею (чи душами) на лоні, а навкруги кілька інших душ в образі дітей. Таке ми бачимо на фресках Спасо - Нерединської церкви коло Новгорода (1199 р.), Дмитрієвського собора на Клязьмі (зроблені вперше в XII ст., але реставровані в XV — XVI вв.).

Проте, насправді Лімб Батьків, чи Лоно Авраамове, частіше уявлявся не в раю, а коло пекла, і звідти Христос вивів душі старозавітних праведників, коли був зійшов до пекла, і передав їх архистратигові Михаїлові (апокриф. Никодимове євангеліє). Таким чином Лімб Батьків біля пекла спорожнів, але середньовічна фантазія почала населяти його новими мешканцями — душами нехрещених дітей, а також душами праведних поган. У латинських діялогах межи Адріяном і Епіктетом землю представлено на камені, камінь той підтримують чотири звірі, під ними вогонь, який в свою чергу тримає «абіссус» (безодня), себто пекло, а його знову таки підтримує «дерево, яке було споконвіку». Провансальські діялоги називали це дерево «райським», бо на ньому, мовляв, перебувають патріярхи і пророки, і воно тримає небо і море, і ввесь світ. Таким чином старозавітні праведники знаходяться одночасно ніби і в пеклі, і на райському дереві.

Заселення спустілого Лімба Батьків відбулося не зразу. Житиє Василя Нового припи-

сувало нехрещеним дітям таку долю: тому, що в них не було нічого злого, але не було й благодаті, то Господь, подивившись на них, розсердився не на них, а на їхніх батьків, що не поспішилися просвітити їх св. Хрещенням, і тому наказав дати тим дитячим душам спокійне місце на півдні... У Альберіка дитячі душі очищаються в першій долині пекла, повній вогню й гарячих випарів. Данте містив таких немовлят у першому колі свого Пекла, себто в лімбі. як в Енеїді Вергілія, зараз же за пекельною річкою при вступі в ту частину, що її охороняв Цербер Тут же перебувають і поганські праведники: поруч із поетами і філософами давнини, інші чоловіки і жінки, які не грішили, але, народившись до Різдва Христового, не могли мати хрещення й віри в правдивого Бога. Ці люди не засуджені, і не врятовані. Данте не приписував їм жадної матеріяльної кари, але вони терпіли на іншу страшну кару — горіли нестерпним, але безнадійним жаданням бачити Бога (О. Веселовський в Журн. Мін. Нар. Просв. 1888, XI, 88—90). Проте за віруваннями нашого народу, перебування в Лімбі Батьків — на Лоні Авраама — не зв'язане з жадними карами, а навпаки зближене до райського життя.

ЛОПАТА — прилад до риття, чи пересипання сипців. Лопатою риють яму на кладовищі, тому вона служить атрибутом смерти: «Ніхто не розлучить ні світ, ні зоря, хіба нас розлучить сирая земля, заступ, лопата, земляная хата...» (Чуб. V, 81).

В історичній пам'яті українського народу лопата асоціюється також із важкими КАНАЛЬСЬКИМИ РОБОТАМИ (див.) та взагалі з примусовою каторжною роботою, що не личить вільному козакові: «Ой дала ж дала славним запорожцям та цариця заплати: ой понабивали на ноги кайдани, дали в руки лопати...»

ЛОПАТЕНЬ — великий широкий свердел. «У нього язик, як лопатень» — кажуть про надто балакучу людину. Називають лопатнями і надто великі зуби.

ЛОПАТИНСЬКИЙ ТЕОФІЛАКТ (1685—1741) — учень і професор Київської Академії, від 1704 р. професор і ректор Академії в Москві. Вислужуючись перед Петром І-шим склав на його наказ, спеціяльну Службу Божу на прославлення Полтавського бою і московської перемоги над шведами та гетьманом Ів. Мазепою. Тут Московщину, а за нею й Росію прославлено, як «Новий Сіон», себто надається їй не тільки державне, а й релігійне значення. Царя Петра І порівняно до царя Давида і блюзнірськи названо «Христом Господнім» («Творя милость Христу, своему Петру»). У службі цій спеціяльно вихваляється всіх тих «рабів», що не пішли за Мазепою, а що «являють послух своїм владикам». Вона називає їх земними ангелами» та визнає «гідними чести та вічних вінців».

«Веселіться нині, бо сумують і ридають відступники...»
«Радійте, бо стогнуть і плачуть зрадники - супостати!»
«Достойні і хвальні ви за вірність і слухняність».
«Належить вам прийняти честь і вінці небесні...»

Отже, як відзначив еп. Євген Бачинський, «вірність українців - малоросіян російському імператорові в цій «службі» церковній славиться вже. як релійний обов'язок і духовий подвиг! А всякий український сепаратизм і боротьба за самостійність осуджується як непрощений гріх і злочин, прирівнюється до диявольського виступу проти самого Господа Бога та кваліфікується як зрада Юди Іскаріота..» («Церква і Життя» 1957, І, 5—6).

В 1723 р. Лопатинський став тверським єпископом. але 1738 р. його було розстрижено і ув'язнено. В 1740 р. амнестовано. Навіть і таким блюдолизам Москва далася в знаки.

ЛОПАТИНСЬКИЙ ЯРОСЛАВ (1871 — 1936) — лікар і композитор родом із Долини галицької. Залишив по собі десятки сольоспівів. (як «Горить моє серце», «Сам на березі лежу»), що частинно були видані друком, хори (між ними «Вставай, Україно» з оркестрою) та фортепіянові і скрипкові мініятюри. З більших творів — оперети «Свекруха» та «Еней на Мандрівці» (властиво комічна опера, яку виставлювано в 1912 р. в Чернівцях). Під час свого побуту на Наддніпрянщині, куди був вивезений за першої світової війни і де зазнав і московської в'язниці, написав оперу «Казка скал», в якій відбив тодішні свої переживання.

ЛОПАТКИ — недозрілі горохові стручки. Звідти вираз ВБИВАТИСЯ В ЛОПАТКИ — рости.

ЛОПАТКИ — українські банкноти ціною в 50 карбованців, що мали значний попит в Україні за Директорії.

ЛОПУХ (Арктіум) — зелиста кошичко - цвітна рослина з великим круглавим листям. У нас лопух збирали на Купала і вішали в хаті проти відьом. (К. Ст. 1889, V, 505; VIII, 420—27). По злогах, давали пити породілі відвар із кропиви, лопуха та шандри — це мало б допомагати від породових болів, кровотоку та корчів (МУЕ. НТШ. VIII, 41). На Вороніжчині лопухом парили ноги (там же, VI. 125).

ЛОПУЦЬКИ — молоді. м'які парослі деяких трав та дерев, що їх у нас охоче їли вічно голодні селянські діти. З них треба згадати КОЗЕЛЬЦІ з солодкуватою стеблиною, яку обчищали перше від листових пелюсток, якими вона вкрита; КАЛАЧИКИ, що їх маленькі плоди ма-

ють солодкуватий смак; ЩАВЕЛЬ, що його кисле листя їдять і сирим; РОГІЗ, КАШКА, тощо (Вовк «Студії...» 79). У Шевченка в поемі «Княжна» дитина сирота — «лопуцьки їсть»...

ЛОСЕНКО АНТІН (1735 — 1773) — видатний маляр родом із Глухова, творець т. зв. «історичної школи» в московському академічному малярстві. Семилітнім сиротою попав з рідної Чернігівщини у Московщину і від 16 року життя студіював малярство в Петербурґу, Парижі, (двічі, в рр. 1760—62 і 1763—65) Відні й Римі. Славні його картини: «Чудесна ловля риб», «Прощання Гектора з Андромахою», «Володимир і Рогніда» і найвартісніша з них це «В робітні маляра» (з 1756), що про неї висловився пізніше критик І. Грабар: «ця картина так дивно вихоплена з життя, чарівна композицією і прекрасним кольоритом, повинна бути зачислена до найчарівніших картин у Росії». А визначний французький ґравер Віль сказав: «козак по національності, став першим великим мистцем Росії», Лосенко був професором і ректором петербурзької Академії і своїм мистецтвом мав колосальні впливи на цілі генерації малярів (Ів. Кейван).

ЛОСИЦЬКИЙ МИХАЙЛО — єромонах прилуцького Густинського манастиря. У 1760 р. списав і доповнив т. зв. ГУСТИНСЬКИЙ ЛІТОПИС (до 1597 р.).

ЛОСКОТАРКА, ЛОСКОТНИЦЯ — русалка, що ніби залоскочує до смерти людей які їй зустрічаються.

ЛОСЬ — повнорогий, жуйний ссавець, завбільшки оленя, з дуже широкими лопатуватими рогами. Колись водився по лісах України (див. ЛОВЕЦТВО), та ще й тепер іноді зустрічається на Поліссі (полювання тепер на нього заборонене). Водиться ще головно в тундрах півн. Европи та Америки.

ЛОСЬКИЙ КОСТЬ (1874 — 1933) — політичний діяч і науковець, дійсний член НТШ у Львові, голова Українського Правничого Т-ва у Чехословаччині, де, у Празі був професором римського права Укр. Вільного Університету, а в рр. 1929—31 був його проректором, а в рр. 1927—8 деканом факультету права. У 1905 р. дав почин до організації українського руху на Холмщині, засновуючи «Просвіти». У 1917 був призначений помічником губерніяльного комісара в Тернополі. Пізніше був головою Холмської Ради. За Скоропадського був послом у Фінляндії, а потім послом у Швеції.

ЛОТ — небіж Авраама, що жив у Содомі і був свідком загибелі того міста. Зразок праведника, що не піддається впливам розпусного оточення, і за те був порятований.

ЛОТ — давня міра ваги. Російський лот = 1/32 російського фунта.

ЛОТОС — назва рослини й квітки, якій надавалося величезного містичного значення в релігіях Азії, давнього Єгипту та Риму. Дарма, що під цією назвою об'єднувано ріжні рослини: в давньому Єгипті це — БІЛИЙ ЛОТОС, (німфеа керулеа) споріднений з водною лелією, натомість в Індії це — РОЖЕВИЙ ЛОТОС (нелюмбіюм специозум), у давніх греків лотосом звали ще іншу рослину (діоспирос лотос), що її плоди їли ЛОТОФАҐИ (див.) «Одисеї» Гомера. Цей останній лотос уважався «святим» у давньому Римі, куди він був привезений з Африки в початках морської сили римлян. Весталки вішали на ньому свої обрізані коси, і він символізував землю, як космічну матерію.

Єгипетський лотос відогравав величезну ролю в релігійній символіці давніх єгиптян, його квітка була місцем народження Ізіди й Озіріса й місцем їх шлюбу. Вона була зарукою несмертельности: «Подібні до лотоса, ми розквітнем знову, — читаємо ми в одному єгипетському написі, — свіжі води відновлять нашу душу в царстві мертвих». В наслідок цього вірування, на похоронних пам'ятках єгиптян можна часто бачити покійника, що нюхає квітку лотоса. Тому теж несли лотос у похоронному поході. Тому теж відограє квітка лотосу і взагалі вся рослина велику ролю в орнаментиці, особливо, що має якесь відношення до Ізиди: величезні колюмни Теб та інших єгипетських руїн закінчуються капітелями з пелюстків лотоса.

З індійського лотоса народжується головний індуський бог Брама, і на його листку Вішну почав творіння світу. На скульптурах Елефанти квітка лотоса служить за трон Брамі. «Квіткою Брами» називалося таємне товариство, яке провадило в 1857 р. криваву боротьбу з англійцями за визволення Індії. Для індусів лотос символізував мудрість, його листя — досвід, а стеблина — правду, що тримає світ.

І в японських буддистів лотос — символ правдивого знання: «Як із сміття край дороги виростає чиста квітка лотоса, гарна й запашна, так і з сліпого натовпу здіймається, сяючи мудрістю, учень збудженого Господа».

Але, символізуючи світло, правду й чистоту, лотос символізує для буддистів і смерть: бо лише на кілька тижнів розквітають прегарні квіти, зав'ядаючи на гнилих ставках, з яких піднеслися, пагадуючи японцям слова Пробудженого, що всі речі розкладаються, і що життя — це тільки сон однієї тіні.

ЛОТОФАҐИ — мітичний нарід давньої Африки, що їли плоди ЛОТОСУ (див.). Про них згадується в «Одіссеї» Гомера: товариші Одіссея, що залишилися в країні Лотофаґів, знаходили в тих плодах лотосу забуття рідної країни. М. Зеров у сонеті «Лотофаґи», мисте-

цьки змалював опір зрусифікованої української інтеліґенції, що забула рідну мову, українізації, що була за Скрипника.

ЛОТОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДЕР (1870 — 1939) — визначний український діяч, автор цінних тритомових спогадів, в яких зроблено підсумки 40 літ національно - громадської праці його покоління, та різних інших творів, в тому пінних казок для дітей, («Коза-Дереза»), що виходили в світ під псевдом О. БІЛОУСЕНКА. З ім'ям Лотоцького зв'язане й видання тритомового збірника антології письменства «Вік», що відіграв велику ролю в історії нашого національного відродження.

Після першого українського Національного Конґресу, О. Лотоцького було покликано на становище губернатора Буковини й Покуття під зверхністю ген. губ. Дм. Дорошенка. Потім був він ґенер. писарем у Генер. Секретаріяті Винниченка, державним контрольором у другому кабінеті Голубовича, міністром віроісповідань у другому кабінеті Лизогуба. На цьому останньому становищі він має великі заслуги в справі організування Української Автокефальної Церкви. У Києві тоді відбувався український церковний Собор, в складі якого переважали московські єпископи. О. Лотоцький попровадив тверду політику відмосковлення нашої Церкви. Про це писав П. Зайцев у своїх спогадах про О. Лотоцького, написаних з приводу десятиліт тя його смерти:

«На Українському Православному Соборі Лотоцький поставив справу устрою нашої Церкви цілком виразно, відразу усуваючи можливість якихбудь компромісів: ніякої залежности від Москви — наша Церква мусить бути цілком незалежною, автокефальною! Проти себе мав величезну опозицію, яку очолював такий небезпечний противник, як митрополит Анто ній Храповицький, але в особі українського міністра віровизнань він мав партнера, озброєного до зубів історичними й канонічними арґументами, (О. Лотоцький, син священика, закінчив Київську Духовну Академію, а потім Універ ситет, Є. О.) людину з твердим національно-державницьким наставленням.

«Акт 14 листопада 1918 р. — гетьманська «федерація» з Денікіним — перериває цю працю Лотоцького в самому її розпалі. Відійшовши на короткий час від урядової діяльности, він уже на початку 1919 року покидає Київ і поспішає до Царгороду, як посол України, щоб знову піднести синє-жовтий прапор над будинком українського посольства, де гетьманський посол СУКОВКИН (Див.) підніс був трикольоровий російський. В Царгороді Лотоцький має подвійне завдання: не тільки вирівняти шкоду, нанесену нашому національно - політичному престижеві, а й добитися визнання авто кефальности Української Православної Цер кви від Константинопольського Патріяршого Трону, під зверхністю якого перебувала наша Церква до 1686 р., коли її всупереч семивіковій традиції підпорядковано московському патріярхові. Як дипломат - репрезентант Української Республіки він здобуває собі пошану і в турецьких урядових колах, і серед членів дипломатичного корпусу при Отоманській Порті, а працю свою в справі визнання автокефальности нашої Церкви доводить до стану можливих досягнень: справа висвітлена до кінця, всебічно обґрунтована, але на перешкоді стоїть той факт, що Патріярший Константинопольський Трон «вдовствує» — він має лише містоблюстителя, бо турки з політичних причин не допускають до вибору патріярха.

«Царгородський період діяльности Лотоцького зафіксований в окремій книзі його споминнів «В Царгороді».

«Версальська й поверсальська політична ситуація, окупація Турції альянтськими військами і наші воєнні невдачі 1920 р. доводять до ліквідації царгородського посольства, і Лотоцький переїздить до Відня».

У 1929 р. О. Лотоцький переїхав до Варшави, де став на чолі Українського Наукового Інституту, що під його керівництвом протягом 10 років видав понад півсотні томів капітальних праць. Одночасно О. Лотоцький зайняв і катедру історії української Церкви при богословському факультеті Варшавського університету. «Роля його, — згадував П. Зайцев, — як професора історії нашої Церкви, була вийнятково відповідальною, і наслідки її були величезні: ця школа була тоді єдиним джерелом знання про нашу Церкву, і більше 200 священиків завдячують те, що знають її історію та її видатних діячів, тільки Олександрові Гнатовичеві. Особливе значення мала його праця, як керівника семінара історії Церкви, та його керування маґістерськими працями студентів..» Чимало заслуг має О. Лотоцький і в справі перекладу богослужбових книг на українську мову. Залишив він також праці з історії українського церковного права.

ЛОШІ ФРЕНК — губернатор стейту Огайо в США. Промовляючи на XV З'їзді Ліґи Української Молоді Півн. Америки, він підкреслив, що українська молодь США повинна бути горда на своє походження:

«Я хочу коротко сказати Вам про Україну, країну походження Ваших батьків. Я маю дві думки про **велику місію, яку Ви можете здійснити** і дати цим великий вклад у справу визволення України та закріплення безпеки Америки. Перше — Ви дайте знати американському народові про ту страшну руїну, яку вчинила комуністична диктатура в Україні. Ви скажіть народові цеї країни про всі ті українські жертви, що були вбиті або запроторені до концентраційних таборів на повільну смерть. Сповістіть про ті страшні терпіння, що їх переживає укра-

їнська людина, очікуючи кожної хвилини дня і ночі на «чорного ворона» та урядового аґента, що прийшов —руйнувати її життя. Ви розкажіть американському народові про те, яких жорстокостей допускаються комуністичні диктатори над 40 мільйоновим українським народом, щоб його знищити, щоб він не молився Богові, щоб не співав своїх пісень, щоб не плекав своїх традицій.

А з другого боку — Ви передайте вістку українському народові про наставлення і цілі американського народу і уряду. Подайте українцям послання, що Америка не має жодних імперіялістичних цілей, і що вона тільки заінтересована в збереженні своєї волі, **чого не можна досягнути, коли численні інші народи поневолені.** Інше діло, що український народ і сам це знає, бо він не впав жертвою самої тільки комуністичної лже-пропаґанди, але головно, жертвою брутальної сили....

«Ваша історія — продовжував губернатор **— славна, ваші пісні прекрасні, ваша культура багата.** Думаючи про причини тої захланности на Україну чужих імперіялізмів, можна легко побачити, що вони лежать теж в багатствах української землі... Сьогодні було б важко сказати,, як довго буде ще панувати большевизм. Але ми можемо бути певні, що й на це лихо в історії людства прийде кінець. Комунізм не може вдержатись бо він заперечує людську гідність, з якою людина вже приходить на світ, та за якою тужить, коли її втратить. Тої туги і того прагнення не можна знищити. Життя і воля становлять нерозривну цілість. На якийсь час можна придавити волю, але їх не можна розлучити. Український народ, не зважаючи на всі поповнювані над ним акти народовбивства та на всі гноблення, живе і прагне волі. Про життя українського народу говорять усі різноманітні його прояви, а про його прагнення волі засвідчують його герої».

Свій виступ губ. Лоші закінчив безпосереднім зверненням до американсько - української молоді: «Йдіть вперед і виконуйте вашу місію. Ви маєте всі причини пишатися своїм українським походженням. Не вагайтесь говорити по-українськи! Ваша мова прекрасна, ваша історія велична, — будьте горді з неї!»

ЛУБ, ЛУБОК — кора з деяких дерев, як липа, тощо ЛУБОМ СТОЯТИ — бути твердим, як кора.

ЛУБІВНИЦЯ — дитяча хвороба, що являється червоною висипкою, що вкриває шкуру, мов лубок. Проти цієї хвороби, за засадами [illegible] магії, варили лубок і в тій воді [illegible] дитину. (Кузеля, II, 60).

ЛУБНІ — місто на Полтавщині над Сулою. [illegible] про це місто зустрічаємо вже в [illegible] Володимира Мономаха: «Потом паки на Боняка (ідохом) к Лубну, і Бог ни поможе». В 1107 р. українські князі розгромили тут половців. Але пізніше, аж до XVI ст. ніяких згадок про Лубні ми не знаходимо: треба думати, що це місто, як і багато інших, знищили татари. При кінці XVI ст. тут розбудував місто кн. Вишневецький, і воно аж до повстання Хмельницького належало Вишневецьким. У 1596 р. поляки тут розгромили козацьких повстанців Наливайка - Лободи. Але в 1649 р. Лубні вже входили в склад Миргородського полку, а пізніше стали осередком Лубенського полку, в якому було 23 сотні. Від 1783 р. Лубні зробилися повітовим містом київського намісництва, від 1797 р. — малоросійської, а від 1802 р. полтавської губернії. В 1918 р. тут були бої окремої Запорізької дивізії з московськими большевиками.

ЛУБОК — див. ПОСИДІННЯ ПРИ МЕРЦІ.

ЛУБОК — рід картонного околиша, обвитого стрічкою, до якого ззаду приколюють інші стрічки дівчачого головного убору.

ЛУБ'ЯНКА — віз, обшитий лубом; також халабуда, вкрита лубом — осіннє житло гуцульських дроворубів.

ЛУГ — низина, вкрита лісом, або ліс в низькій місцевості. В українській народній поезії луг — батько, не тільки тому, що в часи небезпеки давав захист населенню, а і тому, що в ньому росте КАЛИНА — дівчина:

Защебечіть, соловейки,
Та завдайте тугу
Темному лугу, рідному батеньку,
Що він мене дає й сам не знає,
Доленьки не вгадає...

Але через те саме луг — також мати:

Ой у лузі калина ввесь світ прикрасила.
:||
Породила бідна вдова хорошого сина.

Із цього другого прикладу, як завважив О. Потебня, видно, що луг, а зокрема «темний луг» символізує сум, печаль, бо «бідна вдова» мала сумне життя, але син приніс їй радість («калина, що світ прикрасила»). Тут «темний луг» відповідає «чорній хмарі» інших пісень:

Та наступила чорная хмара, а другая синя,
Породила бідна вдова хорошого сина,

себто було горе, а прийшло ще більше (сина віддали в москалі) (Потебня в РФВ. 1884, 157).

Такий же змисл має й пісня:

Ой зацвіла калинонька в лузі,
Ой чогось моє серденько в тузі

бо «вороги» перешкоджають любові:

Усі лузі зашуміли, забреніли ріки,
Умер отець, вмерла мати, сирота-м навіки.

Асоціюється луг і з образом молодого парубка, козака:

Ой, не шуми, луже, зелений байраче,
Не плач, не журися, молодий козаче,

але, як бачимо, все в забарвленні суму, журби...

ЛУГАРІ — розбійники, що переховувалися в лугах, степових лісах, і нападали на купецькі та чумацькі валки. Звідти у Щоголева: «Чи він в лузі лугарює, чи він чумакує?»

ЛУГОВИНА — місце, де був колись луг, а тепер пасовисько. Також рід лози.

ЛУДА — більмо, полуда на очах. У Шевченка: «Розпадеться луда на очах ваших неситих; побачите славу, живу славу дідів своїх..»

ЛУДА — за князівських часів так звали брокат — золототкану одіж. (Груш. «Іст. УР». II 20).

ЛУДАН — рід блискучої матерії, а також жупан, чи каптан, із такої матерії.

ЛУК — давня зброя для кидання стріл, яка складається з зігнутої палички пружкого дерева і мотузка — ТЯТИВИ. Лук, як зброя, був відомий давнім слов'янам, але краще опанували цю зброю степовики, і щойно від них поширився лук і в нашому війську. Під 968 р. наш літопис згадує, що, коли склали мир із печенігами, печенізький хан дав гостинця нашому воєводі — коня, шаблю і стріли. Пізніше, підо впливом торків та половців, виникли й поширилися в нас ЛУЧНИКИ, яких називали СТРІЛЬЦЯМИ.

У греків була особлива форма лука, який, коли не був натягнутий, мав форму півмісяця. Ця подібність лука з півмісяцем, мабуть, і була причиною, що лук було дано в атрибут Діяні, хоча він був атрибутом і Аполлона, який ніби його і вигадав, і Купідона: всі вони кидають ніби стріли; Аполлон соняшні промені, Діяна — місячні, а Купідон — стріли кохання.

Виключаючи часи Гомера, греки, здається, не вживали лук на війні, бодай у реґулярній армії. Ним користувалися головно на ловах, де молоді люди виявляли свою вправність. Таку саму ролю відогравав лук і у римлян, де ми ніколи не бачимо лук у реґулярній армії, хіба, лише в підручних військах. Натомість усі так звані варварські народи, з якими воювали греки й римляни, користувалися луком. Ми бачимо велике його поширення у скитів і у всіх азійських народів.

ЛУК, АРКА — склепіння, що злучує вгорі поміж собою стовпи та колони; у клясичній та романській архітектурі луки здебільшого півокруглі, в ґотиці — гострокутні.

ЛУКА — трависта низина, що підпадає повеням.

ЛУКА св. евангелист, лікар, учень апост. Павла, автор третього Євангелія і Дій Апостолів. Народився в Антіохії в 14 р. до Р. Хр. † 70 по Р. Хр. Йому приписується чимало стародавніх ікон, і зробився він тому опікуном (патроном) малярів. Приписувано йому й прегарний образ Вишгородської Богородиці, привезений з Царгороду, що його Андрій Боголюбський забрав перше до свого села Боголюбова, а потім до Володимира на Клязьмі. В 1395 р. цю чудотворну Вишгородську ікону перевезено до Москви і поставлено в Успенському соборі. Але в 1918 р. привезено її було до Києва і віддано до музею. (Див. АМУЛЕТИ).

ЛУКАВСТВО — хитрість, скерована на шкоду іншим. Усіблення лукавства — Сатана, чорт що так часто в нас і називається Лукавий: «Ні Богові свічка, ні лукавому дудка» (Номис 6558). І в молитві «Отче наш» молимося ...»але визволи нас від лукавого». Бо лукавий щоб завдати нам шкоди, багатий на всякі вигадки на всякі спокуси, вміло змішує наші поняття про добро і зло, віднимає в наших очах вартість речам, дійсно вартісним, і підносить речі, які нічого не варті. Скільки того лукавства в московсько - большевицькій несумлінній пропаганді, що все з білого намагається зробити чорне а з чорного біле?! Хіба й не найбільше лукавство — поширювати всіма засобами твердження, нібн людина — випадковий витвір матерії, в якій немає нічого від Святого Духа, а тільки все від чисто звіринних інстинктів та ще менш звіриних апетитів?!

ЛУКАРІС КИРИЛО 1572—1638). Див. КИРИЛО ЛУКАРІС. В доповнення до там сказаного, треба відзначити, що Лукаріс, як царгородський патріярх був безкомпромісовим противником католицизму й приятелем протестантів У Царгороді він заприязнився з голляндським амбасадором Корнеліюсом Гаґою і англійським амбасадором Томасом РО (див.), а згодом нав'язує з семигородським князем Бетленом (Цей останній казав шведському послові Павлові СТРАСБУРҐОВІ: «...Константинопільський патріярх Кирило тепер закликає козаків відважно обороняти віру... Посол англійського короля і голляндський посол порадили Патріярхові так зробити, і він обіцяв у цьому напрямі працювати для спільного добра..») На думку проф. М. Грушевського шведський уряд, за допомогою Лукаріса, намагався через Царгород, за посередництвом ріжних протикатолицьких елементів, зблизитися до козацького війська й спричинити якісь заколоти Польщі. (Іст. УР. т. VIII, 1956, ч. І, 36).

Тісний зв'язок Лукаріса з англійським амбасадором Томасом Ро свідчить про безпосеред-

не зацікавлення Англії українськими козаками. (Люб. Винар у «Визв. Шлях» 1959, X. ст. 1122).

ЛУКАСЕВИЧ ЄВМЕН (1871 — 1929) — видатний діяч родом із Галичини. Студіював медицину в Цюріху, де, по закінченні університету в 1901 р., був залишений асистентом при університетській клініці, але вже в 1902 р. переїздить до Києва. Тут він у 1917 р. почав видавати власним коштом перший медичний журнал в українській мові під назвою «Українські Медичні Вісті». Був одним із основників Українського Наукового Т-ва в Києві і зорганізував при ньому медичну секцію, а в рр. 1917-18 створив Український Червоний Хрест. З кінцем 1918 стає головою української дипломатичної місії до Швайцарії, де розвиває корисну діяльність. У рр. 1921-29 перебуває на еміґрації в Варшаві, де був одним із видавців «Української Трибуни». Залишив праці зі свого медичного фаху, а також праці з медичної термінології та медичної етнографії.

ЛУКАШЕВИЧ ВАСИЛЬ (1783—1886) — маршалок переяславського дворянства на Полтавщині, масон член «Союза Благоденствія» і «Соединенних Слов'ян», прихильник Наполеона, заарештований в 1826 р. за співорганізацію українського сепаратистичного товариства. Перебував деякий час у Петропавловській фортеці в Петербурзі. (Див. НАПОЛЕОН).

ЛУКАШЕВИЧ ПЛАТОН (1809 — 1888) — маршалок переяславського дворянства на Полтавщині український етнограф. Видав «Малороссійскія и Червонорусскія народния думи і песни» (1836), зносився з українськими діячами в Галичині.

ЛУКІЯНІВКА — в'язниця в Києві, на передмісті тої ж назви. Тут перебувало багато українських патріотів, особливо за московсько - большевицького панування.

ЛУКОМОР'Я — Таганрозька затока Озівського моря. Згадується в наших літописах та в Слові о Полку Ігор. (М. Міллер «Саур-Могила»).

ЛУКОМСЬКИЙ СТЕПАН (1701—1778?), — український літописець XVIII ст., вихованець київської Академії, служив у Сем. Палія та в Військовій Генер. Канцелярії. Був пізні[illegible] обозним. Залишив, крім «Собранія Исторического» 1770 р., складеного на підставі Гваніні та козацьких літописів, переклади польських істориків — Окольського «О Остраниц[illegible] войне з Ляхами» з доповненням по [illegible] 1648; Титловського — про польсько-[illegible] війну 1620-21 Твардовського «Война [illegible]».

ЛУКОМСЬКИЙ ЮРІЙ — історик українського мистецтва, що писав по московськи: про Батуринський палац, про старо - українську архітектуру Чернігівщини (1912 р.), «Нариси архітектури Галичини XVII — XVIII вв.», «Старі панські садиби Харківщини» 1917, «Спомини про Нарбута» (1923). По українськи статтія про «Українське мистецтво» в берлінському «Укр. Слові» 1921 р.

ЛУКЬЯНОВ ІВАН — московський піп, в 1700 р. їхав через Україну до Єрусалиму і в своїх спогадах описав зокрема Паліеву козаччину.

ЛУНА — відгомін, відголос (Див. ЕХО).

ЛУНСЬКЕ СУКНО — ЛУНДИШ московських документів — сукно, що в XV — XVI ст. приходило до нас із Лондону. Дехто перекладав «лунське сукно» — сукно з Ліону, але проф. М. Грушевський вказав на хибність цього тлумачення бо в тих часах з півд. Франції до нас не доходило жадних виробів (М. Груш. «Іст. УР» VI ст. 46).

ЛУНЬ — птах хижак із родини соколів, зверху буравий, сподом білявий. «Сивий дід, як лунь». Попасти в кіхті хижака — вірна смерть. Звідти прокльон: «Щоб тебе лунь ухопила». Тому й в «Енеїді» Котляревського: «Як піднесуть із оптом фіги то зараз вхопить тебе лунь».

ЛУП — воєнна здобич.

ЛУПА ГРАБУЗДОВ — містифікаційна постать української літератури, вигадана в гуртку літераторів, що групувалися навкруги журналу «Наше Минуле» в Києві в 1918-19 рр., як П. Зайцев, В. Модзалевський, Ю. Нарбут. В імені Лупи Грабуздова друкувалися колективні вірші часто сатиричного характеру, мемуари і наукові твори. Постать його мала відбити всі етапи українського життя XIX —XX вв. Про смерть Лупи Грабуздова було оголошено в пресі, а Ю. Нарбут намалював картину його похорону.

ЛУПУЛ ВАСИЛЬ — молдавський господар у рр. 1634—1654, албанського роду, спочатку ворог, а потім союзник і сват Богдана Хмельницького: його донька РОКСАНДРА вийшла 1652 р заміж за Тимоша Хмельниченка. За його володіння вперше введено румунську мову в грамоти — доти панувала церковно - слов'янська з сильною домішкою української. За нього ж відбувся в 1642 р. спільний синод українсько - молдавської православної Церкви з участю Петра Могили. Боронячи свого тестя від повсталих проти нього волохів на чолі з Ґеорґіцею, 2 вересня 1653 р. загинув від гарматного вистрілу в Сучаві героїчний Тиміш Хмельницький,

що був надією й гордістю не тільки свого батька, але й всієї тодішньої України. З його смертю знівечено було й величні пляни Богдана Хмельницького про спільну Українсько - Молдавську державу.

ЛУСКАЧ — прилад на лускання горіхів.

ЛУТКА — долішня частина віконної рами.

ЛУТ — див. ЛИКО.

ЛУТОК — молоде дерево липи, а також лико молодої липи.

ЛУЦЕНКО ІВАН (†1910) лікар, один із основників партії українських самостійників. Убитий в бою з большевиками біля Антонин на Волині.

ЛУЦЬКЕ — місто на Волині, відоме з X ст. Від 1154 столиця Луцького князівства. Від 1337 в руках лит. кн. Любарта Гедиміновіча стає політичним осередком усієї Волині. В рр. 1915 і 1916 тут відбувалися бої німецької та австро-угорської армій з московською, а в 1919 р. воювала тут із поляками українська Холмська дивізія.

ЛУЦЬКИЙ ОСТАП (1883—1950?) — поет і політичний діяч, член «Молодої Музи», автор збірки «В такі хвилі», в рр. 1907— 1913 редактор «Буковини»; в 1918 р. адьютант групп архикнязя Вільгельма (Василя Вишиваного), в рр. 1918-20 начальник штабу IV бриґади УГА, старшина ген. штабу армії УНР. Від 1928 р. один із провідників української кооперації в Галичині, посол до варшавського сойму, від 1935 р. сенатор. Заарештований москалями, по окупації ними Галичини в 1939 р., вивезений до Сибіру, де й скінчив своє життя в важкій неволі, в концентраку архангельської тундри.

ЛУЧНИКИ — майстри, що робили луки, і вояки, що стріляли з луків.

ЛУШНЯ, ЛЮШНЯ — кривий шматок дерева, що верхнім кінцем упирається в верхню частину воза, а нижнім накладається на вісь і тим підтримує ПОЛУДРАБОК.

ЛЮАЛЬДІ М. журналіст при італійських військах в Україні, що, дописуючи до італійських часописів, виявляв, як і інші свої колеґи, у відмінність від німців, велику симпатію до українського народу. В кореспонденції з 27 травня 1942 р. в торинській «Ля Стампа» він писав про Запоріжжя (кол. Олександрівськ):

«Цікаві жінки Запоріжжя! Бідні, обдерті, вони мають проте найкращі прикмети українського народу, що стоїть в абсолютній антитезі до властивого русского. Вони милі, делікатні, тактовні, чесні. Найбільше дивне те, що майже всі дівчата знають альґебру, трохи тригонометрії, але не знають, де Рим, Берлін, Париж. Цілковите незнання зовнішнього світу! Вони оповідають, що парову машину винайшов у такому то році московський робітник такий-то, вони розв'яжуть технічне завдання; пишуть на машинці; можуть оповісти про систему будування Дніпрострою, але вмирають з голоду і не мають — і ніколи не мали! — у що вдягнутися! Коли бачать хусточку до носа, чи будьякий клапоть тканини, чи полотна, витріщують очі, ніби перед яким дивом. Вони хвалять Леніна, бо знають про нього тільки з офіційних біографій, які надають йому сяйво святости; але ненавидять, як тільки можуть, Сталіна, але — впівголоса, бо обсідає їх постійний страх, що їх ніколи не кидає.

«Вони показують нове Запоріжжя себто частину міста, вибудовану за Совєтів: кілометр асфальтової дороги і двісті цілком однакових будинків. Виглядають ці будинки так, ніби будували їх які дилетанти, або ніби їх було будовано на театральній сцені, де подібні будинки роблять враження тільки завдяки складній грі штучного освітлення. Все тут підроблене, несправжнє, тимчасове занепадницьке, протигігієнічне — ніби ці будинки були збудовані, щоб їх сфотографувати, а зовсім не для потреб населення. Вже давно їх побудовано, але ніхто в них не живе. Тонкі стіни вже вкрились плямами, дахи розлазяться, двері й вікна обдерті й без скла. У найкоротшому часі не надаватимуться навіть і для фотографічної пропаґанди.

—Жінки Запоріжжя не мають ні релігійних почувань, ні великих бажань. Панує в них великий смуток ніби якийсь жорстокий присуд навис над ними. Вони ні на що не реаґують, не насмілюються всміхнутися, не насмілюються плакати. І роблять враження цією своєю ніжною й жахливою пасивністю. Не війна (бо війна — тільки галасливий епізод їх звичайної трагедії), а жахливе минуле зужило й знівечило ці прегарні душі. Але Сталінові, здається не пощастило знищити в них бодай одного почуття — любови до родини: коли вони оповідають про свою дитину, чи про батька або брата, що загинули їх обличчя освітлюються ніби відблиском подум'я що ніколи не може загаснути».

ЛЮБАРТ - ДМИТРО ҐЕДИМІНОВИЧ (†коло 1384) — литовсько- руський князь, сьомий син Ґедиміна перейшов на православіє і переселився на Волинь, де між іншим оснував м. Любартів, теперішній Любар відомий з бунту тут частин армії УНР під командою от. Волоха, Божка й Данченка, що його здавлено 3. XII. 1919 р.

Любарт змагався з поляками за володіння галицько - волинською державою.

ЛЮБЕРСАК ЖАН — франц. економіст, експерт комісаріяту Фр. Нансена при Лізі На-

ній. Бувши на Україні в 1922 р., склав доповідь про голод серед українського населення. яку було видруковано того ж року в Женеві.

ЛЮБЕЧ — одне з найдавніших міст України над середнім Дніпром, — згадується вже 882 р. Тут 1016 р. відбулася битва між військами кн. Ярослава і кн. Святополка, причому, хоча Святополк ужив для помочі печенігів, він був розбитий. Тут же відбився в 1135 р. з'їзд князів; в 1145 р. Любеч спалив Ростислав, 1157 р. зруйнували його Половці. Після нападу Батия спорожнів. За польського панування був осередком староства.

ЛЮБЕЦЬКИЙ З'ЇЗД — славнозвісний з'їзд українських князів 1097 р. в урочищі ЛЮБЧЕ під Києвом, на якому прийнято засаду «отчинности», санціоновано дотеперішній стан володіння князів та установлено союз для охорони спокою та оборони проти половців для збереження цілости українських земель. Про значення ухвал цього з'їзду для дальшої історії України писав Р. Млиновецький:

«За наступників Ярослава той чи інший князь міг, правлячи протягом певного часу князівством Суздальським (чи іншим із московським населенням) вподобати якого москвина (в розумінні не-українця, термін «москвин» для тих часів анахронічний, Є. О.) і вивезти його зі собою (навіть на керівне становище), але це не міняло картини — князь далі чувся спадкоємцем всієї Київської Держави, не думаючи про її національний склад, але, завдяки своєму оточенню і певним культурним моментам, будучи, як ми вже казали, князем **українським** в самій своїй істоті, діяв далі таки як українець. Зрештою, і кровно таки такий князь був споріднений з українським народом через подружні зв'язки, що все ж траплялися. Щойно по ухвалі цього З'їзду, князь, якому припав «уділ» з неукраїнським населенням, починав в'язати свої інтереси, майбутнє свого роду з цею землею, з «уділом». Тут потроху його оточення не лише тратило свій український характер, але й поповнювалося автохтонами та ставало національно чужим Україні.

«За тих часів, самозрозуміло, ніхто не висував теорії, що паном держави є нація, то були часи феодалізму. А проте, без теорії, без самоусвідомлення, національна стихія робила своє, і князі починають аж після ухвали З'їзду по іншому думати й діяти. Не треба забувати, що нація — явище не «лише ідеологічне», але глибоке органічне, природне. Ще (з огляду на такий стан) не говорилося тоді і не писалося ні про українців як про одне ціле, і про московитів як про окреме ціле, але **ці етнічні групи фактично існували**, були відмежовані культур[illegible]ній підсвідомості. Ця підсвідомість ді[illegible] само добре, а інколи й краще, як теоретично усвідомлена ідея.

«Отже тому в постанові цього з'їзду коло Любчого озера треба шукати також причини помосковлення тої галузі українського князівського роду, з якої вийшов Андрей Боголюбський (від московського слова Боголюбово — назва села, в якому любив жити), що очолив і дав зовнішній вияв старій московсько - українській ворожнечі, закінчуючи перший етап українсько - московської боротьби. Тут слід нагадати, що протягом князівського періоду було одинадцять українсько - московських воєн». («Історія укр. народу» Мюнхен, 1953, 55—56).

ЛЮБИМСЬКИЙ ЮРІЙ (1840—1920) — лікар фармаколог, міністер здоров'я за гетьмана Павла Скоропадського.

ЛЮБИНСЬКИЙ МИКОЛА (1891 — ?) — член Укр. Центр. Ради у Києві, підписав Берестейський мир України з Центр. Державами. В 1918 р. був міністром зак. справ в кабінеті Голубовича.

ЛЮБИСТОК, ЛЮБЕЦЬ (Левістікум оффіцінале) — дуже популярна ростина в Україні, плекана в квітниках, як приворотне й лікувальне зілля. Його кидали в купіль малих дітей, щоб вони мали щастя в коханні: «Чи в любистку ти купався, що так мені сподобався?! (Чуб. V, 75). «Чи ти мене, моя мамо, в любцю не купала, що ти мені, моя мамо, долі не вгадала?» (Чуб. V, 357). На Київщині дівчата напували любистком хлопців, що їх любови вони собі бажали (Милорадович в К. Ст. 1903, II, 184). І на Гуцульщині, дівчата, щоб з'єднати собі любов парубка, давали йому любисток у молоці (МУЕ. НТШ. V, ст. 11). На Київщині любисток святили, разом із іншим зіллям на Маковія. Тоді його викрадали з городів тих господарств — «де перші живуть», себто, де живе щасливе подружжя не з удовців (Ящуржинський в К. Ст. 1889, VIII, 524-27).

Любисток входив і у т. зв. ТРОЙ-ЗІЛЛЯ, що часто згадується в народніх піснях:

Ай уродиться да трой-зіллячко,
Що перше зіллячко — тож василечки,
А друге зілля — тож барвіночок,
А третє зілля — тож любисток.
Що любисток задля любощів,
А барвіночок задля дівочок,
А василечки задля пахощів.
(Чуб. III, 213).

Любисток охороняв і від русалок (К. Ст. 1903, II, 184). Також «гадина не вкусить, як хто натре тіло любистком, бо це зілля відганяє її, вона не любить того сопуху» (Онищук в МУЕ. НТШ. XI, 29).

Вживали любисток, і як лік. Його насіння й стеблини, зібрані на Зелені Свята і потім засушені, їли від шлункових болів — СОЯШНИЦЬ, ЗАВИН, рвот, глистів Мили ним також

хвору голову і клали його в купіль породілі та дитини (К. Ст. 1903, II. 184).

В Галичині і на могилках садили весною, разом із маруною, м'яткою та тоєю, і любисток (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 315).

ЛЮБИСТОК ГРИГОРІЙ — славнозвісний кобзар-бандурист, якого було привезено з України до двора цариці Єлисавети. Але Московщина видалася йому такою осоружною чужиною, що, не оцінивши царської ласки і проміднявши царський палац на звичайну хату, він утік із Петербурґу додому. Щоб повернути його назад була видана спеціяльна грамота, в якій були подані й прикмети кобзаря. Її було розіслано не тільки по всіх «надлежащих ведомствах», але навіть і по церквах. Отже, як там Любисток не ховався, його таки зловили і 1732 р. повернули цариці, а вона вже його тоді добре пильнувала. Зрештою, його життя було так багато обставлено, що він почав звикати до свого нового становища. В 1742 р. він оженився, а рік пізніше йому надано дворянство і ранґу полковника. Пізніше, він так розбагатів, що купив на Лубенщині цілий маєток. І став він із українського кобзаря «двора Ея Імператорського Величества співальної музики тенориста і російський дворянин Григорій Михайлович Любисток». (Вас. Ємець «Кобза та кобзарі» 1922 ст. 37—38).

ЛЮБЛИН — місто при впаді р. Чехівки й Чергеївки до Бистриці. Час заснування невідомий. 1205 р. його добував галицький кн. Роман. 1244 р. його взяв, відбудував і сильно укріпив кн. Данило Романович. Від 1302 р. знаходився в руках поляків. Ще в XVI—XVIII вв. був визначним огнищем православія, як чисто українське місто. Тут в рр. 1568 і 1569 р. відбулися сойми, що проголосили ЛЮБЛИНСЬКУ УНІЮ, якою Литва остаточно з'єдналася з Польщею, так що вони почали творити одну державну цілість із одним королем і одним соймом, — залишено Литві тільки окремих міністрів. Українські й литовські пани не хотіли визнати Люблинської Унії, але її накинено проти їх волі. Після неї відбувся новий поділ українських земель, і при Литві залишилося — до 1648 р. — тільки одне Берестейське воєвідство. За Росії це було губерське місто. В Люблині залишилися дорогоцінні пам'ятки українського мистецтва — в замковій каплиці св. Тройці великий цикл фресок 1418 р. українського маляра Андрія і фраґменти мальовил у костелі св. Марії з першої половини XV ст.

ЛЮБОВ — могутнє чуття, що разом із ненавистю кермує світом, але в кожній людині знаходить інакшу форму і інакший вияв, то знижуючись до звіринної пристрасти, здатної на найжахливіші злочини, то підносячись до героїзму самопожертви і майже до янгольської святости. Вже Шекспір писав, що любов робить із звірюки людину, і із людини — звірюку («Веселі жінки Віндсору»), а Таґор, індуський філософ - поет, завважував, що «листок, коли любить, робиться квіткою, і квітка, коли любить, робиться плодом, чи овочем». («Вибрані думки»). Через любов усе твориться в світі, народжуються тварини і люди, і Творець Світу — найвища Любов, і всі форми творчости — вияви Його творчого Духу. Тим-то й найбільша заповідь і основа християнства це — любов: «Люби Господа Бога свого всім серцем своїм і всією душею своєю, і всією думкою своєю. Це перша й найбільша заповідь. Друга ж подібна до неї: люби ближнього свого як себе самого. На цих двох заповідях увесь Закон і Пророки стоять..» (Матв. XXII, 37—40). (Див. БЛИЖНІЙ).

І Ап. Павло навчав: «коли мовами людськими глаголю й ангельськими, а любови не маю, то я — наче мідь дзвіняча і бубен гудячий. Коли маю пророцтво (себто дар ясновидіння (Є. О.) і знаю всі тайни і все знання, і коли маю всю віру, так щоб і гори переставляти, а любови не маю, то я — ніщо. Любов довготерпелива, милосердна; вона не заздрить, не величається, не надимається, не осоромлює, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує злого, не веселиться неправдою, а веселиться правдою, все покриває, всьому вірить, на все вповає, все терпить...» (І. Кор XIII, 1—7).

Так, терпить, і все прощає в відношенні до самої людини ,коли образи, наклепи й вияви несправедливости бувають звернені проти окремої особи, що ту християнську любов має. Коли ж вони звернені проти її ближніх, чи проти її Батьківщини, що тих ближніх об'єднує, душа справжнього християнина, перейнята наказаною від Христа подвійною любов'ю і тому вільна від усякого негідного страху, не може залишатися байдужою перед виявами жорстокої несправедливости у відношенні до її ближніх і повинна бути готова до виступу в їх обороні, повинна бути готова до найбільшого геройства, до найбільшої самопосвяти, як вияву найбільшої любови: «Більшої бо любови ніхто не має, як — що б хто душу свою положив за другів своїх» (Івана, XV, 13). Кардинал Мерсіє, коли німці окупували підступно Бельгію, його батьківщину, і творили в ній ріжні насильства, писав:

«Душа, що не знає страху, дивиться просто в вічі обов'язкові: образа права, справедливости Бога —робиться її власною образою; небезпека її братів (ближніх) стає її власною небезпекою бо її освічує полум'я подвійної любови —до Бога і до людей; вона готова на найбільшу жертву; все, сама смерть ліпше для неї, ніж ганебна покора (перед окупантом її Батьківщини). Ось, що таке любов до ближнього і сила духа, що є її полум'ям». (ЛНВ, 1927, III, 256), (Див. ЕРОС, КОХАННЯ).

ЛЮБОЩІ — пестощі кохання, любовні вирази, що супроводять пихання. В них особливо сильний був у своїх новелях Марко Черемшина: «Трепетався, як павич коло пави. Голубив її словами, як медівниками. Аби личка слізьми не точила, аби пучок собі не ломила, аби свого цвіту не обпорошила... Парасочко пишна, дитино ґречна, ягода в лісі, квітка на скелі, пташка у раю. Парасочко мила, Парасочко чічка, днинка проти сонця, веселочка в хмарах, зоря із моря. Парасочко барвінкова, Парасочко люба гожа... А вона клала головку у його ручки і личком гей би до сонця оберталася. Як листок розвивалася, як ластівка після бурі радувалася, щебетала...»

ЛЮБОЩІ — засоби до причарування, до викликання кохання. На Херсонщині, дівчина, щоб приворожити любого їй парубка, закопувала у свого порога кашу, або замазувала в челюсті печі слід спід правої ноги коханого, примовляючи: «Як пече цю землю в челюстях огонь, щоб так пекло коло серця мого милого за мною!» Також мили голови любистком, щоб чоловіки жінок, парубки дівчат любили. Вмивалися та мили собі голови також і ПРИВОРОТНЕМ — щоб усі любили. А ще є зілля ТИРЛИЧ, так його варили і примовляли: «Тирлич, тирлич десятьох приклич, із десятьох одного — Петра милого мого». (Ястребов «Летоп.» III, 101).

Якщо парубок кидав дівчину, ворожка брала карту під масть парубка, пекла її на свічці і колола голкою те місце, де серце, примовляючи: «Щоб твоє серце так пеклося за нею, як печеться ця карта». Це повторювали кілька днів підряд. З таким же замовлянням пекли і ложку. (там же. ст. 102).

На сх. Поділлі, старі дівчата, коли хотіли викликати любов якого чоловіка, умудрялися надряпати пороху з підошви того чоловіка, або витягти нитку з його шапки, або щось інше дістати і, заліпивши те в грудочку воску, кинути в піч примовляючи: «Щоб тебе за мною так пекло, як пече вогонь той віск. Щоб твоє серце за мною так топилося, як топиться той віск, і щоб ти мене тоді покинув, як знайдеш той віск». (Данильченко в «Етн. свeдeн. о Подол. I.» ст. 6).

ЛЮБУША — леґендарна чеська княгиня, славна своєю мудрістю, яку виявляла в справедливих і влучних судах. М. Шашкевич описав такий суд в поемі «Любушин суд».

ЛЮДВІСАРСТВО — мистецтво відливання з міді гармат, дзвонів, тощо. В 1468 р. засновано в Львові міську ЛЮДВІСАРНЮ, себто майстерню для виливання гармат, що постачала свої вироби і для міста і для різних замків (Ів. Крип'якевич, Іст. у. війська» ст. 148). У першій половині XVI ст. були у Львові вже дві людвісарні — одна коло брами Галицької, а друга — Краківської. Ще більшого розвитку досягає львівське людвісарство в др. половині XVI ст. з такими визначними іменами майстрів, як Леонард і Мельхіор Краль. Відомо також про львівського людвісара Амвросія Млечка, що від 1635 р. мешкав у Кам'янці. З першої половини XVII ст. славна була у Львові родина людвісарів Франків. Гарним зразком їх праці може бути дзвін роздільської церкви з 1633 р. (В. Січинський «Нариси з іст. у. промисловости». 89—91). Про львівського людвісара, правдоподібно українця, Данила Стефановича, знаємо, що відливав гармати для кам'янецького каштеляна Як. Претвича. Інший львівський людвісар Юрій зобов'язався в 1614 р. відливати гармати для київського воєводи. (там же ст. 90).

До великого розвитку людвісарства приходить в XVII — XVIII ст. на Придніпров'ю, особливо на Гетьманщині. Крім дзвонів відливали тут із великим майстерством різнородні гармати і фальконети, а також дрібніші вироби, як ліхтарні, свічники і загалом посуд. У другій половині XVII ст. вже було багато людвісарів у Києві, Ніжині, Стародубі, Почепі, Новгород - Сіверську, Глухові, Переяславі. З самого початку XVII ст. дзвони по церквах Придніпров'я були ділом місцевого українського людвісарства Одним із таких найстарших зразків був дзвін Сулиминської Покровської церкви на Переяславщині з 1629 р. (там ст. 92).

На жаль, не відомо, до яких часів треба класти початки новішого людвісарства в Києві, а збережені історичні документи відносяться шойно до XVII і XVIII вв. Серед київських людвісарів згадується Іван Степанів (1675 — 76); київським майстром треба вважати Опанаса Петровича, що його підпис був на дзвоні 1690 р. Видубицького манастиря (за описом 1774 р.). Той самий Опанас відляв великий полтавський дзвін «Кізикерман» 1695 р. з гербом полк Герцика (див. ДЗВІН) і віршем, з якого довідуємось, що дзвін зроблено «за гетманства Мазепи»...

Коштом его милости войск полтавских вожа
Павла Семеновича, Украини строжа..»

Не зважаючи на ретельне нищення російським урядом усяких пам'яток по гетьм. І. Мазепі, збереглися ще й інші дзвони гетьмана. На одному з дзвонів Новгород - Сіверського Спаського манастиря 1698 р. місцевого людвісара Івана Андрієвича є герб Мазепи і вірш:

«Иоан, гетман славний на Божію хвалу
Полагает надежду і всю свою славу,
Возгласит і сей еще звук о его славе
А придаток немалий будет к вечной хвали..»

На Чернігівщині в 1929 р. знайдено дзвін славного військового людвісара мазепиних часів Карпа Балашевича з датою 1699 р., ваги 640 кґ., з розкішною орнаментикою, гербом

гетьм. Ів. Мазепи і його виображенням на ввесь зріст (там же).

Так само і гармати українського військового промислу відливалися з ріжними мистецькими визерунками, гербами, ініціялами власника, датами, віршами і афоризмами, виображеннями святих та інш. У XVII ст. на Лівобережжі відливали гармати вже місцеві майстри, як доводить В. Модзалевський, ґрунтуючись на списах гармат у Пирятині 1698 р. у реєстрах полтавського полк. обозного 1725 р. та інших матеріялах. Гарні зразки гармат української роботи (полк. Ів. Чорниша 1713 р. і полк. Мих. Бороховича) переховувалися в Чернігівськім музеї. Гармата полк. Мих. Милорадовича, 1717 р. з розкішними виображеннями виноградної лози, дельфіна і дракона має підпис глухівського майстра Карпа Балашевича. Інший глухівський людвісар Йос. Балашевич робив гармату для гадяцького полк. М. Бороховича (1687-1704) Дві гармати К. Розумовського 1752 і 1753 та інші менші гармати переховувалися також у Артилерійському музеї в Ленінґраді. Крім родини людвісарів Балашевичів у Глухові відоме ще ім'я військового людвісара Ів. Горлякевича (1735 р.) родом із Глухова. (там же ст. 92—93).

ЛЮДИ — в старо - українськім праві вільне населення в відріжнення від рабів. ЛЮДИ КНЯЖІ — дружина. ЛЮДИ ЦЕРКОВНІ — духовенство. ЛЮДИ В ПЕНЕЗІХ — див. ЗАКУПИ.

ЛЮДИНА — «вінець творіння», єдина з живих істот, що, силою вложеного в неї розуму та творчої інтуїції, стала й собі на шлях співтворчости, перероблюючи по своїй вподобі поверхню землі та досліджуючи космічні простори. Єдина з живих істот, що постійно й систематично з покоління в покоління збільшує свої технічні засоби й поширює засяги своєї діяльности. Робить це вона завдяки особливим здатностям свого організму, що перевищує своєю складністю не тільки всі інші живі організми але й витворені людиною найскладніші машини та ляборагорії. Вона має серце, що робить на добу 103.689 ударів, гонячи кров, що пробігає за ту ж добу 168.000 миль, себто віддаль у 44 рази більшу, ніж віддаль Париж — Вашинґтон. Коли вона виконує інтелектуальну роботу, то в ній беруть участь 7.000.000 мозкових клітинок. Але інших 8 міліярдів і 993 мільйони мозкових клітин у той же час «відпочивають» готові прийти на допомогу в особливо потрібний момент, бо людський мозок складається з 9 міліярдів окремих клітин, що власне своєю працею й відріжняють людину — гомо сапієнс — від інших тварин. Матеріялісти вірять що створення такого складного організму було можливе в наслідок якогось «випадку» самовідтворення чи самооживлення матерії, п скомбінував всі оті клітини і визначив шлях їх дальшого розвитку. І треба признати, що треба мати багато віри, щоб вірити в можливість таких «випадків»...

Загально вважають, що людина відріжняється від інших тварин тільки своєю здатністю логічно думати і тим розвивати свою техніку, але М. Де Унамуно справедливо проти цього запротестував: «Може бути, що ще більше, ніж здатності розуму, відріжняють людину від інших тварин її почування. Я бачив багато разів кітку, як вона міркувала, але я ніколи не бачив, як вона плаче, чи сміється. Може бути, що вона плаче й сміється про себе, але може бути, що «про себе» й рак розв'язує альгебраїчні проблеми другого ступня...» («Про трагічне відчуття життя» іт. вид. 1937, ст. 11).

Ніяка тварина не має релігійного чуття. Людину ж воно супроводить, як виказує археологія, з найдавніших моментів її існування на землі, і живе приховане в душах найбільших богоборців, невважаючи на всі їх заперечення. Людина — це така складна істота, що її ніхто ще досі не міг вповні охопити й зрозуміти в усіх її багатоликих виглядах. Не дурно ж Алексіс Каррел, славнозвісний вчений біолог і лікар нобелівський лавреат писав у своїй найбільш відомій книзі з характерним заголовком «Людина — цей невідомий»: «Часто трапляється що ми надаємо надто багато ваги в людині едній її частині на шкоду іншим; натомість ми повинні розглядати її рішуче в усіх її окремих виглядах — фізико-хемічному, анатомічному, фізіологічному, метапсихічному, інтелектуальному, моральному, мистецькому, релігійному, економічному і суспільному. Кожний вчений вважає, що він знає людину, коли схопив один бік справи, що його найбільш цікавить; приймає окрему частину за цілість і йде в цьому за модою, що дає більшу вагу то індивідуальному, то суспільному, то фізіологічним апетитам, то духовій діяльності, то силі м'язів, то силі мозку, то красі, а то корисності, і т. д.» (ст. 53).

Відповідно до цього з'явилися в нас такі абстракції, як політична людина Арістотеля, демократична людина Руссо, економічна людина марксистів, розумна людина Ліннея і т. д., але все частіше чути й голоси, що повторюють за Каррелем і за Унамуном потребу відкинути всі ці абстракції і побачити в людині всю її складність — матерію (тіло), з її фізіологічними потребами, душу з її емоціями і дух з його зацікавленням в вищих проблемах.

«Кожна людська істота повинна прагнути до повноти й цільности свого розвитку. Повна й багата особистість, у моральній і духовій гармонії з собою, з іншими і з своєю долею особистість, таланти якої не закопані і цільність якої перевищує її конфлікти — це найдосконаліша істота, яку можна собі уявити... Але,

маючи обов'язки щодо своїх власних потенціялів, індивід має їх і супроти інших. Його найперший обов'язок — помагати іншим індивідам досягати повнішого розвитку та вносити свою лепту на підтримання й удосконалення постійного соціяльного проґресу, а тим часом і всієї еволюції в цілому..» (В. Сварог в «Нові Дні» ч. 10», р. 1958, ст. 23).

Але знайти й витворити в собі таку повну людину не легко. Не дурно ж колись грецький філософ Діоген шукав ЛЮДИНИ з ліхтарем при сонячному світлі.

ЛЮДКЕВИЧ СТАНИСЛАВ (н. 1879) — доктор музикології Віденського університету, видатний композитор, реформатор української музики в Галичині, якому совєтський уряд признав почесне звання«Заслуженого діяча мистецтв України». Був автором збірки 1.500 мелодій українських пісень, які зібрав і опрацював, і які появилися друком в Етн. Збірнику НТШ у Львові. Збірник Колядок на фортепіян. Багато з них лягли в основу його хорових творів. З-поміж перших більших творів для чоловічого хору з оркестрою треба відзначити «Вічний революціонер»» на слова Ів. Франка. «Хор підземних ковалів» з містерії В. Пачовського «Сон української ночі», «Косар» на слова Т. Шевченка. З інших більших творів для хору треба ще назвати «Ой, вигострю товариша» на слова Т. Шевченка, «Ой, Морозе, Морозенку» і найбільший хоровий твір — «Кавказ» — одусимфонію на чотири частини для мішаного хору й оркестри. З сольових пісень треба відзначити — «Черемоше, брате мій», «Подайте вісточку», «Спи, дитинко моя». Чималі заслуги Ст. Людкевича на полі інструментальної музики, що до нього була в нас особливо бідна. Крім творів для скрипки («Чабаранка», «Тихий спомин»), челя фортепіяно, фортепіянового тріо створив він Симфонічний танок та дві симфонічні поеми — «Мелянхолійний вальс» і «Каменярі», також опери «Ой, не ходи, Грицю» (1939 р.) і «Бар Кохба», до слів Рихліцького. До опери «Запорожець за Дунаєм» доробив ще одну дію.

ЛЮДОЛОВСТВО — мистецтво, що його широко практикувала червона Москва особливо після другої світової війни, виловлюючи сотки тисяч українських та інших біженців з совєтського «рвю», що шукали кращої долі в західньоевропейських країнах. (Див. ЛОВЕЦТВО, ВОЙНАРОВСЬКИЙ, ГЕРЦИК).

ЛЮДЯНІСТЬ — зичливе відношення до іншої людини, пошанування людської гідности в іншій людині. Совєтський режим хвалиться своєю людяністю, яку визначає чужинецьким словом «гуманність», але при постійному пониженні людської гідности, що зазнає кожна людина в тому поліційному режимі терору й концентраку, ті його самохвальби — приклад безсоромної брехні і лицемірства. Поводження з політичними вязнями по КОНЦЕНТРАКАХ (див.) та по слідчих в'язницях всяких ЧЕКА та ГПУ залишиться в світовій історії зразком власне не-людяности, на яку здібні істоти, що до них марно звертатися з шевченківським закликом «Схаменіться, будьте люди!»

Натомість у нашому народі завжди жив ідеал людяности. Літописець в XI ст. писав про українських предків — полян, що вони мають «нрав кроток і тих». Наше старе право не знало кари смерти, але найсуворіше карало тих, хто порушував чужу честь і гідність (див. КАРА НА ТІЛІ І КАРА СМЕРТИ). Християнство ще поглибило людяні нахили та звичаї в українському народі хоча грецьке духовенство й намагалося ввести жорстоке візантійське законодавство. Коли пізніше в українських містах було введене т. зв. МАҐДЕБУРСЬКЕ ПРАВО, то, згідно з українським звичаєвим правом, жорстокі приписи чужого права залишалися переважно мертвою літерою. Уся українська література пройнята ідеями любови до «найменшого брата», що їх проповідував і Т. Шевченко і Гр. Сковорода. Численні приповідки та псальми Сковороди, що збереглися в народі, свідчать про те, що його гарні ідеї людяности й народолюбства знаходили відповідний відгомін в психіці та світогляді нашого народу. (Див. ЖОРСТОКІСТЬ, ЛОВЕЦТВО).

ЛЮЗА — велика барка на Дніпрі перевозити переважно дерево.

ЛЮКРОЗА — латинізована М. Зеровим назва містечка Баришівки (люкрум — бариш) на Полтавщині, що часто зустрічається в творах і листуванні неоклясиків: тут М. Зеров один час (1920—23) вчителював.

ЛЮЗНЕ — податок в старій Гетьманщині на користь полковника.

ЛЮЛЬКА — прилад до куріння тютюну. Як тільки козацтво зазнайомилось з тютюном, люлька зробилася необхідною приналежністю козацької «ясної зброї». Вона для нього, як співає пісня про Сагайдачного, дорожча від жінки: нею пишаються, нею чваняться і за нею, як то змалював М. Гоголь у «Тарасі Бульбі» ладні були й голову покласти. «Хто не курить люльки і не нюхає табаки, той не варт і собаки» (Номис 12.600). Але ця приповідка відповідає українському народньому світоглядові тільки в своїй першій частині, — бо нюхання табаки в нас не було надто поширене, і до «нюхарів» у нас ставилися зневажливо, складаючи про них жарти та висміваючи їх (Манджура в К. Ст. 1888, V). Найкращі люльки прикрашалися в нас червоною міддю як, напр., зінківські люль-

ки славні своєю елеґантною формою, або люльки, що їх виробляли по деяких селах Глухівського пов. на Чернігівщині, переважно з корінькових наростів на дереві — корінькові люльки. (Вовк «Студії...» 83).

ЛЮМПЕНПРОЛЕТАРІЯТ — покидьки суспільности, що живуть коштом інших кляс, босячня, жебраки.

ЛЮМПЕНІНТЕЛІҐЕНЦІЯ — інтелектуали, що втратили почуття відповідальности за долю західньоевропейської культури і зробилися свідомими, чи несвідомими, знаряддями московсько - комуністичної пропаґанди в західньому християнському світі.

ЛЮНАР — архіваріус, нотар київського маґістрату XVII—XVIII ст. (К. Шероцький «Кіев», 1917 ст. 176).

ЛЮНАТИК — див. СНОВИДА.

ЛЮСТРАЦІЯ — оглядини, ревізія; в Литовсько - Руській державі та в Польщі — описи державних (королівських) маєтків для фінансових та військових потреб. З XVI. збереглися дуже цінні — для пізнання тодішнього господарського та суспільного життя — люстрації. І, напр. опис київських державних земель десь коло 1470 р. дав нам перший докладний образ різних категорій «данного» (оподаткованого) селянства. (М. Грушевський «Іст. УР». V, 120).

ЛЮСТРАЦІЙНІ ОБРЯДИ — обряди очищення. Сюди належать ОБМИВАННЯ, ОБКУРЮВАННЯ (Див. також ВОДА, ВОГОНЬ).

ЛЮСТРО, ЛЮСТЕРКО див. ДЗЕРКАЛО.

ЛЮСТРИНА — шовкова блискуча матерія. У Квітки згадується люстринова спідниця, а у Котляревського в «Енеїді» Венера

Взяла очіпок грезетовий
І контуш з усами люстровий,
Пішла к Зевесу на ралець. (І, 14).

ЛЮТЕНЬ, ЛЮТИЙ — другий місяць року. Він так називається, бо цього місяця бувають у нас дуже люті морози. А що часто, по великій люті, морози попускають, і наступає відлига, яка псує дорогу, то нарід наш називав цей місяць і КАЗИБРІД, КАЗИДОРОГА. В цьому місяці на Стрітення «зима з літом стрічається».

ЛЮЦИДАРІЙ — середньовічна німецька енциклопедія, в формі запитів і відповідей, поширена в Україні в XVII ст. в перекладах.

ЛЮЦИПЕР — дослівно «світлоносець» — янгол, що з гордости повстав проти Бога і був скинений з неба, і став САТАНОЮ: «Пойде Ірод сам до аду люциперу на пораду». (Чубин. III, 359). У Ю. Клена в його «Пригоди арх. Рафаїла» Рафаїл каже: «Чи ж не дивно, що янгол пішов шляхом людських стремлінь, людських падінь і злетів...» На це арх. Михаїл відповідає: «А це тому, що Люцифера створено напівангелом, напівлюдиною, заложено в нього стремління до найвищого й найнижчого. Створено безсмертним, якому дана була змога дорівняти Богові або впасти на дно безодні...» Йому була дана воля вибору, і він зловжив тою волею...

ЛЮШНЯ — див. ЛУШНЯ.

ЛЯБІРИНТ — усяка складна система ходів, коридорів, кімнат, з якої трудно, а то й неможливо без сторонньої допомоги знайти вихід. Таким лябіринтом (від «лябріс» — подвійна сокира, якої рисунки та малюнки прикрашували стіни) називано палац на острові Кріті, де жила казкова потвора Мінотавр за царя Міноса. Тезей, грецький герой, за переказами, забив того Мінотавра і вибрався з лябіринту з допомогою АРІЯДНИ (див.), Міносової доньки, що в ньому залюбилася. Лябіринт на Кріті побудував, за леґендою, ДЕДАЛ (див.). Лябіринтом називали пізніше греки і величезний будинок (у 3.000 кімнат), із вельми переплутаними ходами й подвір'ями, що його побудував був фараон Псаметих у VII ст. до Р. Хр. над озером Меріс у середньому Єгипті.

І у нас лябіринтами або ВАВИЛОНАМИ звали давні складні будови з кам'яних брил, які розміщувалися на площі до одного га. Вважають (проф. П. П. Курінний), що їх споруджували на нашій території КІМЕРИ (див.). Проф. М. Міллер писав про них: «Лябіринти робилися на схилах берегів до Дніпра. На час їхнього найбільшого розвитку (коло 1.000 р. до Р. Хр) клімат був далеко сухіший та гарячіший, ніж тепер. Рівень Дніпра був тоді значно нижчий. Тому тепер лябіринти значною своєю частиною знаходяться під водою. Лябіринти становлять викладки з каменю цілком фантазійної і дуже складної форми. Ці викладки мають характер невисокого тину з кількох рядків каменю, іноді лінії творяться з каменів, покладених в один ряд. Іноді тинки або рядки каменю протягаються рівнобіжно. Ніякої послідовности в рисунку лябіринту помітити не можна. Лябіринти мають середню частину з ряснішими викладками, а далі розходяться покрученою лінією. Лябіринтів більш-менш частково досліджено до 9, але ні в одному, здається, не було знайдено кінця. Тому є думка, що ці лябіринти простягалися в деяких місцях на кілька кілометрів, стикаючись один із одним своїми кінцями. Посередині лябіринтів звичайно знаходилася невелика площа, дуже цупко забрукова-

на каменем. Під тією площею обов'язково знаходилися поховання. По багатьох місцях лябіринтів знаходилися невеличкі культурні плями — залишки кострищ, побиті горщки, розколоті кістки, ніби залишки тризни з ритуальним биттям посуду. Лябіринти ще не досить вивчені, навіть досліджені, тому їх призначення не досить ясне. Але більшість дослідників схиляється до думки, що то були родові жертвовища. (Науковий Збірник УВУ, т. VI. ст. 156). Див. КРОМЛЕХ.

Лябіринтами називали у нас також складні фігури з літер, що робилися у барокову добу по ріжних ПАНЕГІРИКАХ (див.). Так, на 13 ст. «Зерцала от писанія Божественного» 1705 р., що його склав на шану Ів. Мазепи Антоній Стаховський, префект Чернігівської Колеґії, бачимо «Лябіринт», що складається з 961 літери, так штучно розміщених, що в будьякому напрямку від центру їх читати, виходить речення «Іван Мазепа Гетман Малороской земли». (В Січинський в «Овиді» 1959, 7/105. ст. 6).

ЛЯБРІ РАУЛЬ (1880—1950) — професор Сорбонни в Парижі по катедрі «російської літератури й цивілізації», що в 1917 р. відвідав Київ, внаслідок чого написав статтю в «Меркюр де Франс» 16. VII 1917) під заголовком «Україна і її національний поет Шевченко».

ЛЯВРЕО (єпископ ВІНЦЕНТ (1523 — 1592). Був папським нунцієм у Польщі (в рр. 1574—1578) і залишив у своїх реляціях багато відомостей про козаччину, особливо про Ів. Підкову.

ЛЯ ГАРП ЖАН ФРАНСУА (1739—1803) — французький критик і поет, автор трагедії «Меншіков», в якій оповів про руїну Батурина.

ЛЯГИ, ЛЯГОВИ — час, коли лягають спати.

ЛЯДА — спускні двері (у стелі на горище, в льоху, в прилавку, тощо).

ЛЯДА — частина ткацького станка, через яку проходять нитки основи.

ЛЯДА — цілина, необроблена земля. У Галицькому літописі оповідається, як кн. Роман примушував литовських полонених корчувати «ляди». (М. Груш. «Іст. УР.» І, 249, III, 16).

ЛЯДСЬКА — якась монета XVI — XVII ст., що згадується в переліку монетних назв у літописі Величка (т. II, 516) і в універсалі Ів. Мазепи з II. I. 1698 р., що ним гетьман дозволив Ніжинському магістратові брати «...с осмачки хліба — ляцкая..» і в універсалі гетьмана Ап. [illegible]ла з 22. XI. 1727 р.: «..Як стала в Малой Росія бившая Коллеґія, од того времени індуктарі стали брать на торгах з продавца індукту од кгарца спроданой горілки по лядзкой..» (Є. Онацький в «Наше Минуле» 1918, II, 223). Тоді я зазначив, що залишається невідомим якій саме реальній монеті відповідає ця назва, і в 1952 р. В. Шугаєвський теж писав у Наук. Збірнику УВАН (Ч. І, ст. 145): «...Лядська. Що вона являла собою, до цього часу не вдалося з'ясувати..» А тим часом Єршов в статті »До історії грошової лічби і монети на лівоб. Україні XVII ст.», (Наук. Збірн. 1924 р. в. III, ст. 64—65 вказав на доклад бунч. тов. П. Симоновського про вартість правної копи (додаток до статті Теличенка «Очерк кодиф. малор. права». К. Ст. 1888, X, 64—68), в кінці якого читаємо: «Если же соблаговолено будет наблюдать и древность, в которую настоящіе польскіе чехи (кои с трех лядских, т. е. девяти шелягов состоят) считались только в одну копейку..» Цей уривок вирішує питання про вартість лядської. Коли один чех, себто півтора гроша польського, був рівний трьом лядським, то значить одна лядська була рівна половині польського гроша, себто назву лядських носили півгрошовики... Але цьому ніби заперечує самий же доклад Симоновського, який каже, що 3 лядські складали 9 шелягів, тоді як відомо, що, починаючи з XVI ст. і до середини XIX ст. три шеляги складали не півгроша, а цілий гріш. (Лінде, Чацький). Треба зупинитися на тому, що Симоновський мав на увазі не дійсні шеляги, а ті грошики (денари), яких в одному шелягу було 6, в гроші 18, а в лядській — 9. Ці грошики, здається, звалися польськими, в одміну від грошиків литовських — «білих», їх у польському гроші було 8.

Отже лядська — це півгрошовик, або 9 грошиків польських (які, мабуть, звано і шелягами), себто — 1/3 копійки.

ЛЯЇК — світська людина в протиставленні клерикові, духовній особі в середньовічному церк. праві. Переносно — людина, не ознайомлена з якоюсь справою.

ЛЯЇЦИЗМ — рух за звільнення держави, а зокрема школи в усьому її обсязі, від опіки духовної влади, що не повинна, мовляв, втручатися до світських справ.. Ляїцизм бере свій початок у французьких енциклопедистів XVIII ст.

ЛЯЙТЕНАНТ — найнижчий старшинський ступінь, йому відповідав в УГА — четар, а в армії УНР — хорунжий.

ЛЯК, ПЕРЕЛЯК — глибоке зворушення людини перед якоюсь несподіванкою, часто навіть тільки уявною, небезпекою. (Див. СТРАХ). У нас казали, що коли людина злякається, ляк входив до неї і викликав в усьому тілі, чи в я-

комусь його члені, біль. Тоді ляк «викочували» яйцем, або хлібом (м'якиною), який потім віддавали собакам. Яйце (сире) качала баба-ворожка по хворому місцю і при цьому шепотіла замовляння. Потім вона те яйце рдозбивала і виливала його в склянку, щоб бачити «ляк». Коли у склянці будуть «рожна і вістря», значить хвороба була дійсно від ляку, а коли яйце було чисте, то значить була якась інша причина (Волинь. МУЕ. НТШ. VI, 103).

ЛЯЛЯ — дівчина, головний персонаж весняного хороводу тої ж назви, що відбувався звичайно 22 квітня, напередодні Юрія. Вона сиділа в вінку й зелені посеред кола молоді, що танцювала й співала навкруги неї. У її ніг дівчата складали вінки, сплетені напередодні, а також жертви — глек із молоком, масло, сир, сметану. По закінченні танців, Ляля роздавала дівчатам вінки, хлопцям гілки, і наділяла всіх їжею. Вибирали лялю з-поміж дівчат, котра найкраще відгадувала загадки, що перед тим були ніби вводом до хороводу. (Килимник «Рік.». т. IV, ст. 35).

ЛЯЛЬКА — маленька фігурка людини з дерева, з паперу, з воску, що служить дітям, головно дівчатам, за іграшку. Про гарно прибрану дівчину в нас казали, що вона виглядає «мов лялечка». Була «лялечка» й пестливим словом для жінки.

ЛЯЛЬКА ПІМСТИ — поширений в усьому світі забобон. На Волині чарівниця робила з глини, чи воску, фігурку людини і нашіптуючи закляття, проколювала їй голкою серце, або, поклавши її в труну, закопувала в землю: в міру того, як гнила труна з лялькою, мало псуватися й здоров'я ворога (Зеленин «Опис. рук. Арх. Геогр. Общ. I, 295). 1578 р. в Англії в купі гною було знайдено три воскові ляльки: з їх допомогою змовники хотіли звести зі світу королеву Єлисавету та близьких їй людей.

ЛЯЛЬКОВИЙ ТЕАТР — театр маріонеток — маленький, здебільшого переносний театр, в якому, замість акторів, виконують ролю ляльки, що ними кермують за лаштунками люди. Був відомий вже в старій Греції, а потім і в Римі. З Риму унаслідив ляльковий театр і християнський світ, що почав представляти в ньому події Нового Завіту. У нас він був відомий під назвою ВЕРТЕП (див).

ЛЯМКА — дугастий, дерев'яний прилад, що охоплює груди, до нього прив'язаний мотуз — повідець, що закінчується ЧИНБУРКОЮ. З допомогою лямки тягли колись люди, а іноді й воли човна, невід, тощо.

ЛЯМПА — пристрій до освітлення. У старовині це був у нас КАГАНЕЦЬ — посудина з олієм, де був ґніт. Пізніше прийшла — з XVIII ст. гасова лямпа, і нарешті електрична жарівка.

ЛЯМПАДКА — каганчик перед іконою, — символ побожности.

ЛЯМПАСИ — кольорові нашивки у штанах збоку у вояків та старшин.

ЛЯНҐ ГАРРІ — американський журналіст жидівського роду, редактор газеті «Форверд». У 1933 р. він брав участь в сіоністичному конґресі в Празі. Після конґресу поїхав, як звичайний турист, разом з дружиною на Україну, щоб відвідати тамтешні жидівські колонії. Подорожував автом по різних областях України. В поворотній дорозі прочитав доповідь у жидівському клюбі ім. Шолом Алейхема в Парижі, а згодом, 27 грудня 1933 р., опублікував у газеті «Форверд» великий репортаж п. з. «Що я бачив і чув в селах України». Змалював картину сплюндрованих голодовим лихоліттям сіл, де панує мертвецька тиша, де «затихли співи, зникла краса». За оцінкою Гаррі Лянґа, в деяких частинах України жертвою голоду впало 40 відсотків людности; також жидівське населення по селах і містечках зазнало великих втрат. «Я мусів замочити своє перо в крові мого серця, щоб написати статті в «Форверді» про те, що я бачив», — казав він.

Редактор Лянґ випадково перебував у Києві того самого дня, коли туди приїхав Едвар Ерріо, і мимохіть був свідком тієї «потьомкінської трагіфарси» — як він пізніше висловився, — що її большевики заінсценізували для свого «почесного гостя». Бачив, як вночі перед візитою Ерріо населення Києва чистило й декорувало вулиці, міліціонери вивозили жебраків і безпритульних, вітрини магазинів наповнювали крамом.

ЛЯНҐЕ ТОР (1851—1915) — данський письменник, консул у Москві і професор Лазаревського Інституту. Він часто бував в Україні, тут одружився в 1883 р. з дочкою поміщика м. Нападівки на Вінничині, де й помер. Уперше побував Тор Лянґе в Україні в 1881 р., коли він описав свої враження з Києва. Він дав низку коротких описів та нарисів про українську природу та український нарід, як от: «В Україну», «Степовий сон», «Сутінок», «З України» та інше. Він переклав на данську мову «Слово о Полку Ігореві» та два оповідання Марка Вовчка «Чумак» та «Максим Гримач». Одначе, найважніші з його перекладів — переклади українських народніх пісень (коло 50). До деяких із цих пісень знані данські композитори поклали нові данські мелодії, як от до пісні «Ой місяцю, місяченьку» в перекладі Тора Лянґе додав свою мелодію Генріх Рунґ. (Яр. Рудниць-

кий «З подорожі до Скандинавії». 1957, 72—73).

ЛЯНДМІЛІЦІЯ — російське військо в Україні в рр. 1713—75 ніби для оборони півд. кордону України проти наїздів татар. Стояло воно залогами на т. зв. БІЛГОРОДСЬКІЙ (див.) лінії. Податок на це московське військо побирано аж до 1817 р., коли й того українсько - татарського кордону давно вже не було (Крим з 1783 р. вже входив у склад Росії).

ЛЯНДШАФТ — за «Укр. Загальною Енциклопедією» це — краєвид. Але поняття ляндшафту не зовсім покривається поняттям краєвиду. Проф. Ол. Мицюк визначив ляндшафт, як «певний район, де підсоння, ґрунт, ростини, характер обрібки землі й, нарешті, людської культури творять певну гармонійну цілість. Ляндшафто - творчим фактором (чинником, Є. О.), як слушно зазначає доцент Полетика, є підсоння, що зі зміною широти змінюється, спричинюючи відповідні зміни грунтових і рослинних зон, а з тим і сільсько - господарських провінцій, себто зміну «ляндшафтів». Під впливом солярно - термічного й атлянтичного, головно гідрометереологічного чинників, яко головних підсонньо - творчих факторів, у ріжних частинах Евразії, створились ріжні кліматичні типи. Сполучення названих головних і льокально - секундарних факторів дає, за клясифікацією Л. Берґа таких п'ять підсоннів, а з тим і «ляндшафтів»: тундровий, тайговий чи сибірський, дубових лісів, степів і позатропічних пустель із холодним вітром...» (М. Мицюк «Евразійство» 1930, ст. 12).

ЛЯНЖЕРОН ґраф ОЛЕКСАНДЕР (1763—1831) — французький еміґрант (1790), генерал - губернатор Одеси і Степової України, один із основників масонства в Україні. У рр. 1807-1812 брав участь у війні з Туреччиною і адьютантом у нього був Ів. Котляревський. Був він також головним начальником бузьких та чорноморських козаків.

ЛЯННУА (де) ҐІЛЬБЕРТ (1386 — 1462) — французький мандрівник, що побував в Єгипті Сирії, Палестині, Еспанії і скрізь у зах. Европі. Як посол Франції, Англії і Бурґундії, відвідав також у рр. 1412 і 1421 Польщу, Литву і Україну, і залишив книжку спогадів «Подорожі й Посольства», де описав зокрема свою подорож 1421 р., коли він відвідав Судову Вишню, Львів, Белз, Кам'янець Подільський, Крем'янець, Білгород у Басарабії, Степову Україну і Кафу в Криму. Серед подарунків, одержаних від польського короля, литовського вел. князя та інших, згадує «руські» вишивані рукавиці, «руську» постіль, руські чаші... Про Кам'янець Подільський він писав, що це «дивно розташоване місто». «Тут я знайшов одного лицаря капітана Поділля Гедиґольда, який пишно мене приймав, дав мені прегарні подарунки, харчі й чудові обіди...»

Натомість, побувавши у Пскові і Новгороді (на півночі), він відзначав, що їв тут обіди — «найбільш дивні і незвичні зо всіх, які мені колибудь доводилося їсти...» Дивувало його теж, що в Новгороді жінок купували і закладали на базарі, як худобу, але монет не вміли вибивати, а вживали тільки кусники срібла та ріжні футра, як засоби виміни.

Що спостереження Ляннуа про продаж і закладання жінок на Московщині були правдиві це стверджував в своїй грамоті з 1622 р. (друкованій в III т. «Собранія гос. грам. и докум.») патріярх Філарет: «Багато русских людей беруть за себе своїх рідних і двоюрідних сестер,.. а деякі й на матері свої спокушаються блудом і женяться на дочерях і сестрах, чого й серед поган та людей, що Бога не знають, не спостерігається; а деякі своїх жінок за гроші закладають на термін, і віддають ті своїх жінок у заклад самі чоловіки; і ті люди, у котрих ті жінки бувають у закладі, з ними до терміну, поки который чоловік жінку не викупить, блуд творять безсоромно; а як тих жінок до терміну не викуплять, то вони продають їх на злодійство і на роботу всяким людям..» (М. Костомаров, V, «Історія Раскола..» ст. 217).

ЛЯНСЕЛЬОТ ЛЬОТОН — англійський журналіст - економіст, автор книжки «Економічна історія Совєтської Росії». В 1934 р. він видрукував у великому впливовому журналі «Фортнайт Рев'ю» у Лондоні статтю «Гноблені українці», в якій писав: «В останньому часі вперто виринає перед громадською опінією проблема країни, нації, яка була поневоленою протягом століть. Дивно тільки, що не сталося це скорше. Дивно хочби й тому, що українська нація така ж стара, як і британська, а проте донедавна в Англії тільки дуже мало осіб чули про неї. Причина цього дуже проста. Україна була поневолена іншими націями, і її гнобителі вміло заховували, або перекручували всякі відомості про неї. Щоб допомогти імперіялізмові, історики Великої Російської Школи перевернули й саму історію горі дном. Бо це великороси вийшли з українців, а не українці з великоросів! Одним словом, великороси стоять у подібному відношенню до українців, як американці до англійців; американці це колоніяльні поселенці, які відірвалися від матірної країни, перемішалися з іншими расами та створили нову націю».

В 1935 р. другий великий журнал «Контемпорарі Рев'ю» видрукував його статтю «Українська Нація», в якій він між іншим писав:

«Історичні шляхи, так виразно розбіжні, як московський і український, мусіли викликати виразну ріжницю характеристик і зазначити відрубність національностей. Не тяжко запри-

мітити, що спосіб життя росіян (ми можемо проминути додаток «велико»-) ще тепер сильно забарвлений лісовим і мочарним походженням. Вони — сирі люди, які не шанують ні себе, ні інших. Фактично донині вони осталися примітивними, отарними людьми, евразійцями, для яких культура Европи й культура Азії однаково чужі. Українці, навпаки, опанували своє окруження і звернулись лицем до Заходу. В них проявляються всі ознаки старої культури, яку европеєць, стрінувшися з ними відразу пізнає як свою власну.Досвідчений і джентельменський нарід, з гідністю, повздержливий і гідний довір'я, він цінить свободу, пошанівок, незалежність і жиє чисто та помистецьки. Дійсно, українці незрівняно більше мистецькі, ніж росіяни; одначе з огляду на цензуру, вони не змогли виявити цього перед світом. Геній музики є в українськім народі; як італійці, вони обдаровані гарними голосами. Також їх література високого рівня. Хоча на жаль, друк рідною мовою був заборонений у царських часах, одначе їх література збереглася в чудовій ліриці і в балядах, які залишилися в пам'яті простолюддя і були передавані віками з уст до уст...»

«Відріжняючись у походженні, мові, історії, а також у характері, темпераменті, звичаях, Україна і Росія мусіли видати з себе суперечні політичні системи. Від моменту, від якого Московія (чи Росія) існує, вона не знала іншого режиму від понурого, грізного деспотизму. Більше як три віки її поняття уряду залишалося примітивним, азійським; ось у той спосіб не було ніякого прориву в лісовому і мочарному пануванні. Московські люди ніколи не вміли довіряти один одному. Всі вони мають те почуття, що їх життя не буде зносним, а навіть безпечним, коли кожний з них окремо і всі разом не будуть контрольовані якоюсь брутальною силою.

«Українці різьбили свою долю на інший лад. Свобода степу, зі своїм широким горизонтом, просякла їх кров, а стара цивілізація, яка цвіла на їх землі, вивінувала їх розумом і зрілістю. Тому й не дивно, що кожного разу, коли тільки вони творили якийсь уряд із себе, він усе мав демократичну тенденцію. Ця схильність до демократії, треба підкреслити, проявлялася через всю їх історію. Щоб відбивати напади сусідніх країв, знести переслідування і зводити безнастанні битви за незалежність, треба було гуртувати узброєних людей (козаків) і ввести мілітарний режим. Одначе цей режим усе був демократичний за своїм характером, і його завдання все виконувала виборна рада, а президент (або гетьман) був вибираний що року. Ліберальність в уряді провадила до ліберальности в культурі».

ЛЯНЦКОРОНСЬКИЙ ПРЕСЛАВ (+1531) — польсько - український військовий діяч XVI ст., староста хмельницький. Служив у війську кн. Острозького і, разом із Остапом Дашковичем організував запорозьких козаків і проводив ними у походах під Білгород 1516 р. і під Очаків 1528 р.

ЛЯНЦКОРОНСЬКИЙ СТАНІСЛАВ — в 1654 р. польський коронний пільний гетьман. Воював із татарами і українськими козаками. Був послом у Б. Хмельницького і намовляв його до спілки з Польщею проти Москви. Але Б. Хмельницький приймав його не дуже гостинно і при відправі заявив йому: «Хай поляки всіх русинів вільними проголосять, хай із ними, як із приятелями й сусідами, а не як із підданими поступають, хай зречуться всіх своїх претенсій до Руси, бо поляк і спокій укупі на Русі перебувати не можуть..» (В. Липинський «На переломі ..» 43—44).

ЛЯОКООН —у Лесі Українки в «Оргії» — «страдник за правду». Був він жрецем Посейдона в Трої і радив троянцям знищити спорудженого греками дерев'яного коня, з допомогою якого вони потім заволоділи Троєю. За те Атена, що допомагала грекам, післала на нього дві гадюки, які й задушили його та двох його синів. Цей міт представлений в славнозвісній мармуровій групі, твору родоських мистців Гаґесандра, Аґенодора й Полідора з пол. I ст. до Р. Хр., що переховується в Ватиканському музеї в Римі.

ЛЯПАНЕЦЬ, ПОЛИЧНИК — удар відкритою долонею по обличчю іншої людини, акт зневаги. В давні римські часи на цю образу дивилися далеко легше, ніж у пізніші часи, і карали за неї, як за звичайний удар. У середні ж віки, коли зобов'язували правила лицарства, рука, що наважувалася дати поличник, мусіла впасти на землю... У миропомазанні, себто в таїнстві конфірмації католицького хрещення, якого доконує єпископ, він дає конфірмованому помазання і легкий поличник, який має навчити його витерплювати всякі лиха з любови до Христа (Каіро «Діціонаріо» 280). Давнє римське право, дуже педантичне в дотримуванні символічних актів, освячувало батьківським поличником еманципацію малолітнього. У хорватів, підчас шлюбної церемонії, молодий давав молодій ляпанця для безперечного ствердження свого панування в родині. У нас за козацьких часів одержання ляпаса було справжнім безчестям, як про це писав Величко в своєму літописі: «...І поличників данням обезчесчивши». Але маємо також і скептичну завваґу: «Коли кожного честити по заслузі, то хто втече від ляпаса?!» (Словник Уманця ст. 574).

ЛЯПУНОВ СЕРҐЕЙ (1859—1924) — російський композитор і етнограф.Написав між іншим «Українську рапсодію» для фортепіяно.

ЛЯРВА — злий дух померлого у давніх римлян; була це примара у вигляді кістяка. У

нашому народі це давнє римське слово збереглося, як лайка: «Ах ти паскудо, лярво безноса!» (Словник Грінченка).

ЛЯРИ — етруські й римські боготворені душі померлих родичів, боги — опікуни родини, шляхів та нив. Їх статуї стояли біля вогнища господи в шафках, або в окремих капличках —ЛЯРАРІ.

ЛЯРІВІЄР ШАРЛЬ (1860—1929) — французький історик, автор книжки «Україна й Мала Антанта» (1920 р.), в якій обстоював незалежність України.

ЛЯСА — ремінна або мотузяна частина батога (без батожильна чи пужална).

ЛЯСИ — залицяння. ЛЯСИ ПІДПУСКАТИ - залицятися, підлещуватися.

ЛЯСКОРОНСЬКИЙ ВАСИЛЬ (1859 — 1928) — учень В. Антоновича, професор ніженського Іст. Фіолог. Інституту, співробітник УАН, історик, археолог, нумізмат і картограф, якому належать докладні студії над мапами Боплана і видання його опису України московською мовою. Залишив він основні праці з історії та топографії, стародавнього Києва та Київщини і Полтавщини, а зокрема Переяславщини. «У спірному питанні щодо походження майданових могил та городищ, він рішуче повстає проти московської, салітрової та волокушної теорії В. Городцова, цілком поділяючи думку київської археологічної школи, що такі насипи, часом простіші, часом вельми складного типу, споруджено для життьових та побутово - стратегічних потреб стародавньої людности, бо не дурно ж у невеликому віддаленні, або поблизу від них, завсіди помічаємо похоронні могили певного стародавнього типу. Таку думку висловлює він на XIII. Археологічному Зїзді в своїй доповіді, що надрукована в працях того ж З'їзду під заголовком: «К вопросу о курганах и городищах - майданах». Там же вмістив він другу доповідь: «Змієвы валь в пределах Южной России». (Катерина Мельник-Антонович).

ЛЯССОТА ЕРІХ (коло 1550 — 1616) — шляхтич із Шлеська, що був послом німецького цісаря Рудольфа II до запорозьких козаків і пробув на Запоріжжі цілий місяць у літі 1594 року.

Переїжджаючи через Львів, він записував: «Львів — столиця Червоної Руси. Тут є єпископська катедра, воєвідство, кастелянія (залога фортеці) і староство. Має Львів два замки — один у місті, інший поза містом на високій горі, відки відкривається краєвид на декілька миль. В цьому місті багата торгівля: її провадять переважно вірмени, які мають прекрасну церкву, де і правлять Богослуження за звичаями свого обряду...»

Про Прилуки: «Прилуки велике, нове укріплене місто з замком; є в ньому 4.000 домів над річкою Деснницею... Воно оточене прегарними, просторими й родючими ланами й пасовиськами, серед котрих розташовані поодиноко маленькі дивні будинки зі стрільницями, куди ховаються селяни, заскочені несподівано татарами, і обороняються від них, тому кожний селянин, ідучи на працю в поле, завжди має з собою рушницю на плечах і шаблю або тесак при боці».

Про Київ, в якому Ляссота пробув три дні від 17. V. 1594 р., він писав, що це була колись «славна столиця й самостійне князівство». «Він великий і сильно укріплений, був давніше прикрашений силою прегарних церков і будинків, як громадських, так і приватних... Особливо славний прегарний і величний собор св. Софії, якому нема рівного по величині, і який побудував цісар Володимир (властиво Ярослав. Є. О.) за зразком катедри св. Софії в Царгороді. Тепер церква хоча й збереглася, але в великому занедбанні». «...Там, де виднію̀ть руїни, і де колись стояло місто, тепер майже зовсім нема будинків, або є їх дуже мало: сучасне місто побудоване внизу в долині, на правому березі Дніпра, воно займає досить великий простір, тому що майже при кожному домі є садок. У ньому багато церков, вони майже всі дерев'яні, лише одна кам'яна стоїть на площі. Там є також катедра католицького єпископа, але соборна церква зовсім занедбана, дерев'яна. Тут живуть також вірмени, зрештою не дуже заможні; вони також мають свою церкву. Замок стоїть високо, на окремій горі і займає великий простір; він також немурований, а дерев'яний, обмащений глиною...»

У гирлі Псла Ляссота зустрів випадково московського посла Василя Нікіфоровича, який їхав теж до запорізьких козаків. Цей посол зараз же почав переконувати Ляссоту в тому, ніби козаки належать до московських підданих, але що «московський в. князь дозволяє їм вступити на службу австрійського імператора». За цю вістку вчепилися совєтські історики, підкреслюючи, що козаки знаходилися на службі московського вел. князя. З цього приводу Р. Млиновецький писав в своїй «Історії укр. народу»: «Кожному ясно, що московський цар не знав про подорож Ляссоти і тому не уповноважував, очевидно, свого посла до уділення жадних «дозволів», а коли б справді той посол уважав козаків за московских підданих, то такого «дозволу» напевно не дав би, бо це перечило б ставленню москвинів до всіх чужинців взагалі і самій московській психіці. Саме знаючи добре, що козаки не є жодними підданими московського царя, дозволив собі московський посол «дозволяти» без згоди свого царя козакам

вступ на чужу службу. Більше того, слід підкреслити, що безперечно козаки з кінця XV до почат. XVI в., відповідно духові того часу не були «українською національною армією» в модерному розумінні — таких тоді взагалі не було. Вони були вояками з покликання і, як колишні швайцарці, могли служити тому, чи іншому володареві, тим більше, що власної держави не мали. Однак така «служба», а тим більше співпраця, не бувала наслідком почування племінної чи національної єдности. Аджеж був момент, коли і Дмитро Вишневецький був у службі московського царя, але це так само нічого не говорить, бо в слідуючому році ті козаки беруть участь у війні **проти** москвинів (у Лівонії), а знову в 1594 р. Наливайко і Лобода відбирають, здобувши столицю Молдавії, присягу на вірність австрійському цісареві від її господаря...» (ст. 119—20).

Прибувши до Запорозької Січі, що була тоді на острові Базавлук на Чортомлицькім Дніпровищу, Ляссота побачив запорозьку старшину навмисне вислану наперед, щоб зустріти з почестями: при тім на славу посла стріляли з гармат Ранком (19. VI. 1594) вождь (запорозький гетьман Богдан Микошинський) прийшов до нас із візитою, разом ізількома старшинами а потім приймав у себе. Після обіда вони вислухали московського посла... Але заки його слухати, їх вождь прислав з кола прохання, щоб авдієнція, яку вони дали московському послові скорше, ніж нам, не була приводом до непорозумінь, бо їм добре відомо, що його цісарська величність стоїть вище усіх інших европейських монархів, і що тому його послів треба було б вислухати першими. Але тому, що вони передбачають, навіть почасти переконалися в тому, що москаль хоче висловити свої міркування відносно вербування військових сил для його цісарської величности, тому вони вважають можливим перед тим вислухати його...»

На другий день переговори Ляссоти з козацьким колом і старшиною довели до порозуміння: запорожці згоджувалися допомогти цісареві, переправитись через Дунай і вдарити на Туреччину, тільки бракувало їм коней, а, крім того козакам «тяжко довіритися молдавському господареві, та і самі молдовани від природи несталий зрадливий нарід, віроломство якого добре знане козакам». «Притім козаки казали, що вони не мають звичаю вступати на службу та йти в похід при непевних умовинах, і тому бажають, щоб я зробив з ними договір в імені цісаря».

Ляссота називає запорожців «хоробрими й підприємчивими людьми, які з ранніх літ вправляються в військовому ділі і прекрасно вивчили ворога — турків і татар... Вони мають власні гармати, і багато з них уміє поводитися з цією зброєю, так що при них зайво наймати й утримувати окремих гармашів» (як це водиться в іншому війську).

Ляссота робив також загальні завваги що до ролі й значення запорожців: «Через те, що внутрішні справи Польщі як видно було, загрожували переворотом у недовгім часі, то я вважав справою незвичайної ваги запевнити собі приязнь цього товариства, яке не тільки користується величезними впливами в Україні (себто на Волині і Поділлі), але на яке оглядається і вся Польща...»

Про свій від'їзд із Січі Ляссота писав: «Дня 1. липня я попрощався в повному зібранні з вождем і з усім запорозьким лицарством; вони зі свого боку дякували мені за мою працю і подарували мені футра з куни і шапку з чорних лисиць; дали доручення своїм послам (сотникові Саську Федоровичеві і Ничипорові) листи до цісаря і повновласті..» Ляссоту відпровадили військовими бубнами і гарматними стрілами.

Приїхавши до Реґенсбурґа, Ляссота записує: «Я і козаки (себто запорізькі посли) були милостиво прийняті в цісаря в присутності тайних радників, причім козаки доручили цісареві два турецькі прапори...» (В. Січинський «Чужинці...» 57—62, М. Грушевський «Іст. УР», VII, ст. 280—92).

ЛЯТИШЕВСЬКИЙ ІВАН (1879 —   ) — професор духовної семінарії в Станиславові, висвячений 24. XI. 1929 на греко-католицького епископа - помічника в Станиславові. Заарештований большевиками 11. IV. 1945 р., мабуть, помер у в'язниці.

ЛЯТОШИНСЬКИЙ БОРИС (н. 1895) — один із визначніших українських композиторів, перше радикального експресіоністичного напрямку, що однак пізніше наближується до уміркованої музики більш національного характеру. Він написав увертюру на 4 українські народні теми, яка разом із II симфонією Л. Ревуцького, була відзначена в 1927 р. на всеукраїнському музичному конкурсі першою нагородою. З наказу наркома освіти написав оперу «Золотий Обруч» на основі повісти Ів. Франка «Захар Беркут», але з лібретгом Мамонтова, приправленим у комуністичнім дусі Але і тут введено в оперу 4 українські, спеціяльно галицькі, народні теми. Крім того, Лятошинський написав музику до кількох фільм, симфонії, квартети, тріо, сонати до ріжних інструментів, багато фортепіянових творів і пісень.

ЛЯХВА, ЛЯХИ — неприязна назва поляків, як ворогів українського народу. У Ів. Левицького: «З нас висисає кров жидова і ляхва». В українських народніх піснях «ляхами» називають не тільки поляків, а взагалі ворогів, от як у пісні про Сем. Палія, якого підступом схопив Ів. Мазепа: «Ой під дубом, стародубом, там

ляхи суд збирали, того Семена, того Палія на баль зазивали...»

З цього приводу М. Драгоманов писав: «Вороги Палія повернуті вже просто в ляхів, — бо така вже звичка неписьменних українців всяких ворогів обертати в ляхів: так в однім варіянті про руїну Січі в 1709 р. Галаганові козаки і москалі повернуті в ляхи. Єсть варіянт пісні про руїну Січі 1775 р., у котрому і тут винні ляхи, а в однім галицькім варіянті пісні про Саву Чалого і цього слугу ляшського вбивають не запорожці, а «ляхи- гайдамаки».. («Історичні пісні...» ч. І, розд. II, ст. 25).

ЛЬВІВ — головне місто Сх. Галичини, що носить ім'я князя Лева Даниловича, який збудував його десь між 1245—49 рр., на місці (як думає д-р В. Мацяк) давнішого міста Головська. (що заперечує д-р М. Андрусяк). Перші вістки про Львів подає Галицько - Волинський літопис під 1259 р., потім під 1261, 1283 1,292... 1259 р., з наказу татарського хана Бурундая «розметено» львівський замок, але це не перешкодило йому в скорому часі зробитися, як важливому оборонному й торговельному осередкові на великому шляху на захід, столицею галицького князівства, яку 1340 р. здобув польський король Казимір В. За Хмельницького Львів зазнавав двічі облоги — в 1648 і 1655 рр. За Австрії був він столицею Галичини, найбільшим культурним осередком Зах. України. Від 1-го по 21 листопада 1918 знаходився він в українських руках, але був втрачений після важких боїв із поляками, яким допомагала Антанта.

ЛЬОВЕЛАС — герой колись славного роману англійця Річардсона «Кляріса», в якому він змальований, як баламут джиґун, зальотник, безсумлінний зводник жінок, і його ім'я прищепилося в усьому світі до людей цього типу.

ЛЬОЄНБЕРҐ ГАНС — швайцарський письменник, який в 1946 р. відвідав Україну і написав про неї книжку - альбом «Країна Чорної Землі», збагативши її 32 цінними світлинами формату книжки (мала 4-ка) В ній читаємо:

«Сорок мільйонів душ нараховує цей народ, що населяє цілий Південний Схід Европи від Карпат до Дону й ген аж до Каспійського моря. В зустрічі з цими людьми я міг так думати й розмовляти, як ми призвичаєні в Західній Европі, як европеєць з европейцями. Той факт, що крізь цю країну перевалилась певна політична(!) революція, нічого не міняє в цьому твердженні. Ми маємо тут справу з европейським народом і країною, і то — в найкращому розумінні слова.. Я часто був здивований при зустрічі з українцями, як вони докладно зорієнтовані в европейських стосунках. Вони добре знають, що ми знаємо про них менше, ніж про Південний Архіпеляґ чи про заникаючі муринські племена».

ЛЬОН — зелиста рослина з малим вузьким листям, — волокон із її била вживають на пряжу, насіння на олію та до обкладів, також до макухів на годівлю худоби Вже в давньому Єгипті прядіння та тканини з льону досягали найбільшого мистецтва. Льняна одежа і перев'язки на муміях (забальзамованих тілах померлих єриптян) з-перед 4.000 років ще й досі м'які й гнучкі, а їхні барви свіжі й не полинялі. Але наші теперішні модерні ткальні й красильні не можуть виткати такого полотна, яке робили єгиптяни дві тисячі років перед народженням Христа. Ніхто досі не знає, яка домішка до барв старовинних египтян давала їм таку тривку свіжість.

Льняна сорочка й досі вважається найкращою Надіти на покійника таку сорочку, значить виказати йому любов і уважність;

Надінь мені ільняну сорочку,
Сховай мене в вишневім садочку.
— Нігде, мила, льняної взяти,
Будеш, мила, в плоскінній лежати (Чуб. V, 365).

І якщо на Заході льняна білизна була символом чистоти (Ронкетті «Діціонаріо...), то не треба забувати, що вже в Біблії священикам доручалося, при вході до воріт середнього двору храму, вдягати льняну одіж. «Завивала на головах у них так само мають бути льняні, та й спідня одіж на бедрах у них так само буде льняна...» (Езекиїла, 44, 17—18).

В нашій народній пісенності льон асоціюється з дівоцтвом, себто також із духовою чистотою. Тому дівчата сіють і ростять льон, а хлопці його витоптують: це символіка всіх слов'янських народів (Костомаров «Твори, V. 525). У нас співають:

Уродився льониченько,
Унадився козаченько
Та й витоптав льон (Чуб. V, 158).

Або:

Під панським двором уродився льон,
Уродився льониченько,
Унадився паниченько
На вороному коничeньку
Та й витоптав льон... (МУН. НТШ. XVIII, 211).

Взагалі в усіх випадках, коли співається про льон, іде мова про любов, чи про готовість дівчини до любови. Турбота про те, з ким прийдеться «БРАТИ ЛЬОН», себто з ким ділити кохання, чимало непокоїть кожну дівчину. Тому, напр., на Кубані дівчата сіяли під Новий Рік льон під відром, примовляючи: «Сію льон під відром, з ким я буду льон вибирати, з тим буду й вік вікувати». Суджений мав би прийти увісні вибирати льон. (Етн. Зб. НТШ. І, 17).

Льон належить цілковито жіночій господарці, і завважено, що коли чоловікові приходило-

ся сіяти льон, він мусів уподібнятися жінці — здіймати штани і сіяти в самій сорочці (Перв. Громадянство, Київ, 1927, I, ст. 35). Те саме спостережено й на Білорусі (Крачковскій, 1873, ст. 94). Тут качаються голими по землі, щоб льон виріс довгий та волокнистий (Шейн, III, 230). Що вище льон, то життя щасливіше, тому, щоб він ріс повище, на Пущення треба танцювати, очевидячки, підскакуючи (МУЕ, НТШ, XVIII, 14).

Льон більше росте на півночі, ніж на півдні. Тому культура льону була більше розвинена на Московщині, ніж у нас. Тому й наша символіка льону, мабуть, залежна від московської, бо і на Московщині вона в'яжеться з коханням. Московський дослідник народньої символіки Автамонов писав: «Звертає на себе увагу, що льон у піснях часто називають білим, хоча в його зовнішньому вигляді нема нічого білого. Але білі в ньому ті волокна, що йдуть на вироблення ниток і полотна. Ми ж знаємо, що білість асоціюється в народі з уявою дівчини, жінки, і тут внутрішня прикмета льону асоціюється з внутрішньою прикметою жінки — почуттям любови...» (Журн. Мин. Нар. Просв. 1902, XII, ст. 269—71).

ЛЬОЯЛІЗМ — політичний рух, що виник в Англії для підтримки династії Стюартів. Пізніше, всякий політичний рух, що намагається втримати встановлений режим. Не змішувати з СЕРВІЛІЗМОМ (див.).

ЛЬОЯЛЬНІСТЬ — щирість і вірність в суспільних і товариських відносинах. Без неї неможливе громадське життя, бо нельояльне поводження підриває довір'я, а без взаємного довір'я неможливе існування ніякої суспільної групи, чи організації. Тим-то нема справжнього громадського життя в СССР, де комуністична партія і совєтська влада ввели нельояльність в засаду свого відношення до всіх і вся, до співпартійців і союзників, а тим більше в відношенні до всіх тих, кого вони вважають своїми ворогами, покладаючи в основу всієї своєї політики підступ і провокацію.

Юрій Липа в своїй розвідці «Сили історії» пригадував: «В англійського журналіста З. Ґраббса знайдено на сторінках спогадів із 1932 р. опис прийняття й розмови з **Дем'яном Бєдним** (Прідворовим), кремлівським прихлібником - віршарем. Англієць описує різнородність напитків і наїдків на прийнятті, багатий кабінет і, врешті, самого товстуватого і самозадоволеного паразита, Бєдного. Цим разом паразит виступав у ролі господаря й тому охоче вживав слова — «ми» в значенні «Кремль, уряд, еліта».

Говорили про Азербейджан, Туркестан, і, вкінці, дуже щиро, про Україну. Зрештою, даймо слово Ґраббсові.

— «Українці? — сказав Бєдний, частуючи мене сиґарою. — О, з ними треба бути дуже обережними. Чи ви зауважили, що ми ніяких важніших об'єктів не будуємо в Україні...? Всі наші цінніші об'єкти будуємо на Уралі і в Сибіру. Україна — непевна земля. Повірте, — вибухнув совєтський письменник раптовно, — **нікому з українців ми тут не довіряємо, хочби був найкращий комуніст**, Нікому з них не можна вірити».

Політика москалів ніколи не була льояльною супроти українського народу. Навпаки тут панувало постійне порушення всіх попередніх домовлень, всіх національних прав українського населення Росії. І, на диво, українська провідна інтеліґенція аж до революції 1917 р., — і навіть ще довший час після неї — все ж залишалася льояльною супроти ворога свого народу. Іван Франко різко за це дорікав їй в 1896 р.: «Сам уряд пхає вас на дорогу нелеґальної роботи, а ви будете вперто бити лобами об стіну на те тільки, щоб вам було вільно бути льояльними? Не бійтеся, уряд добре бачить, де українство могло б бути йому неприємне, і всіма можливими запорами не допускає свідомих українців і української свідомости до народу. — а ви будете слати петиції до царя і вести війну з цензорами за дозвіл надрукувати по-українськи книжечку народніх оповідань, казок або віршів! Невже це змагання — робота й війна, гідна духового світу великої нації?.. Сором українській інтеліґенції, сором особливо молодому поколінню, коли воно не відчує тієї великої потреби, не віднайде шляху до народу, не покладе основи для того, щоб Україну зробити політичною силою». (Життя і Слово» 1896, VI, 406 — 07).

Пізніше д-р Дмитро Левицький, голова Українського Парляментарного Клюбу в Варшаві заявив прилюдно: «Ми, українці, не можемо бути льояльні супроти польської держави тому, що хочемо мати власну державу. На мою думку, ні одна національна меншина, загрожена в своїому національному існуванні, не може бути льояльна до держави і до уряду, під якими прийшлося їй жити.»

Справді льояльність цінна тільки тоді, коли вона походить із внутрішнього переконання людини і відповідає її почуванням вільної людини, а не вимушена терором, бо, як заявив ірляндський посол, проголошуючи боротьбу з Вел. Британією і дораджуючи своїм землякам відкинути льояльність у відношенні до неї, «дарма що це почуття таке шляхотне», бо «у цій країні льояльність без свободи — не льояльність, а корупція, моральний занепад».

Саме до такої корупції, до такого морального занепаду провадить постійна політика терору з вимогами виявів льояльности, що її завжди застосовувала Москва в відношенні до українців. Коли Петро І висилав в Роменщину частини українського війська для покарання прихильного шведам українського населення, то,

як писав автор «Історії Русов» — ця виправа «мала дві політичні причини... Одну — покарати роменців за те, що прийняли у себе на квартири шведську армію... а другу — **випробувати,** як на пробнім камені, вірність і ревність військ малоросійських...», доручивши їм каїнову роботу. «І ці війська, неначе приголомшені і обезумлені, з зажмуреними очима і з скам'янілим серцем руйнували.. свою ж таки невинну братію» (ст. 213).

Таких самих жахливих доказів льояльности вимагає від теперішніх українців, хоча б і від комуністів, не вірячи їм, як заявив Дем'ян Бедний, і червона Москва. Красномовний тому доказ новеля М. Хвильового «Я. Романтика», в якій автор виявив, що «єдина дорога до загірних озер комуни» веде її героя через труп матері, в якій символізовано Україну. Лише піднісши на неї руку, міг український комуніст довести свою льояльність Москві. Той самий мотив у Сосюри, який мусить іти «на тихі води далекої комуни» не інакше,як «через кістки» свого народу. Так само українець - большевик в оповіданні «Смерть» Антоненка - Давидовича звіряється: « І тоді, коли перед очима з'явиться їхня кров, коли кров повстанців... хоч раз упаде на мою голову, заляпає руки — тоді всьому тому кінець. Тоді Рубікон буде перейдено, тоді сміливо, без вагань можна буде самому собі сказати: — я большевик».

МАВЗОЛЕЙ — пишний надгробок на могилі карійського царя МАВЗОЛА (377- -353 до Р. Хр.) в Малій Азії,що вважався в давнину одним із семи чудес світу. Тепер — взагалі всякий пишний багатий надгробок.

МАВКИ, НЯВКИ — лісові русалки гарні молоді дівчата, тільки ззаду від плечей в них усе отворене, і видко всю утробу. Як і всі русалки, вони люблять заманювати до себе стрічних і залоскочують їх до смерти. Новосельський в своїй книжці про «Люд Український» так їх описував: «Українці знають ще й лісових русалок. Вони, зачепившись довгими зеленими косами за густі віти дуба чи берези, лякають подорожніх, що наважилися б їхати лісом в ніч Зелених Свят. З дерев скачуть вони на коня, чи на віз подорожнього і з диким сміхом лоскочуть його доти доки бідолаха й душу Богові віддасть Іноді вони з'являються в лісі парубкам, як гарні дівчата, але лихо тому парубкові, хто захопиться їхньою красою: на другий день знайдуть його бездиханний труп із обличчям, перекривленим сміхом. У ніч Зелених Свят діви для охорони себе від мавок, кладуть собі під голову полинь. Впродовж усього тижня Зелених Свят виходячи в поле, треба мати при собі полинь..» Новосельський писав також, що в народі вірять, нібн мавки«походять від душ людей померлих на перший день Зелених Свят». (К. С. 1895, IX, 298—99). Але вірили також, що мавки — вкрадені чортами діти. (Труди Етн. Експ. І, 206). Досить часто мавки просто ототожнюються з русалками, в яких обертаються дівчата втоплениці та втоплені діти (Ящуржинський в К. С. 1891, IV, 83). Думали також що це — душі померлих, ще неохрещених немовлят, змішуючи їх з ПОТЕРЧАТАМИ (див.).

Чарівний образ Мавки дала Леся Українка в своїй «Лісовій Пісні», де Мавка з одного боку символізує поезію природи, а з другого боку красу вищих ідейних поривів душі, що протиставляються грубому матеріялізмові буденщини, і, не витримуючи його, гинуть.

МАВСЬКИЙ (НЯВСЬКИЙ) ВЕЛИКДЕНЬ — четвер на Зеленому (Клечальному) тижні, коли русалки святкують свій Великдень (Чуб. III, 186).

МАВРІЦІУС АНТОН — німецький поет, автор книжки «Українські пісні», виданої в Берліні 1841 р., і що містить 27 віршів про Україну, написаних за зразками українських народніх пісень. Тут і боротьба запорожців із турками та татарами, і побут Січі, де козаки нібн «на десять років зрікалися подружжя»; тут і опис повстання Б. Хмельницького, що розпочалося, на думку автора, в Умані(!), тут і балядні сюжети про те, напр., як брат сестру продавав.

МАГАЛЕВСЬКИЙ ЮРІЙ (1877 — 1935) — український маляр з Ольгопольщини. Учень Ріпина, він здобув в 1909 р. диплом Петербурської Академії Мистецтв за картину «Запорожці відбили атаку турків». Еміґрувавши 1920 р. до Львова, написав книжечку спогадів із днів визвольного змагу під заголовком «Останній акт трагедії» та розмальовував церкви в Олеську, Сокалі, Раві Руській, Холоєві, Старому Селі, каплицю оо. Редемптористів у Збоїсках, разом із П. Холодним каплицю духовної Академії у Львові. Зробив також багато портретів учасників визвольних змагань.

МАГЕРКА, МАГІРКА — повстяна шапка, що її пізніше виперли смушеві шапки

МАГІЯ — мистецтво панування над таємними силами природи й життя, форма думання. Людина магічного світогляду певна, що, щоб викликати бажаний наслідок, треба тільки вміти витворити відповідні обставини, що той наслідок неминуче викличуть. А тому, що асоціяція двох явищ відбувається або за схожістю, або за сумежністю, то й магію ділять на МАГІЮ ІМІТАТИВНУ, чи СИМВОЛІЧНУ, і МАГІЮ СИМПАТИЧНУ.

ІМІТАТИВНА МАГІЯ виходить із засади, що подібне впливає на подібне, і тому, щоб мати дощ, ллють воду, або кидають когось у воду; щоб убити ворога, нищать його образ, ляльку, тощо.

СИМПАТИЧНА МАГІЯ ґрунтується натомість на засаді, що частина впливає на цілість, і тому, нищачи, напр., волосся чи зуб ворога, можна завдати йому великої шкоди; вимовляючи ІМ'Я (див.), що вважається за істотну частину особи, здобувається владу над тою особою. До цієї ж категорії належать закликання, замовляння та всі ті формули, що мають свої чарівні наслідки ніби тому, що вони, через різні імена, що в них згадуються , знаходяться в таємничому зв'язку з річчю чи істотою, на яку замовляється.

Амулети та талісмани, залежно від матерії, форми, кольору, чи обставин, що їх зробили амулетами та талісманами, можуть входити в першу, чи в другу категорію.

Антропологічна школа, за почином Фрезера, відмежовувала магію від релігії і вважала її невдалою наукою, бо релігія, мовляв, ірраціональна, вірить у чуда, що можуть відміняти встановлений лад речей, і тому релігійні люди моляться до богів, щоб боги виявили свою ласку і відмінили той лад на користь вірного, — магія ж як і наука, раціональна, визнає незмінність законів природи і намагається їх пізнати й використати для себе. З магії, мовляв, і постала наука.

Перша помилка, яку роблять учені цієї школи, відкидаючи релігійний характер магії і бачучи в ній тільки первісну невдалу науку, полягає в тому, що вони не звертають належної уваги на психологічне підложжя магічних дій. Вони бачать їх тільки такими, якими вони збереглися в культурних і некультурних народів у тих чи інших сучасних звичаях, — себто студіюють уже мертві пережитки колишньої магійної віри, навіть не намагаючись їх оживити, навіть не ставлячи питання про те, в якому відношенні стояли ці дії колись до самосвідомости людини, що їх виконувала. Це їхне нехтування психологією приводить до того, що вони вбачають в магічних діях тільки зовнішні факти, які не стоять у жодному відношенні до людини, що їх виконує.

Коли ж звернути увагу власне на внутрішній бік справи і простудіювати ті магічні дії, що ще зберегли свій дійсно магічний характер, приходимо до висновку, що віра людини в ці магічні дії ґрунтується не стільки на асоціяції подібности, чи суміжности, себто не стільки на раціональному підложжі, як на тому, що вони самі по собі незрозумілі, таємничі, і відбуваються, як відгук якогось таємничого понадприродного світу і саме тому мають чудодійні властивості.

Там, де виявляється справжня, жива віра в магію, магічна дія зовсім не має підкресленого зовнішнього характеру. Навпаки, роблячи свою магічну дію, чаклун, чи знахар, приходить у стан ЕКСТАЗИ (див.) і цілком ототожнюється з природною силою. Його віра в успішність його засобів походить не з якихось абстрактних заложень («подібне викликає подібне», або «речі, що були в взаємному зв'язку, завжди той зв'язок утримують»), а на безпосередньому досвіді на безпосередньому переживанні — в екстазі — свого повного єднання з таємною силою природи. Він відчуває, що він злився з нею, увібрав її в себе, привів себе, так би мовити, в цілковиту гармонію зі світом і тому ніби зробився всевладним. Чаклун, що імітує дії демонів запліднення, чи дощу, почуває себе єдиним із цими демонічними істотами. Для того, хто вірить у магію, справа йде не про аналогію, не про схожість, а про **тотожність**. Ця тотожність робиться аналогією в очах стороннього спостерігача, який завважує ріжницю між тим, що бачить, і тим, що мало б бути.

Щоб зрозуміти психологію чаклуна в стадії панування ще живого магічного світогляду, треба пам'ятати, що чаклун тоді уважав необхідним увійти у стан екстази — себто в той особливий душевний стан, що приходить, за визначенням психологів, — «з зосередження розумової енергії і думок та почувань в одному й тому самому напрямку й постійного втримування себе в цьому зосередженні». Калаує оповідав, що зулус, згубивши якусь річ, перше починав її шукати, але, не знайшовши, намагався зосередкуватися і **відчути**, де саме знаходиться загублена річ. Це зветься у них — «відкривати ворота простору». В основі «відкривання воріт простору» лежить власне вперте зосередковування думки, яке психологи називають «обмеженням поля свідомости». Таким же обмеженням поля свідомости треба вважати й екстазу. Для викликання екстази існує чимало й зовнішніх засобів. Перше місце серед них займало колись крутіння. Киргиський чаклун, що лікує хворого в екстатичному стані, вже більше не крутиться, але в його пісні - замовлянні збереглися ще слова: «Я кручуся, я кручуся». Одноманітна музика, настирливий згук бубна, очайдушні крики й рухи — все це так само служить до введення себе в стан екстази. Сюди ж відносяться й наркотичні напої, і попередній піст і — в пізніші часи — пильне глядіння в дзеркало, в воду, чи в огонь. Ці всі засоби були відомі й клясичним народам і приводили до того що сили чаклуна дійсно вдесятирялися, і він почував себе здатним дійсно «все і все розпочати», як характеризував цей момент екстатичного оп'яніння відомий психолог Ріше.

Становище відміняється, коли магічний культ робиться тільки зовнішньою дією, що її вірний уже зовсім, або тільки почасти, не розуміє. Чаклун уже тоді не ототожнює своєї дії з тою, до якої змагає, але й не визнає її аналогічною бажаному наслідкові, а якщо й вважає її за таку, то ця аналогія виступає в його очах тільки зовнішньою й другорядною обставиною, якої могло б і не бути, і якої часто і не буває. Головним же вважається тут сама магічна дія,

якої подробиць дотримуються тим уважніше, чим менше зрозуміла вже стала вся церемонія. Тому ж, що культові дії мають ту властивість, що їх зовнішні форми помітніші, ніж свідомість їх походження, то і в цьому випадкові сторонній спостерігач ще пізнає схожість між дією й бажаним наслідком, і тому ці дії вкладаються для нього в поняття чарування за схожістю.

Друга помилка вчених антропологічної школи полягає в тому, що вони вбачають релігію тільки там, де існують жертви, просьби-молитви, тощо. З цієї точки погляду магію певно не можна зараховувати до явищ релігійного порядку. Чаклун не молить ніяких богів і не приносить їм жертв. Але вищенаведене визначення релігії, без сумніву, завузьке. Відомо, що на вищих щаблях релігійного розвитку молитва втрачає свій характер просьби і переходить у містичне єднання з божеством. Було б просто сваволею вважати таку молитву за нерелігійне явище. Отже, і та обставина, що магія не накидала людині потреби молитися богам і приносити їм жертви, ніяк не може свідчити про її нерелігійний характер.

Питання про релігійний чи нерелігійний характер магії полягає не в тому, чи молився чаклун богам, чи приносив він їм жертви, чи не приносив, а в тому, чи він **вірив** в успішність своїх засобів, — у тому, чи він почував себе в містичному єднанні з якоюсь вищою силою. Фарнель рішуче твердив, що магічний ритуал мав у собі власне ідею містичної єдности: «Людина намагалася наділити себе силою, що походить нібп з Божого джерела». Більше того, вона саме себе, як ми бачили, ототожнювала з Богом.

Відкидати релігійний характер примітивної магії примушує вчених та сама корінна помилка, що примушує й деяких учених відкидати й істотне значення міта в історії та вбачати істотний елемент релігії лише в культі, що випливає з думки, ніби людина побачила богів перше в зовнішній природі, а не в своїй властній душі. Виходячи з такої точки погляду визнати релігійний характер магії дійсно неможливо. На думку тих учених, людина побачила вперше богів в тих чи інших явищах природи тому, що вона, мовляв, почувала себе кволою, безпомічною, відданою на призволяще великих природних таємничих сил. Але як у такому разі могла в неї виникнути думка, що лежить в основі всієї магії, що людина може впливати на волю тих великих сил, може **примушувати** їх виконувати людські бажання?

Фрезер доводив правдивість свого погляду на магію арґументом що магія, як первісна наука, представляє собою найпростіший і тому натуральніший погляд на природу, ніж релігійний [illegible]. «Теорія,— писав він,— що рух природи визначають свідомі діячі, більш глибока, більш абстрактна, і тому вимагає для свого зрозуміння більш розвиненої розумової сили, аніж вірування, що послідовність актів визначається їх сумежністю або схожістю («Золота Галузка» I, 74). В дійсності ж, як одна, так і друга теорія, — власне тому, що вони— теорії, — занадто складні для думання первісної людини. Легко уявити собі, що примітивна людина об'єктивує свою вищу силу, бо цей процес міг відбуватися й інстинктовно, корячись самому голосові життя, що не терпить суперечностей. Але трудно собі уявити, щоб людина починала з міркувань про причини тих чи інших явищ (бо це вже філософія!) Та й коли б треба було вибирати між двома теоріями, то релігійна теорія видається ймовірнішою, бо, пояснюючи явища природи діяльністю особистих істот, людина ще не виходить із світу конкретних образів, тим часом, як практикуючи магію, вона повинна б була відразу починати з абстракної формули — «подібне викликає подібне». Думання ж абстракціями — явище далеко пізніше в розвитку людини.

Зрештою, історія релігій не знає рішучого й непримирного антагонізму між релігією й магією. Не тільки на нижчих щаблях розвитку, коли, за свідченням Фрезера, функції жерця й чаклуна не розмежовувалися, натуралістична релігія мирно зживалися з магією, — але магія супроводить релігію на всьому шляху її історичного розвитку. Рішучу боротьбу з магією знає тільки понаднатуралістична релігія. Що ж торкається до натуралістичних релігій, то тут дуже часто навіть не можна визначити, чи та, чи інша дія носить релігійний, чи магічний характер, чи хоче **примусити** богів виконати людське бажання, чи тільки **молиться** про сповнення того бажання. На релігійне значення магії вказують і ті ріжноманітні обряди та дії, що супроводять вступ в касту чарівників, чи чаклунів, — касту людей, **що вміють і знають.** Не дурно сам Фрезер називав їх чоловікобогами, що розпоряджають особливою силою і можуть впливати як на сили природи, так і на життя та долю людей. Нема сумніву, що й наші давні волхви та віщуни були у нас подібними чаклунами, чоловікобогами... (див. МАНА).

В середньовіччі розріжняли БІЛУ МАГІЮ, що використовувала таємничі сили природи на користь людини, і ЧОРНУ МАГІЮ, що послуговувалася нечистою силою на шкоду людям. (Див. ДЕМОНОЛОГІЯ).

МАГНИЦЬКИЙ — учень київської Академії, що в перших роках XVIII ст. написав підручник Аритметики, в якому були скупчені всі математичні знання того часу, включно з їх застосованням до землемірства й астрономії. Книжку ілюстрував М. Карницький, що на заголовку книжки вмістив символічні постаті Пітагора й Архімеда. По цій книжці вчився М. ЛОМОНОСОВ (див.).

МАҐҐЕРІДЖ МАЛЬКОЛЬМ — англійський журналіст, член редакції «Манчестер Ґардіен» і кореспондент «Фортнайт Рев'ю», що відвідав в 1933 р. виголоджену Україну та перебував кілька місяців у Москві. Наслідком цього була його книжка «Зима в Росії», в якій автор констатує жахливий стан, в якому знайшлася Україна в 1933 р. «як спустошене поле бою», в наслідок навмисне зорганізованого Москвою голоду. Описуючи українських селян, що навколюшки благали хліба Маґґеріджм пише: «Поки у житті я ще діятиму чи думатиму, ніколи не забуду того, що бачив. Ідеї можуть родитися й завмирати, але є щось важливіше, ніж ідея. Це — хлібороби, що в снігу на колінах жебрають шматка хліба...»

Пояснюючи в передмові до своєї книжки, чому в европейській пресі мало правдивих відомостей про дійсний стан речей в СССР взагалі, і в Україні зокрема, Маґґеріджм пише:

«Існує, ясна річ, тверда цензура. Але це ще не все. Закордонні журналісти в Москві працюють під постійною загрозою втратити свою візу, отже й свою посаду. Поки вони не погоджуються (що всі роблять) обмежити свої звідомлення до того, що не є приємне для совєтської влади, вони виставлені на безупинні переслідування, починаючи від надокучливих докорів малих урядовців у Закордонному Комісаріяті, аж до арештів і депортації усіх приятелів, які мають нещастя бути совєтськими громадянами. Результат цього такий, що всі повідомлення з Росії — це просто сміх».

Коли закордонний кореспондент їхав на відпустку поза межі СССР, він не діставав відразу поворотної візи. Таким чином большевики примушували його держати язика за зубами також поза межами СССР, якщо він хотів повернутися і не втратити посади, що надто добре оплачувалася...

У статті, що появилася в англійському журналі «Інґліш Рев'ю» Маґґеріджм гостро висміював людей, що творили т. зв. Товариства Приятелів Совєтського Союзу.

«Хто ви такі, дорогі приятелі Совєтського Союзу? — Запитував він. Ви — праведна меншість, ви такі, що підтримують ідеали; ті, що понад усе люблять правду і свободу; ви — пацифісти і святі, гуманітаристи й філософи, коротко кажучи, еліта й передня сторожа нації. Коли в Німеччині переслідують жидів, ви протестуєте; ви тоді кажете, що кривда гноблених народів — це ваша власна кривда. А втім — і в тому вся суть справи — ви гнете спину перед диктатурою пролетаріяту, дармащо вона має дослівно ті самі характеристичні риси, що їх ви так гаряче поборюєте в інших... Я певен того, що навіть хлопчина з початкової школи, коли сяде в потяг і переїде через Україну, нехай би і так, як ви, в товаристві вірного своєму панові провідника «Інтуриста», то, перш, ніж доїде до Одеси, зауважить, що проїхав країну, де завмерла усмішка, країну виморену голодом, де зруйновано сільське господарство, де лани заросли бур'яном. А ви, цвіт інтеліґенції, автори книжок, редактори часописів, ви проїжджаєте Україну й повертаєтеся додому з золотими казками про успішні колективні господарства та про щасливе, радісне, добре відгодоване і клясово свідоме селянство».

Останній уступ цього відкритого листа стосується недвозначно до Едварда Ерріо і його подорожі по Україні в кінці серпня 1933 р., що її большевики майстерно використали. Саме в критичний для них момент, напередодні сесії Ліґи Націй і ріжних міжнародніх зборів, коли світова публічна опінія щораз більше цікавилася ситуацією в Україні, совєтська пропаґанда послалася на свідчення політика світового маштабу, який, відбувши «студійну подорож» по Україні, заявляв у статтях і публічних виступах, що відомості про голод і злидні в Україні «абсурдний міт».

Подібне безкритичне відношення до московського імперіялізму виявляли й інші визначні представники европейського лібералізму, як Бернард Шов, або Ромен Ролян. Іґнаціо Сільоне назвав його «юридичним кретинізмом», а Маґґеріджм «моральним ідіотизмом». Маґґеріджа характеристика більш влучна і справедлива.

МАҐДЕБУРСЬКЕ ПРАВО — середньовічне німецьке право, яке давало містам досить велику самоуправу. З Німеччини дісталося воно, шляхом привілеїв, і до міст Польщі, Литви та України. В. Антонович, досліджуючи український побут, прийшов до висновку, що перенесення до наших міст Маґдебурського права, що зросло з побуту саксонських міст X - XI ст., — «як наслідок поняття і потреб свого часу і своєї країни», було нещасливим, бо те право, мовляв, «уявляло юридичний ґрунт незнайомий, незрозумілий нашим городянам» і при тому воно «дуже часто йшло врозріз з їх переконаннями і поглядами; право те лишалося для них чужим кодексом, правдою чисто формальною, мертвою.... незгідною з тими поняттями про юридичну правду, які склалися в місцевих поглядах і звичках...» («Монографіи по исторіи Зап. и Юго-Зап. Россіи», I, 1885, 198). Проте, не можна заперечувати, що саме, завдяки Маґдебурському праву в українського міщанства розвинулося почуття власної гідности і звичка до самоврядування. На чолі міста з Маґдебурським правом стояв війт з 7 лавниками що провадили адміністрацію міста, тим часом як бурмістр та радні відали цивільним судом і дбали про господарство. Крім того, були ще писарі та інші маґістратські уряди (Див. МАҐІСТРАТ, ВІЙТ, ЛАВНИКИ).

Київ дістав Маґдебурґію у 1494 р, і вона проіснувала більше як 300 літ, доки не була скасована московським урядом у 1835 р.

«Тоє право магдеборськоє» визволяло Киян «од всіх інших прав земських» і підлеглости місцевій владі, а тим самим від постійної військової служби, але накладало повинність самооборони.

Київ був сам собі паном. на чолі зі своїм «нобіліс ет спектабіліс домінус» — доживотним війтом, обраним вільними голосами і затвердженим вищою владою.

Мав Київ і свою міліцію з сурмами, літаврами, корогвами і гарматами, а всі урядники міста (крім писаря) та їх дорослі сини звалися реєстровими, і складали з себе Товариство Золотої Корогви — міську кінноту.

Міщанство було зорганізоване в численних цехах по професіях і мало своїх цехмистрів.

У випадку потреби. вони виступали, як озброєна піша міліція.

Прекрасно. тепло написану студію присвячену Київській **Маґдебурґії** написав бл. п. Вячеслав Прокопович. під назвою «Під золотою Корогвою». Париж 1943 р. (Др. В. Сенютович - Бережний).

МАҐІСТРАТ — в давньому Римі — державний уряд. чи урядовці; у нас — управа міста. що на підставі Маґдебурського права, наданого королівським привілеєм, користується самоуправою. З'явилися у нас маґістрати в XVI ст., і в зв'язку з цим всі міста і містечка в Україні за гетьманщини ділилися на дві категорії — привілеґійовані або маґістратські. і непривілеґійовані або ратушні. Бантиш-Каменський нараховував в Україні тільки 10 маґістратів, але в дійсності, як завважив М. Слабченко, їх було значно більше. Із договорів Брюховецького та Многогрішного з Москвою видно, що їх було 17: Київ. Ніжин, Чернігів, Переяслав, Стародуб. Новгород - Сіверський, Погар, Почеп, Глухів. Мен. Короп. Королевець, Остер, Козелець, Березне, Полтава і Гадяче, пізніше ще Батурин («Полк» ст. 130).

Зрештою, вже в XVII ст. ріжниці між маґістратськими і ратушними містами щодо прав були не надто значні: і одні і другі вважалися однаково «урядами права майдебурського». Істотна ріжниця полягала тільки в тому. що маґістратські міста мали деякі привілеї. користувалися правом вільної торгівлі, не були зобов'язані до загальних повинностей, тощо. Так, Київ не давав підвод, харчів та пиття послам і кур'єрам, маґістратські піддані звільнялися від служби бути провідниками; Чернігів також був вільний від підводної повинности і т. д. Маґістрат слідкував, щоб міщани, які його обирали і були вільні від влади воєводи, виконували пожежну повинність. дбали про гігієну міста. прокладували рури водопроводу, робили завчасно заповіти, а також дбав про господарство. влаштовуючи соляні, хлібні, шкіряні та інші склепи, встановлював податки, слідкував за різницями. мав виключне право шинкування та шротарства (тримання меду і вина по льохах), Маґістрат мав значні прибутки, і скарбом його відали ШАФАРІ (див.). Був ще крім того писар, інстиґатор (див.), екзактор, (що збирав податки), індуктор (збирав мито з ярмарок і млинів), еректор (збирав мито з краму). нотарус, возний (вводив у посідання майном. проголошував приписи маґістрату воланням з ратуші). Головний начальник маґістрату називався войтом. при ньому були бурмістри. лавники і ратмани (радці) — вони відали судом і міськими справами; Лавники відали кримінальними справами, радці — цивільними. Маґістрат у Києві мав свою печать з рисунком лука. (К. Шероцький «Кіев» 1917, 175-76).

МАҐНАТ — вельможа. великий землевласник, член вищої урядової касти. Найбільший між українськими маґнатами був кн. Констянтин Острозький. Він кермував чотирма величезними старостваmи. а крім отих старостянських міст і сел та інших добр князів Острозьких один майорат цього великого панського роду мав у собі 80 міст і містечок та 2.760 сел. Року 1620. як умер син Констянтина Януш Острозький. залишив готовими грішми 600.000 червінців, 400.000 битих талярів, на 29 мільйонів злотих іншої монети, 30 бочок ломаного срібла, 50 цугів коней, 700 верхових. 4.000 кобил і несчисленну силу рогатого товару і овечок.

Другий такий рід на Україні був князів Заславських. Після кн. Януша, майорат Острозьких дістався цьому родові. і такі широкі землі скупчились тоді в одних руках, що як повстав Хмельницький. то половина всього козацтва зібралася із тих земель.

Третій великий панський рід були князі Вишневецькі. З лівого берега Дніпра мали в себе Вишневецькі кілька десятків міст і містечок із тисячею сіл, а з правого їх маєтки простягалися широкою смугою від Дніпра через воєводства Київське, Волинське, Руське і Сандомирське .

Четвертий рід був Потоцьких, а п'ятий Конєцпольських. Найкращі й найплодючіші землі припали цим двом панським родам. Дністровим низом мало не скрізь по узберіжжю орудували самі Потоцькі та Конєцпольські. У Конєцпольських було стільки дідизн і королівщин. що їдучи зі свого гнізда Конєцполя сірадського у нове Конєцполе. заложене на Побужжі, вони від одного кінця Річі Посполитої до другого ночували б. коли б схотіли, раз-у-раз під своєю стріхою Перед Великою Руїною. на одних татарських шляхах мали Конєцпольські 170 міст і 740 сіл. Маєтки Потоцьких також були широченні. Окрім Ніженського староства лівобіч Дніпра. окрім Кременчука. Потока та інших урочищ. що займано на їх ім'я по Дніпрові. усе Подністря так густо було перетикане їх осадами, що над-

дністрянську шляхту взивано в Польщі хлібоїдцями Потоцьких.

Шостий великий панський рід на Україні був Калиновських. Широко вони загніздилися уздовж всього Поділля, багато мали земель і в Чернігівщині, як примежовано той край від Москви до Польщі.

Сьомий такий рід був князів Рожинських, що панував у Галичині, на Волині і по Київщині. Там же розпаношились широко і Замойські, до яких перейшли маєтки Рожинських, а гірш від них — Любомирські та Даниловичі.

У руках оцих десятьох маґнатських родів опинилась мало-по-малу вся та країна, що від неї віджахнули (за висловом П. Куліша) козаки татарву. Мали вони в себе замки, гармати, військо, мов королі. У своїх дідизнах чи волостях судили й рядили вони тим же княжим правом, що й король, а в старостах були вони — «королівськими руками». Деякі з них, як князі Острозькі походили ще від варяго - руських та литво-руських князів (див. КНЯЗЬ). Надавали їм королі право не то над селянами, але й над боярами, мов яким царям. Не інако й розуміли себе ті маґнати, що були багатші за самого короля Листуючись із ним, вони й не підписувались підданими, як інша шляхта, а тільки вірними порадниками. Хвалились вони перед королем своїми новими замками й містами, надаючи їм такі пільги, що старі королівські міста, як от Луцьке, через те «пустували». Робили вони самі по собі окремі договори з кримським ханом і переговорювали понад голову короля з козаками. як на це вказує лист гетьмана Косинського, даний кн. Острозькому 1593 р. Так вони вславились усюди своїм багатством і своєю самостійністю, що чужоземці величали польських королів «королями над королями», а козаки, досадуючи, називали українських маґнатів — КОРОЛЕВ'ЯТАМИ. (П. Куліш «Історія України..» ст. 154-56).

МАДЯРИ — нарід фінської раси, що складає головні кадри угорської нації. У початку IX ст. вони з'явилися над Доном та, під тиском печенігів, перейшли коло 860 р. долішній Дунай, а потім через семигородські проходи в Панонію, де й оселилися, відібравши її від слов'ян, та всунувшись клином між ними. Слов'яни культурно стояли вище від мадярів, і тому ці останні підпали під їх культурний вплив. Йосиф Боллаш мадярський вчений, писав у 1885 р. «Християнство ми перейняли від слов'ян; наша християнська термінологія складається майже з самих слов'янських слів. Більшість понять про державу, назви для вищих і нижчих урядовців; багато означень для всіх трьох областей природи, дуже багато виразів для сільського господарства, торгівлі, підприємств, забудовань, житла, вбрання, їжи, пиття нарешті теж імена інших народів» («Унґаріше Ревює» 1885. 271 О. Мицюк в «Рідна Мова» 1936, II, 67—72).

Ще не досліджене питання впливу старо - української культури на мадярську. Але, мадяри перейшли через староукраїнську територію, включили закарпатську її частину в свою державу, і факти зовнішньої історії взаємовідносин Київської та Червоної Руси з Угорщиною, зокрема чисельні заступлення руських дружинників при дворі угорських королів, — усе це говорить про те, як висловився О. Мицюк, що «вплив мусів бути поважний». Тут перед нами один із кількох подібних проявів. Литовська держава середньовіччя була підо впливом культури Руси-України, користуючись її тодішньою мовою. Так само й Молдавія, де її господар Степан Великий (друга пол. XУ ст.) скрізь, і в зносинах із приватними особами, і в грамотах уживав української мови. І щодо Угорщини то треба здогадуватися про подібне ж явище Ол. Мицюк наводив кілька мадярських слів (з досить довгої листи), що надто близькі до українських: баба — баба, барани — баран, барат — брат, бастиа — башта, батико — батько, бешед — бесіда, болша — блоха, борона — борона, шелед — челядь... («Рідна Мова» 1936, II, 72).

МАДЯРОНИ — змадяризовані закарпатські українці та словаки, вороже наставлені до українського і словацького національного відродження.

МАЄР ЙОГАН — шведський дипломат, залишив дуже цікавий щоденник подорожі 1651 р. через Україну з Бахчисараю до Стокгольму, а також реляції про козаків. Допомагав Ґондіусові в складанні його мапи України.

МАЄР КАРЛ (1890 —) — німецький славіст, член НТШ, професор університету в Мюнстері в Вестфалії, автор історичної граматики московської мови, а також дослідів над літописом Нестора. Викладав в Українському Науковому Інституті в Берліні. У доповіді про «Становище й значення української мови», за репортажем берлінського «Льокал Анцайґер», зазначив:

«Московське слово «Бог» походить із староукраїнської мови: бо-ж християнський Бог прийшов до Москви з Візантії через Україну. Київ був довгі століття осередком і центром духового й церковного життя для всієї Східньої Европи,— аж до часу, коли татарські напади знищили Україну, а Москва перебрала спадок по Україні. П'ятьсот років пізніше розбуджує реформація Україну до нового духового життя. Наприкінці XVI ст. вся Україна засіяна друкарнями, з котрих деякі друкують навіть по німецьки. Згодом Україна, що досі належала до Польщі перейшла під Росію й пораз другий передала Москві свій духовий та мовний дорібок. Та Москва погано віддячилася за те дворазове інтенсивне збагачення українським добром:

вона старалася знищити українську мову. Але тепер — Україна почувається наново важним незалежним культурним центром між народами Сходу».

У другому викладі — «про Україну в польській романтиці» — проф. Маер підкреслив велику культуру українського народу, зазначуючи, що в давніших часах існували два культурні центри на Сході Европи, один в чеській Празі, а другий над берегом Дніпра в Україні. Українська культура промінювала не тільки на північ, але й на Захід, чого доказ, що вже в році 1491 появивсь в Кракові, перший твір в українській мові. Обговорив він ширше творчість т. зв. української школи в польській романтичній поезії, ілюструючи той вплив уривками з деяких польських поетів в німецькому перекладі, що з захопленням оспівують українські краєвиди, як теж українські характери. Україні судилось витворювати великі культурні цінності але припала їй та незавидна доля, що з тих цінностей користали в першу чергу сусідні народи та брали їх на свій рахунок.

МАЄРБЕРҐ А. — посол цісаря Леопольда І при московському дворі, який залишив грубу книжку з 1661 р. про своє перебування в Москві. Описуючи жахливу пиятику на прийняттях московських вельмож, він писав: « Розмови цих людей невихованих в жадній школі і далеких від всякої освіти, разять своєю нісенітницею і часто ображають порядну людину. Лайка, захоплення найбридкішими справами, або нахабне самовихвалювання, що часто ображає чисте ім'я інших, ось зміст їх розмов та дотепів... Брешуть москалі з неймовірним нахабством і цілком не соромлячись.. Посли чужинецьких держав нехай не ждуть від царських уповноважених правдивіших слів, бо ці особи збирають разом усі тонкощі закостенілого лукавства, щоб підвести їх, або, видаючи брехню за правду, або замовчують те, про що треба говорити і ослаблюють обов'язкову силу всяких рішень на нарадах тисячами хитрих викрутасів, що викривляють їх зміст...»

МАЖА — чумацький віз. Був він великих розмірів, дуже міцно збудований і визначався своєю вибагливою орнаментацією та дуже старанно обробленою верхньою частиною, яку викладали дубом. Крім того він мав завжди шкурятяний дах та важницю для підважування що містилася збоку на особливих сучках передньої та задньої люшні. (Вовк «Студії...» ст. 76).

МАЗАД ФЕРНАНД (1865 — 1939) — французький письменник, поет-лірик. Перекладач на французьку мову поезій Шевченка і Рильського. У р. 1919 працював в Українській Делеґації на Мирову Конференцію.

МАЗАЙЛО — герой п'єси М. Куліша «МинаМазайло» — тип хитрого малороса з прищепленим комплексом меншевартости, якому соромно свого українського прізвища і кортить придбати інше, «панське», бодай залишаючи рідний корінь, — отже стати, напр., Мазеніним. Таких Мазайлів повно і на еміґрації, де ми на кожному кроці зустрічаємо людей з еспанізованим, англізованими, або американізованими не тільки прізвищами, а навіть і хресними іменами, — всіх отих Іванів, що поробилися Хуанами, чи Джонами. Нам ніколи не приходилося зустрічати будьякого Джона, що став би Іваном, чи Хуаном, чи Джованні. І не приходилося ніде бачити, що б хтось перекладав Йоганна Вольфґанґа Ґете на Івана Вовкохода Ґете, або Вільяма Шекспіра на Володимира Шекспіра. Хто нас буде поважати, коли навіть власного прізвища, внаслідованого від батьків і прадідів, і власного хресного імени не поважаємо?

МАЗАНКА — хата з дерев'яним кістяком, але в простінках між сохами, чи шулами, заплетена лозою, або хворостом, і щільно вимащена глиною, до якої перед тим домішують дрібно насіченої соломи.

МАЗАРІНІ ДЖУЛІО (1602 — 1661) — французький дипломат італійського роду, з 1641 р. — кардинал і впливовий член реґенційної ради під час малоліттва Людовіка XIV — фактичний провідник французької закордонної політики. За нього приїздив в 1645 р. до Парижу Б. Хмельницький з двома старшинами в справі вербування українських козаків на французьку службу, в наслідок чого козаки брали участь в облозі ДЮНКЕРКУ та відзначилися в його штурмі (див. ДЮНКЕРК. КОНДЕ). Ще 10 серпня 1644 р. французький посол у Варшаві ґраф Бержі писав кардиналові: «Як я уже писав Вашій Еміненції, тут (у Польщі) ідуть чутки про нову війну козаків із турками. На жаль, бо, як я вже писав, маю думку набрати козаків на службу Його Величности. Козаки дуже відважні вояки, не злі їздці, чудова піхота, особливо здатні до захисту фортець. Король (Владислав IV), котрий любить козаків, також радить використати козаків, якщо війни з турками не буде...» За два тижні кардинал відповідав свому послові: «...Що торкається козаків, Й. В. буде дуже задоволений, якщо Ви зможете їх завербувати. Що утруднює справу з козаками, це те, що їх важко втримати в дисципліні...»

Бержі в листі з 21 вересня згоджувався, що «козаків дійсно важко тримати в послусі, але у них є тепер дуже здібний ватажок (шеф) Хмельницький; його тут при дворі поважають. Я буду з ним бачитися...»

Пройшло два місяці, і Бержі знову писав: «Цими днями був у Варшаві один із козацької старшини, полк. Хмельницький, про якого я мав честь писати Вашій Еміненції. Він був у мене, і я мав з ним дві розмови. Це людина освічена, дотепна, гарно вихована, шляхетного походжен-

ня, сильний в латинській мові. Що торкається служби козаків у Й. В., то, якщо війни з турками не буде, Хмельницький готов допомогти у цій справі...»

Після цього Мазаріні став підганяти Бержі довершити якнайшвидше справу, пропонуючи по 10 нідерляндських талярів за кожного озброєного козака. І от 8 березня 1645 р. Берж сповіщав що «вже три дні», як полк. Хмельницький в товаристві старшин Сірка і Солтенка виїхали в Ґданськ, простуючи до Парижу. (Це листування з архіву Мін. Зак. Справ оголосив свого часу І. Борщак у «Ділі» під заголовком «Франція й Україна»).

МАЗЕПА ІВАН (1639—1709) — славний український гетьман, якого ім'я стало символом боротьби з Москвою за українську незалежну державність. Дату його народження встановлюють різно: М. Возняк відносив її до 1632 р. М. Голубець в «Великій Історії» Тиктора писав, що вона хитається між 1629 і 1932 р. Таке ж хитання між цими двома датами прийняв і Р. Млиновецький в спеціяльній розвідці «Гетьман Мазепа в світлі фактів...» (1957 р.). Українська Загальна Енциклопедія натомість подає, як дату народження Мазепи, рік 1944. О. Оглоблин звернув увагу на вказівку П. Орлика, що Ів. Мазепа в 1709 р. мав 70 літ, отже мав би народитися в 1639 р. З цим погоджується звідомлення з 10. XI. 1708 р. англійського посла в Москві Вітворта, який писав про Мазепу, що він, маючи 70 літ, був дуже багатий і бездітний.

Походячи зі шляхетського православного роду і одержавши добру освіту, пройшов добру дипломатичну школу при дворі польського короля Казіміра і їздив із дорученнями від короля до гетьм Ів. Виговського (1659), Юрія Хмельницького (1660) та П. Тетері (1663). Дипломатом залишився він і пізніше на службі гетьм. П. Дорошенка, у якого він був спочатку «ротмістром надвірної корогви», а згодом і ген. осаулом, і в гетьм. Самойловича. Поїхавши в 1674 р. від Дорошенка в Крим, він попав у полон прихильних Самойловичеві запорожців, які й відіслали його до свого гетьмана. Але тут він зумів викликати до себе довір'я, і вже в 1682 р. став ген. осаулом та учасником найважливіших дипломатичних заходів Самойловича. Коли ж Самойловича, ніби за невдачу кримського походу, москалі, використавши донос української старшини, заарештували, Мазепу, що в тому доносі, усупереч наклепам його ворогів, не брав участи, обрано було з діяльною піддержкою Москви, в 1687 р. на гетьмана.

За свого гетьманування, Ів. Мазепа виявив велике замилування до культурної діяльности, як один із найбільших меценатів нашої історії. Він уможливив своїми стараннями буйний розквіт нашої архітектури, малярства, письменства, він збудував у Києві кілька величних церков та багато інших прикрасив. Він перетворив Київську Могилянську Колеґію в Академію, змодернізував у ній навчання, дав їй сильну матеріяльну основу. Вона за його часів так розцвіла, як ніколи раніш, ані пізніше. Він видав своїм коштом твори багатьох тодішніх письменників — щоб вичислити найголовніше з його всесторонньої меценатської діяльности.

За його гетьманування виросла й окріпла нова категорія бунчукових, військових і значкових товаришів — та козацько - шляхетська резерва, з якої мала поповнюватися адміністрація гетьманської держави. Хоча довгий час козацька старшина, звикла за часів руїни, до інтриґ та своєкорисної політики, була йому дуже небезпечна і тим примушувала його обпиратися об Москву, все ж Мазепа, що хотів встановлення міцного ладу й спокою в своїй державі, вважав потрібним її всіляко підтримувати, намагаючись витворити з неї потрібну державі аристократичну еліту, пильнував, щоб діти тої старшини навчалися в Києво - Могилянській Академії та їздили закордон на студії.

Але рівночасно піклувався гетьман й простими козаками та селянами, виступаючи в їх обороні від старшинських кривд та надужить. Збереглася низка універсалів Мазепи, в яких він енерґійно заступається за селян, і відомі випадки покарання винних з-поміж старшини. Дуже цікавий його універсал з 1691 року, де він суворо забороняє панам обтяжувати селян повинностями і примушувати козаків переходити в селянство, підкреслюючи, що такі надужиття «противні як праву військовому, так і волі нашій гетьманській.» Універсалом з 1709 р. він забороняє вимагати від селян більше ніж два дні праці в тиждень на користь земельних власників.

В зовнішній політиці Мазепа свідомо перебрав традиційну лінію своїх попередників. Передовсім він бажав приєднати до лівобережного гетьмана Правобережну Україну. Не зважаючи на союз Москви з Польщею, він приховано й обережно, але виразно повертав вістря своєї політики проти Польщі. Під претекстом боротьби з шведською партією у Польщі він таки окуповує в 1704 — 1705 рр. Київщину й Волинь і таким чином об'єднує обидва береги Дніпра під одним гетьманським реґіментом. Не вважаючи на всі накази Петра, в пляни якого не входило поривати з Польщею, він уперто відмовляється евакувати Правобережжя, сперечається з царем і вкінці таки не випускає його із своїх рук.

Але врешті наступив кінець і політиці співпраці з царем. Причиною була Північна війна, ведена Росією вкупі з Данією і польським королем Авґустом II Саксонським проти Швеції (1700—1720). Війна лягла страшним тягарем на Гетьманщину і вимагала від неї надзвичайних жертв. Уже десятки тисяч козаків загинули на війні — в боях, у походах, від хвороб, від

важкого для них північного клімату, від голоду і всяких недостач. Петро та його спільники ні трохи не дбали про виживлення допомогових українських військ, не видавали їм харчів, а московські офіцери били і зневажали козаків, віднімали у них завойовану в боях здобичу, поводились з козацькою старшиною з найбільшою зневагою. По всій Україні йшло нарікання, росло незадоволення, тим більше, що й торгівля, яку вели українські міста особливо інтенсивно з Заходом, припинилася, та й селяни були переобтяжені силою нових обов'язків, постачанням на армію та роботами при будові нових фортець.

Цар чим далі, тим все менше зважав на українську автономію, на особливі «права» українців, і гетьман зі старшиною побоювався, що цар зовсім скасує цю автономію, як перешкоду, що в'язала йому руки довільно розпоряджатись силами й засобами України. Ходила чутка, що козацький військовий устрій буде скасовано, а козаків буде повернено у звичайні реґулярні полки російської армії. Коли Карло примусив Авґуста Саксонського вийти з коаліції, зректися польської корони й заключити мир, Петр I став поводитись з Україною зовсім безцеремонно. Він віддає всю українську армію з гетьманом на чолі під команду Меншікова, московські генерали починають розпоряджатись в Україні, як у себе дома, іґноруючи українську владу.

Чимало сучасників - свідків, а пізніше чужа і своя історіографія на чолі з Костомаровим, не могли зрозуміти, чому Мазепа перейшов на шведський бік. Адже гетьман осягнув вершин життя і не міг собі вже більше нічого бажати. В своїм звідомленні з 10. 11 (ст. ст.) 1708 р. (отже після переходу Мазепи на шведський бік) англійський посол в Москві, Вітворт, характеризує Мазепу, як людину, що маючи 70 років, була дуже багата та бездітна. Він в повній мірі користався і повагою та довір'ям царя і управляв квітучою провінцією на правах майже монарха. З цього робить Вітворт такий висновок: «Коли все це взяти до уваги, то важко дати собі правильну відповідь, чого і для якої мети гетьман у своїх аж надто старечих роках прийняв рішення перейти в нове оточення і віддати себе новій діяльності». Дійсно, тяжко це зрозуміти, коли виходити з **особистих,** егоїстичних міркувань Мазепи.

Сучасники й пізніші історики не зрозуміли(як писав Б. Крупницький в «Нов. Шляху» в 6. I. 1951 р.) основного факту: Мазепа був українським державним мужем, а зовсім не був якимсь залежним від царя московським генерал - губернатором. Він стояв на чолі України, він був наступником ряду українських гетьманів починаючи від Богдана Хмельницького. Через те його політика була традиційною гетьманською політикою, він почував себе зобов'язаним в силу свойого становища стати в оборону загрожених прав і свобід України. Він почував себе відповідальним за долю України. Оце той основний об'єктивний мотив, який пхнув його в сторону ворогів царя.

Також усі ближчі співробітники Мазепи стояли за зміну орієнтації, передовсім генеральна старшина і полковники, за деякими винятками. Деякі гарячі голови — Ломиковський, Горленко, Данило Апостол, Зеленський і т. д. — ніби штовхали його на цей шлях. Горленко мав, за свідоцтвом Орлика, висловитись: «Як ми за душу Хмельницького всегда Бога молим і ім'я його благословляєм, — так противним способом і ми і діти наші во вічниї роди душу і кості твої будем проклинати, єсли нас за гетьманства свого в такій неволі зоставиш». Безперечно, що ідеєю, яка захоплювала Мазепу і його прихильників, була повна незалежність України. Приймалась на увагу потреба оголосити федерацію України з Польщею на зразок Гадяцького трактату, бо поляки були необхідні як посередники і без них не можна було добитися до шведів. Але як тільки стала ясною слабість польського короля зі шведської руки, Станислава Лещинського, цю думку занехали, і українці мали вже на увазі зовсім незалежну Україну, тільки під шведським номінальним протекторатом.

У своїх спогадах гетьман П. Орлик, що був у Мазепи генер. писарем, згадував як Ів. Мазепа заприсягнув перед ним:

«Я кличу Всемогутнього Бога на свідка і клянусь, що не для почестей, не для багатства, або яких інших цілей, а для всіх вас, що остаєтесь під моєю владою ,або для жінок і дітей ваших, для добра Матері нашої, безталанної України, для добра всього українського народу, для помноження його прав і привернення вольностей хочу я, при Божій допомозі так чинити, щоб ви з жінками вашими і рідний край наш не загинули ні під москалями, ні під шведами. Коли ж це я роблю ради якихнебудь приватних користей, то хай покарає мене на тілі й на душі Бог у Трійці Святій, єдиній і неповинна мука Христова..»

(Див. також: АНАТЕМА, БАЛЮЗ, БАТУРИН, БАЙРОН, ГЮҐО, БАРОК, ВЕРНЕ, ВОЙНАРОВСЬКИЙ, ВОЛЬТЕР, ГОРДІЄНКО, ДЕ ЛЯ НЕВІЛЬ, КАМ'ЯНИЙ ЗАТОН, КАРЛО XII, КИЇВ, ЛЕБЕДИН, МАКСИМІЛІЯН ЕМАНУЇЛ).

МАЗЕПА ІСААК (1884—1952) — визначний український політичний і громадський діяч із Чернігівщини, аґроном і правник, з 1905 р. член укр. соц. дем. партії, з 1915 р. аґроном Катеринославського губ. земства, а в 1917 р. член управи того губерніяльного земства, і організатор Вільного Козацтва на оборону Української Центр. Ради. В 1919 р. член Всеукраїнського Трудового Конґресу і член центр. Комітету УСДРПартії, потім міністер внутрішніх справ, а трохи згодом і голова уряду УНР (від

вересня 1919 до травня 1920), учасник героїчного Зимового Походу. В 1924 р. Іс. Мазепа переїздить до Праги, де його обрано на доцента Української Господарської Академії в Подєбрадах, що в 1935 р. переіменувалася на Український Технічно -Господарський Інститут, який перенісся в 1945 р. до Мюнхену. Працюючи науково, Іс. Мазепа провадить енерґійно далі й політичну діяльність на міжнародньому форумі II соціялістичного Інтернаціоналу, пропаґуючи ідею незалежної України, і на внутрішньому форумі, підготовляючи створення Української Національної Ради, в якій могли б сконсолідуватися українські національні партії. Із створенням Укр. Нац. Ради в 1948 р., Іс. Мазепа став головою Виконавчого Органу УНРади, на якому пості залишався незмінно майже до смерти.

Залишив по собі численні друковані праці, з котрих згадаю «Большевизм і окупація України» (також німецькою мовою), тритомову «Україну в вогні і бурі революції» та двотомовий соціологічний твір «Підстави нашого відродження». Як учасник Зимового Походу, Іс. Мазепа присвятив йому книжку «Огнева проба».

Ст. Довгаль, член ВО УНРади, промовляючи на жалібних сходинах громадянства в Авґсбурзі 21. III. 1952 р. сказав: «Науково - соціологічна, історична та публіцистична спадщина І. П. Мазепи така багата й кваліфікована, що українське громадянство в сучасному й майбутньому, надто дослідники доби нашого відродження боротьби за українську державність, не зможуть успішно виконувати свої праці без глибоких студій творів проф. І. П. Мазепи. В його творах зібрано й систематизовано документальний матеріял про державне будівництво України рр. 1917—20, в його творах переведено глибоку аналізу культурного стану українського народу, його соціяльної структури, діючих сил, його політичних партій і діячів...»

МАЗЕПИНКА — військова шапка УСС-усів потім вояків УГА: з круглим дном, вирізана спереду, між вирізами національна ознака — тризуб.

МАЗЕПИНЦІ — старшини та козаки, що пішли з Мазепою проти Москви, а пізніше на еміґрацію, де провадили акцію за визволення України (див. ОРЛИК ПИЛИП і ГРИГОРІЙ. ВОЙНАРОВСЬКИЙ). Пізніше московські реакціонери та преса називали мазепинцем кожного українця, що брав участь в українському національному русі, намагаючись вкласти в ту назву принизливий зміст зрадництва, але українські патріоти пишаються цією назвою.

МАЗОН АНДРЕ (1881 —) — французький славіст, був професором у Харкові, пізніше в Коллеж де Франс у Парижі, член НТШ у Львові.

МАЗОХІЗМ — статеве збочення: пожадання дізнавати психічних і фізичних зневаг від особи другої статі. Ця назва пішла від прізвища письменника Леопольда Захер - Мазоха (1836—1895), народженого у Львові: він писав повісті й оповідання з галицького життя і здобув собі славу романами на сексуальному (статевому) тлі. Переносно називають мазохізмом і взагалі шукання насолоди в стражданні (ЕУ, ст. 717). У цьому останньому значенні відзначається мазохізмом особливо московська психіка, бо, як писав Достоєвський в «Братьях Карамазових», «страданієм своїм русскій народ как би наслаждается...»

МАЗНИЦЯ — посудина на дьоготь. Зневажлива назва селянина: «Чи ти, мазнице, вчився в школі?» (Сл. Грінч.).

МАЗУРОК — солодке печиво, що його пекли в нас звичайно на Великдень

МАЙ — латинський бог (Майюс), опікун буйного росту зелені, — звідси назва п'ятого місяця — травня: «Як упадуть у маї три дощі добрих, то дадуть хліба на три годи» (Номис, 449), а також всякої зелені взагалі: «Славне Підгір'я, що ся маєм крило, в шовкові трави спати ся клонило...» (Федькович), а особливо тої, що нею замаювали хати на Зелені Свята: «Колись на ці свята в мене було весело — весело та зелено — зелено! І за образами май, і по гвіздочках май!» (Свидницький «Люборацькі»). «А тут їде віз повен маю — так на Поділлю звуть КЛЕЧАННЯ» (тамже).

МАЙВА — торговельний прапор, що ним мусить користуватися кожний корабель, втягнений в корабельний список нації, як признакою своєї державної приналежности, особливо в таких випадках, коли конечне виявлення національности. Д-р Р. О. Климкевич писав в «Америці» (19. IV. 1959):

«Торговельна майва це виразник політичної, культурної та передусім економічної експансії мореплавської держави, і поява української торговельної майви в 1917-18 рр. була подією, яка своїм історичним значенням дорівнює опануванню Антами північних берегів Чорного моря в IV - VI століттях, договорам великого князя Олега Віщого з Візантією 907 і 911 року, плавбі староукраїнських купців по Чорному, Озівському, Каспійському і навіть Середземному морях і торговельно-морській конвенції між гетьманом Богданом Хмельницьким і Отоманською імперією, що мала забезпечити українським купцям свобідний вихід на Середземне море, створити для України чорноморський порт і встановити обопільне право консулярного представництва. З цієї точки бачення дорівнює українська торговельна майва

своєю гідністю хрещатому воєнно-морському прапорові України.

Українська двобарвна майва появилася на Чорному морі вже перед проголошенням повної самостійности IУ-им Універсалом. «В листопаді 1917 р. майже на половині Чорноморської Фльоти повівали українські прапори, так само, як по всіх українських портах Чорного моря», — пише найвизначніший історик новітньої української фльоти (С. Шрамченко). Очевидно, що цей спонтанний вияв національної свідомости охопив не тільки воєнну, але теж і торговельну фльоту».

Всі кораблі Української Торговельної Фльоти плавали під національною майвою аж до кінця 1918 р. Директорія,втративш доступ до моря, була змушена обмежитись до чисто урядової та підготовчої діяльности в воєнно-морських і торговельно-морських справах.

Піднесена на торговельних кораблях майва була тотожна з національним прапором та окремої торговельної майви тоді не опрацьовано. Таке явище бачимо в держав, як напр. у США і в Японії. Франція користується в таких випадках теж своєю повздовжньою — синьо-біло-червоною — майвою, але на кораблях третє червоне поле завжди трохи довше з огляду на те, що воно найбільше розвівається на вітрі та могло б злудно виглядати з віддалі дещо коротшим від двох інших піль. Деякі держави відрізняють торговельні майви від суходільних-національних при помочі державного гербу: якщо в національному прапорі немає гербу, то вміщується його на торговельній майві (напр. Польща), а якщо герб знаходиться на національному прапорі, то усувається його з торговельної майви (напр. Фінляндія), і цей другий спосіб куди практичніший, бо на повному морі відрізнення поодиноких і нераз дуже складних гербів незвичайно трудне».

МАЙДАН — площа, зокрема базарна. Також виробня смоли. Також — насип у формі кільця, від якого розходяться назовні «ВУСА»; часто зустрічаються на Правобережжі, як залишки давніх часів (Проф. М. Міллер «Перещепинський скарб»).

МАЙНІНҐЕНЦІ — надворна трупа саксен - майнінґенського князя Ґеорґа II, яка звертала головну увагу на гру ансамблю, не допускаючи поділу на менш і більш важливі ролі: часто в ній незначні ролі були довірювані славним акторам. У рр. 1874—1890 ця трупа зі своїм режисером Л. Кронеґком об'їхали всю Европу і мала великий вплив на дальший розвій театрального мистецтва. Відвідала вона й Україну, де виступала в театрах Києва й Одеси, зробивши величезне враження на провідників нашого побутового театру, які застосували і в нас її ідеї.

МАЙОЛІКА — фаянсові вироби, що прибрали цю назву в XIV ст. від еспанського острова Майорки — торговельного центру цих виробів. Роблять їх із паленої білої глини, барвно помальованої. Майоліка поширилася в XV ст в Італії, особливо в Фаенці(звідки назва ФАЯНСУ), а пізніше по всій Европі (див. ПОРЦЕЛЯНА).

МАЙОР — перший ступінь булавного старшини, командант куреня.

МАЙОРАН, РОЗМАЙ - ЗІЛЛЯ — зелиста рослина з дуже запашним білим або рожевим цвітом. Майоран має властивість підносити нервову систему і тому зараховується до корисних лічничих рослин. У греків він був символом насолоди, і Гіменей, бог шлюбу, мав вінок із майорану. В пізніші часи в Італії, коли відносини межи представниками відмінної статі були утруднені, пані, бажаючи привітати свого коханця, ставила на вікно горщик із запашним майораном, і це звалося — «збудити майоран». У нас майоран уважався приворотним зіллям, і тому співалося:

Ой Боже мій, Боже мій
Славний парень, та не мій.
Що ж я буду робити,
Що не хоче любити?
Біжи, дівко, до гаю,
Шукай зілля розмаю.
Ще й до гаю не дійшла,
Розмай - зіллячко знайшла:
Полоскала в річці,
Приставляла в горілці.
Полоскала в меду,
Примовляла до ладу,
Присунула до жару,
Козакові до жалю.
— Кипи, кипи, корінець,
Поки прийде молодець —
Ще ж корінець не вкипів,
Вже молодець прилетів..
(Чуб. V, 414).

Вивар з майорану пили в нас також від перестуди, і давали пити вагітній жінці, на улегшення породу (Кузеля, 1,20).

Не треба змішувати майорану (Орґанум майорана) з Майорцями (Цінніа Елеґанс Л.)

МАК — зелиста рослина з широким сильно вирізаним листям і великим гарним цвітом. Тому був у нас мак символом краси «Гарна дівка, як маківка», «Гарна, як мак городній». «Військо йде, як мак цвіте». Ця остання приповідка походить з козацьких часів, коли козаки ходили в червоних жупанах. Тому й в піснях співається:

Ой по горах сніги лежать,
По долинах води стоять,
А по шляхах маки цвітуть: —
То ж не маки червоненькі,
То чумаки молоденькі
Битим шляхом у Крим ідуть...

Макова квітка, як символ краси й здоров'я особливо надається дівчатам:

По городах мак процвітає,
Попід той мачок втоптаний шляшок.
Ой туди йшла ґречная панна...
Вирвала квітку з макового цвітку:
Якби я така, як тая квітка,
То я б служила в княжому дворі...
То я б носила ключі срібненькі
Та відмикала б замки тугенькі (себто була б господинею).

Костомаров писав, що повний мак — символ чепурности й пишности («Об ист. знач. народ. поезії...» ст. 32).

Але краса маку недовготривала. Тому виступає він, як символ недовготривалости та непевности людського життя: «Цей світ, як маків цвіт, в день цвіте, вночі опаде» (Ів. Франко, «Припов. III, 74). «Пройшов мій вік, як маків цвіт, що вдень цвіте, а вночі опале» (Чубин. IV, 785).

В голівці маку і в насінні знаходиться опій, що дає сон, і тому в клясичному світі бог сну Морфей фігурував поміж двох пучків маку. Тому і в нас на Волині поміж зіллям, що святили на Спаса, обов'язково знаходився мак: його вживали від безсонниці і клали під подушку, щоб добре спали. Крім того варили з нього купіль для дітей. Давали й пити відвар із нього дорослим і дітям (Ів. Беньковський в К. Ст. 1895, VII, 12). Натомість Ящуржинський відзначав, що мак святили особливо на мучеників Макавеїв, що їх день зробився «святом Маковія», де мак, завдяки зближенню назв, відогравав особливу ролю: «з його шкаралущі варили відвар, яким напували дітей від безсонниці». (К. Ст. 1889, VIII, 524—27).

Внаслідок, мабуть, тієї властивости присипляння, мак набрав значення з давніх часів і оберегу, охоронного засобу проти нечистої сили. Коли вважали якогось покійника «неспокійним», себто, що він ходить по ночах та турбує людей, його могилку обсипали маковим насінням. Обсипали маком і хату, до якої ніби ходить мрець, чи упир, примовляючи: «Тоді до хати ввійдеш, коли ввесь цей мак збереш...» (К. Ст. 1895, VII, 12).Тут заклинання мало на увазі дати небезпечному упиреві завдання, неможливе виконати. Якщо свяченим маком обсипати корову, яка допіру отелилася, відьма не зможе її видоїти. І тут теж примовляли: «Тоді до корови приступиш, як ввесь цей мак збереш...» Отже, і тут охоронне значення маку, дармащо посилене свяченням, пояснюється чисельністю його зерняток та їх непомітністю.

Російський етнолог Зеленін тлумачив охоронне значення маку саме на підставі такого народнього пояснення, підкреслюючи, що подібно маку з його присиплядьними властивостями, за оберег служить у народі і просо, що присиплядьних властивостей не має. «Ми схильні думати, — писав він, — що дрібні зернятка маку й проса з'явилися в оберегах замість землі (чорний мак) та піску (просо), які люди при самообороні жменями кидали в вічі ворогові, щоб його засліпити. Українці кидають на гроби «заложних» покійників землю жменями, і це має ніби служити оберегом від небезпечного покійника, хоча цей звичай і було пізніше витлумачено, як спізнена участь у його похороні. Жиди, повернувшись із похорону, кидають обома руками пісок через плечі — теж оберег від покійника...» (Изв. Акад. Наук. Отд. общ. наук. 1931, VI, 739).

Проте, нам здається це пояснення Зеленіна надто натягненим і матеріялістичним. У нашому народі, без сумніву, макові надавано великого значення власне через його присиплядьні властивості. Про неповоротку, не швидку розумом людину в нас казали: «Тебе, дурного маківкою напували» (К. Ст. 1889, VIII, 527). На Гуцульщині «дитину, яка не хоче спати, плекають качюлками маку, моченими у молоці, а воно від нього спить, але рідко (це) вживають, бо кажуть, що дитина дурна стає від маку..» (МУЕ НТШ. XVIII, 117). Зрештою, і про дорослу людину в нас кажуть: «Маку наївся» — значить здурів (Слов. Грінченка). Спостереження над тим, як діє мак на людей — дорослих і дітей, були поширені й на нечисту силу, яка тим більше мала «дуріти» від маку, що він був ще й посвячений.

Одна рослина маку дає біля 50 000 зернят. Тому був у нас мак і символом плідности, давали його у нас хатній птиці та худобі, призначеній на розплід (М. Сумцов у К. Ст. 1889, I. 75). Сіючи мак, у нас чухали голову й примовляли: «Щоб головки в моїм маку були такі великі, як моя голова, і щоб маку було так багато, як багацько на голові волосся..» (М Грушевський «Іст. у. літ.» I. 107).

Це замовляння дає нам ключ до зрозуміння пісні, яку співають, виводячи весняний хоровід «МАК», що залишився, очевидячки, як пережиток колишнього веґетаційного магічного обряду:

При долині мак, при широкій мак,
Ой мак чистий, **головистий,**
I коренем коренистий.
Молодії молодиці,
Завивайто головиці,
Станьте ви в ряд, тут буде мак..

Голівка маку була символом хати, родини. Ця символіка виступає особливо виразно в загадках: «На городі тичка, на тичці капличка, та капличка без верха, а в ній людей без числа..» (Етн. Зб. НТШ. V, 221). Або: «Під одним верхом сімсот козаків». Або: «Стоїть стріла серед двора, а в тій стрілі сімсот і дві». Щоб зрозуміти значення числа «сімсот» і «сімсот і дві», треба звернути увагу, — писав Дикарев, — на весільні пісні, де часто згадується число бояр і

дружок, як «Сімсот» або «сімсот і чотири» (Чуб. IV, 113, 173, 199). Отже, бояри — то все родичі, близькі й далекі:

Порадь ти мені, мій батеньку,
Скільки мені бояр брати?
— Бери, синку, всю родиночку,
І близьку, і далекую,
І вбогую, і багатую (Чуб. IV, 217).

Отже, і під 702 мачинами треба розуміти «всю родиночку».

Сюди ж відноситься й загадка з Карпатської України: «Справив на звишках хижку, а в тій хижці по сто кліток, а в тих клітках по сто діток».

Може бути, що від часів матріярхату збереглася в нас і символіка маківки, як голови роду: «Да нема цвіту, світлішого за маківку, да нема роду, ріднішого за матінку» (Чуб. V, 439). Пережитки старшинства матері в роді, в зв'язку з символікою маку, видно й з наступного звичаю: «Як умре стара баба, що має багато внуків, то зав'язують у вузлик трошки маку і кладуть їй біля бока: «На тобі, кажуть, щоб було чим на тім світі онуків обсипати, як прийдуть їсти просити..» (Чуб. IV, 708).

Червоний мак у полі часто символізує пролляту кров. Так у О. Олеся:

Хто це мак щороку сіє,
Розкидає по ланах?
Мой китайка червоніє,
Мов жалоба на житах .

Символіку червоного маку дуже гарно розвинула О. Кобилянська в повісті «У неділю рано...» Тут червоні маки символізують спочатку горду красу Тетяни, потім пристрастне кохання і в кінці — кров і смерть. (Л. Біленький «Три сильветки» 1951 ст. 72).

МАКАВЕЇ — «мологи» — почесна назва двох біблійних жидівських родин: 1) Макавеїв-Гасмонеїв, що визволили в II ст. до Р. Хр Палестину від панування сирійських царів і створили останню жидівську династію, що парювала до завоювання Палестини римлянами; і 2) і безіменних жидівських мучеників за віру — сім братів із матір'ю, що з них цар Антіох Епіфан велів здирати шкуру і пекти їх на розжареному залізі (168 р. до Р. Хр.). Пам'ять мучеників Макавеїв у нас шанували 1 серпня (ст. ст.) (Див. МАКОВІЯ).

МАКАРЕНКО АНДРІЙ (1883 — член Директорії УНР в 1918 р. У рр. 1917-18 був головою Професійної Спілки Українських Залізничників.

МАКАРЕНКО МИКОЛА (1877—1934) — археолог, винятковий графік і історик мистецтва. Його арештовано і заслано до Казані безпосередньо після того, коли він написав умотивований протест (з доручення Української Академії Наук у Києві) проти розбирання сов. владою Михайлівського Золотоверхого манастиря в Києві, незвичайно цінної пам'ятки початку XII (дванадцятого) століття! Микола Макаренко вмер на засланні в тому ж році і в тому місяці, коли закінчено руйнування Михайлівського манастиря...

МАКАРІЙ (†1390) — египетський пустельник, учень св. Антонія. Перебув 60 літ у пустелі. Йому приписують 50 гомілій, короткі правила для ченців, приповідки і молитви.

МАКАРІЙ — митрополит київський в рр. 1485—1497, забитий татарами під час об'їзду митрополії. Визнаний за святого.

МАКАРІЙ — патріярх антіохійський, араб із Алеппо. Подорожуючи з Антіохії до Москви в рр. 1654—56, відвідав Україну, і цю його подорож описав син його диякон АЛЕПСЬКИЙ ПАВЛО (див.). Він привіз Богданові Хмельницькому Чашу Св. Мира, яке він сам освятив і яке, як здогадувався В. Липинський («На переломі ст. 118), — «для коронації призначалося, бо інакше патріярхові не було чого його самому святити і з собою везти». Цей здогад підтримує й митр. Іларіон («Укр. Церква за Б. Хмельницького» 1956, ст. 44).

МАКАРОНІЗМ — чуже слово, смішно й неправильно вжите. Звідти також МАКАРОНІЧНА ПОЕЗІЯ — рід жартівливих віршів, де комізм здобувається перемішуванням форм і слів із різних мов. Прикладом може служити уривок із «Енеїди» Ів. Котляревського з промовою Енеєвих послів до латинського царя:

Енеус ностер маґнус панус
І славний Троянорум князь,
Шмигляв по морю, як циганус.
Ад те, о рекс, прислав нунк нас
Роґамус, доміне Латине,
Нехай наш капут не загине.
Пермітте жить в землі своей,
Хоть за пекунії, хоть ґратіс,
Ми дякувати будем сатіс
Бенефіценції твоей...

МАКАТИ — шовкова взориста тканина з золотими і срібними нитками, яку вживали на покриття стін, столів тощо. Були макати східнього походження, але в українському народньому виробництві вдало наслідувалися. Відомі були в нас макати слуцького виробу.

МАКЕДОНІЙ (†364) — епископ Царгороду, еретик, бо заперечував божество Св. Духа. Його послідовники називалися МАКЕДОНІЯНАМИ.

МАКЕДОНІЯ — гориста країна Балкану в сточищах рік Струми, Вардару та Бистриці, багата на копалини. Її населення говорить бол-

гарською говіркою, але греки і серби, як і болгари, твердять, що македонці — частина власне їх народу. Найбільший розцвіт Македонії припадає на славні часи Олександра Великого Македонського (IV ст. до Р. Хр.) В останніх часах поширилася думка, яку особливо розвинув і боронив о. Назарко в своїй праці про «Св. Володимира Великого», ніби християнство прийшло в Україну не з Корсуня, і не з Візантії, а власне з Македонії. Проф. В. Державин в рецензії на цю працю о. Назарка написав:

«Не вважаємо також, щоб автор мав щасливу ідею, обстоювати спеціяльно **«македонське»** походження Християнської Церкви на Русі - Україні. Македонія із своєю етнічно цілком грецькою столицею Тессальонікою була за середньовіччя лише прикордонною територією між південнослов'янськими болгарами і візантійськими греками. Автор занадто довірився довільним твердженням проф. І. Огієнка (Митрополита Іларіона), начебто Тессальоніка (слов'янською мовою — Солунь) творила в IX—X столітті якийсь окремий південнослов'янський культурний, або й етнічний осередок. Так само всі твердження, начебто існувала колись окрема слов'янсько - македонська мова, ґрунтовно відмінна від староболгарської, цілковито тенденційні і на ніяких суто лінґвістичних фактах не засновані. Культурно - історичного вкладу Македонії до творення найдавніших осередків Християнської Церкви серед слов'ян ніякою мірою не заперечуємо; але західньоболгарський етнічний характер македонських слов'ян аж ніяк не дозволяє висувати Македонію в характері якогось окремого джерела Української Християнської Церкви («Шлях Перемоги» 6. III. 1955).

МАКІВКА — гора біля Славська в Карпатах це відбувся перший бій і перемога УСС-ів 28—29. IV. 1915 р. над російською бриґадою. Бої відновилися 1—2 травня і скінчилися новою перемогою Українських Січових Стрільців. Це була, як висловився Галактіон Чіпка, «перша відповідь на Полтаву», і в тому її символічне значення. Від Маківки почався відступ російських військ із Галичини. По першій війні аж до другої світової війни щороку відбувалися в Галичині масові паломництва українського населення на Маківку на поминки по поляглих УСУС-ах, що загинули як сказано на пропам'ятній таблиці в тухольській церкві, «геройською смертю за волю України...» «СВЯТО МАКІВКИ» ввійшло було в традицію українського населення Галичини.

МАКІВКА — голівка маку, цілком кругла — ідеальна форма для людської голови: «Голова, як маківка, а в неї розуму накладено..» (Дикарев, 18).

МАКІВКА — квітка маку символ дівочої краси. У Т. Шевченка: «Катувала, мордувала, та не помагало: як маківка на городі Ганна розцвітала».

МАКІВНИК — типова українська ласоминка з меду й маку.

МАКІТРА — глибока й широка глиняна миска з круглим дном і значно більшим від дна широким отвором, до тіста , також до розтирання маку макогоном. Тримають також в ній муку, масло і т. п. Переносно — велика голова: «І злому Трої супостату макітру одділив од плеч». («Енеїда» Котляревського).

За Козаччини у нас не рідко стригли ПІД МАКІТРУ, себто в кружок сільські цирульники: підстригаючи козака, насаджували йому на голову макітру і обстригали ножицями все волосся, що визирало з-під посудини. Зрештою стригли так не тільки козаків, але й міщан та селян та навіть і шляхту, обходячись, правда, без макітри, але зберігаючи традиційну форму. Олексій Іванович в «Укр. Думці» (12. XI. 53) завважив, що «під макітру «стригли в старі часи і в Англії, як то видно з портрету герцоґа Пилипа Доброго (1396—1469) роботи Рожьє Ван дер Вайдена (1400—1467).

На одній ґравюрі в псалтирі XVII ст. бачимо «нове й несподіване: у Христа підголене чоло, виски, волосся лежить не так, як звичайно... а рівненько підстрижене по народньому «під макітерку» — підголена чуприна. Перед нами Христос - Отроча з українським обличчям».. (В. Прокопович в «Наш. Минулому» 1918, II, 113).

МАКІЯВЕЛІЗМ — метода політичної боротьби, що не спиняється ні перед якими засобами — підступу, обману й насильства, аби тільки осягнути, чи втримати владу. Назва походить від прізвища вченого італійського дипломата Ніколя Макіявеллі (1469—1527) що в своїй книзі«Іль Прінчіпе» («Князь» чи «Володар»), на підставі тодішньої політичної боротьби ріжних володарів поділеної Італії, та на досвіді історії, прийшов до висновку, що політика, щоб бути успішною, повинна спиратися тільки на факти суспільного й політичного життя, а не на ті чи інші етичні засади: політика, як і кожна наука, чи мистецтво, відмінна від етики — політика має на увазі лише т. зв. державну рацію, себто користь для людей, що тримають в своїх руках владу. На думку Макіявеллі, влада невідмінно псує людину, і тому в імені тої (пізніше названої) державної рації, невідмінно творить ріжні вчинки, що протиречать християнській етиці. Всупереч установленій думці, Макіявеллі ніколи не проповідував макіявелізму, і в інших своїх творах, як у «Розмовах про першу декаду Тіта Лівія», він ясно висловлювався проти тиранії й деспотизму, що користуються методами, які пізніше прибрали назву макіявелізму, — він лише науково вста-

новив ті методи, що ними користується кожний амбітний політик, спраглий влади Липемірам це відкриття голої правди не сподобалося, і вони подбали про те, щоб створити з Макіявеллі подобу якогось неморального циніка, що перевернув і знищив десять заповітів Божих. Дуже гостро виступив був проти Макіявеллі Фридрих Великий, що написав навіть твір «Анти-Макіявеллі». Але це не перешкодило йому, як доброму макіявелістові, застосувати до Марії Тереси, яку він запевняв у своїй дружбі й приязні, зраду й насильство і відібрати у неї Шлеськ.

Пройшли віки, вже й кості Макіявеллі зітліли, але сконстатовані ним засади макіявелізму панують і досі, як панували за часів Макіявеллі, і тисячі років перед ним. Найбільшими макіявелістами наших часів були Ленін, Гітлер, Сталін, Хрущов.. Кожна диктатура — втілення макіявеллізму. Але, якщо приглянутися глибше до справи, то констатуємо: якщо в звичайному нашому житті, тільки виняткові люди, яких ми звемо СВЯТИМИ, уникають гріха, то і в політиці тільки виняткові люди, в роді ҐАНДІ (див.) уникають макіявеллізму. Заслуга Макіявеллі полягає в тому, що він цю правду ясно висвітлив. «Коли б політичні правди, які виклав Макіявеллі, були широко знані, успіхи всяких тираній та ріжних інших пригноблюючих форм політики, були б більш проблематичні.. Коли б люди загалом знали так глибоко механізм урядів та їх привілеїї, як знав це Макіявеллі, не обманювано б їх так часто, як це взагалі буває, бо вони б шукали засобів, щоб обмежити той свій уряд і його привілеїї..» (Джемс Барнгем «Макіявелісти — Оборонці свободи». Б. Айрес, 1945, 84—85).

Писав Пієр Домінік у французькому журналі «Літературні Новини», що Макіявеллі був макіявеллістом лише там, де були в грі справи Батьківщини, справи загалу громадянства: «Оборона Батьківщини все шляхотна без огляду на те, якого засобу ми при цьому вживаємо. Якщо йде про добро Батьківщини, то тоді мусять замовкнути всякі огляди на право і безправ'я, людяність чи жорстокість, сором чи славу, понад міркуванням всякого роду мусить стояти одне — найважливіше, — що насамперед має бути забезпечене добре і незалежність Батьківщини..» («Розмови», III, 111).

В житті ж приватнім Макіявеллі зовсім не був макіявеллістом. Не вмів він чекати в передпокою можновладних, ані підлещуватися їм в особистих справах. Геній в політиці, він був наївною дитиною в приватних справах. Коментуючи це сконстатовання П. Домініка, п Р. У. завважував у «Віснику» (1935, VI, 463): «І [illegible] критиків «Володаря» мають якраз протилежну психічну будову: є геніями в [illegible] своїх приватних інтересів і наївними [illegible] в політиці. Але не домагаймося багато [illegible] моралістів. Макіявеллі їх не зро[illegible] його, бо жив в іншій добі..»

МАКО СЕРГІЙ (1884 —) — маляр, портретист (портрет Є. Чикаленка) родом із Сибіру; у 1919 р. був членом Української Дипломатичної Місії в Італії. На еміґрації, оселившись в Празі, став на чолі Української Студії Плястичного Мистецтва, з якої вийшла група мистців, що сформувала групу «Скифів» европейського напрямку, що мала давати, за словами С. Мако «синтезу духа Сходу й Заходу».

МАКОВЕЙ ОСИП (1867—1925) — письменник, дійсний член НТШ. Залишив нам реалістично - побутові та сатирично - гумористичні оповідання («Наші знайомі», «Прижмуреним оком», «Кроваве поле») та повісті, як «Заліся» «Ярошенко» тощо. Також монографію про П. Куліша, життєпис Ю. Федьковича, студію про перших галицько - українських граматиків.

МАКОВІЯ СВЯТО — це мало б бути святкування пам'яті братів- мучеників МАКАВЕЇВ (див.) 1-го серпня, але фактично воно перемінилося в поетичне народне свято свячення квітів, хлібів і всякого зілля. Ще рано вранці жінки й дівчата вибираються в сади й городи, де збирали всякі квіти й зілля, в'язали їх у вінки, перевивали вінком із жита чи пшениці, втикали у середину воскову свічку, і, по святочному вбрані, йшли до церкви, а по Службі Божій звичайно до криниці, де святилося воду і кропилося нею зібране зілля. Нарід вірив, що зілля, посвячене того дня має особливу силу. Після посвяти мак та такі квіти, як жовті купчаки та чорнобривці, йшли за образи і там зберігалися до весни. Весною мак розсівали по городу, а сухі квіти дівчата на Благовіщення вплітали собі в коси, щоб волосся не випадало.

Крім названих, свячено було ще й Петрові батоги, моркву (дику й городню), чебрець, різак, німицю, любисток, розтропшу, кріп, миколайки, васильки, маруну, кудрявці, коноплі, деревій, м'яту, драголюб, полин, (Ящуржинський в К. Ст. 1889, VIII, 524—27) Святили також вінки з жита, а вимолочене з них зерно давали до збіжжя, призначеного на посів, щоб не було головні. Того ж дня трусили й мак, і тому це свято звуть подекуди МАКОТРУСОМ (Зап. ЮЗ Отд. 1872, II, 97).

Свяченим на Маковія зіллям набивали подушку для небіжчика. Подекуди клали те зілля й біля породілі (Етн. Зб. НТШ. V 93, XI. 248).

Їли того дня звичайно коржі з маком і медом (К. Ст. 1889, VIII, 524—27).

На Карпатській Україні наМаковія святили воду в церкві і несли до неї з кожної хати корчажку, або товканку, з водою, а на ній нав'язували косиці, трохи соли, головки маку й часнику. Ці посвячені речі давали потім худобі і людям, щоб не хворіли. (Етн. Зб. НТШ, II, 9).

МАКОВСЬКІ — російські малярі українського роду: ВОЛОДИМИР (1846—1920) — видатний маляр жанру, «передвижник», довголітній професор Академії в Петербурзі. Найславніші його твори — «Хлопці стережуть коні», «Аматор солов'їв», «Ідеаліст і матеріяліст», «Приятелі», «Засуджені»: **КОСТЬ** (1839—1915) — маляр історичних картин з життя московських бояр. Але його «Русалки» та «Вакханалія» майстерно відображують українську розкішну природу. **МИКОЛА** (1844 — 1886), пейзажист, працював і в церковному малярстві, залишив нам «Вітряк на Україні» та «Ярмарок на Україні»; **СЕРГІЙ** (1876--) син Костя, історик мистецтва, видавець журналів «Аполлон» (від 1909) та «Русская Икона» (від 1914). Залишив працю про народне мистецтво Карпатської України («Подкарпатськой Руси») (1925).

МАКОГІН -- дерев'яне м'яло щоб розтирати мак , сіль, пшоно і т. п. Склалася приповідка: «Лисий, як макогін« (Номис 8661). Звідти заборона дівчатам лизати макогін під загрозою, що матимуть лисого чоловіка (МУЕ НТШ VIII, 66). На Київщині казали, що в кого з чоловіків не росте борода, то з того, що він у дитинстві «макогони та копистки лизав» (там же, ст. 62).

На Галицькому Підгір'ї теж казали: «Котрий хлопець змалку любить дуже облизувати макогін, як мак труть, той швидко полисіє. В Орельці кажуть, що такий матиме лису жінку» (Етн. Зб. НТШ. V, 193).

Треба думати, що всі ці заборони виникли з жартівливої погрози, якої, мабуть, уживали батьки, щоб діти не нализувалися макового молока, від якого люди «дуріють» (див. МАК).

МАКОГІН ОБЛИЗАТИ — дістало також значення — ГАРБУЗА ДІСТАТИ, себто дістати відмову при сватовстві.

МАКОТИРЯ — низько обстрижена голова.

МАКОТРУС — див. МАКОВІЯ.

МАКСИМ — київський митрополит — грек ізроду, що переніс в 1283 р. митрополичу катедру з Києва до Володимира на Клязьмі (Див. МАЛОРОСІЯ).

МАКСИМА -- моральний припис, правило поведінки.

МАКСИМАЛІЗМ — нахил до крайніх рішень до найбільших вимог. Московський філософ Бердяєв писав у збірнику «Проблеми русс. рел. сознанія...»: «Основна риса в русскому (московському) народі — це відкидання ґрадацій, поступовости, природного єрархізму життя, нерозуміння змислу відносного перед обличчям абсолютного... Коли русска людина повірить у науку, то робить з неї ідола, або кумира, коли вона повірить у соціялізм, то соціялізм заступить їй Бога. Коли вона визнає матеріялізм і атеїзм, то атеїзм і матеріялізм стають для нього релігією..» Алексей Толстой теж так характеризував московську духовість із її максималізмом:

Коль любіть, так без разсудку.
Коль грозіть, так не на шутку..
Коль простіть, так всей душой,
Еслі пір, так пір горой...

Цей нахил до максималізму зробив поняття ШИРОКОЇ НАТУРИ (див.) москаля

А Річинський, що присвятив питанню московського максималізму кілька сторінок своєї цінної праці «Проблеми укр. рел. свідомости» (1933, ст. 125—37) писав з цього приводу:

«Російська культура й філософія ще надто була (в XVIII і XIX ст.) вбога і несамостійна, тому теорії, побудовані для вирішення «світових загадок» і «вічних питань», приходили до Росії з Заходу й тут приймались уже, як безсумнівні досягнення науки· «Що там гіпотеза, то у русского хлопця, — казав Ів. Карамазов, — зараз же аксіома. На Заході думка, що злочин дуже часто тільки наслідок хвороби, має глибокий змисл, бо там вона сильно розріжняється; у нас же ця думка не має ніякого змислу, бо у нас зовсім не розріжняється», і всяку пакость уважають за недугу ще й вбачають у цьому доказ лібералізму (Достоєвський «Дневник Писателя» — 1876). Чому? — Бо росіянин, минаючи перших дев'ять кроків, хоче зразу зробити десятий. А це знову тому що, не створивши власними зусиллями власної культури, тільки наздоганяючи Европу (а тепер Америку, Є. О.), він не чується міцно з тими запозиченими і ще не перетравленими теоріями, а між тим потрібує конче відповіді на «прокляті» питання. «Наші, як доберуться до берега, як увірують, що це берег, то вже так йому зрадіють, що негайно доходять до останніх стовпів, то вже невідмінно єзуїтом зробиться, та ще й з тих найпідземніших; коли ж атеїстом зробиться, то невідмінно почне вимагати викорінення віри в Бога насильством, себто і мечем...» І Достоєвський писав в романі «Ідіот»: «Наші не просто робляться атеїстами, а невідмінно **увірують** в атеїзм, ніби в нову віру, зовсім не помічаючи, що увірували в нулю...»

У цьому максималізмі й увесь корінь — московський корінь — большевизму.

МАКСИМІЛІЯН ЕМАНУЇЛ (1689—1709) — принц вюртемберзький, учасник походу Карла XII і свідок Полтавської трагедії Він залишив записки, видані вперше в 1730 р. в Штутґарті. Про Мазепу він писав: «...Мазепа не робив своїм виглядом особливого враження, бо був худорлявий, невисокий, на голові мав повно кучерів, або польських кіс, проте й у своєму ві-

ці (тоді йому вже було понад 60 років) викавував ще вогнений дух та добрий розум. Його в'їзд відбувся в цілковитій тиші: перед собою мав він срібну булаву, а за собою бунчука. По приході цього гетьмана король затримався з головною квартирою пару днів і радився з ним про справи. Мова, якою вони послуговувалися, була латина».

Далі автор оповідав про Україну, її урожайність, продукти й товари, а також про її мешканців, що звуться козаками: «Ці хочуть бути вільним народом, непідяремним ні Польщі, ні Москві, тому вони завжди борються за свої привілеї та права, що власне й стало за причину, що Мазепа перейшов на шведську сторону, бо якраз усупереч їх вольностям, був їх край обложений Москвою різними тягарями та податками.» (Січинський «Чужинці..» 132-32).

МАКСИМОВИЧ ДМИТРО (†1732) — генеральний осавул за Мазепи. Пішов за ним на еміґрацію, але потім повернувся на Україну. Був засланий до Архангельська, де й помер.

МАКСИМОВИЧ ІВАН — брат Дмитра, ген. бунчужний за Мазепи, з яким пішов на еміґрацію; ген. писар за Орлика. В 1715 р. «покаявся» перед російським послом у Константинополі і, разом із полк. Горленком, повернувся до Києва. Але вневдовзі його було вислано за межі України, а що він добре знав чужі мови, то його призначили до московської Синодальної друкарні, де був він якийсь час коректором — «справщиком». Тут він уложив латинський Лексикон з московськими поясненнями чужих слів, уживаних у московській мові. У передмові до Лексикону Ів. Максимович висловив здивування, що в Московщині досі не було латинського лексикону, і ставив за приклад москалям київську освіту, де давно вже були такі потрібні книжки, і де взагалі не цураються чужих мов, потрібних для науки. При тім скаржився він на своє нещасливе життя на чужині (в Москві) й голодне там існування. Але й таким життям автор Лексикону не довго тішився, бо вже в 1726 р. пішов донос на московську друкарню, що приймає, мовляв, на службу людину — «бившаго в ізмене». Того ж року Максимовича звільнили зі служби «за немалою підозрою», як «участника ізмени Мазепи», і він залишився без кусника хліба (остання згадка про нього з 1728 р.) (В. Січинський «Іст. укр. ґраверства», 1937, ст. 11).

МАКСИМОВИЧ ІВАН (1651—1715) — професор київської Академії, з 1697 р. архиєпископ чернігівський, з 1711 митрополит тобольський. Він заснував чернігівську колеґію, що довго була в Новгороді Сіверському і залишив твори прозою і віршем.

МАКСИМОВИЧ КАРЛО (1890 — 1930) — член партії соц.-революціонерів, боротьбистів, родом із Галичини. Після 1920 р. член КПбУ, учасник «національного ухилу» під проводом Шумського в рр. 1926—27. Виключений з партії в 1929 р. був засланий в 1930 р. в Туркесант, де й покінчив із собою.

МАКСИМОВИЧ МИХАЙЛО (1804—1873) — нащадок Дмитра Максимовича, спочатку професор ботаніки в московському університеті, потім професор історії літератури та мови і перший ректор (1834—35) в київському Університеті. Був одним із перших українських етноґрафів і видав в 1827 р. «Малоросійськія песні», в 1834—49 «Сборнік українських песен». Він видавав також збірники - альманахи «Кієвлянін» (1840, 1841, 1849) і «Українець» (1859, 1864). Він дуже цікавився українським відродженням в Галичині і радив галичанам, щоб писали народною мовою, а не «язичієм», і сам переклав «Слово о Полку Ігореві» на українську мову, писав вірші по українськи, між іншим написав поезію і на смерть Т. Шевченка. З історичних його писань особливу вагу мала в свій час його полеміка з Поґодіним («Листи до М. Поґодіна»), в якій він спростував гіпотезу Поґодіна про заселення Київщини перед Татарщиною великорусами, які, мовляв, ніби згинули, або переселилися на північ, тим часом, як спустошену Україну сколонізували пересельці з зах. України. Максимович обстоював цілковиту тяглість і генетичний зв'язок між давньою і новішою історією українського народу, що як у князівські часи до татарщини, так і після Татарщини все залишався тим самим українським народом на своїй прабатьківській території. (Див. АВТОХТОНИ) Мих. Максимович дав першу спробу окремого від загально - російського українського правопису, т. зв. МАКСИМОВИЧІВКУ (див.).

МАКСИМОВИЧ - АМБОДИК НЕСТОР (1744 — 1812) — лікар, вихованець київської Академії, потім доктор Страсбурзького університету. Від 1782 р. був професором московського університету і вважається «Батьком російського акушерства». Був автором словників анатомічно - фізіологічного, медично - хірургічного та ботанічного.

МАКСИМОВИЧІВКА — український правопис, який склав був проф. Мих. Максимович і вжив у збірнику українських пісень 1827 р. До 1893 р. він був основою шкільного правопису в Галичині. На Наддніпрянщині він не прийнявся, хоч його уживав сам автор, і в перших своїх творах П. Куліш. Максимовичівка брала під увагу історію звуків української мови та корінь слова, з якого той звук витворився. Звідци й назва цього правопису ЕТИМОЛОГІЧНИЙ у відріжнення від пізнішої фонетичної КУЛІШІВКИ, що приймає під увагу головне вимову слова.

МАКУЛЯТУРА — зіпсовані в друку аркуші паперу, — твір без вартости.

МАКУХ ІВАН (1872 — 1946) — один із провідників української радикальної партії в Галичині, адвокат, посол до австрійського парляменту й галицького сойму. В 1919 р. був секретарем внутрішніх справ ЗУНР, в 1920 р. товариш міністра внутрішніх справ УНР. Від 1928 р. був членом польського сенату

МАКУХА — вичавлене конопляна сім'я. В переносному змислі визначає неповоротку, незграбну або також безхарактерну людину. У Є. Гребінки: «А цар, мабуть, був не макуха, розлютувався він, і злість його взяла..» Також у «Повії» Ів. Мирного: «Що ти за чоловік? Ти — макуха! свого не обстоїш!» (Сл. Грінченка).

МАЛА БОГОРОДИЦЯ — день 8 вересня ст. ст., коли святкується Різдво Пресвятої Богородиці. На Карп. Україні про цей день казали, що на нього «літо з осінню вдруге зустрічаються..» (Зб. НТШ. II, 9).

МАЛАВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР (1853 — 1886) — член української студентської громади в Києві. Заарештований пробував довгі роки на засланні в Сибірі і помер у Шлісельбурській фортеці.

МАЛАЙ — хліб із кукурудзяної муки, з гороху, або з проса. У нас до нього ставилися з зневагою:«Малаю, малаю, я тебе за хліб не маю» (Номис. 14115). Тому малаєм називають також взагалі погано випечений, неставний хліб.

МАЛАЛА ІВАН — грецький чернець, автор першого християнського літопису, — його старо - болгарський переклад служив джерелом і для нашого українського першого літопису.

МАЛАНКА — українське народне свято напередодні Нового Року, відповідає латинському Сильвестрові. Воно було зв'язане з ЩЕДРУВАННЯМ (див.) перебиранням за Маланку, Василька й діда, з веселими гуртовими забавами, ходінням з КОЗОЮ (див.) і т. д.

Проф. Вас. Іванис у своїх спогадах «Стежками життя» (Б. Айрес, 1959) описував, як святкували Маланку на Кубані: «Це свято починалося, коли по вікнах хат заблимають вогники ламп. Дівчата шістнадцяти — дев'ятнадцяти років сходилися групами душ по 20, — одну вбирали молодою з вінком квітів на голові в гарній сукні, давали їй в руки перев'язаний жмут сухих васильків та йшли щедрувати. Вони відвідували майже кожну хату якщо в ній господарі годилися, щоб у них щедрували. Звичайно дівчата входили до найпросторішої кімнати й починали співати: «Маланка ходила, васильки носила; Василю, мій тату, пусти мене в хату...» і т. д. Потім співали «Щедрик - ведрик, дай вереник...» Під час співу Маланка жмутом васильків «змітала» зі столу канап, лав «порохи». При кінці Маланка кланялася господарям і поздоровляла: «Зі щасливим Новим Роком і святим Василем поздоровляємо вас!» Всім дівчатам дають солодощів, які вони їдять, стоячи, а деколи їх запрошують до столу. Крім солодощів дарують дівчатам гроші (рубля, або 50 копійок, а дуже щедрі — три рублі) Ходили і меншенькі щедрувати, але вже без Маланки..» (ст. 18).

МАЛАХАЙ — батіг із ременя

МАЛАХАЙ — кругловата шапка з футра з навушниками.

МАЛАХІЯ — останній старо - завітній пророк, що провіщав Ізраїлеві прихід Месії («Ось я посилаю ангела мого, а він приготовить дорогу передо Мною, і негайно за сим прийде в храм свій, що його шукаєте, — Ангел завіту, що його бажаєте...» Малахії, III 1) і повернення пророка Ілії «перед настанням дня Господнього, дня великого й страшного...» (Малахії, IV, 5).

Малахія походив із міста Сафа в Юдеї і жив десь коло 450 р. до Р. Хр., невдовзі після повороту жидів із вавилонської неволі. Його ім'я означає — Божий Післанець, Янгол.

МАЛАХІЯ — автор вигаданих «Пророцтв» про 112 пап, що їх приписують тепер ніякомусь Антонові Чеккареллі з Беваньа, який сховався під ім'я Малахії, єпископа з Армагу, що дійсно існував в XI ст. Ці «Пророцтва» — це короткі характеристики — в двох-трьох словах — 112 пап, починаючи з Калестіна II, що вмер 1124 р., і кінчаючи Петром II, що мав би бути п'ятим і останнім папою після теперішнього папи Івана XXIII, — бо за папи Петра II мав би прийти кінець світу. Папа Пій XII схарактеризований в цих «пророцтвах», що їх уперше оголосив у 1591 р. бенедиктинець Арнольди Віойн як «Пастор Анжеліко» (Ангельський Пастир), і цю характеристику прийняла неофіційно вся католицька Церква, що, розуміється, надало «Пророцтвам Малахії» значного авторитету. Папа Іван XXIII визначений в тих «Пророцтвах» як «пастир і мореплавець», і тепер тлумачать, що цей папа покермує твердо кораблем Церкви. Але перед його вибором, здогадувалися, що новим папою мав би бути кардинал Аґаджініян, в гербі якого знаходиться овечка і якір, як символи пастиря і мореплавця. Перед вибором кожного нового папи, в католицькому світі починають багато писати й говорити про ті «пророцтва Малахії», пригадуючи, що папа Лев XIII був у них визначений, як «Світло в небі», і потім виявилося, що в його гербі була ко-

мета. Пій X був визначений, як «Палюче полум'я», і в його гербі був смолоскип. Бенедикт XV був визначений, як «Спустошена Релігія», і на його панування припала перша світова війна. Пій XI — «Незрушима віра». П'ять останніх пап мали б бути —«Цвіт цвіту», «Півмісячник», «Сила сонця», «Слава Оливи» і «Петро Римський, або Другий». І з ним кінчиться світ. Є чимало католиків, що в ті «пророцтва Малахії» вірять, але Церква їх не визнає.

МАЛАХІЯНСТВО — утопійне мрійництво провінційних півінтеліґентів, що, не знаючи й не розуміючи скомплікованости життя й людської психології, намагаються «зреформувати» світ, щоб витворити в ньому «земний рай». Вони звичайно кінчають у в'язниці, або в божевільні, бо нема нічого більш небезпечного, як намагання півінтеліґентних мрійників творити рай на землі. Сама назва «Малахіянство», що тепер залюбки вживається в нашій публіцистиці та літературній критиці, походить від назви драми М. Куліша «Народній Малахій», в якій головну ролю грає такий прекраснодушний мрійник Малахій Стаканчик, що «побачив даль голубого соціялізму» і вирішив «іти у голубую даль», щоб викласти «пролетарському Олімпові» свої «проєкти негайної реформи людини, а в першу чергу українського роду». В. І. Гришко в нарисі «Де сходяться дороги» дуже добре окреслив ролю малахіянства в нашій українській дійсності:

«Проблема «Народнього Малахія» — це насамперед проблема історичної хвороби духово скаліченої бездержавністю й поневоленням, відсталої й недорозвиненої, півінтеліґентної середньої верстви української нації, в лоні якої раз-у-раз з'являються різні прекраснодушні, але наївно - безпомічні й жалюгідні мрійники. Через постійне винищування поневолювачами вищої, провідної верстви нації, тип такого півінтеліґента-мрійника з своїми смішними претенсіями на провідництво й туманно - плутаними ідеями, є комічним, але разом і трагічним непорозумінням в складних історичних ситуаціях життя нації. Зокрема ж трагічним непорозумінням був цей тип на тлі жорстокої сучасности України революційних і пореволюційних років, коли хвороба мрійництва знайшла своє втілення в носіях різних утопійних ідей, які уявляли себе ущасливлювачами роду людського й України всякими нежиттєвими комбінаціями, на зразок хоча б і тієї «загірної комуни», марево якої в час революції мерещилось нашим півінтеліґентам, що творили собі ілюзії українського національного комунізму.

«До речі — загадково - поетичне поняття «загірна комуна», тобто — якась потойбічна, геньосвітня мрія — поняття яким у своїх ранніх творах заміняв Хвильовий конкретне поняття большевицького комунізму, було влучним висловом того утопійного нереального відношення до цього комунізму самого Хвильового, який в час революції був також всього лише півінтеліґентом - мрійником. Пізніше, в переході до націонал-комунізму, до антикомуністичного націоналізму, Хвильовий у «Вальдшнепах» сам розвінчав цю свою колишню мрію словами Аглаї про те, що від комуністичної мрії залишився тільки синій «димок, що мусить зникнути в безвість».

МАЛАШЕВИЧ ІВАН — кошовий Запорізької Січі в рр. 1714, 1716—18, 1731, 1733—37, 1743, москвофіл, унеможливив пляни П. Орлика щодо усамостійнення України.

МАЛИГУВАТА ХУДОБА — худоба з увігнутою (вдавленою) спиною. Такої худоби наші селяни не любили, маючи забобонні застереження: « Як здохне, борони Боже, малигувата скотина в дворі — чи овечка чи свиня, чи корова, то вже не буде добра...» (Сл. Грінченка). (Див. МАЛИК).

МАЛИК — малигуватий кінь. У Галичині казали, що коли трапиться в господарстві такий кінь, та здохне, то «мусять за ним ще одинадцять коней здохнути» (Ів. Франко «Припов».II, 373).

МАЛИНА — кущувата рослина з смачними червоними ягодами, яких уживають також як потогонний засіб при перестуді.

У народній поезії малина— символ солодкого, привабного: «Молода — як ягода: червона, як калина, солодка, як малина» (Чуб. IV, 267), «Дівчина, як малина» — кажуть про гарну, всім любу принадну дівчину (Ів. Франко, I, 578). А в пісні співають:

Вища гора від калини,
Краща дівка від малини, —
Бо малину кавки їдять,
А дівчину хлопці люблять (ЗНТШ, III, 184).

Малина в піснях часто товаришить калині і нерідко так із нею злучається, що творить ніби одне поняття, що відноситься до дівчини, чи молодиці, при чому калина все виступає наперед, а малина її скріпляє:

Вже ся Марися наперед збирає ..
Калинко-малинко, червона ягідко
(Чуб. IV, 408).

Малиною звали також червоний прапор на воротях дому, де відбувалося весілля (на Чернігівщині), як засвідчення дошлюбної «чесности» молодої. (МУЕ. III, 158 Чуб V, 805). Більш звичайна назва КОРОГВА (див.)

МАЛІП'ЄРО Р. — італійський журналіст. Був кореспондентом із італійського корпусу в Україні. «Іль Корієре Падано» з 1. IX. 1942 р. видрукував його допис про «Базари в Україні» в одному з міст Правобережжя:

«...Мене здивувало, що ніхто тут не кричав, ніхто не запрошував купувати. Люди що видавалися купами ганчір'яччя, тримали перед собою купку свого краму, лузгали насіння і ніби не цікавилися ані крамом, ані покупцями, — ніби вони належали до інших плянет. Над усім натовпом стояв ледве помітний гомін голосів, що обмежувався на мінімальну кількість слів. Було враження, ніби всі тут чекали якоїсь надзвичайної події.

«Так само незацікавлено й байдуже запитував покупець у продавця про ціну якоїсь речі, оглядав її мовчки, клав знову на місце, думав з хвилинку і — йшов собі далі, або клав її собі до кишені, . і то все так байдуже, ніби все те його зовсім не цікавило. І зараз же знову починав лузгати насіння, без будьякого проблиску в очах, що зраджував би задоволення чи незадоволення, чи надію.

«Большевизм, як мені здається, дійсно забив у цих людях всяку втіху посідання, — оту втіху, що її знає в нас і найбідніший, — втіху, що складається з бажання надії, з почуття необхідности жертви, нехай навіть і з пожадливости, але що витворює таку динамічну енергію, яка може тримати все життя і часто може навіть зробитися спонукою, стимулом усього життя. В усякому разі, вона визначає в нас бажання поліпшити свій попередній стан. Тут нема нічого такого: тут купівля, чи обмін якоїсь речі, оiже таке чи інше її привласнення, означає тільки нагальну, невідкладну потребу, потребу елементарну, найнижчу...»

—..Крам, виставлений на продаж, має предовгу історію повільного зубожіння, безперестанного скочування від добробуту до найчорніших злиднів: мені не приходилося бачити в продажу ані одної нової речі. Ані одної, повторюю, тільки якусь мішанину поржавлених цвяшків, гарячково вирівняних, поламаних олівців, скляних та бляшаних пушок від консервів, старих черевиків і т. п. Виставка жахливої мізерії — навіть порожні пуделка від вакси, чи від цигарок... Поруч із тим крамом найжахливішої мізерії, ви можете знайти 10 томів творів Гоголя або комплект землемірного приладу, або збірку грамофонних платівок. Ці останні — все для танців, або марші, або гімни. Марно шукав я поміж ними бодай якихось народних хорів чи струнної оркестри... Але ці несподівані речі, замість надавати кращого вигляду базарові, ще більше підкреслюють його бідність. Ці речі нагадують вам, що колись тут було краще, і тим дають вам зрозуміти всю трагедію теперішнього занепаду»...

Італійського спостерігача жахає цей стан матеріяльного збідніння, але воно ще тим страшніше що його супроводить не менш жахливе зубожіння людського духу, як наслідок большевицького панування:

«— Дивні ці люди! — В кожному виявi їх душі помічаєш якесь самовіддання змінним обставинам моменту. «Завтра» для цих людей ніби не існує, бо большевики навчали, що час — буржуазний забобон. (? Є. О.) Знищивши час, ці люди йдуть на базар із таким самим почуттям хвилевої необхідности, з яким ідуть обстригтися, продають зимовий одяг літом, щоб трошки покурити, продають повстяні чоботи за два буханці хліба, — але що вони продавати муть наступної зими? Це ж повільний, але нестримний рух до смерти!

«І коли ви слухаєте отой легенький гомін натовпу, ви могли б назвати його скромним, чи дискретно - стриманим, коли б тут були ще й люди з іншого народу. Але тут перед вами не скромність, не дискретність, тут скорше почуття безнадії й самовідданости супроти людей і подій: тисяча українців робить тут менше галасу від сотки італійців, бо в кожному італійцеві бурхає життя, бо в кожному італійцеві виявляється живе почуття, хоч і повільного, але систематичного здобування життя. Тут — навпаки. Тут повільно, але безнастанно люди втрачають життя. Тут панує фаталістичне визнання без потрібности власної ініціятиви супроти подій, що перевищують і нищать всякі індивідуальні наміри. Людина тут набирає сили тільки тоді, як робиться масою. І то, якщо ту масу хтось зорганізує...

«Дивлячись на цих людей, мені здається, що большевикам дійсно вдалося витворити з людини інертну совєтську машину, поза нею вона не має ніякої вартости. І внаслідок того — ось вам на базарі натовп мізерних людей, що намагається вимінятн свої мізерні речі, і то без руху, без крику, без галасу, без життя! І це звуть — базаром! Відголос Сходу в цьому слові вкривається ніби сірим туманом, і, замість багатства і краси барв, маєте тут тільки безбарвну сіру одноманітність...»

МАЛОДУШНІСТЬ — брак відваги відстоювати свої переконання, свою віру, побоювання страждань і труднощів, брак відпорности перед загрозами, протилежність ХАРАКТЕРНОСТІ (див.) (не ВЕЛИКОДУШНОСТІ, див.). Тому малодушну людину можна назвати також безхарактерною. (Див. ЛЕГКОДУШНІСТЬ).

МАЛОРОС — національно - здеґенерований українець, що терпить, головно в відношенні до Москви, на комплекс меншевартости і, наскільки може вірно служить Москві. Свого часу Винниченко, в романі «Хочу» так схарактеризував цей тип людини що наплодилась в Україні за московського панування:

«Знаєте що таке малорос? Ні? Паршивець, просто кажучи, ні се ні те. Він, бачите, з походження українець, з виховання — русскій, з переконання — неук у всьому, що стосується рідного народу вдачею — себелюб і раб. Оце — малорос...»

Але як він до такого стану дійшов?

Б. Грінченко писав свого часу:

«Такий багатий духовими силами народ наш колись зумів створити власну культуру, витворив оригінальний світогляд і пробував втілити в життя свої ідеали здорового й красивого людського існування на засадах свободи, рівноправности й справедливого розподілу матеріяльних благ Його духова сила ярко виявила себе в різних галузях мистецької творчости, а особливо в творчості народньої поезії. І ось ми бачимо: народ, який дав таку багату поезію, тепер не в стані створити щось подібне їй. Хоч його творчі сили не вмерли, але розвиток їх затримано неможливістю розвитку мови, в тому і мислі... Народ без проґресивної мислі, без творчости являється в загальнолюдській сім'ї хворим членом, який ніякого не дає туди обов'язкового свого внеску» (Б. Грінченко «На безпросветном пути»).

Зі свого боку московський педагог Вессель констатував:

— «Не вчити народ його рідної мови, значить не дозволяти розвиватися народній мислі, всім духовим силам народу, значить залишати його в постійному стані дитинства. Коли ж ми будемо навчати народ не його мови, а хоть найбільш близькій і спорідненій, то зробимо ще гірше: ми спотворимо самостійний розумовий розвиток народу, спотворимо всю його духову природу» («Учитель» за 1862 р.).

М. Драгоманов теж зауважував:

«Наші спостереження над зросійщеними українцями, коли національний характер утворюється під чужим несвобідним впливом, виявляють, що та мішанина (зросійщені українці, малороси) засвоює переважно гірші якості чужої національности і втрачає якраз кращі свої.» (Істор. Польща та великор. демократія» ст. 284).

МАЛОРОСІЙСЬКА ГУБЕРНІЯ — російська адміністраційна одиниця, створена 1796 р. з трьох лівобережних намісництв — Київського, Чернігівського і Новгород- Сіверського, з центром у Чернігові. В 1802 р. її поділену на губернії полтавську й чернігівську.

МАЛОРОСІЙСЬКА КОЛЕҐІЯ — російська установа, що її створив Петро І указом з 29 квітня 1722 р. ніби для того, щоб «боронити нарід від утисків і зловживань генеральної старшини, полковників та інших властей». Вона мала приймати на них скарги й досліджувати їх, контролювати фінанси і фактично керувати країною, зводячи суверенність гетьмана до фікції. На чолі Колеґії було поставлено бриґадира Ст. Вельямінова і додано йому в допомогу ще шість московських старшин. Гетьман Скоропадський, що саме був приїхав до Петербурґу пробував протестувати покликаючись на права, які затвердив цар Олексій в статтях Переяславського договору, але Петро відповів, що встановлення Колеґії не порушує ті статті, бо і в них дозволялося населенню скаржитися на рішення українських властей московським воєводам.

Скоропадський ніколи не чув про такий пункт Переяславських статтей з дозволом скаржитися воєводам, та і ніхто в усій Україні як зазначав Костомаров, «про нього нічого не чув і не знав», але це справі не помогло...

Встановлення Малоросійської Колеґії так вплинуло на Скоропадського, що він, повернувшись додому, розхворівся і помер 3 липня 1722 р.

Смерть Скоропадського була для Москви доброю нагодою для впровадження в життя указу про встановлення Малоросійської Колеґії. Вельямінов поспішився доГлухова і зараз же почав урядувати. Коли ж наказний гетьман Павло Полуботок звернувся до царя Петра з просьбою дозволити зорганізувати вибори нового гетьмана, Петро відповів «Всім відомо, що з Богдана Хмельницького і до Скоропадського **всі гетьмани були зрадниками,** від чого дуже потерпіла держава русская, особливо Малоросія, і тому треба підшукати на гетьмана людину певну й надійну, а поки така знайдеться, визначено правительство, якого треба слухатися і не докучати про вибори гетьмана..»

«Нове правительство», якого треба слухатися — це й була Малоросійська Колеґія. Але слухатися Малоросійської Колеґії, зложеної переважно з москалів, це значило фактично відмовитися від усіх тих «прав», що були встановлені в Переяславських статтях. Між наказним гетьманом Полуботком та старшиною з одного боку і Малоросійською Колеґією дуже скоро прийшло до гострих конфліктів, що в них суддею мав бути все той же Петро І, який викликав Полуботка та інших визначних старшин до Петербурґу і, з огляду на їх дальші домагання виборів нового гетьмана, засадив їх до Петропавловської в'язниці де ПОЛУБОТОК (див.) і помер Малоросійська ж Колеґія урядувала далі. Знесено її тільки в 1727 р. за нелітнього Петра II коли вся влада опинилась була в руках Меншікова, що мав великі маєтки в Україні, а Малоросійська Колеґія, накладаючі великі податки на старшинські маєтки, мала необережність оподаткувати належно й маєтки Меншікова. До того ж загроза війни з Туреччиною вимагала шукати симпатій в Україні. Тому Колеґію було скасовано, покасовано було незносні податки, що вона була понакладала, а самого Вельямінова викликано до Петербурґу на звіт.

Та в 1764 р. за Катерини II, після скасування гетьманства Малоросійську Колеґію було відновлено в складі чотирьох москалів і чотирьох українців, під проводом президента Колеґії, а насправді генерал - губернатора Румянцева. Складалася вона з 4 «експедицій»: для справ апеляційно - судових; для справ фінансово - податкових та лучби: для самовряду-

вання міст, шкільництва, судових справ для селян: і для справ військових. Крім чотирьох членів колеґії і президента москалів, москалем був і прокурор. Засідати було наказано всім усуміш по старшинству, а не так,як було за цариці Анни, коли москалі сиділи по праву руку, а українці по ліву, бо таке сидження **«стверджувало в малоросіянах розпусну думку, за якою вони вважають себе народом від тутешнього** (себто московського , Є. О.) **зовсім відмінним».** Проте вся та Колеґія, як писав М. Грушевський в «Ілюстров. Історії України» (ст. 456) «не багато значила, зроблено її тільки для форми, а властивим правителем був Рум'янцев, і йому цариця доручала сповняти свою програму — вести Україну до повного скасування українських порядків і заміни їх законами і порядками російськими..» (див. РУМЯНЦЕВ). Малоросійську Колеґію після 1781 р., коли в Україні заведено таку саму губерську систему, як і в Московщині залишено тільки для закінчення справ, і в 1786 р. її зовсім скасовано.

МАЛОРОСІЯ, або **МАЛАЯ РОСІЯ** — штучний термін церковно - грецького походження для визначення частини української території, а який з часом був використаний московськими імперіялістами, як ознака нашого національного поневолення.

Історія «Малоросії» варта того, щоб над нею довше спинитися.

Кн. Андрей Боголюбський (див.), один із перших здійснювачів політичних ідей московського імперіялізму (дарма, що Московської держави тоді ще не існувало!), зруйнувавши Київ із осідком митрополита, звернувся до константинопольського патріярха з проханням висвятити для його суздальського князівства окремого митрополита. Але патріярх рішуче на те не погодився. Тоді Андрей Боголюбський, щоб звільнити свого єпископа від залежности від київського митрополита, післав його на свячення не до Києва, а безпосередньо до Константинополя. Єпископ заплатив тоді життям за амбіцію свого князя, і ідея окремого митрополита в Суздалі була тимчасово похована. Проте, спадкоємці Андрея Суздальського умовили київського митрополита Максима, грека з походження, переїхати з зруйнованого й збіднілого Києва до Володимира на Клязьмі, (1283 р.).

Політика суздальських князів викликала велике незадоволення серед законних спадкоємців слави й влади Києва — князів Галицьких і Волинських, які, як безпосередні продовжувачі культурних і історичних традицій Києва, мали далеко більше права на перебрання й релігійного центру, ніж князі суздальські. Вони заявили ці свої права в Константинополі, і в 1303 р. їх зусилля дійшли до скутку: константинопольський патріярх створив Галицьку Митрополію, яка у відношенні до Київської — була названа МИТРОПОЛЄЮ МАЛОЇ РОСІЇ. Київський же митрополит дістав титул **МИТРОПОЛИТА ВЕЛИКОЇ РОСІЇ.** Ці терміни зустрічаються вперше в офіційних документах візантійських імператорів та константинопольських патріярхів в рр. 1347, 1354 і дальших.

Титул галицького князя Юрія II в одному листі з 1335 р., де він називається «Деі Ґратіа Дукс тотіус Руссіе міноріс» виник під впливом цієї церковної термінології. Але і в цьому випадку «Мала Росія» тут — Галичина.

У цій церковній термінології латинська назва «мінор» і «майор» мали значення не «менший» чи «більший», а «молодший» та «старший». Тому, пізніші папи, як добрі знавці латинської мови, коли вживали терміни «Великоросія» для Московщини, що вже стала називатися Росією (титул «русскій» став атрибутом московських князів тільки в XVI ст.!), і «Малоросія» для України, вживали слова не «мінор» і «майор», а тільки «маґна» і «парва» (пор. булю з 1784 р.).

Але розділ митрополій 1303 р. не був остаточний. Суздальські князі, зуміли перетягнути до себе, після митрополита Максима, і митрополита Петра (1305—1326), який перше був митрополитом галицьким (був родом із Волині) і тому носив титул «митрополита Малої Росії», ставши ж митрополитом київським, став і митрополитом «всея Великої і Малої Росії», себто і Галичини і Київщини. Переселившись же до Суздаля, привіз до нього і свій титул «всієї Великої і Малої Росії..»

Прийнявши під увагу той величезний вплив, який мала в ті часи Церква взагалі, і її митрополит зокрема, можна зрозуміти, як термінологія, що перше була тільки церковною, знайшла швидко відгомін і в цивільних документах і державних актах, і поволі прийняла цілком відмінне значення. У Переяславському договорі 1654 термін «Малоросія» вже прикладається до всієї України, об'єднаної з Москвою, що зробилася «Великоросією», тим часом, як Галичина і Волинь, які перші були «Малоросією», залишившись при Польщі, цю назву втратили.

Андрусівський трактат 1667 р., що розділив Україну між Польщею й Московщиною, знає тільки Україну — «Правобережну» і «Лівобережну». Але пізніше, Лівобережна Україна продовжує називатися в офіційних документах Малоросією, тим часом як Правобережжя не знало іншої назви, як «Україна». Але й на Лівобережжі назва «Малоросія» довший час застосовується тільки до Чернігівщини та до Полтавщини, і, напр., Харківщина, Херсонщина, Катеринославщина аж до XX ст. «Малоросією» не називалися. 27 березня 1803 р. був виданий царський наказ: «Відновити давні межі Малоросії», заокруглити їх і створити з Малоросії Полтавську й Чернігівську губернії з 15 повітами в кожній. У 1837 — 42 рр. при кодифікації законів залишено для «Малоросії» себто

для Полтавщини й Чернігівщини, частину українських законів, які в'язалися через Литовський Статут ще з давньою Руською Правдою. Ті закони названо «малоросійськими».

Український нарід ніде і ніколи не називав своєї землі «Малоросією». В піснях українського народу ми бачимо тільки «Україну», або «Гетьманщину» або стародавню нашу назву «Русь» (особливо в Галичині і Буковині).

МАЛЮШКЕВИЧ КОНСТЯНТИН (1890—?) — архиєпископ УАПЦ з Волині. Скінчив житомирську духовну семінарію та київську Духовну Академію, одержавши титул доктора богословія. Висвячений на єпископа Уманського 11 лютого 1922 р. З 1924 р. обслуговував і Дніпропетровську церковну округу. В 1927 р., на II Всеукраїнському Соборі в Києві його підвищено на архиєпископа та на другого заступника Митрополита Київського і всієї України. У 1934 р. він залишив архиєрейську службу. В 1937 р. однієї ночі зник безслідно. Дальша його доля невідома.

МАЛЯРСТВО — мистецтво виявляти красу зовнішніх речей і природи, а також внутрішніх почувань людини грою барв та їх відтінків на дереві, полотні, папері, склі та стінах будинків (див. ФРЕСКИ). У нас, в Україні, малярство було перше тісно зв'язане з ІКОНОПИССЮ (див. ІКОНА, ІКОНОГРАФІЯ). Проф. М. Грушевський писав: « старій Русі воно не виходило майже за границі церковні, і в пізніших часах за них майже не виступало — його несміливі виходи в сферу портрета чи побутового жанру ніколи не здужали відірватися й виробитися в щось самостійне, тим менше могли боротися з новими, західніми впливами в цих сферах. Але малярство церковне жило й трималося досить сильно, як завдяки попиту на нього, що не переставав ніколи — чито в сфері малярства фрескового чи іконного, — так і завдяки багатству взірців, сильній традиції на цім полі, піддержуваній та відсвіжуваній впливами вирощеної на тій же візантійській основі іконоґрафії московської, молдавської, атонської. Стара візантійська основа підновлялася не тільки візатійськими взірцями, що привозилися з балканських земель ріжними духовними і паломниками, а й українськими (та білоруськими) монахами, учнями грецьких (атонських) іконописців і нарешті теоретичними підручниками, як популярна «Ермінія» Діонісія з Фурни аґрафійської (Фурновґрафіота) — підручник для іконописців, складений десь у XV в. на Атосі, як припускають, та інші менш популярні, котрих впливи видні в українськім малярстві XVII—XVIII вв. Завдяки тому, західні впливи, коли починають значитися в українській штуці, тільки домішуються й модифікують, але не забивають зовсім старо-руської, чи русько-візантійської традиції» («Іст. У. Р.» VI, ст. 370—71).

З українських малярів князівської доби печерський «Патерик» та «Начальний літопис» згадують малярів Григорія, Мойсея, Авраама Смоленського та Олімпія Печерського (див. АЛІПІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ). Ікони Григорія розходилися по всій Україні, Авраам Смоленський, проповідник і маляр XII ст. малював між іншим «Страшний Суд» — сюжет, що став улюбленим в пізнішому українському малярстві, бо давав можливість виявити в ньому подробиці українського життя й побуту. (див. СТРАШНИЙ СУД). Дослідник Петрів писав, що «український іконостас домонгольської доби не був зліпком ікон, занесених із чужини, але віткою живого мистецтва, що захоплювала чимраз ширші круги місцевого життя, заглиблювалася в ньому й пристосовувалася до його найріжнородніших вимог». (М. Голубець в «Іст. укр. Культури» ст. 495).

У XIV— XV українське малярство досягло такого рівня, що конкурувало із західнім малярством Польщі; польські королі Казімір і Ягайло запрошували українських малярів виконувати дуже відповідальні праці в найголовніших костелах Польщі (див. КРАКІВ). З одної Ягайлової грамоти перемиському священикові Гайлеві (1426 р.) довідуємося, що цей священик - маляр мав великі заслуги перед королем «в мальованні церков наших земель Сендомирської., Краківської, Серадської». З двірських рахунків Ягайла пізнаємо, що в рр. 1393—94 «руські малярі з Владикою на чолі» малювали костел на Лисці під Краковом і королівську спальню в краківському замку.

Українське малярство XV—XVIII в. віддає вже свою увагу й світським сюжетам, як про те свідчать не тільки збережені до наших часів численні портрети козацької старшини та малюнки козака МАМАЯ (див.), але й внесення світського побутового елементу в саму іконопис. «Національний елемент в нашій іконописі, — писав В. Прокопович, — це факт, і займає він в ній видне місце. Та, крім того духу, що проймає наскрізь творчість українського майстра, крім того загального кольориту, що накладає він на образ і робить його українським, виявляється він зовнішньо в ріжних формах — деталях побутових, народньому вбранні, своїх типах... Та стихія народня, помітна ще в XVI ст., надто виразно проступає під час розцвіту нашої культури — в другій половині XVII та на порозі XVIII вв. ...Тут взагалі можна знайти певні ілюстрації до того, як «чужоземні форми, що приходили в мистецтво України, потроху зникали, чи певніше перетворювалися під впливами місцевих майстрів і розуміння в форми, приступніші для народу, що більше нагадують йому природу, що навкруги нього, фльору, що більше відповідають його поглядам і вимогам» (гр. П. Уварова в Известях XIV Арх. С'єзда, ст. 25).

«Чужі впливи, продовжує В. Прокопович перетравлювалися, і виходило своє.. перед нами ціла гама тих національних елементів на наших іконах. Коли одні майстри перебирали в українське вбрання біблійні постаті, і ми маємо праотця св. Іоакима козацьким старшиною, або апостола Андрея в козацькому кунтуші, паря Давида в сап'янцях, поясі та гетьманській кереї в церкві на св. Вратах, чи популярних святих — Варвару, Параскеву в національному вбранні, то другі не були такі радикальні та сміливі й, додержуючи в загальних рисах канону, якимсь мотивом, рисою дрібною, але характерною, лучили чужу або звичайну форму з народом, робили її ближчою, зрозумілою, рідною: так діви з притчи про мудрих і нерозумних дів звичайно заквітчані, в стрічках, часом навіть у червоних черевиках...» («Наш. Минуле», 1918, II, ст. 110—11).

У другій половині XVIII ст. кращих українських мистців, як Ант. ЛОСЕНКА, Дмитра ЛЕВИЦЬКОГО, В. БОРОВИКОВСЬКОГО, В. ТРОПІНІНА імперіялістичний Петербурґ забирає собі, і вони творять славу імперіяльній Росії, творячи в рамках академічного мистецтва. Першим творцем українського історичного та побутового мистецтва став Тарас Шевченко, що і в цьому виявив себе геніяльним дороговказом нових шляхів. Ними пішли Архип КУЇНДЖІ, Порфір МАРТИНОВИЧ, Фотій КРАСИЦЬКИЙ, Сергій ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ, Микола САМОКИША та багато інших, що про них згадується під відповідними гаслами. (Див. ЖДАХА, ІМПРЕСІОНІЗМ, КРИЧЕВСЬКИЙ, МІНІЯТЮРА, МУРАШКО, ПОРТРЕТ, ПЕРЕДВИЖНИКИ, РІПИН, ТРУТОВСЬКИЙ, ПИМОНЕНКО, СЛАСТЬОН, ТРУШ, ХОЛОДНИЙ,Петро, НОВАКІВСЬКИЙ Ол., та інш.)

МАЛЬОВАНА КЕРАМІКА — головна характеристика ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ, що панувала в Україні яких 2.500—2.000 рр. до Р. Хр. Замітні в ній три розвиткові щаблі: 1. кераміка глибоко жолобкована й мальована темною фарбою, чи прикрашена групами глибоко ритих рівнобіжних рисок із білою інкрустацією навкруги вичеревку; 2. повільна затрата ритого орнаменту та поява двобарвних різних спіраль червоною й темнобурою фарбою; 3. многобарвний орнамент білою, бурою та чорною фарбою на жовтому або червоному тлі.

МАЛЬОВАНИЙ ВОЛОДИМИР (1848—93) — український суспільний діяч, драгоманівець, пропаґандист і організатор незломної енерґії. Помер на засланні в Сибірі, куди був засланий в 1879 р. «за Україну», і звідки двічі тікав. Він написав дітям вірша, в якому навчав:

«Не потурай на те, що шлях ще не пробитий,
Що нетрами пустими треба йти,
Де тільки виє звір несамовитий.
Дарма — прямуй до світлої мети!
...Не потурай — тоді вас більше стане,
Як знайдеться той перший, що за край
Проти всього на світі сам повстане;
Вперед, вперед — борись, не потурай!

Про нього писав Є. Чикаленко в своїх «Спогадах» (ст. 107—27).

МАЛЬОВАНИЙ КІНДРАТ (1844 — 1913) — провідник секти МАЛЬОВАНЦІВ на Київщині. Познайомившись на 40-ім році життя з штундистами пристав до їх віри і при величезному здвизі народу і поліції був перехрещений. Після цього з запалом віддався євангелицькому служенню, доходячи до екстази, яка виявлялася між іншим в нервовім тремтінні й галюцинаціях. Київський психіятр проф. Сікорський, що, з доручення адміністрації оглядав в 1892 р. Мальованого та його одновірців, поясняв ці пригоди Мальованого його давнішим одідиченим алькоголізмом.

Пізніше Мальований зневірився в баптизмі і на підставі самостійних студій Нового Завіту, прийшов до переконання, що в і його оповіданнях — тільки алеґорії, які мають підготовити людей до приходу будучого Спасителя, і що зрештою тим Спасителем мав би бути сам Мальований. Доказами того мали б служити незвичайно приємні пахощі, з якими не можуть зрівнятися ніякі пахощі землі, що Мальований відчував в своїй екстазі, як також почуття легкости в усьому тілі, що давало йому враження, ніби він підноситься в повітря. Він несвідомо підносив руки і трясся, а вірним його здавалося, що він і справді підносився на яких 20 снтм. від землі. У Мальованого знайшлося чимало однодумців, які в жовтні 1890 формально відлучилися від баптистів, заявивши, що вони — мальованці — живуть по «Духу», а баптисти живуть «по букві» («Св. Письма», чи «по Євангелію», як говорили самі про себе штундисти). Відправивши з Мальованим дводенний піст і молитву, коли він в екстазі заспівав небувало сильним голосом перед ними псальму, вони проголосили його Спасителем, віддали поклін, як Христові, убрали в білі ризи, а його кімнату устелили плахтами й оксамитом. Прочани навколішки лізли до його хати і, входячи, припадали до ніг «первенця», а той в екстазі, підносячи руки до неба, проповідував духове відродження, любов до людей, пророчив скорий прихід Божого царства, яке мають попередити його страждання, як Христа. Все це робило велике враження.

Адміністрація занепокоїлась такими успіхами мальованства, а особливо, здається, тим, що люди, готуючись до Страшного Суду, кидали працю, за безцін збували своє добро і т. д. Мальованого замкнули в київській божевільні (т. зв. Кирилівці), але в Таращі цей його арешт прийняли, як потвердження його пророцтва і Божого післанництва. Тоді його відпустили додо-

му, але тут із новою силою почались приготування до Страшного Суду і Царства Божого: його чекали на м'яснипі 1892 р., потім на Благовіщення. Тривога пішла знову, весною прибула до Таращі спеціяльна комісія для дослідження причин цього релігійного руху, і одним із її учасників, був згаданий психіятр Сікорський, який радив садити мальованців до божевілень, щоб запобігти духовій епідемії. На основі справоздання Сікорського і його товаришів по експертизі, Мальованого з кількома його одновірцями знову взято до київської божевільні, а потім вивезено до Казані, і там він просидів 12 літ аж до революції 1905 р. Після того, як чекання скорого кінця світу (особливо його чекали в 1899 р.) не справдилися, мальованці повернулися до нормального життя, і сам Мальований в останніх літах менше вже говорив про прихід Христа на землю і т. п., а всю вагу свого слова переніс на проповідь згоди, любови та свободи й організацію життя на засадах братерства. (М. Грушевський «З іст. рел. думки в Україні» 1925 ст. 139—145).

МАЛЬКОЛЬМ МЕҐҐЕРІДЖ — англійський журналіст, шо, побувавши в Україні в 1933 р., писав в «Фортнайтлі Рев'ю»:

«Під час недавніх відвідин України я бачив трохи той бій, що його провадить советський уряд проти селян. Поле бою спустошене, як на справжній війні, і нищення провадиться далі. По один бік мільйони селян із тілами, спухлими з голоду, по другий бік— вояки, члени ДПУ, що виконують накази диктатури пролетаріяту. Вони накинулися на країну, неначе хмара сарани і пограбували все їстивне: вони вистріляли і повисилали тисячі селян, іноді цілі села: вони створили з найплодючішого краю в світі — сумну пустелю...» («Розб. Нації» 1933, VII, ст. 159). (Див. МАҐҐЕРІДЖ МАЛЬКОЛЬМ).

МАЛЬТЕБРЕН КОНРАД (1775—1834) — французький географ, автор твору «Малюнок давньої й модерної Польщі» (1807 р.), в якому два розділи (IV та XVI) присвячені українській справі, яку автор, видно, добре знав. На його думку стара Червона Русь, себто «Галицьке королівство, яке стало в 1213 р. абсолютно незалежним», своєю історією й населенням належить до Великої України, де мешканці мають назву Малорусів, що «згідно з загально-прийнятою історичною системою, є нащадками Київської Руси». «Селяни в Україні бережливіші від московських — вони не спустошують похижацьки своїх лісів, будинки в них гарні й міцні, ніхто не носить лаптів, як на Московщині...»

МАЛЬТІЙСЬКИЙ ОРДЕН — найславніший й найдавніший лицарсько - релігійний орден, створений в Єрусалимі після першого Хрестового походу. Назву свою він одержав від острова Мальти в Середземному морі, на якому був його осідок у рр. 1530 — 1798. Після того, як турки взяли Єрусалим, орден св. Івана Єрусалимського, як він перше називався, перебував один час в Анконі (з 1187), на Кіпрі (з 1291) на Родосі (з 1309). Після того ж, як Наполеон в 1798 р. захопив був Мальту, що в 1800 р. опинилася в англійських руках, осідок Мальтійського Ордену знаходиться в Римі, де користується екстратериторіяльністю з визнанням його суверенних прав. Цю суверенність Ордену, що, зрештою, релігійно підлягає цілковито Ватиканові, визнають (і вимінюються дипломатичними представниками) численні католицькі держави, як Еспанія, Портуґалія, Бразілія, Арґентіна, Перу, Параґвай, Панама, Нікараґва, Коломбія, Сальвадор, Еквадор і Сан Маріно.

Нам Мальтійський Орден цікавий тим, що проводячи завзяту боротьбу з мохамеданами, цей Орден підтримував зв'язки з Українською Козацькою Державою.

І досі на острові Мальта існує в розпорядженні англійського військового командування, палац Великого Маґістра Мальтійського Ордену, в якому міститься музей Мальтійського Ордену, та собор лицарів ім. св. Фльоріяна. В кам'яній долівці та по стінах його приділів, по кількості «націй» Ордену, вмуровані мармурові плити над могилами лицарів Ордену. У приділі **Араґонії** віко домовини лицаря **Миколи Катоне** піддержують дві мармурові постаті. Одна з них постать неґра, а друга — **запорожця. Ці постаті символічно вказують на те, що цей лицар присвятив був своє життя визволенню невільників з турецького полону.**

Як виявив п. Є. Деслав з архівів італійської та французької Рів'єри, на початку XVIII ст. в морській школі Ордену були козацькі старшини, надіслані сюди з України, та українські старшини з мазепинської еміґрації. Вони в багатьох випадках вчилися як «шведи», тобто — придбали шведські прізвища, щоб не створювати дипломатичних комплікацій для Ордену.

У1748 р., спеціяльний посол Ордену Мікель Саґромозо перебував в Україні й вів переговори з гетьманом Кирилом Розумовським. Вдруге побував Саґромозо в Україні в 1773 р., в зв'язку з припиненням московським урядом діяльности Волинської Комендерії Ордену. З України він поїхав до Німеччини, де інтервеніював перед Фридрихом II у цій же справі

Коли в 1775 р. москалі зруйнували Січ, австрійський цісар запросив запорожців до себе на службу. На цей заклик до нього цішло 8000 запорожців. Запорожцям служити в австрійського цісаря було не до вподоби. Якраз в той час Мальтійський орден запросив запорожців жити до себе. Запорожці, що служили у австрійського цісаря, охоче на цей заклик відгукнулись і рушили до Мальтійського Ордену.

Під час своєї мандрівки запорожці розділились, і де-яка кількість з них пішла на Січ над Дунаєм, а велика частина прийшла таки до Мальтійського Ордену. Що з ними сталося по тім — не відомо.

Але в усякому разі пам'ять про перебування запорожців на Мальті збереглася в старовинній народній пісні:

Ой, повійте, вітри, та все низові...
Ой бідна наша головонька,
А що не вкупі сіли,
Що не вкупі сіли та й пісні запіли:
Один у москаля, другий у турчина,
Третій у мальтиза служить за одежу,
І той гірко плаче за польскую межу:
— Ой, ти, москалю єретичний сину,
Запронастив Польщу ще й нашу Вкраїну!

1788 р. був в Україні посол Ордену де-Літта. Він мав зустріч з графом Олександром Безбородьком, і тоді в Европі йшла мова про «можливе прибуття козаків у зону Середземного моря.» Англія надсилає Орденові ноту, в якій заявляє, що «вживатиме відповідних заходів, щоб не дозволити на присутність козаків у Середземному морі».

Князь Токаржевський-Карашевич Ян (1885 — 1954), що був радником посольства до Туреччини в 1918-1919 р., а потім товаришем міністра зак. справ УНР, був членом Мальтійського ордену.

МАМАЙ — козак бандурист на дуже популярних картинах XVII—XVIII ст., що так і були відомі під назвою «Козак Мамай». На них ми бачимо звичайно молодого козака, що сидить, підібгавши під себе ноги, по турецьки, і грає на бандурі. Біля нього обов'язково кінь і спис, шабля та шапка, іноді дівчина, що проводить коня. З того основного мотиву пішли всі інші картини, яких було дуже багато спеціяльно в XVII ст. і то не тільки в рамах, але й на стінах хат, на дверях, на кахлях, на посуді, і навіть на вуликах та на днищах скринь (Ємець «Кобза та Кобзарі». 1922, ст. 34-35).

Темі про «Козака Мамая» («Патріотичні ідеї картини козак - бандурист») присвятив у київському журналі «Народня творчість та етноґрафія» (ч. 2) цікаву статтю Я. П. Затенацький. Він звернув увагу, що давні народні картини «Козака - бандуриста» були виконані високою технікою та з детальною орнаментикою козацького одягу, зброї тощо. Найчастіше козаки — бандуристи представлені на тлі пейзажу. Автор наводить одну композицію, на якій зображено стилізоване дерево на тлі яскраво-червоного соняшникового диска. Верхня частина неба — яскравожовта, нижня — синя. Автор пояснює це як зображення дня і ночі. Можна думати, що ранні зразки картин — «Козак-бандурист» були виконані мандрівними мистцями — «стихотворцями» і музикантами, вихованцями Київської Духовної Академії. Вони часто закінчували свою освіту на Запоріжжі.

Найцікавіше — поєднання образу козака з думою. Бо обов'язково на кожній картині находиться віршований напис чи уривок. Дуже часто цей напис відбуває народній побут чи настрої. Найчастіше відбиті там патротичні настрої козацтва і народу, його боротьбу, або про сто мова про саму особу Мамая, як ось:

Хоть дивись на мене, та ба не вгадаєш,
Відкіль родом і як зовуть, ні чичирк не знаєш.
Коли трапилось кому у степах бувати,
То той може прізвище моє вгадати.
А в мене ім'я не одне, а єсть їх до ката,
Так зовуть, як набіжить на якого свата...

Або:

Як ізвикли нас ляхи дурити,
А надія певна — мушкет — сіромаха,
Та ще не заржавіла й шабля моя сваха.

Або:

Сидить козак, у кобзу грає,
Що помислить, то все має...

(Див. також КРАМАРЮВАННЯ)

І кілька слів про саму постать козака Мамая. В матеріялах «Архива Юго-Западной России» записані зізнання гайдамаків про смерть їх отамана Мамая. Один із гайдамаків розповів, як він прийшов до Чорного Лісу 1751 року, де зійшовся з Мамаєм і разом з іншими козаками пішли в Польщу. Біля Плоского в Чорному Лісі їх розбили. Під час бою, Мамай заколов драгуна, а драгуни закололи Мамая і ще одного запорожця. Так записано зізнання в протоколі слідчої комісії.

Що Мамай не видумана, а історична постать — говорить про це і Мамаїв дуб в Чигиринському повіті, на Васильковському урочищі Мотронинської дачі. На тому дубі, говорять перекази, Мамай вішав панів-ляхів і сам був повішений на ньому поляками.

МАМАЛИҐА — крута каша з кукурудзи. Національна страва молдаван наБасарабщині. У нас — символ нерішучої розвезлої людини: «ех ти, мамалиґа!»

МАМОНА — гроші, багатство (від халдейського бога Маммона).

МАМУНИ — демонічні істоти, жіночої й чоловічої статі, спеціялізовані в зваблюванні людей протилежної статі. «Через мамуни є між людьми багато блудства» (Гнатюк «Знадоби...» II в. І, ст. 26) (Дивись БОГИНІ, ЛІСНИЦІ).

МАНА — облудна ілюзія, привид. МАНУ ПУСКАТИ (НАПУСКАТИ) — дурити, туману пускати. У Котляревського в «Енеїді»: «Еней пустив на нас ману..» (І, 23). М. Драгоманов у вступнім слові до «Політичних пісень укр. народу XVIII — XIX ст..» писав: «Ці пісні дуже доповняють, а де в чому примушують і зов-

сім перемінити ті думки, котрі звичайно говорять в російському письменстві про змисл української історії. Звісно, що ця історія розказується звичайно не стільки з думкою про самий народ український, скільки з думкою про користь російської держави, або навіть просто царів російських. Через те звичайно ввесь змисл історії України з XVI до XVIII ст. зводиться на те, що ось, мовляв, українці стільки-то терпіли од татар, турків і ляхів, так то бились із ними, аж поки не пристали (або частіше кажуть, вернулись) до природніх своїх царів московських, під державою котрих усі потреби українського народу були задовольнені.. Таку ману про народ український пущено було ще в XVIII ст., тоді саме, як царі московські в кінець ламали українські виборні порядки...» Таку ж ману, ще в далеко більшій мірі продовжують пускати в український народ большевицькі московські історики, доводяки, що москалі все були «старшим братом» українцям, і що без того «старшого брата» українці ніяк прожити не можуть...

МАНА — термін етнологічної літератури, запозичений у мелянезійців і вжитий вперше англійським дослідником Р. Кендрінґтоном. На величезному просторі, що охоплює Індонезію, Мелянезію та Полінезію і тягнеться вад Маляйського півостр. Суматри до острова Пасхи, слово МАНА вживається, як речівник, прикметник та дієслово. Як речівник, означає чарівну, надприродну силу, розлиту у всій природі, діяння чарівника, міць молитви чи заклинання. Як перехідне дієслово, мана означає «передавати комусь властивості мана», «робити когось недоторканим». Неперехідне дієслово означає «бути табу», себто недоторканим. Як прикметник, мана можна перекладати, як «святий». Океанійському мана відповідають аналогічні уявлення інших примітивних народів: ОРЕНДА в ірокезів, МАНІТУ в альгокінґів,ВАКОНДА в сіуксів, АРУКУЛТА і ЧУРІНҐА в австралійців, ТОНДІ у батаків і т. д. В основі світогляду всіх цих народів, а за сучасними дослідами й всіх інших примітивних народів, лежить уява про властиву всім речам та явищам світу особливу безособову силу, яка може впливати на довколішню природу та доконувати ріжні дії. Оту безособову силу й визначається вищенаведеними термінами. За цим світоглядом, речі ніби наповнено особливим флюїдом, який від них випромінюється та переходить на інші речі подібно тепловій чи електромагнітній енерґії. Головною метою так званих МАГІЧНИХ ОБРЯДІВ (див.) виступає власне бажання впливати на цю безособову надприродну й діяльну силу, що розлита навколо. Завдання кожної людини полягає головно в тому, щоб зберегти власну частину тієї життєвої сили, вживаючи заходів проти впливів ворожої мани, чи оренди, (і для цього служать ОЧИСНІ ТА ВІДВЕРТАЛЬНІ обряди), а також, в можливості, її підсилити притоком тої добродійної оренди, що знаходиться довкола, і для цього служать обряди, що ніби забезпечують людині підпорядкування цієї сили, сполучення з нею, тощо. Канібалізм та вживання крови, напр., підносять оренду людини, бо кров і голова, за уявою примітивних людей, виступають, як найважливіші осередки життєвої сили. Примітивні народці поїдають померлих родичів та ворогів, щоб засвоїти собі їх цінні прикмети. Дикуни півд. Америки висмоктують шпік померлих земляків, щоб засвоїти їх життєву силу Тідей, за старогрецьким мітом, розбив череп убитого ворога Маланіпа і виїв його мозок. І з черепа нашого славного Святослава печенізький ватажок зробив собі чашу.

Знахар, жрець, ватажок мають особливо могутню оренду. У цьому треба вбачати вихідний пункт влади жерців та культу ватажків. Командна палиця, БЕРЛО, БУЛАВА, виросли з чарівної палиці, наснаженої орендою, чи маною. Шаманський костюм, жрецький одяг служать також для піднесення сили тої мани, для підсилення магічної здібности тих осіб та для більшої охорони їх від ворожих сил. Місця й речі культу, святі символи для примітивних людей посідають особливу таємничу силу, що передається тим людям, чи речам, що їх дотикаються. Вся примітивна МАГІЯ властиво скерована на те, щоб відповідно використовувати цю чарівну силу, що розлита в природі і що зосереджується в святих, чи посвячених. речах.

МАНАСТИР — замкнений будинок із церквою, чи церквами, в якому живуть ченці, чи черниці, під духовим і адміністративним проводом ігумена (чи ігумені), згідно з встановленим правильником. Перші манастирі в Україні з'явилися ніби вже при Володимирі Великому, але «про тогочасні манастирі краєва традиція не переховала ні одної конкретної вістки. Вислів пізнішого «Слова о благодаті», що, мовляв, після охрещення «монастиреве по горах сташя, черноризци явишися» в дійсності не говорить нічого; так само без вартости пізніші перекази, прив'язувані до поодиноких манастирів. Єдина автентична відомість про манастир на Русі за Володимира, переховалa в чужоземнім джерелі, говорить про манастир св. Софії в Києві, при архиєпископській катедрі. Що з ним потім сталося, невідомо: при новім соборі, збудованім за Ярослава М., манастиря вже не було». (Ст. Томашівський «Історія церкви на Україні» 1932, ст. ст. 83—84). Сам Ярослав М. збудував два манастирі — св. Юрія і св. Ірини (такі були християнські імена Ярослава і його княгині Інґіґерди). Справжній розвиток манастирського життя в Україні починається властиво з св. Антонія Печерського (982—1073) та його наступника св. Теодосія (коло 1035—1074), що став ігуменом Печерського манастиря в 1061 р., увів у манастирське життя суворий грецький устав Теодора Студита і сам давав приклад, як

виконувати чернечі обов'язки. (див. КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА).

У наслідок праці чернечої братії, а також і особливо жертвенности вірних, манастирі зібрали в себе величезні багатства, і на їх підставі змогли розвинути велику культурно- освітню та релігійну працю. Досить згадати, напр., про величезний вклад в нашу українську культуру, що його зробила хоча б одна друкарня Києво - Печерської Лаври. Але були в тому й деякі від'ємні риси. За Хмельниччини манастирі були великими землевласниками, володіючи маєтностями на підставі засади невідчужености церковних земель. На тих манастирських землях жили селяни — манастирські піддані. Ще в 1648 р. Хмельницький в універсалі, виданому Дівичому Печерському манастиреві, наказував: «...Абисьте,, ви подданиє.. ігуменьї Києво-Печерської і всім сестрам того ж манастиря послушні били і повинности і роботи всякі відправляли, постерігаючи на себе войськового карання». Коли селяни Мацієвки, маєтности Густинського манастиря в 1649 р. вийшли з послуху, Хмельницький наказав прилуцькому полковникові, щоб той «смирил мацієвських селян, которие непослушни манастиреві». У грудні 1655 р. Хмельницький надав Межигірському манастиреві «село Чернин з цодданими в уживання вечне». У цьому універсалі читаємо: «Подданим тамошнім розказуєм, абистеся во вшелякой повинності знайдовали і послушними місцю святому Межигірському були, іначей не чинячи, а непослушних вольно будет о. ігуменові і чернцов того манастиря належачим карати, яко подданих містца святого, ведлуґ проступков їх...»

З цього приводу Б. Крупницький писав: «За Хмельницького манастирські маєтки були першою стежкою, якою проникли на Гетьманщину взаємини, засновані на підлеглості селянства землеволодільцям, навіть Лівобережжя, про що свідчить хоча б й універсал Хмельницького з 21. VII. 1657 р., яким Лубенському Мгарському манастиреві надано ліс «под фольварок». А фільварки, як відомо, закладалися на панщизняній праці. .» (Зап. НТШ. т. 156, ст. 45—46).

В XVIII ст., як і в попередніх віках, розвиток освіти й культури залежав у великій мірі від духовних властей взагалі. і манастирів, з їх багатими можливостями, зокрема, адже їм треба завдячувати Київську Академію. Катерина II, намагаючись всіма силами викорінити в українському народі «розпусну думку, за якою вважають себе від московського народу зовсім відмінним», завдала українській культурі величезної шкоди, наказавши в 1786 р. відібрати в усіх українських манастирів і владик усі маєтності до державного скарбу; манастирям були визначені штати, скільки має бути в кожному манастирі ченців і призначено на них платню. (Див. АРСЕНІЙ МАЦІЄВИЧ). Тим самим позбавлено манастирі можливости допомагати розвиткові української культури.

МАНАСТИРСЬКИЙ АНТІН (1878—) український мистець-маляр, родом із Галичини. Відомий своїми картинами та ілюстраціями (до Кобзаря Т. Шевченка) на українські теми — історичні побутові і релігійні.

МАНАТКИ — дрібне й малоцінне майно, головно одяг, білизна, що можна легко перенести в інше місце (італійське «маната» — пригорщ).

МАНДЕБУРКА — рід картоплі з м. Маґдебурґа.

МАНДЗЯ — лялька з соломи. Колись під час вечері в сиропустну неділю, коли прощали ПУЩЕННЯ і гостили та забавлялися до півночі, завивали мандзю, виносили за село й лишали на роздоріжжі. Це було,— писав І. Франко,— символічним виносом смерти. З того часу залишався вираз: «ТО ДЕСЬ МАНДЗЮ ЗАВИВАЛИ!», що ним жінка вітає підпилого чоловіка, що вертається додому по півночі. (Ів. Франко «Припов.» III, 541).

МАНДИЧЕВСЬКИЙ ЄВСЕВІЙ (1857 — 1928) — музикознавець та композитор із Буковини. Був хормайстром віденської співацької академії, та дириґентом створеного ним жіночого хору, архіваром віденського «Музікферайну» (від 1897 р. до смерти), професором теорії музики, контрапункту та інструментознавства в віденській консерваторії. Був почесним доктором філософії Ляйпціґського університету і радником австрійського двору. Як референт музичних стипендій в австрійському міністерстві освіти, допомагав українським студентам. Написав невеличку працю про композитора Сидора Воробкевича та кілька творів для піяно і сольоспівів.

МАНДРАҐОРА — зелиста рослина з широким листям і лійкуватим цвітом, дуже отруйна. Корінь в неї грубий, волохатий, що нагадує ляльку, або людину, — він був причиною, що з мандраґорою пов'язано багато забобонів, і про неї дуже багато ходило всяких оповідань, що заповнювали середньовічну літературу всієї Европи. І навіть Шекспір у своїй драмі «Ромео і Джуліетта» оповідав, що хто вириває мандраґору силоміць, без належної обережности, може вмерти, чи збожеволіти, від болісного крику тієї рослини. Всякі шарлатани запевняли неплідних жінок, що, споживаючи мандраґору, вони можуть придбати дітей. На цьому Н. Макіявеллі побудував акцію одної своєї відомої, досить порноґрафічної, комедії.

Із корня мандраґори давні германці робили маленькі фіґурки своїх померлих родичів — АЛЬРУНИ, чи АЛЬРАВНИ, — і цю назву при-

кладувано в середньовіччі до всіх коренів мандраґори, що мали надто дивну форму і служили тому для чар. Виникла леґенда, що мандраґора росте головно під шибеницями. — такій мандраґорі приписувано спеціяльні властивості для відшукування скарбів та для інших магічних дій. У нас мандраґору вживали зокрема для зняття з дитини уроків. (Кузеля «Дитина..» І, 73).

МАНДРИКА — корж із сиру, муки та яєць, рід сирника, що його роблять на розговіни після Петрівки на Петра й Павла — 29 червня ст. ст. «Зозуля мандрикою подавилась», — казали в нас, себто, не почуєш уже зозулі після Петра й Павла. Мандрика була не так культовим, як необхідно - господарським явищем, бо в Петрівку не їдять молошного, і сироватка марно пропала б, коли б не робили мандрик (МУЕ НТШ, IX, 80).

МАНДРІВНІ (МАНДРОВАНІ) ДЯКИ — учні манастирських середніх шкіл та студенти Київської Академії, що вчили по сільських школах України, а також приватно по шляхетських родинах, особливо, коли московський уряд заборонив світським людям посилати дітей на вчення до Академії. Сільські ж школи утримували в Україні самі селяни, які радо запрошували на вчителів тих мандрівних дяків, аж поки Москва не заборонила мандрівним дякам вчити. Зрештою, з закріпощенням нашого селянства, воно так зубожіло, що не могло вже втримувати своїх шкіл, і вони перейшли поскільки залишилися — під нагляд єпископів.

МАНЕ, ТЕКЕЛ, ФАРЕС — таємничі слова, що їх накреслила невидима рука на стіні палацу вавилонського царя Балтазаря, Навуходоносорового сина, під час бенкету, провіщаючи кінець Вавилонського царства. Значення цих слів, яке дав пророк Даниїл у Біблії: МАНЕ — обличив Бог царство твоє і постановив йому кінець: ТЕКЕЛ — тебе зважено на вазі і знайдено дуже легким; ФАРЕС — розділено царство твоє і віддано медам і персам.

Пізніше в світовій літературі вираз цей почали вживати на означення неминучої близької катастрофи. Так, в одному українському часописі читаємо: «Невидима рука Найвищого Судді пише на московському небозводі: «Мане, текел, фарес!».

МАНЕКЕН — велика лялька з рухомими членами, якої вживають мистці, а також кравці для примірювання вбрання. Звідти, переносно — безвольна людина, в руках іншої сильнішої людини.

МАНЕТТІ КАРЛО — італійський економіст, який вмістив в журналі «Аванґвардіа Рурале» («Сільський Аванґард») за вересень 1942 р. статтю під заголовком «Хліборобська Україна». Подавши до статті, як мотто, першу строфу «Заповіту» Шевченка в італ. перекладі, автор називає Україну «легенями Европи» — вираз новий і вдалий. На думку автора, на визволення України з-під московськовського визиску треба дивитися не тільки, як на здобуття хліба для Европи, але й як на «повернення европейському народові належного йому місця в Европі», бо, «Україна хоча й положена між Европою та Азією, цілковито належить европейській цивілізації, як расою, так і мовою, і релігією, і способом думання». Виклавши історію визвольних змагань України, автор закінчив свій економічний нарис такими словами: «Комерційні зносини між Україною та Італією були мінімальні, але кожному ясно, який великий пожиток буде Італії, коли вільна Україна, відкрита европейській цивілізації, почне продукувати на власну (а не тільки московську, Є. О.) й загально - европейську користь..»

МАНЖУРА ІВАН (1851—1893) — поет і етноґраф, автор збірки «Степові співи та думи», поеми «Трьомсин богатир» та «Казок та приказок» і етнографічних записок, що друкувалися в К. Старині та в Збірн. Харк. Іст. Філ. Т-ва.

МАНИ — у римлян і греків обожені душі померлих, які поділялися на добрих — ЛЯРИ (Див.) і злих — ЛЯРВИ чи ЛЕМУРИ. Як одні, так і другі перебували на землі, коло своїх колишніх хат, і могли, отже, робити добро, чи зло. Греки твердо вірили, що разом із тілом вони ховають і душу, яка в могилі знаходить собі спокійне житло, що його ніхто не сміє порушувати. Вони вірили також, що ці душі мають таку потребу їсти й мати інші речі, як і живі, і тому ховали разом із трупом найпотрібніші речі, а в певні дні року приносили на могилки ріжні припаси та поливали могилки вином та молоком. Тільки певні обряди похорону могли дати спокій душі у могилі. І тому ці обряди треба було докладно додержувати, а то душа блукала б по землі і робила живим ріжні неприємності. Так само нещасна мала бути та душа, чиє тіло залишалося без похорону. Після одної блискучої морської перемоги, атенці покарали смертю своїх адміралів за те, що вони, намагаючись зберегти фльоту, поставилися занадто легковажно до обов'язку поховати мертвих. Атенці вірили, що тіло, покинуте в морі, зоставалося без похорону, і душа, отже, мусіла мордуватися, блукаючи за тілом, без жадного спочивку. Не було страшнішої кари злочинцеві, як почути присуд, що його тіло мало залишатися без похорону, — це значило, що після смерти його душа мала безконечно каратися.

Лише пізніше поширилося вірування, що під землею існує величезна просторінь, де всі душі померлих перебувають, і що греки звали

ЕЛІЗЕЙСЬКИМИ ПОЛЯМИ (для добрих душ), або (див.) ТАРТАРОМ для злих.

МАНІЛОВЩИНА — розніжена нудна сентиментальність, позбавлена всяких поривів справді живого чуття. Походить ця назва від Манілова, одного з персонажів гоголевських «Мертвих Душ». Сам Гоголь так схарактеризував Манілова у своєму творі: «Риси його обличчя не були позбавлені приємности, але до цієї приємности додано, здавалося, забагато цукру. Він усміхався зальотно, був бльондин із голубими очима. В першу хвилину розмови з ним не можете не сказати: «Що за приємна і добра людина!» В наступну хвилину нічого не скажеш, а в третю промовиш: «Чорт зна що таке». і підеш геть. Коли ж не підеш, відчуєш смертельну нудьгу. Від нього не дочекаєшся жадного живого, або хочби навіть зухвалого слова, яке можна почути майже від кожного, коли торкнешся теми, що його живо зачіпає. У всякого є своя дражлива точка.. У всякого є своє, але в Манілова — не було нічого». (Див. ЛІТЕПЛА ЛЮДИНА).

МАНІФЕСТ — врочисте писемне звернення найвищої влади до населення. Також писемне звернення громадських, чи літературних, груп до суспільства з викладом своїх поглядів, програм, намірів, тощо.

МАНІФЕСТАЦІЯ — прилюдний масовий виступ для вислову співчуття, солідарности або протесту. В останньому випадку вживається частіше термін ДЕМОНСТРАЦІЯ. МАНІФЕСТАНТ — учасник маніфестації.

МАНІЯ — сильна хвороблива пристрасть людини Звідти МАНІЯК — людина, опанована такою хворобливою пристрастю. (Див. ПЕРЕСЛІДУВАННЯ МАНІЯ).

МАНІЯ, КАРМАЗИН — червона фарба, що добувається з ЧЕРВЕЦЯ. В давнину служила косметичним засобом. В «Енеїді» Котляревського: «Щоки терли манією, а блейвасом і ніс, і лоб».

МАННА — чудесна пожива, що її давав Бог ізраїльтянам у пустелі, замість хліба, протягом 40 років. Звідти у нас вираз МАННА З НЕБА. — якесь несподіване багатство. Називають МАННОЮ також солодку рідину, яка випливає з деяких рослин, напр., із тамариска, («тамарікс манніфера») і засихає в круглих грудках.

МАННІҐ КЛЯРЕНС А. — див. МЕННІНҐ.

МАНТА, ГУГЛЯ — рід свити, пошитої як мішок. Хв. Вовк писав: «ГУГЛЯ чи МАНТА гуцулів має форму великого мішка, розпоротого, або, краще сказати, не зашитого з одного боку. Вдягнена на голову нерозпоротим кутком мішка, вона являє собою щось на кшталт плаща, що обгортає все тіло, з капюшоном, що ним можна закрити голову, але можна його й відкинути назад, як усякий інший капюшон. Гуглю шиють звичайно з білого сукна та обшивають на швах товстим вовняним, найчастіше яскраво жовтим, шнурком; кінці його, пришиті спереду (мають назву БОТВИЦЬ), призначені на утримання гуглі на плечах, коли капюшон одкинуто назад. Бідніші люди шиють гуглю із сірого сукна.

«Дуже старовинне походження цієї одежини крім крайньої простоти її крою, можна доводити також і тим, що, за наших часів, вона являє собою одежу майже тільки ритуальну: її вживають тільки на весіллі, коли молода обов'язково мусить бути у гуглі, хоч іноді її вдягає також і жених Гуглю навіть рідко потім і доношують, а переховують, як пам'ятку про шлюб, або перешивають на щось інше». («Студії..» ст. 139, 40).

У збірнику «Буковина» (1956 р.) Л. Бурачинська констатувала: «На рівнині зодягали (на Буковині) ще на дощ і негоду «манту»— білу сукняну нагортку, що сягала до кісток і мала каптур. Вона мала також обрядове значення, бо її завжди одягав молодий до шлюбу; у нових часах вона виходила з ужитку». (ст. 58).

МАНТАЧКА — рід вузької лопаточки, намащеної смолою з піском — нею гострять косу.

МАНТІЯ — довга й широка, звичайно кольорова легка керея. ЄПИСКОПСЬКА МАНТІЯ означає благодать Божу, яка обіймає й зв'язує все тіло. Має вона три стяжки, або СТРУМИ, що йдуть довколо всієї мантії, а над ними скрижалі, які робляться в образ давньої й нової благодаті. Ще Симеон із Тесалонік твердив, що стяжки єпископської мантії означають Старий і Новий Завіт — джерела, з яких походять потоки ласки й благодаті, що їх єпископи повинні виливати на людство. Мантії носять і звичайні ченці, але без скрижалів і не стягнуті внизу. Архимандрити носять мантії чорні, але із скрижалями. Єпископська мантія греко-католиків червона, і на ній вишито (вигаптовано) спереду чотирьох євангелистів.

МАНУЇЛЬСЬКИЙ ДМИТРО (1883—1959) — московський комуніст українського роду, що допомагав Москві опанувати Україну. Коли в 1918 р. у Києві почалися мирові переговори між Україною й Москвою, то разом із румуном Х. Раковським був у мировій московській делеґації й Мануїльський. Коли ж, після поразки центральних держав і повстання Директорії УНР проти гетьмана, Москва повела збройний нас-

туп на Україну, Москва призначила недавнього голову російської мирової делеґації в Києві Хр. Раковського головою «українського» уряду, а Мануїльського— комісаром земельних справ того ж уряду. На відповідальності Мануїльського, як комісара земельних справ, і секретаря Центрального Комітету компартії лежить голод в Україні в рр. 1920-21. (Див. ГОЛОД). У 1921 р. вийшла в Харкові книга «Збірник Справоздань Уряду Советської України». Назва Українська, але мова в ній московська. Є в ній і стаття Мануїльського, в якій він твердить, що голод допомагає большевикам: голодні селяни масово записуються в хліборобські комуни. Цю думку Мануїльського підхопив Сталін і зорганізував в Україні голод 1932 — 33 рр.

У 1927 р. Мануїльського взято до Москви і від 1928 до 1943 р. він був секретарем КОМІНТЕРНУ (див.).

У 1944 р. Мануїльський знову з'явився в Україні, як заступник голови уряду УССР і міністер закордонних справ. В такій функції він брав участь в ріжних міжнародніх конґресах та в Об'єднаних Націях, де виступав в імені «Суверенної України», але завжди говорив тільки те, що йому підказувала Москва. Від 1950 р. про Мануїльського нічого не було чути. Як здогадувся Віатор в «Свободі» (1959, ч. 43), мабуть, «не встерігся він і сказав якийсь дотеп про «геніяльного вождя» і попав за те в неласку. Перед добою всемогучого Сталіна дотепні оповідання Мануїльського ходили між людьми широко й далеко. Наприклад, Мануїльський розказав Ленінові на роковини большевицької революції, що в ювілейний день до вождя большевизму поприходила різна худоба — коні, вівці, корови, свині. Хвалилися своїми заслугами для большевицької влади: молоко, вовна, м'ясо, смалець і т. д. Нарешті приходить довговухий осел.

А ти чого прийшов? — питається Ленін осла. - - Як чого? — відповідає осел. — Я ж тут перша особа! Коли б не ми осли, то твоя диктатура відразу б скрахувала!

Кажуть, що Ленін щиро сміявся з цієї анекдоти. Сталін був іншого характеру, і при ньому Мануїльський був обережний. Тому й дожив до високого віку 76 років».

МАНУФАКТУРА — перша форма промислового капіталізму, в якій сутні частини продукційного процесу виконуються руками. Вона займає посереднє місце між хатньою системою промисловости і фабрикою. Застосовано мануфактуру найскорше в текстильній промисловості, і тому назва мануфактури прищепилася і до самих ткацьких виробів.

МАНШТАЙН ХРИСТОФ ГЕРМАН (1711 — 1757) — генерал німецького походження. Був перше старшиною пруської армії, але в 1736 р. вступив на московську службу і брав участь у війні проти Туреччини, але за Єлисавети мусів покинути Росію і повернувся до Прусії. Він написав спогади про своє перебування в Росії з 1727 до 1747 р. Видруковані в Ляйпціґу в 1771 р., вони мали великий успіх і були перевидані того ж року в Амстердамі, а 1772 р. в Ліоні. Значна частина книжки присвячена Україні. В 1728 р. він зустрівся з приклонниками Ів Мазепи на Запоріжжі, і це викликало в нього зацікавлення минулим України. Він писав: «Я розмовляв з українськими козаками. Вони заселюють Україну, цю, без сумніву, одну з найкращих частин Европи. Одна її частина належить Московській імперії, друга — Польщі. Обидві частини розділює Дніпро, або Борістен, і служить за границю».

МАНЯК -- тичка, віха, тичина.

МАНЯКА -- привид. Також ОПУДАЛО.

МАНЯН — французький посол у Петербурзі. Подаючи 16. III. 1730 р. свойому урядові відомості про царицю Анну, він писав: «Шляхта тут не хоче обмеження абсолютної влади цариці, бо боїться, що в такому разі на Україні повстануть і знищуть московське панування». (І. Борщак. «Великий мазепинець..» ст. 79.)

МАНЬЇНО ЛЕО (нр. 1911) — професор японської мови римського університету і неаполітанського Вищого Східнього Інституту; директор Відділу Порівняльного Шкільного Законодавства в Міністерстві Виховання в Римі, директор і основник журналу «Культура в світі», ген. секретар, а потім голова інтернаціонального Інституту етнічних студій і націй, створеного в 1951 р., член президії Товариства Італо - Української Приязні в Римі, член президії Інтернаціоналу Свободи в Римі, що об'єднує 14 націй, дійсний член НТШ, великий приятель українського народу і його визвольних змагань. В 1934 р. відвідав Україну і в статті, видрукованій в «Меридіані» журналі в Болоньї в 1935, «Подорож в Україну», писав: «Як тільки приїздиш в Україну з властивої Росії, все ніби змінюється, і зі здивованням констатуєш, як українське населення близьке нам (італійцям): латинський (себто західній, Є. О) дух, ця веселість і ця мудрість, цей щирий індивідуалізм (якого зовсім нема в Росії) виявляються дуже виразно в Україні і звеселяють серце, пригнічене сірою одноманітністю Росії. Навіть і пейзаж український — особливо пригадую красу Києва, - - здається пейзажем якоїсь латинської країни, — і це не тільки враження, бо сама історія цієї країни говорить нам те саме. Бож Україна завжди дивилася в бік Середземного моря і від віків вбирала в себе його животворність..»

У розвідці «Українська колонізація в Схід-

ній Азії», («Універсо», Фльоренція, 1939), він відзначав велику вагу української колонізації головно Зеленого Клину: «Цей «клин», з компактним українським населенням, більш культурним і краще суспільно організованим, ніж інші етнічні групи совєтського Далекого Сходу, творить, разом із Японією, одну з тих життєвих сил, що можуть змінити географічну мапу середньо - східньої Азії..»

В інтерв'ю з Дм. Масліем, яке було видруковано в «Свободі» (ч. 22, р. 61.). проф. Л. Маньїно так висловився:

«Італійці бажають наблизитися до українців бо вірять у можливість тісної співпраці між цими двома країнами з хвилиною, як Україна стане вільною. З погляду економічного, соціяльного, культурного і релігійного обидві ці країни дуже між собою близькі, і я вірю, що в майбутньому італійська політика до властивої Росії не може бути відновлена без доброго порозуміння з Україною, або, краще кажучи, через Україну. Італія не хоче бачити в прийдешньому світі великої Росії, совєтської чи царської. Італія бажає допомогти всім національним рухам народів, які під насильством творять СССР Це не значить, що треба знищити Росію лише треба шоб різні етнічні групи осягнули самостійність. Тільки під такими умовами Італія відновить свої відносини з Московщиною...»

МАРА — друга назва для БЛУДУ, що заводить людей у небезпечні місця. (Чуб. І 196). Часто під марою розуміють привиди, небезпечні людям (Ч. Ст. 1897, IX, 56). У білорусів мара має прикмети домового (Крачковський, ст. 206).

МАРАТОН — грецьке місто н побережжі Аттіки, де в 490 р. до Р. Хр атенці одержали рішучу перемогу над персами. Один юнак, щоб дати радісну вістку Атенам, не спиняючись пробіг одним духом всю віддаль від Маратону до Атен. Сповістив про перемогу і від надлюдського зусилля впав бездиханний. На пам'ять про цього героя, в 1896 р. встановлено на Олімпіядах т зв МАРАТОНСЬКИЙ БІГ, приблизно на 42 кілометри. Але й Україна має свого маратонського героя полтавця ПОТАПЕНКА, що 1919, коли відступали війська УНР, намагаючись рятувати наш панцирник «Воля», загрожений ворогами в околиці Майдан Вілля, перебіг з вісткою про небезпеку до команди штабу С. С упродовж нецілих **3 годин понад 40 км.** — «Він чув — пише полк. Р. Сушко у своїм спомині про Потапенка, — що від нього залежить доля панцирника й життя його товаришів. І от він, увесь облитий потом задиханий біжить і біжить з усіх сил поки вкінці обезсилений з окривавленими ногами не прибігає над рано до штабу і зі словами вістки падає, зомлілий, на землю».

— «Був це, — додає наш автор, — дійсно маратонський біг, і то серед граду куль та загрожуючої скрізь небезпеки».

МАРГАРИТ — збірник слів Івана Золотоустого, дуже поширений в стародавній Україні в півд. - слов. перекладах. Виданий в Острозі в 1595—96 рр.

МАРҐОЛІН АРНОЛЬД (1877—1956) — український політичний діяч жидівського походження. Скінчивши правничий університет у Киеві боронив, як адвокат, після революції 1905 р. українських політичних діячів в судових процесах Після революції 1917 р., був членом українського Генерального Суду, заступником міністра закорд. справ УНР і послом у Лондоні (в 1920 р.). На еміґрації дбав про поліпшення жидівсько - українських відносин і як член-кореспондент УВАН, був ініціятором створення при УВАН у США Комісії для вивчення Історії Українсько - Жидівських Відносин. Був також керівником Правничої Секції УВАН у США Залишив книжки «Україна і політика Антанти» (Берлін 1921); «Жиди в Східній Европі» (Нью Йорк 1926 р.). «З політичного щоденника — Росія, Україна, Америка» в англ мові (1946 р.). «Державний устрій Спол. Штатів Америки» (вид. УВАН. 1956).

МАРЕВО — сухий туман. Також міраж, омана: «Марево мріється, неначе діється». (Номис 13431).

МАРЕНА — лялька, чи опудало, яке робили в нас на Купала, або деревце, яке тоді зрубували, обвішували биндами та вінками і ставили на обраному для забави місці. (див. КУПАЛА).

МАРЕНА — зелиста рослина з вузьким листям і дрібним білим цвітом. Коріння її багате на алізарин і пурпурин, тим-то його вживали до барвлення па червоно буро, фіялково й чорно Марену святили на Маковія і потім уживали проти корчів та перелогів (К Ст. 1889, VIII 524—27). Коли хворий починав конати, йому підкладали свячену марену, чи ТОЮ (див.) (К Ст. 1883, V, 635—37).

МАРИ — ноші на покійника Звідти проклін: «Щоб тебе на марах винесли!» — побажання смерти.

МАРИНІЗМ — мотиви моря в літературі та в образотворчому мистецтві. Зпоміж українських поетів і письменників вперше звернув увагу на море — і то саме на Чорне море — Т. Шевченко В поемі «Гамалія» назвав він його не тільки «морем милим», а й **нашим морем»**, що допомагає козакам в їх поході за визволення бранців - земляків:

«...Пливуть собі...
А із-за хвилі

Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.
Сонце хвилю червонить.
Гамаліє! Вітер віє,
Ось-ось наше море!..
І сховалися за хвилі,
За рожеві гори...

Дм. Донцов писав «Море, «миле море» — стихія вікінґів, символ небезпечного простору, колиска великих націй старого й нового світу, шлях великих проходисвітів і основників імперій — в усій творчості Шевченка чуєте його подмух. (Див. особливо поему «Ів. Підкова» Є. О.). Під тим оглядом він не був теж селюхом, Селюхи, міщани, буржуа — коли б їм лише давали спокій за їх мурами, чи в їх громаді, охоче порозумівалися з кожним новим паном землі і великих доріг. Вони б'ються, коли хто підступає до їх мурів, до їх села. Але «войовник тримає варту» ген далеко на межах країни, одушевлений подвійним духом — оборонним і напасним, «духом героїзму, щоб здалека тримати від своїх веж номадів»... Коли читаємо в Шевченка про Стамбул, Скутарі, Візантію, про виправи наших недошлих Вільямів Завойовників, бачимо цей офенсивний дух. Море, як елемент шевченкової творчости, більш, аніж детальні коментарі, відслонює його не «ратайську», а войовницьку душу». (Вісник. 1935, V, ст. 378—79).

З інших дореволюційних поетів, що писали про море, треба згадати особливо М. Вороного з його поезією «До Моря», де він порівнює його з душею співця-поета.:

Як ти неосяжне, хистке, таємниче,
Як ти чарівливе, як ти, бунтівниче,
Така ж і душа у співця.
Тому і до тебе вона так прихильна,
Що пут і кайданів не зносить і, вільна,
Бурхає, як ти, без кінця.

Натомість Ів. Липі розбурхане море нагадувало рідну Україну в революцію, що її приборкала важка реакція:

Вчора ще ревіло море,
І кипіло, і гуло,
Бушувало на просторі,
Підіймало хвилі - гори
І страшне усім було.
А сьогодні глянув — всюди
Море в кризі вже лежить...
Сковані морозом груди,
Їх рубають, топчуть люди:
Море-велит тихо спить...
Та мороз недовго сильний:
Швидко вернеться весна;
Зійде сонечко прихильне,
Знову море буде вільне
І привабливо загра..
Після бур і ти, мій краю,
Не прокинувсь ще зі сна,
І тебе всі зневажають,
Та зірки й тобі засяють,
Бо вже йде твоя весна....

Це було писано в проміжок межи двома революціями 1905 і 1917 рр. По революції 1917 р., сфальшованій і скаліченій большевиками, нові літературні течії в Україні хоч і поборювали одна одну, мали, як відзначив Є. Ю. Пеленський в «Обріях», одне спільне — тугу за далеким, невідомим, незвичайним. Футуристи сплели ту тугу з морем. «У Михайла Семенка морська лірика замикається в рамцях опієї туги за далеким і невідомим «Горизонтом», але в його товариша Юрія Шкорупія виступає ширше й глибше трктування морської тематики. Буйне й мерехливе життя моря, цієї «колиски бур і гураґана» стає для нього не лише канвою для мережива мрій. Воно гасить жадобу міцних переживань і великих зусиль, особливо в зустрічі зо штормами-бурями, що з ними бореться людина на життя і смерть. В циклі своїх морських лірик «Море» вміє Шкорупій легко перейти від молитовного захвату морем до відчуття поезії снаги моряцької:

От шкіпером коли б я був,
то розпустив би всі вітрила,
щоб вітер щоглі долі гнув,
та буря в линвах вила..»

«З-поміж поетів символістів Микола Терещенко може найкраще відчув і зрозумів море — щоб згадати лише таку до краю поетом пережиту картину козацького морського походу, яку дає він у «Чайці». Захоплений козацькою відвагою, неначе жаліє, що козаки так скоро поверталися з моря «у рідний український вирій — де степ і люлька і воли...» Терещенко дивиться на минуле України не лише, як історіософ, але і як моряк:

«Без зор, без компаса, без гасла —
історія моїх дідів;
і тільки кров у них не гасла,
кипіла для майбутніх днів».

«Захоплення красою України родить і в Максима Рильського тугу за могутністю, яка — він це міцно відчуває — зв'язана лише з морем. Досі ми стояли осторонь від моря, тому й таке миршаве наше минуле:

«Ми ще ніколи не були собою,
Не підіймали стяга по морях,
Ні по чужих, невиданих краях,
Де квіти квітнуть барвою новою.
Ми безязикі, безіменні ми —
Німа вода холодного свічада,
Слизький туман. Ми привидів
громада,
Що непомітно ходить між людьми».

Таке наше вчора. Але наше завтра буде інакше — велике й величаве:

«Народи й царства! Днів і поколінь
Моря дзвінкі! Дивуйтесь непочутнім:
У давнім ваше, наше у майбутнім,
Для вас земля, а наша далечінь».

Писав багато на морські теми Вас. Мисик. У деяких його віршах виразно помітні мотиви

національної боротьби України. У «Конквістадорах» він писав:

...Землі не видно. Ми пливем, пливем,
Затиснувши в серпях тоску та біль,
співаєм.
На попіл згоримо, розвіємось вогнем,
Та не зневіримось, знесилені одчаєм!

В цьому ж вірші поет порівнює кермо корабля з лемешем:

І руль слухняний пружиться і верне, як
леміш,
Скреготячи по жолобах цепами, —

один із цікавих проявів «степово-земного» підходу до теми. У Михайла Йогансена, автора чудової морської мініятюри «Вечір», є прегарна поезія «Овес росте», — також характеристична поєднанням теми землі, плугатарства із темою моря:

Овес росте край неба у пісках...
Далеко в морі хилять кораблі
Латинський парус у вечірній ірій.
— Овес росте і виростає в ліс...

Конкістадорські мотиви звучать і у віршах романтика Євгена Плужника (1898—1936), який любив порівнювати дні чи роки із «розбурханими морями». Романтиці відкрить, гонові до нового присвячений вірш «Колумб», у якому:

Подолано упертість Ізабелли,
Довершено змагання многих літ, —
І от Колумб виводить каравели
Здійснити мрію . . .

Побіжно торкалися теми моря Валеріян Поліщук, Євген Фомін (1904—1942), Грицько Чупринка (1879—1921).

Останній писав з приводу піднесення 29-го квітня 1918 р. українського прапору на кораблях Чорноморської Фльоти:

Гей, на весла, щоб понесла
Буря човен на простір,
Де свавільний вітер вільний
Гонить хвилі вздовж і вшир.
Там на морі, на просторі,
Розігнавши млявий сон,
Виллєм муки наші в звуки
Буйним вітром в унісон.
Там на волі, на роздоллі,
Де здіймаються горби,
Всю отруту нашу люту
Виллєм в море без журби.
Виллєм в море наше горе,
Нашу млявість, нашу лінь,
Гей на весла, щоб понесла
Буря човен на глибінь.
Ми полинем соколиним
Вільним льотом з берегів,
Роздратуєм, загартуєм
Нашу мідь для ворогів.

Цій же темі присвятив вірша Ю. Буревій, розстріляний 1934 року:

«На поклад вийди! Струнко стань!» —
Приймає фльота рапорт.
Напнулись. Крикнув капітан:
«Підняти вгору прапор!»
Рванулися у ранню синь
На кораблях бандери.
У чорноморську далечінь
Мов крила розпростерлись.
Струснулись крейсери. Пройшли
Дреднавти, торпедовці.
Гармати гирла піднесли,
Мов кли залізні, вовчі.
Прорвала сальва небеса,
Кругом заграло море.
Зірвався вал. Устав. Досяг
По обрій неозорий.
А там заграв, заклекотів,
Поплив немов пестямний,
Ніс моря звільненого спів
Далекими світами.
Там, де морська глибінь колись
Сховала велич слави —
Угору знову піднялись
Прапори золотаві.
Яка краса! Величня мить!
Нікому вже не служим!
У небо сальвами гримить
Народу голос дужий.

Цій же темі присвятив гарного вірша «Чорноморці» Михайло Ситник:

То не казка-диво і не сон то:
Чорне море — незміримий путь,
І по ньому ген, на горизонті
Українські крейсери пливуть.
Прикипів у небі сонця погляд,
Вороги поблідли: «Що ж це? Жах!»
На бортах тризуби, а на щоглі
Ген тріпоче український стяг.
Підпливають ближче, наче мури,
«Україна» — напис на бортах
А за ним «Шевченко» і «Петлюра»,
«Коновалець», «Крути». «Рідний стяг».
І гармати дивляться у небо —
Осторога лютим ворогам.
Нам чужого моря і не треба,
Чорне море — споконвіку нам.
Визначимо нові рейди, мандри,
Карти перекреслимо старі.
Українська бойова ескадра
І в Криму закине якорі.
Гей, приймай нас, гомінка Одесо,
Це вже не чужі, свої, не бійсь!
Ми попали без вітрил і весел
У твої обійми голубі.
І над світом пронеслася слава
Про козацькі дивні кораблі.
Що під стягом нашої Держави
Мир оберігають на землі.
...Що ж це — сон, чи видиво, чи казка?
Щось одне, або ні те, ні те...
Мрія наша без чужої ласки
Дійсністю такою зацвіте.

Виник був у нас і гурт поетів, що присвячували свою творчість майже виключно морю.

Творцем цієї школи морських ентузіястів був Юрій Яновський, автор численних морських новель, оповідань та поезій. Він виріс на морі і тому почував себе з ним, як із близьким приятелем: «О море, простий товаришу!» кидає він йому привіт. Із співжиття з морем виросла майже вся його поезія.

Поруч Яновського найбільшим мариністом був Олекса Влизько, розстріляний в 1934 році разом із Буревієм.

Влизько — романтик моря:

Відчиняйте ворота!
Іду!
Що романтиком я народився,
Це написано і на виду...

— писав він в одному вірші.

Вітри, що його несуть, порти, що його співають, все дише романтикою моря. Ось, наприклад, його «Матроси»:

Загартовані сонцем, вітрами,
Перепливши незнані світи,
Ми не маємо стежки і брами,
До якої прийти.
Серце кинувши в шторми і штилі,
Ми в обличчя плюєм сатані
І незрушно на тонни, на милі
Розраховуєм дні.
Наша зброя — гартований кортик,
Наші думи — морський бурецвіт,
Наше серце — у чорному порті,
Де цвіте антрацит...

За Яновським і Влизьком пішли були інші молоді лірики, поети моря. Належать сюди такі автори, як Павло Усенко («Лірика бою»,— Харків, 1934), Григор Плоткін («Свіжий вітер», Київ, 1934). Св. Гординський («Буруни», Львів 1935) та ін. (Див. МОРЕ).

ІЗ МАРИНІСТІВ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ особливо визначився ІВАН АЙВАЗОВСЬКИЙ (1817—1900).

МАРІОНЕТКА — лялька з рухомими членами, що, завдяки ріжним пружинам та шнуркам, наслідують рухи живої людини. Переносно — людина, з якою можна зробити що завгодно. Звідти назва УРЯД МАРІОНЕТОК для уряду Української Радянської Республіки в Києві, що робить все те, що йому наказує Москва.

МАРКЕВИЧ МИКОЛА (1804—1860) — поет етнограф і історик. Залишив цікаву працю про українські звичаї, повір'я, кухню й напитки (1860 р.). Його «Українські мелодії» мали вплив на Т. Шевченка, який присвятив йому поезію «Бандуристе, орле сизий...»

У 1825 р. він написав К. РИЛЕЄВУ (див.) листа, якого оголосив П. Филипович. Беремо з нього уривок.

«Дозвольте мені писати вам як слід правдивому горожанинові своєї любої батьківщини, як слід доброму українцеві. Чи-ж можу я холоднокровно читати «Войнаровського» і «Наливайка». Прийміть мою і всіх знайомих мені співгорожан подяку. Будьте певні, що наша вдячність велика, що ми від душі цінимо ваші твори, які вас і наших предків прославляють. Ми не втратили ще сперед очей діл великих мужів українців, в многих серцях не зменшилася ще давня сила почувань і відданости батьківщині. **Ви найдете ще живим у нас духа Полуботка».**

МАРКЕВИЧ ОЛЕКСІЙ (1847—1903) — дійсний член НТШ, історик Степової України, професор Одеського університету. Залишив низку праць в Записках НТШ.

МАРКЕЛ — єпископ псковський, українець По смерті патріярха московського Йоакіма в 1690 р., був кандидатом на патріярший престіл. Але замість нього було обрано Адріяна, москаля, що був митрополитом казанським. В «Житії» Йоакима про це так сказано: «иже бяше (Маркел) иноплеменник, притворшеся же россіянин, якоби позволяшеся оному и на патріяршество возведену быти, но Божіим предведеніем, молитвами, или посланіем прежде сего писании от св. Досифея, патр. Іерусалимского, не повелевающего в духовном чине в Россіи иноземцев, поляков, пастирями поставляти остережно сіє бисть...» Проф. Н. Полонська-Василенко коментувала:

«У цьому вислові важливе трактування українців, яким був єп. Маркел, як «чужоземців». Для значної частини московських «обивателів» українці залишалися чужинцями, «Ляшками», і послідовно були випадки, що їх не ховали на цвинтарях...» («Укр. Збірник», XIУ, Мюнхен, 1958, стор. 67—68).

МАРКО св. євангелист, товариш ап. Павла, а потім ап. Петра, автор другого Євангелія, написаного як уважають, до 70 р. п. Р. Хр. У нас його день святкували 8 травня ст. ст.

МАРКОВИЧ АНДРІЙ († 1747) — сотник глухівський, потім лубенський полковник і нарешті ген. підскарбій.

МАРКОВИЧ ДМИТРО (1848—1920) — письменник і кооператор, судовий слідчий, за Центральної Ради ген. прокурор, за Скоропадського — сенатор. Залишив книжку гарних оповідань «По степах та хуторах».

МАРКОВИЧ МАРІЯ — див. МАРКО ВОВЧОК.

МАРКОВИЧ ОПАНАС (1822—1867) — чоловік Марка Вовчка, член Кирило-Методієвського Братства. Як етнограф, зібрав багато приповідок, замовлянь, загадок, що великою час-

тиною ввійшли в збірку Номиса «Українські приказки...» Уклав музику до «Наталки Полтавки» і влаштовував у Чернігові в рр. 1861—63 українські театральні вистави.

МАРКОВИЧ ЯКІВ (1696—1770) — бунчуковий товариш, потім лубенський полковник, а пізніше ген. підскарбій, автор незвичайно цінного щоденника («Дневні Записки») від 1717 до 1767 р., що дає багато відомостей про тодішні господарські, побутові, культурні й суспільні відносини. Частину щоденника (три томи) видрукував ОЛЕКСАНДЕР МАРКОВИЧ (1790—1865) чернігівський губерн. маршалок (предводітель) дворянства, частину (один том) В. Модзалевський в Записках НТШ.

МАРКОВИЧ ЯКІВ (1776—1804) — внук ген. підскарбія Якова збирач матеріялів із історії України. Залишив «Записки о Малоросіи, ея жителях и произведеніях» (1798).

МАРКО ВОВЧОК (1834—1907) — літературний псевдонім МАРІЇ МАРКОВИЧ дружини ОПАНАСА МАРКОВИЧА, а потім Лобача-Жученка, народженої у родині українських поміщиків Вілінських, що мали маєток Катеринівку в Єлецькому пов. Орловської губ., де вона й народилася, а виховувалася в Харкові. В Орлі познайомилася вона з Марковичем, засланим туди за участь у Кирило -Методіївському Братстві і з ним побралась в 1851 р. та переїхала в Україну, де й жили Марковичі в Чернігові, Києві та Немирові. У 1858 р. вийшла в світ перша збірка її «Народніх оповідань», що започаткувала в українському письменстві тзв. НАРОДНИЦЬКУ ШКОЛУ та створила Маркові Вовчкові невмирущу славу. Т. Шевченко в поезії, їй присвяченій (з 15. II. 1859 р.), назвав її «кротким (лагідним) пророком», «обличителем жорстоких, людей неситих», своєю «зоренькою святою». «Зіронькою» назвав її і Федькович. «Вона випила ввесь сік і квіт українських квітів» — казав про неї П. Куліш. Проф. Ю. Григоріїв у статті, писаній з приводу 50-ліття смерти Марка Вовчка, назвав її «українською Бічер Стов» (з Бічер-Стов порівнював Марка Вовчка і С. Єфремов в «Історії Укр. Письменства» II. 66): «..Сила творів Марка Вовчка була дійсно велика. Вперше після Шевченка протест проти кріпаччини, проти всякого поневолення людини прозвучав на ввесь голос і своєю щирістю, правдивістю переконливістю зображення невимовних страждань українського селянства пройняв до глибини душі читачів. Глибока реальність змісту, прекрасне знання людської психіки і всіх нюансів переживань душі людини вміння вразити читача просто в серце, добірна літературна форма, краса і багатство мовних засобів — усе це створило славу її творам далеко за межами України».

Перебуваючи закордоном — в Лондоні, Парижі, Неаполі, Дрездені, Гайдельберзі, — Марко Вовчок і тут працювала над своїми творами, що малювали страхіття кріпаччини та національного поневолення. Але по смерті О. Марковича (в 1867) і виходу вдруге заміж за Лобача-Жученка, Марко Вовчок припиняє на деякий час свою літературну творчість. Лише в 1902 р. з'являються її нові оповідання, що зрештою ні в чому не змінюють її творчого обличчя.

«Народні Оповідання» Марка Вовчка переклав на московську мову такий мистець літературного слова, як Турґенев, а повість «Марусю» в переробці Сталя друковано в численних повторних виданнях для французьких державних шкіл. Оповідання «Козачка» переклав на французьку мову також відомий письменник Проспер МЕРІМЕ (див.) і читав той свій переклад з великим успіхом при дворі Наполеона III.

МАРКО КРАЛЕВИЧ — популярний герой сербського лицарського епосу, македонсько-сербський князь, що признав владу турків і згинув 1394 р., воюючи на боці турків.

МАРКО ПРОКЛЯТИЙ — популярний герой українських леґенд, що про нього склалася й приповідка «Товчеться, як Марко по пеклі». Цей вираз виник із леґенди про жида Малха, перетвореного в Марка, що вдарив Христа і за те присуджений був ходити десь під землею навкруги стовпа. Виникла ця леґенда, як здається, в Італії, а звідти перекинулася й до нас. Сіцілійська леґенда, яку записав і видрукував Пітре, вже носить назву «Розпачливого Марка» і оповідає про нього наступне: Марко був із тих жидів, що бичували Христа і такий був бридкий, що й сказати не можна. У сіцілійців і досі існує приповідка: «Бридкий на обличчі, як жид Марко»: Коли Христа повели до Пилата, то цей Марко дав Йому залізною рукавицею такого ляпаса, що вибив усі зуби. За це Господь і присудив йому ходити під землею, не спиняючись ні на хвилинку. Кажуть, що від того його ходіння вже й земля притопталася, бо ж Марко ходить із того часу, як Христос постраждав на хресті. Цей Марко не знає спокою і від мук сумління б'ється головою об стовп, і скаржиться, що не може вмерти. Кожної п'ятниці, о 21 годині, як задзвонить дзвін, що нагадує про смерть, розпач Марка зростає, він сильніше б'є залізною рукавицею по стовпу і лементує так, що трудно собі й уявити. Леґенду про Марка Проклятого в нас розробляли Стороженко, Пачовський, а останньо і Ю. Тис («Життя іншої людини»).

МАРКС КАРЛ ГАЙНРІХ (1818—1883) — німецький економіст, соціолог і політичний діяч, основник МАРКСИЗМУ (див.) найбільший авторитет соціялізму та комунізму, автор (разом із Енґельсом) «КОМУНІСТИЧНОГО МАНІФЕСТУ» 1847 р. (див.), творець I-го Інтернаціоналу Робітників в рр. 1864—66 і його керів-

ник до 1872 р., коли він роздався; автор тритомового «Капіталу», евангелії т.зв. наукового соціялізму, з якого тільки перший том вийшов за його життя в 1867 р., а два дальші випустив уже після смерти Маркса його однодумець Енґельс — II т. в 1885 р., а III — 1894 р.

Маркс був ненависником Росії, яку вважав загрозою для розвитку демократії в усьому світі. Ось, що він писав в 1856 р., про зародження й розвиток московської держави:

«Колиска Московщини знаходиться в кривавому болоті монгольського рабства, а не в суворій славі норманів. Досить змінити низку імен і стане ясно, як удень, що поміж політикою Івана III і теперішньою Росією існує не тільки подібність, але й тотожність... Політика Івана I була політикою Івана III, Петра I і сучасної Росії (Ніколая I. Є. О.). Московщина зросла і виховалась в огидній і жалюгідній школі монгольського рабства. Сильною вона стала лише тому, що в майстерстві рабства стала віртуозом. Навіть і тоді, коли вона визволилася (з-під татарської неволі Є. О.), вона продовжувала грати рабську ролю. Петро I поєднав політичну хитрість монгольського раба з амбіціями монгольського володаря, Джинґіс-Хана, який заповів здобуття всього світу, як свою останню волю...»

Цю цитату взято зі статті Маркса «Ентгюллюнґен юбер ді Ґешахте дер Діпломатіе дес XVIII Яргундерте», що була видрукована в «Фрі Пресс» в Лондоні, а потім передрукована в 1889 р. в брошурі, яку видала донька К. Маркса п. Елеонора Акелінґ. Її не було включено в збірку видань Маркса в 29 томах, що вийшла в Москві.

Московські большевики зовсім інакше дивляться на своїх попередників, і московське Політбюро зв'язало цілком явно і недвозначно свою політику з традиційною політикою московських царів Івана Грізного та Петра I, яких советська «наука» прославляє, як «демократів» і «поступовців». Тому московська цензура і не допустила цих «еретичних» думок в московське видання творів К. Маркса. Не допустила вона й характеристики тих завдань московського імперіялізму що їх поставила була собі царська Росія, і що їх досить успішно намагаються здійснювати теперішні володарі Кремля. К. Маркс так формулював їх у 1853 р.: «Життєві інтереси зроблять В. Британію найповажнішим і невгнутим противником московських завойовників та їхніх експансивних плянів. Хоч ця величезна потуга зайшла вже так далеко до світового панування, що стоїть уже на Албанському побережжі в самому серпі Адріятики, все ж треба спинити її в її поході. А що завойовання йде за завойованням, анексія за анексією, то дуже зігнута границя імперії, природні кордони якої неясні потребуватиме все нової реґуляції, і таким чином може виявитися, що «природна» границя Росії йде від Данціґу, або від Штетіну, аж до Трієсту. Можна вважати за певне, що коли б Московщині пощастило завоювати Туреччину, то це завоювання було б тільки вступом до завоювання Угорщини, Прусії та Галичини і остаточним здійсненням Панслов'янської імперії. Необхідно за всяку ціну перешкодити цим завойовницьким плянам. В цьому рука в руку йдуть інтереси Англії й світової демократії...»

Але всупереч Марксові московські большевики вирішили що завойовницькі пляни Москви погоджуються якнайкраще з інтересами «світової демократії..» Не дурно ж К. Маркс писав 13 I. 1869 р. Енґельсові: «Не довіряю жадному русскому» (москалеві). А 17 грудня того ж року знову йому підтвердив: «Досить з'явитися якомусь русскому, як відкривається пекло..» Що К. Маркс не любив москалів, та аж у такій мірі, про це московські большевики теж не пишуть.

МАРКСИЗМ — наука Карла Маркса, яку він опрацював разом із своїм приятелем **ФРІДРІХОМ ЕНҐЕЛЬСОМ** (1820—1895), і яка лягла в основу програм та ідеології соціялістичних та комуністичних партій. Ця наука полягає по-перше в матеріялістичному розумінні історії, в якому переважне значення в розиткові суспільного життя надається матеріяльним обставинам. Цей погляд сформульовано в фразі: «Спосіб продукції матеріяльних дібр обумовлює соціяльний, політичний і інтелектуальний процес життя». Цю фразу в інтересах пропаґанди звичайно скорочується в такому вигляді: «Не світогляд та ідеї обумовлюють побут, а побут обумовлює світогляд і ідеї.» Або ще коротше: «Буття визначає свідомість». Марксизм в своєму вузькому розумінні історичного матеріялізму зовсім не числиться — в теорії — з чинником такої величезної ваги в історії, як людська особистість, — але в практиці, в московському комунізмі, винайшов невидані досі форми «Культу особи» в відношенні до Леніна, Сталіна, а останньо Хрущова. Марксова метода історичного матеріялізму не може пояснити ріжниць між народами, що знаходяться на тім самім щаблі економічного розвою. Вона нехтує такими важливими чинниками, як раса, релігія й національність. Був час, коли московські большевики послідовно прикладали теорію історичного матеріялізму до кожного культурного явища, доводячи її тим самим до абсурду. Англійський письменник Вільям Чемберляйн пригадував такий архитвір советської музичної критики, без якої не обходився давніше ні один советський концерт: «Товариші ми зараз почуємо увертюру до «Руслана й Людміли» Ґлінки і симфонію Моцарта «Юпітер». Радісний тон увертюри пояснюється фактом, що Ґлінка жив у добі, коли російський торговельний капіталізм розростався, а російські ткальні завойовували ринки Близького Сходу. Ви завважите деяке хвилювання в музиці Моцарта. Це тому, що він сам

завжди хитався між аристократією, що занепадала, і буржуазією, що поставала за його часів..» (ЛНВ. 1939, VI, 433).

До такої карикатурности доводить однобічне намагання пояснити всі вияви творчого життя самими тільки матеріялистичними, чи господарськими причинами. Хід історичних подій визначали далеко в більшій мірі релігійні та міжнаціональні чинники, і саме постання такого економічного чинника, як капіталізм, завдячує в великій мірі релігійним ідеям протестантизму, головне КАЛЬВІНІЗМУ (див.).

Маркс, а за ним і інші марксисти, вираховував, що верства багатіїв, яка народилася з розквітом фабричної промисловости, буде щораз більше збагачуватися. А що бідна робітнича верства не матиме змоги набувати тих фабричних продуктів в належній мірі, то капіталісти будуть примушені шукати все нових ринків збуту, з привілеями для себе і з насильним накиданням свого краму. З того випливає, що капіталізм має невідмінно провадити до аґресивного ІМПЕРІЯЛІЗМУ, що в свою чергу має приводити до міжнародніх криз і воєн, які врешті довели б до повстання пролетаріяту, проголошення його диктатури і загину капіталізму.

Проте, головна догматична помилка Маркса, з якої випливала визка інших, не менш важливих, полягала, як писав Е. Браудер в книзі «Маркс і Америка» (1958) (див. ЛЕНІН), в вигаданому ним «абсолютному загальному законі капіталістичного нагромадження» та зв'язаного з ним постійного зубожіння робітничої кляси. На думку Маркса, за капіталізму багачі багатіють, а робітники біднюють. Тому за капіталізму «будьяка соціяльна реформа залишається утопією, і тому має прийти пролетарська революція». Маркс так сліпо вірив у виробленний ним закон, що сподівався пролетарської революції в Німеччині та інших країнах Заходу ще за свого життя. Але, як дуже гарно виказав Браудер, що був лідером комуністичної партії в США протягом 24 років, Маркс глибоко помилився. «Чому американське робітництво, — запитує він, — відвернулося від Маркса і марксизму?» — Бо американська робітнича кляса бачила щодня і щороку, що розвиток капіталізму в Америці веде не до зубожіння робітництва, а до збагачення, до підвищення заробітної плати. Америка, країна найрозвиненішого капіталізму, стала країною найвищої зарплати робітника. Усупереч марксовому законові про зубожіння робітництва при капіталізмові, Америка виказала інший закон: що слабший капіталізм, то більше капітал диктує зарплату робітникам; що сильніший капіталізм, то менша його відпорність робітничій клясі в справі зарплати. Вища зарплата змушує капіталістів до все вищої механізації, а це веде до все помітнішого збільшення продуктивности праці. В наслідок того росте і капіталізм і добробут, себто збільшуються капіталовкладення в підприємства, але росте також і добробут робітництва та всього населення. («Укр. Вісті» 1959, I. XI).

Маркс не передбачив, що жорстока капіталістична система, що панувала за його життя, може змінитися без всякої пролетарської революції та кривавої диктатури пролетаріяту. А тим часом капіталізм зазнавав великих ґрунтовних змін (див. КАПІТАЛІЗМ). «Свобода» писала 4. XI. 1959 р.:

«Першою зміною в давній капіталістичній системі було народження в Америці корпорацій. Протягом одного покоління корпорації заступили індивідуальне власництво. 500 корпорацій, зареєстрованих на Ньюйоркській біржі, охоплюють приблизно дві третини американської продукції. Якби це були 500 капіталістичних родин з егоїстичними тенденціями, то такий стан довів би до катастрофи, передбачуваної Марксом. Але цих 500 корпорацій побудовані на уділах (шери) чи акціях, що знаходяться нині в руках 12.500.000 осіб. Що більше, уділовцями у великих корпораціях є також різні компанії, пенсійні фонди, забезпеченеві установи, так що насправді коло 50 мільйонів осіб користає з прибутків великого промислу, хоч багато з них самі про це й не знають. Одиничні власники і їх родини втратили безпосередній вирішний голос у справах продукції й адміністрації промислових закладів ще й тому, що прийнято засаду фахового керівництва. Отож не власники - капіталісти є директорами фабрик, а фахівці з відповідною освітою, службовці з твердою платнею. Дальшим непередбаченим Марксом та його послідовниками етапом еволюції капіталістичної системи було народження робітничого спілкового руху на американський зразок, в якому робітники самі вірікаються участи в керівництві варстатами праці, а борються тільки за поліпшення умовин праці і висоти винагороди. Ця система породила нову, непередбачену Марксом робітничу клясу, що не має нічого спільного з його поняттям пролетаріяту, бо насправді це не пролетаріят, а середня заможня верства з найвищим з-посеред усього робітництва в світі життьовим стандартом».

У своїй «Критиці політичної економії» Маркс писав: «Ніяка форма суспільности не занепадає, поки не розвине всі продукційні сили які відповідають щаблеві її розвитку, а нові й вищі продукційні відносини ніколи не займуть місце старих, поки матеріяльні передумови їх існування не розвинуться в лоні самого старого суспільства». Але дійсність дуже нечемно повелася з цією наукою Маркса. Бо саме в Росії, де марксизм став державною релігією, коли прийшов до неї большевизм, капіталізм не тільки не розвинув ще був «всіх своїх продукційних сил», а знаходився просто таки в пелюшках. А вже зовсім фарсою виглядає ця теза Маркса, коли поглянути на Китай, що, з точки погляду розвитку продукційних сил, до при-

ходу до нього комунізму, знаходився на щаблі радше передкапіталістичної продукції. Досвід виказав цілковиту помилковість тези Маркса, ніби соціялістична революція має прийти найскорше там, де капіталізм досягне найвищої точки розвою, — навпаки, життя виявило, що найлегше повалити капіталізм там, де він ставить тільки свої перші кроки. Тоді його заступає не якийсь утопійний комунізм, а всевладний і безконкуренційний ДЕРЖАВНИЙ КАПІТАЛІЗМ з необмеженим визиском робітничої кляси, що її ніби мав би боронити марксизм...

Цілковито хибна була наука Маркса і щодо селянства. Він писав: «Лише коли розвинеться велика індустрія, основана на широкім застосуванні машин, виникне й відповідне підложжя для капіталістичного хліборобства. Бо тоді величезна більшість сільського населення буде вивласнена...»

Тим часом, єдина країна, в якій селянство було вивласнене, і то такими засобами, як масові заслання, голод, терор, тощо, виявилася не якась там капіталістична країна а марксистська Росія Деінде дрібне й середнє селянство вільно розвивається далі, ні від кого ніяким «вивласненням» не загрожене...

Крах марксизму в його намаганнях створити кращі умови життя для всього людства взагалі, а робітництва зокрема, що виявився як в помилкових передбаченнях Маркса щодо розвитку капіталізму на шляху до свого власного «угроблення» (за виразом Хрущова), так і особливо в наслідок катастрофального застосування його теорій в країнах, опанованих московським імперіялізмом, виявився дуже яскраво в рішеннях німецької соціял - демократичної партії, що була досі найстаршою марксистською партією, нараховуючи понад 90 років своєї діяльности на основі Марксового КОМУНІСТИЧНОГО МАНІФЕСТУ 1847 р. (див.). На конґресі цієї партії в Бад Ґотесберґу, що відбувся в 1959 р., відкинено основні тези марксизму про усуспільнення приватної власности, про створення безклясового суспільства, про диктатуру пролетаріяту, як переходового засобу здійснення соціялізму і прийнято тезу про необхідність приватної власности, як підстави господарського розвитку на засаді: «Свобода в повному значенні цього слова, а плянування в господарстві тільки в міру необхідности..» Заперечено й твердження марксизму, що «релігія — опіюм народу», і визнано потрібним співпрацювати з католицькою й евангелицькими Церквами в Німеччині. Коли взяти під увагу, що це сталося саме в Німеччині колисці марксизму, то це факт безумовно дуже красномовний... Тим більше, що подібну позицію зайняли й соціял - демократичні партії Австрії та Швайцарії, які також визнали марксизм нереальною й непридатною для соціялізму доктриною

Згаданий вище В. Чемберляйн писав: «За всіма помилками Маркса лежить одна найбільша, суттєва: Маркс не розумів, що необмежена влада («диктатура пролетаріяту» Є. О.) далеко більш гнітюча і спричинює далеко більше визиску, ніж приватна власність. Абсолютистична держава, монополізуючи у своє виключне посідання економічну й політичну владу, не лише може, але й мусить бути більш безоглядним визискувачем, ніж приватний підприємець буржуазної країни. Останній хоч би й бажав зменшити платню своїм робітникам, зустрічає в здійсненні цього наміру надто багато перешкод. Робітники можуть застрайкувати, вони можуть поодинці покинути його й пошукати іншого підприємця. Але які перешкоди матиме місцевий совєтський сатрап, який дістав приказ від Сталіна зігнати селян на роботу, викинути тисячі «кулаків» із їх землі, або «ліквідувати» мнимих саботажників?...» (ЛНВ. 1939, VI, 436) (Див. НАДБУДОВА, НАДВАРТІСТЬ, ІСТОРИЧНИЙ МАТЕРІЯЛІЗМ).

МАРЛЯ — тоненька матерія, переважно льняна, — нею перев'язують рани.

МАРМАЗИНКА — шапка з синього чи червоного сукна з загнутою хутровою лямівкою.

МАРМЕЛЯДА — варені з цукром ягоди та овочі.

МАРМОР, МАРМУР — кристалічний вапняк ріжного кольору, — у нас уживався при будові церков та пишних палат і фігурував у піснях, як БІЛ - КАМІНЬ (див.)

МАРНІСТЬ ЖИТТЯ — песимістична думка, що її висловив Екклезіяст у Біблії: «Марна марнота... Марнота над марнотами, — все марне! Що за хосен чоловікові з усієї праці його..? Рід проходить і рід приходить, тільки земля стоїть собі вовіки.. Що було колись, те буде й знов, і що ділялось, те й діятиметься, і нема нічого нового під сонцем..» Отже нема рації турбуватися і клопотатися. Ця думка про марність життя проходжується часто і в пізніших філософів та письменників, як от у Марка Аврелія в його «Спогадах»: «Все — марнота! Незабаром ти будеш кістяком, порохом, іменем, а то й навіть не іменем; та й це, якщо залишиться, то буде лише згуком, та ще й до того дисонансом. Правду кажучи, речі, що ми їм у житті надаємо велику вартість, зводяться до марноти, до ніщоти, до порохняви...»

І Гете: «У цьому світі —все мізерота, і той, хто з чужого побуду чи в наслідок власних пристрастей мордує себе задля багатства, задля почестей та чогось подібного, на мою думку, цілком божевільний..»

Проглядає іноді ця думка про марність життя і затрачених зусиль і в нашого Т. Шевченка, але головно тоді, коли він пригадує минуле Ук-

раїни, як то ми бачимо, напр., в «Івані Підкові»:

Панували, добували
І славу і волю —
Минулося: осталися
Могили по полю...

Або в «Гайдамаках»:

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли...
...Тай замовкли,
Ножі пощербили...
Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони його жали...

У «Невольнику» читаємо:

А той рветься
З усієї сили за долею.. От-от дігнав,
І — бебех у могилу!

Проглядає цей жаль за марно витраченим життям іноді і в народній пісні:

Мій товариш оженився,
Я ще не гадаю, —
Пішли літа марно з світу,
Як лист по Дунаю... (Зап. ЮЗОтд. II, 1872, ст. 445). (Див. ПЕСИМІЗМ).

МАРНОВІРНІСТЬ, МАРНОВІРСТВО — Див. ЗАБОБОНИ.

МАРНОСЛАВНІСТЬ — нижча форма АМБІТТНОСТИ (див.), в якій людина шукає дешевої популярности, що виявляється в оплесках, похвалах, компліментах, тощо.

Марнославці не мають звичайно ніяких поважних замірів щодо своєї будучности, вони хочуть **негайного** успіху, і ті, в кого марнославність дуже розвинена, радо вірять усяким підлещувачам і дуже терплять, коли ніхто не звертає на них увагу. У кожній здоровій людині є своя частина марнославности, що походить ще із тих часів, коли примітивна людина прикрашувала себе перами, чи шматком барвистої тканини, щоб зробити приємне враження на людину іншої статі і викликати в неї слова захоплення. У цьому чині, як і в усіх інших цього роду, що продовжуються протягом тисячоліть, не тільки нема нічого нездорового, а навпаки в ньому виявляється непереможна воля роду продовжувати себе безконечно, — але надто часто зустрічається збочення цього первісного інстинкту, в деяких осіб що не можуть стерпіти, щоб інші проходили повз них, не звернувши на них своєї уваги. Заняті своїм непомірно роздутим «я» вони звичайно мало цікавляться громадськими справами, не зв'язаними безпосередньо з їх дорогоцінною особою і намагаються всіляко зробитися такими ж важливими і цікавими для інших, якими вони видаються самі собі. Доля будучих поколінь їх абсолютно не цікавить, бо ж і ті покоління не матимуть цікавости до них, ані до їх собаки, ані до їх співучих, чи яких інших якостей, але зате вони з великою симпатією й цікавістю поставляться до кожного, хто похвалить їх нові черевики, чи новий їх спосіб елеґантно зав'язувати краватку. Вони дуже люблять брати участь в ріжних церемоніях, і прикрашати себе ріжними титулами та відзнаками.

Коли нема інших засобів, щоб звернути на себе увагу суспільства і побачити своє прізвище в часописі, марнославці вигадують ріжні історії, в яких вони ніби відограли велику ролю. Звідти походять і пригоди, що іноді завдають чимало клопоту поліції і репортерам: на пожадливу популярности людину нападають якісь невідомі люди, грабують і б'ють її, відвозять у потаємне місце і там кидають напівживою. А потім виявляється, що всю цю історію вигадано від початку до кінця, і рани, яка та «побита» людина показувала в поліції, пороблені з єдиною ціллю звернути на себе громадську увагу.

В інших випадках, на людей, що терплять на марнославність, нападає непереможне бажання бути «оригінальним» і вдягатися не так, як інші, і поводитися не так, як інші. Коли ж на цьому ґрунті виникають скандали, марнославець почуває себе цілком задоволеним. Найнебезпечнішим типом марнославця був в історії ГЕРОСТРАТ ((див.), що спалив в Ефесі святиню богині Діяни, одне з більших «чудес» того світу, щоб тільки стати «славним»...

МАРНОТРАТНИК — людина, що по-дурному витрачає гроші, руйнуючи себе й свою родину. Український кодекс 1743 р. наказував: «Особу, що маючи жінку й дітей, непотрібно й безцільно, з недбайливости та нахилу до непотрібних витрат, або з душевної хвороби, розтрачує своє майно, належить віддавати під догляд опікуна, поки вона не виправиться, або не видужає. Опікуна для такої особи призначає й звільняє уряд. Разом із призначенням опіки суд виносить постанову про недійсність усяких актів про відчуження м а є т к у п і д о п і ч н и х, про що й публікує до загального відома. Ця постанова має зворотну силу і для актів, складених марнотратниками, або божевільними, перед публікацією, якщо ці акти спрямовані на безцільну розтрату майна...» (Зап. НТШ. т. 159, ст. 142—43).

МАРОДЕР — солдат - грабівник, що обкрадає вбитих і ранених на полі бою; також здеморалізований солдат, що грабує мирне населення під час війни. Мародерів в усіх арміях карано дуже суворо, — звичайно карою смерти.

МАРОН — французький аґент, часів Ів. Мазепи, якого тодішній керманич французької закордонної політики Де Торсі, вислав в Україну, щоб довідатися докладно про причини Мазепиного виступу. Марон приїздив спеціяльно до Кам'янця, а відсіля післав своїх аґентів, до головної шведської кватири і до Києва (між іншим, жидів), а 20 грудня 1708 р. написав до

раїни, як то ми бачимо, напр., в «Івані Підкові»:

Панували, добували
І славу і волю —
Минулося: осталися
Могили по полю...

Або в «Гайдамаках»:

Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли...
...Тай замовкли,
Ножі пощербили...
Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони його жали...

У «Невольнику» читаємо:

А той рветься
З усієї сили за долею.. От-от дігнав,
І — бебех у могилу!

Проглядає цей жаль за марно витраченим життям іноді і в народній пісні:

Мій товариш оженився,
Я ще не гадаю, —
Пішли літа марно з світу,
Як лист по Дунаю... (Зап. ЮЗОтд. II, 1872, ст. 445). (Див. ПЕСИМІЗМ).

МАРНОВІРНІСТЬ, МАРНОВІРСТВО — Див. ЗАБОБОНИ.

МАРНОСЛАВНІСТЬ — нижча форма АМБІТТНОСТИ (див.), в якій людина шукає дешевої популярности, що виявляється в оплесках, похвалах, компліментах, тощо.

Марнославці не мають звичайно ніяких поважних замірів щодо своєї будучности, вони хочуть **негайного** успіху, і ті, в кого марнославність дуже розвинена, радо вірять усяким підлещувачам і дуже терплять, коли ніхто не звертає на них увагу. У кожній здоровій людині є своя частина марнославности, що походить ще із тих часів, коли примітивна людина прикрашувала себе перами, чи шматком барвистої тканини, щоб зробити приємне враження на людину іншої статі і викликати в неї слова захоплення. У цьому чині, як і в усіх інших цього роду, що продовжуються протягом тисячоліть, не тільки нема нічого нездорового, а навпаки в ньому виявляється непереможна воля роду продовжувати себе безконечно, — але надто часто зустрічається збочення цього первісного інстинкту, в деяких осіб що не можуть стерпіти, щоб інші проходили повз них, не звернувши на них своєї уваги. Заняті своїм непомірно роздутим «я» вони звичайно мало цікавляться громадськими справами, не зв'язаними безпосередньо з їх дорогоцінною особою і намагаються всіляко зробитися такими ж важливими і цікавими для інших, якими вони видаються самі собі. Доля будучих поколінь їх абсолютно не цікавить, бо ж і ті покоління не матимуть цікавости до них, ані до їх собаки, ані до їх співучих, чи яких інших якостей, але зате вони з великою симпатією й цікавістю поставляться до кожного, хто похвалить їх нові черевики, чи новий їх спосіб елеґантно зав'язувати краватку. Вони дуже люблять брати участь в ріжних церемоніях, і прикрашати себе ріжними титулами та відзнаками.

Коли нема інших засобів, щоб звернути на себе увагу суспільства і побачити своє прізвище в часописі, марнославці вигадують ріжні історії, в яких вони ніби відограли велику ролю. Звідти походять і пригоди, що іноді завдають чимало клопоту поліції і репортерам: на пожадливу популярности людину нападають якісь невідомі люди, грабують і б'ють її, відвозять у поґаємне місце і там кидають напівживою. А потім виявляється, що всю цю історію вигадано від початку до кінця, і рани, яка та «побита» людина показувала в поліції, пороблені з єдиною цілю звернути на себе громадську увагу.

В інших випадках, на людей, що терплять на марнославність, нападає непереможне бажання бути «оригінальним» і вдягатися не так, як інші, і поводитися не так, як інші. Коли ж на цьому ґрунті виникають скандали, марнославець почуває себе цілком задоволеним. Найнебезпечнішим типом марнославця був в історії ГЕРОСТРАТ ((див.), що спалив в Ефесі святиню богині Діяни, одне з більших «чудес» того світу, щоб тільки стати «славним»...

МАРНОТРАТНИК — людина, що по-дурному витрачає гроші, руйнуючи себе й свою родину. Український кодекс 1743 р. наказував: «Особу, що маючи жінку й дітей, непотрібно й безцільно, з недбайливости та нахилу до непотрібних витрат, або з душевної хвороби, розтрачує своє майно, належить віддавати під догляд опікуна, поки вона не виправиться, або не видужає. Опікуна для такої особи призначає й звільняє уряд. Разом із призначенням опіки суд виносить постанову про недійсність усяких актів про відчуження м а є т к у п і д о п і ч н и х, про що й публікує до загального відома. Ця постанова має зворотну силу і для актів, складених марнотратниками, або божевільними, перед публікацією, якщо ці акти спрямовані на безцільну розтрату майна...» (Зап. НТШ. т. 159, ст. 142—43).

МАРОДЕР — солдат - грабівник, що обкрадає вбитих і ранених на полі бою; також здеморалізований солдат, що грабує мирне населення під час війни. Мародерів в усіх арміях карано дуже суворо, — звичайно карою смерти.

МАРОН — французький аґент, часів Ів. Мазепи, якого тодішній керманич французької закордонної політики Де Торсі, вислав в Україну, щоб довідатися докладно про причини Мазепиного виступу. Марон приїздив спеціяльно до Кам'янця, а відсіля післав своїх аґентів, до головної шведської кватири і до Києва (між іншим, жидів), а 20 грудня 1708 р. написав до

Версалю рапорт на 4 сторінки листового формату, в якому подав дуже об'єктивну аналізу українсько - московських відносин від часів Переяславського трактату. Цей лист ще досі робить сильне враження (І. Борщак в «Нов. Україна» 1923, III, 135).

МАРОНІТИ — католики сирійського обряду. Їх назва походить від манастиря св. Марона на Ливані, біля якого мароніти були об'єдналися, як окрема християнська секта, що в 1182 р. визнала духову владу папи.

МАРР НІКОЛАЙ (1866—1934) — московський мовознавець, академік, довший час — яких 30 років, найбільший авторитет мовознавства в СССР, пропаґатор т. зв. яфетичної теорії походження мов, за якою ніби ніколи не було якоїсь одної прамови, а були тільки численні недосконалі прамови. Від цієї первісної ріжнородности йде шлях ніби до майбутньої однородности, до єдиної світової мови, якою, очевидячки, має бути — московська мова. Бо, на думку Марра, «не можна протиставляти мову московських (русскіх) мас мовам тих націй, що оточують, або співжиють із русскими. Яфетична теорія не може їх розлучати, бо знаходить між мовами інших націй і московською генетичний зв'язок...» (Н. Марр «Мовна політика яфетичної теорії» 1931).

Залишається лише цей «генетичний зв'язок» відповідно розвинути, для чого не пошкодить вжити і відповідного примусу, бо ж , «корні мови не в небі, землі, крові, горлянці, не в індивідуальнім бутті, а в колективнім господарськім з'єднанні для загального, матеріяльного добра» (І. К. Зборовський «Н. Я. Марр і український язик» 1937). А що вся совєтська територія об'єднана у такім «колективнім господарськім з'єднанні», , то, очевидячки цього цілком вистачає, щоб витворити з ріжних мов теперішніх підсовєтських народів, нову совєтську мову, найбільш зближену до московської мови, як мови найбільш поширеної й знаної...

Мовні теорії Н. Марра — це тільки новий вияв давньої московської обрусительної політики, і, хоч як ретельно почали застосовувати їх у життя, спеціяльно в Україні, перше Сталін, а потім Хрущов, рецепти Марра виявляться безсильними, бо історія виказує, що для творення якоїсь нової мови самого «колективного господарського з'єднання» не вистачає: тут діють ріжні духові расові й національні первні, що примушують людей інших народів ріжно реаґувати на одні й ті самі події і в тій їх відмінній реакції витворювати й відмінні вислови тої їхньої психологічної реакції (див. МОВА). Ніякі примуси тут теж не поможуть!

Зрештою, до такого переконання прийшов ніби й Сталін, що в статті «Відносно марксизму в мовознавстві» («Правда», 20. VI, 1950) заперечив теорію Марра, після чого й всі совєтські мовознавці поспішилися виректися ак. Н. Марра і його теорій та заспівали гімни на шану «геніяльного мовознавця» Сталіна, що скерував совєтське мовознавство на нові шляхи розвитку. Що ж нового сказав він?

Він насамперед сконстатував, що в ученнях Н. Я. Марра, є цілий ряд помилок, невироблених проблем і тверджень. Найгірше те, що Н. Я. Марр силкується бути марксистом. В дійсності він тільки його вульґаризатор. Він вніс в мовознавство неправильну й немарксистську формулу щодо мови, вважаючи її надбудовою бази. Не можна на ґрунті неправильної формули розвивати совєтське мовознавство.

Не можна вживати «примусу» для витворення одної спільної мови, бо історія, мовляв, виказує велику живучість і колосальний опір мови **насильній** асиміляції.

Схрещування мов, каже Сталін, це довгий процес, який триває сотні років. При схрещуванні одна мова виходить побідником над іншою і продовжує розвиватися, натомість побіджена мова ступнево завмирає. Так було з **московською мовою, яка виходила завсіди побідником** в ході історичного розвитку мови шляхом її схрещування з мовами цілого ряду інших народів. Московська мова змагає бути інтернаціональною мовою. Історія знає імперії рабського і середньо - вікового періодів, імперію Кира й Александра Великого, імперію Цезаря і Карла Великого, які не мали своєї економічної бази, і були часовими военно - адміністріційними об'єднаннями. Ці імперії не тільки не мали, але й не могли мати единої для імперії і зрозумілої для всіх членів імперії мови. Вони були конґломератом племен і народів, які жили своїм життям і мали свої мови. Інакше з сучасними імперіями. СССР — новочасна імперія, в якій живуть і розвиваються многі народи з їхніми мовами, але московська мова панівна і провадить всі народи до єдности, себто до тої самої єдиної для всіх мови, що про неї писав Марр. І тому «Літературная Газета» (Москва) писала 15. XII. 1951 р.: «Російська мова близька простим **людям усього світу».** Мова великого російського народу, мова Леніна Сталіна є рідною для всієї нашої дружньої багатонаціональної совєтської родини... Російська мова, російське слово — це та зброя, яка кожній совєтській людині, **до якої б національности вона не належала,** допомагає в великій боротьбі за побудову комунізму».

І тому не далі як 13. IV. 1960 «Радянська Україна» писала (стаття І. Кравцева):

«Процес консолідації національних мов **навколо російської мови** набирає свого дальшого розвитку. Відомо, що багато національних мов народів СССР перейшли на російський алфавіт, засвоїли чимало російських слів. Багато російських слів стали інтернаціональними.. В той же час російська мова вбирає в себе все краще з національних мов, збагачується їх сло-

вами. Іде поступовий процес зближення національних мов народів СССР, особливо споріднених груп націй і народностей. Процес збагачення і зближення мов закінчиться **їх повним злиттям в єдину мову** після перемоги комунізму в міжнародньому маштабі».

І. Кравцев не лишає жодного сумніву в тому, котра мова має стати світовою мовою:

«Російська мова все більше стає міжнародньою мовою. Вона є робочою мовою Організації Об'єднаних Націй. Не тільки в країнах народньої демократії, але і в багатьох капіталістичних країнах широко вивчають російську мову В усіх середніх школах США, у багатьох школах Англії, Франції, Італії та інших країн, російська мова запроваджена для обов'язкового вивчання».

МАРС — давній латинський бог хліборобства й війни, пізніше змішаний з грецьким АРЕСОМ, сином Зевеса (Юпітера) й Гери (Юнони). У протилежність до Атени-Паллади, яка, як богиня війни, персоніфікувала розважність і тактику, Марс-Арес символізував брутальний бік війни — саму бійку й пролив крови.

Дуже можливо, що давніше Арес персоніфікував гураґан, що надлітає з нестримною силою і все розбиває на свойому шляху. Не дурно ж, як на його батьківщину й найулюбленіше місце перебування, вказувано на Тракію, звідкіля на грецькі землі налітав холодний Борей та люті бурі. Ворог ясного сонячного світла і спокою в повітрі, похопний до свірки й бійок, Арес-Марс не тішився прихильністю між богами, і сам Зевес його недолюблював. Товариство його становили страшна ЕНІО, богиня руїни в війні, ДЕЙМО — страх, ФОБОС —жах, та ЕРІС — сварка. (Коли в 1877 р. були відкриті два супутники плянети Марса, вони одержали назву — перший — Фобоса, другий — Деймоса). Був він дуже великий і сильний, але, коли прийшло в нього до бою з Атеною - Палладою (див.), був він переможений, бо й на війні більше значення має хоробра розважність, аніж дика непогамована сила.

Відповідно до дикої вдачі Ареса грецькі міти робили його батьком розбійника КІКНА, що, залягаючи на великих шляхах, одрізував голови подорожнім, аж поки не вбив його Геракль, поранивши при цьому й Ареса, що прибіг на поміч синові. Другим сином Ареса був ДІОМЕД, що кохався в своїх конях і годував їх м'ясом людей, що мали нещастя попасти в його руки. І Діомеда забив Геракль. Третім сином Ареса був ФЛЕҐІЯС, що хотів був підпалити Аполлонову святиню, і за те Аполлон убив його своєю стрілою. Оповідали, що й АМАЗОНКИ були дітьми Ареса.

Культ Ареса не був дуже поширений, і по деяких місцевостях його ніби й зовсім не знали. Але все ж були його божниці в Тебах, Арґосі і Атенах, де його вважали батьком Ареопагу, вищого суду в кривавих злочинах. Шанували Ареса в войовничій Спарті, але досить дивно на перший погляд: статуя Ареса в спартанській божниці була зв'язана в руках і ногах, щоб військова вдача не покидала спартанців. Але найбільшою пошаною користувався Арес у Тракії — войовничому й дикому населенню цієї країни припала дуже до вподоби мужня постать Ареса, і він став у них найвищим богом.

У Римі Ареса ототожнили з Марсом. Але спочатку Марс був не богом війни, а рослинности і весни, — богом, що переможно змагається з зимою. Від нього залежала плодючість землі і здоров'я худоби. До нього зверталися з молитвами, щоб він відвернув негоду й пошесті.

Дня 21 квітня — в день народин Риму — римляни розкладали на Палятині вогонь, через який скакали жінки й чоловіки, а САЛІЇ, жерці Марса, співаючи та б'ючи палицями по своїх щитах, танцювали навкруги. Від того, як високо скакали люди через огонь, залежала високість збіжжя в найближчому році.

Інститут жерців Саліїв установив цар НУМА (див). Одного разу, коли він молився Юпітерові, щоб той захистив його державу, Юпітер, на знак своєї прихильности, впустив із неба бронзовий щит (анцеле), заповівши ,що доки Рим матиме той щит, доти він стоятиме. Нума, пізнавши в тому щиті щит Марса, наказав зробити інших одинадцять, цілком подібних до першого і до кожного з дванадцяти щитів приставив одного жерця в його охорону. Жерців Саліїв вибирано з найкращих родин Риму. Щороку, 1-го березня місяця, що носив ім'я бога Марса і що ним починався римський рік, Салії оббігали Рим, б'ючи у свої щити та, пританцьовуючи співали спеціяльно на ту нагоду складені пісні. Від того культ Марса, як БАТЬКА МІСТА, почав швидко ширитися, але найбільшого розвитку досяг він за пунійських війн, коли скріпла леґенда про Ромула, як сина весталки Реї Сільвії за бога Марса. Римські полководці, вибираючись у похід, зверталися до нього з молитвою і вірили, що сам бог — МАРС ҐРАДІВУС — рушав із ними. Тому, після перемоги жертвували йому частину здобичі.

Товариство Марса, як і Ареса, творило кілька алегоричних богів, як БЕЛЛОНА, Марсова сестра, що відповідала грецькій Еніо; МЕТУС — страх, і ПАЛЬОР — блідість, що нагадували грецьких Дейма і Фоба; ГОНОС — честь, і ВІРТУС — мужність, лицарство; ВІКТОРІЯ — перемога, і ПАКС — мир. Всі вони в Римі мали свій культ і божниці.

Найдавніший вівтар Марсові знаходився на т. зв. МАРСОВОМУ ПОЛІ що за царя Тарквінія було царським полем — тут шанували Марса, як бога рослинности. Пізніше це поле зробилося місцем військових та гімнастичних вправ, і в такому розумінні МАРСОВЕ ПОЛЕ відоме в пізніших европейських народів.

В музеї Терм у Римі знаходиться славнозвісна статуя Марса Людовізі: бог сидить у спокійній, навіть трохи мрійній позі, його зброя лежить долі, а з-під ноги виглядає пустотливий Амор -Купідон. Ця статуя належить пізнішим часам грецького мистецтва (школи Лізіпа або Скопи). і значення її ясне: під чарами любови бог війни складає свою зброю. Оповідали, що Марс мав свою пригоду з Афродитою - Венерою, і від того Венера мала доньку — ГАРМОНІЮ. Деякі міти робили Марса чоловіком Афродити, але інші міти вважають за чоловіка Афродити ГЕФАЙСТОСА (див. ВУЛКАН).

МАРСІЙ, МАРСІЯС — один із СИЛЕНІВ (див.) грецької мітології, творець музики на флейті, — національної фрігійської музики. Атенці запевняли, що флейту вигадала Атена-Паллада, але, спробувавши грати на ній, побачила, що надування лиць і рота їй не личить, і тому з прикрістю кинула її на землю.

Присутній при тому Марсіяс поквапився її підібрати. З часом він досяг такого удосконалення, що своєю грою кермував течією рік. Тим він урятував Фрігію від ворожого війська, примусивши річку Меандр вийти з берегів: вороги ніяк не могли її перейти і мусіли відступити.

Запишавшись своїми успіхами, Марсіяс наважився викликати на герць Аполлона: хто з них краще грає. чи Аполлон на лірі, чи Марсіяс на флейті. Переможець мав зробити з переможеним, що тільки йому забагнулося б. Аполлон виклик прийняв і. коли музи проголосили Аполлона переможцем, прив'язав Марсіяса до дерева та зірвав із нього живого шкуру, щоб покарати за зухвалість. Німфи країни так затужили за Марсіясом, що з їхніх сліз виросла ріка, що й одержала назву надто самопевного силена, а з його крови народились САТИРИ (див.).

Цей міт змальовує в образовій формі культурне суперництво азійського Сходу з європейським Заходом.

Міт Марсіяса дав привід до творчости ріжних давніх скульпторів. У Лятеранському музеї в Римі зберігається чудова статуя Марсіяса, що з захопленням дивиться на флейту, яку перед тим кинула Атена. Уважають, що це копія славнозвісної статуї Мірона.

МАРТЕЛЬ РЕНЕ (1893 —) — французький історик, автор низки праць, присвячених Україні, в тому «Життєпис Мазепи», написаний разом із І. Борщаком. Був референтом українських справ у французькому місячнику «Слов'янський світ». З інших його праць треба особливо згадати «Кво вадіс, Полоніа?», в якій дуже багато місця віддано висвітленню українсько - польських взаємовідносин, «Проблема України» (1927), «Франція і Польща» (1931), «Підкарпатська Україна» (1935). На жаль, піддавши під вплив большевицької пропаґанди, Мартель повірив у щирість московської «українізації» в Україні і в те, що голод 1933 був тільки «харчовими труднощами...»

МАРТЕН АНРІ (1810—1883) — французький історик, автор праці «Росія і Европа», в якій він згадує про Хмельниччину, Мазепу та діяльність «Основи»; пророкував міжнародню вагу української справи.

МАРТИН І, святий, папа римський (649—55), що був засланий до Херсонесу, де і помер. Він засудив був єресь МОНОФЕЛІТІВ і піддав її анатемі, а разом із тим засудив і наказ візанттійського імператора, в якому той співчував монофелітам. З наказу імператора, до Риму прибув екзарх равенський, який вимагав від папи скасувати свій засуд. Папа категорично відмовився і був заарештований і вивезений до Царгороду. Спеціяльний суд засудив Мартина І на кару смерти, але через заступництво константинопольського патріяха смертну кару було заступлено довічним засланням до Херсонесу, тут він через два роки в 655 р. і помер. Один із наступних пап писав до візантійського імператора, що на могилі папи Мартина І відбуваються чуда: «До цієї могили збираються люди звідусіль, і від Керчі і з півночі (себто з нашої України Є. О.) і тут, по своїй молитві, отримують сцілення від тяжких хвороб». (Проф. М. Міллер в «Виз. Шлях» 1959, VI, ст. 747).

У нас пам'ять св. Мартина згадували 14 квітня, і мали таку прикмету: «Коли на Мартина буде хороша година, то буде хороше і на людей, і на врожай» (Ном. 431)

МАРТИНЕЦЬ МИХАЙЛО (1859—1919) —державний секретар земельних справ Зах. УНР. Розстріляний без суду поляками.

МАРТИНОВИЧ ЛУКАШ — кошовий отаман на Запоріжжі в рр. 1669 і 1671.

МАРТИНОВИЧ ПОРФІР (1856—1906) — талановитий український маляр та етнограф, мистець портрету (Б. Хмельницький, Ів. Мазепа, Гр. Сковорода, Гр. Квітка), ілюстратор «Енеїди» Котляревського, українських дум, народних пісень, тощо. Автор етнографічних записів у «Кіевс. Старині».

МАРТІН ЛЬОРЕНС — майор ген. штабу американської армії, який в літі 1919 р. їздив по українській Галичині та Волині і з цієї поїздки написав звіт Делеґації США на Мирову Конференцію в Парижі, а та переслала його урядові, додавши таку заввагу: «Американська Місія думає, що наведені свідчення треба приймати з доволі великою резервою, тому що не мається підтверджуючих інформацій, і тому, що Мартін не мав можливости оцінити положення в більшій частині російської України».

У своєму звіті Мартін писав: «Уряд під проводом Петлюри і Директорії П'яти компе-

тенний, ефективний і займається головно відбудовою торговельного, сільсько - господарського і освітнього життя. Недавні пропозиції Раковського про коаліцію большевиків у Києві з галичанами проти Польщі й Румунії навіть не розглядаються Директорією. Харчів досить, цукру обмаль. Сільське господарство дуже задовільне. Епідемії жахливі, і немає засобів їх поборювати. Поляків і жидів у Галичині трактують українці добре. Немає там німецьких офіцерів, а австрійські старшини — це головно автохтонні жителі Галичини. Селянство бажає боротися проти большевиків. Всі кляси бажають незалежної України».

Далі майор Мартін писав, що він вірить у те, що Українці досить відмінні від москалів, щоб здійснити своє бажання, і закінчує свій звіт такими словами: «Вірю, що Україна може стати сильною державою через свої природні багатства і свій зв'язок із Чорним морем. Вважаю Петлюру на Волині і Голубовича в Галичині з їх міністрами здібними задовільно організувати країну. Я також переконаний, що поділ української Галичини між Польщею й Румунією буде небезпекою для будучини обох країн і поставить під загрозу мир в Европі. А тому, що частини України під Петлюрою і Голубовичем абсолютно не большевицькі, ми можемо найкраще вбити клин у Росію, помагаючи тим українцям проти польського імперіялізму...» (Листи до Приятелів, 1959, VI, 3-4).

МАРТІНЕС КОДО ЕНРІКЕ А. (н. 1926) арґентінський журналіст, що спеціялізувався в інтернаціональній політиці, містячи свої статті й розвідки не тільки в арґентінських часописах та журналах, але і в журналах інших латино - американських країн, і навіть Франції. Зацікавившись українським питанням, почав співпрацювати з журналом «Украніа Лібре», і з 1959 р. майже всі його статті, що з'являлися в арґентінських журналах відбивають його глибоке зацікавлення Україною та її визвольним рухом. Згадаю тут його статті з виключно українською тематикою: «Україна, повстання і народовбивство» («Мажорія» ч. 106). «Україна ніколи не хотіла належати до Росії» (там же ч. 123). «Комунізм вихваляє злочини Петра І» («Динаміка Сосіаль» ч. 107/108 — з нагоди річниці смерти гетьм. Ів. Мазепи); «Драма східніх католиків» («Ель Пуебльо»), «Пімста Хрущова» (там же 31. X 59 — про смерть Ст. Бандери). «Народовбивство в Вінниці» (Мануал де Інформасіонес» т II, ч. 11). «Україна на конференціях Берестя Литовського» (в «Украніа Лібре»).

МАРТОВИЧ ЛЕСЬ (1871—1916) — галицько - український письменник реалістичного напрямку. Залишив кілька збірок новель («Нечитальник», «Хитрий Панько», «Стрибожий дарунок»), повість «Забобон». Змальовував головно життя й побут галицького села — селян та сільської інтеліґенції.

МАРТОПЛЯС — штукар, блазень, баламут. В «Енеїді» Котляревського:

...А мартопляс кричав, сміявся.
Розказував і дивувався,
Як добре знав жінок дурить... (III, 97).

МАРТОС ІВАН (1734—1835) — славний різьбар українського роду, батько російської скульптури, визначний представник клясичного напрямку з ліричним підкладом; вчився в Римі у Канови і Торвальсена, а також у малярів Рафаеля Менґа й Помпея Баттоні, «залишаючись все таки глибоко національним майстром, який вмів передати мармуром українську елеґійність у пам'ятниках на цвинтарях Москви й Петербурґа і в інших пам'ятниках для міст, також і півд. України» (Св. Гординський). Йому належали пам'ятники — Катерини II в Катеринославі, Рішельє в Одесі, Олександра І в Таганрозі і Потьомкіна в Херсоні. Був він професором і ректором Петербурзької Академії Мистецтва.

МАРТОС ІВАН (1760—1831) — секретар гетьмана К. Розумовського, масон, історик, що залишив «Ізслєдованіє банного строєнія, о котором повєствуєт Нестор».

МАРТОС ОЛЕКСА (1790—1842) — збирач матеріялів з української історії та автор історії України в 5 частинах, яка майже вся загинула, не побачивши світу: тільки частина була видрукована в російському журналі «Записки» в рр. 1806—1816.

МАРТОС ПЕТРО (б. 1809—) — видавець першого «Кобзаря» Т. Шевченка 1840 р. Шевченко змалював його портрет (1839 р.) і присвятив йому «Тарасову ніч», але П. Мартос видрукував в 1863 р. свої спогади про Т. Шевченка, сповнені пансько - поміщицькою ворожістю до поета - революціонера, — був він кріпосник, ренеґат українського народу.

МАРУНА — зілля різантемум партеніюм, ивар із нього зміцнює шлунок, але — «не поможе й маруна, як ся оберне голова до труна» (Франко «Прип.» III. 54).

На Снятинщині маруну, разом із любистком, м'ятою та тоєю садили на могилках (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 315). У селах над Збручем казали, що під голову мерцеві не можна класти маруни — «щоб не ломило родини» (там же, 145). На Волині, навпаки, маруну клали до домовини (там же, ст. 150).

У Галичині казали, що, як посіяти в городі кришки зі свяченої паски, то виросте маруна. (Ів. Франко «Прип.» II, 379).

МАРЦИНКЕВИЧ ГАВРИЛО — славний

співак часів імператриці Єлисавети, якого Розумовський привіз із України до Петербурґу. Був одним із перших оперових співаків Росії, що дивував виконанням трудних італійських арій з їх так званими «флоритурами».

МАРЦИПАН — тістечко з тертих мигдалів та цукру. Мигдаль був привозний і тому дорогий, тому й марципани вважалися надто панськими ласощами: «Обійдеться циганське весілля й без марципанів», — каже народня приповідка.

МАРЧУК — пес. народжений в березні (марці). Йому приписували в народі особливі здатності пізнавати відьми. Тому марчуків, коли були ще маленькими, накривали бороною, щоб їх відьми не знищили, поки вони маленькі. (див. ЯРЧУК).

МАРШАЛ — спочатку начальник королівської кінноти в Франції, потім один із вищих французьких старшин, які безпосередньо підлягали головному командантові (конетаблеві); тепер — найвищий ступінь у багатьох національних арміях. а в тому і в московській.

МАРШАЛОК — у Польщі голова сенату, сойму й повітових рад; на Литві був головою Литовського Трибуналу; В Україні був головою МАРШАЛКІВСЬКО - КОМІСАРСЬКИХ СУДІВ, що розглядали скарги на рішення ПІДКОМОРСЬКИХ (потім МЕЖЕВИХ) СУДІВ і функціонували до 1861 р. Тільки від 1801 р. на них можна було апелювати до вищого суду. Головував у них ПОВІТОВИЙ МАРШАЛОК, а в їх склад входили комісари, що їх перше призначував гетьман, потім Малоросійська Колеґія, і нарешті Генеральний Суд.

МАРШАЛКОМ звали подекуди й весільного старосту. У Новоград - Волинському пов. маршалок, на ознаку своєї гідности, носив палицю в вигляді вил, прибрану стрічками та дзвіночками (Х. Вовк «Студії...», 228).

МАРШАЛ ДЖОЗЕФ — англійський мандрівник що був в Україні в рр. 1769—1770 і залишив докладний опис подорожі. «Україна, — писав він, — країна неймовірно родюча й добре загосподарена, неподібна до тої, яку я уявляв собі на основі прочитаних книжок». «Сучасне українське покоління — це моральний й добре вихований нарід; українські селяни — найкращі хлібороби в усій Росії, а Україна, з огляду на скарби своєї природи, — найважніша провінція Росії». Переїжджаючи через неї Маршаль почував себе — «вільним і безпечним як у будьякому англійському ґрафстві, хоч тоді й була війна з Туреччиною». Взагалі український побут із його чистотою й культурністю заімпонував вибагливому англійцеві: «Я ще не бачив такої країни, яка б так була схожа на найкращі правінції Англії, як це я завважив в Україні..»

Опис подорожі Д. Маршаля вийшов у мовах англійській, німецькій і французькій. (Вол. Січинський «Чужинці..» 139—40). Перше видання в англійській мові 1770 р. Потім були ще 4 видання.

МАСА — широкі нездиференційовані верстви народу в протиставленні до кваліфікованої провідної меншости. «При доброму впорядкуванні публічних справ, маса — це те, що не діє само по собі. Вона прийшла в світ, щоб нею правили, на неї впливали, її організовували — навіть, коли б малося на увазі осягнути, щоб вона перестала бути масою, або бодай намагалася не бути такою. Але вона не прийшла на світ, щоб зробити це з власного почину. Вона повинна реґулювати своє життя відповідно до вказівок вищої інстанції, складеної з меншости визначних людей. Можна дискутувати досхочу про визначність тих визначних людей, але що без них людськість в тому, що в ній найістотніше, не існувала б, не може бути жадного сумніву...» (Ортеґа-і-Ґассет «Бунт мас» 1937. ст. 120).

Відповідно до цього ЛЮДИНА МАСИ, за визначенням того ж Ортеґи-і-Ґассета, це — «людина, що нічим не відрізняється від інших людей і ніби повторює в собі загальний тип» (там же, ст. 4).

Це — звичайна пересіч.

Єпископ Фультон Шін у своїй праці «Шлях Щастя», характеризуючи людину маси, писав, що це людина, що читає лише часопис, або кінематографічні журнали, іноді якийсь роман; ненавидить тишу, спокій, споглядання і взагалі все те, що дає їй можливість зглибити свою душу, — вона потребує галасу, натовпу; радіо функціонує в неї незалежно від того, чи вона його слухає, чи ні; вона потребує алькоголю, поліційних романів чи фільмів, щоб заповнити порожнечу свого життя. Вона вважає, що всякий інстинкт повинен бути задоволений, і не розуміє самоопанування, і її погляди на те, що можна і чого не можна, змінюються, як флюґер за вітром. Вона не відчуває вдячности до минулого, ані відповідальности за майбутнє. Їй залежить лише на розвагах і на грошах, що можуть ці розваги дати. Причому ті гроші мають прийти, розуміється, при, по можливості найменшому зусиллі. Цій людині подобаються скандали, і вона бере в них найжвавішу участь, бо з них вона робить висновок, що інші не кращі від неї.

Наші часи називають звичайно «добою маси», бо ніколи ще так, як саме в наші часи, людина маси не вимагала для себе якнайбільшої уваги і не претендувала, без огляду на відсутність відповідних кваліфікацій, кермувати долею не тільки свого найближчого оточення, але навіть і всієї своєї нації, і всього світу. В давні-

ші часи, людина легко погоджувалися на те, що без належних кваліфікацій не можна претендувати на відповідальне керівне місце в суспільності, в наші часи, після того, як Ленін проголосив, що «у нас куховарки правитимуть державою», кожний вважає себе компетентним заявляти «свої права». Ортеґа-і-Ґассет констатував: «Наші часи характеризуються тим, що пересічна людина, **визнаючи свою пересічність,** має сміливість проголошувати **права пересічности** і їх по всіх усюдах накидати. В США кажуть, що бути відмінним від інших — непристойно (див. КОНФОРМІЗМ). Маса винищує все, що від неї відріжняється, все визначне, індивідуальне, кваліфіковане і вибране. Хто відріжняється від загалу, від маси, хто не думає так, як усі, ризикує бути зліквідованим...» (там же, ст. 10). (Див. ЮРБА).

«Оді профанум вульґус» (ненавиджу масу профанів), — писав Горацій. «Трясіть кайданами, — ніколи не стрясете їх», — дорікав масі Ґете. Так само ставився до маси й Пушкін, протиставляючи «поета» й «пророка» «черні». Міцкевич устами Конрада скаржився, що маса не розуміє його найкращих, найвищих думок. Те саме знаходимо ми і в нашого Т. Шевченка. Творив він не для людей, не для слави, а з внутрішньої потреби великої душі, якої не розуміє маса. Свій погляд на поета висловив Шевченко найкраще в поезіях «Пророк» і «Перебендя», в яких устами поета промовляє сам Бог, але маса не розуміє цієї «Божої мови». І в «Юродивому» він ставиться презирливо до «міліона свинопасів» що, оголосили «юродивим святого лицаря». Цей погляд його відбився і в відомому вірші: «..А на громаду хоч наплюй, вона — капуста головата..» (див. КАПУСТА, МАСОВІСТЬ).

До маси з неприхованим презирством ставився Дм. Донцов, ідеолог т. зв вольового націоналізму, називаючи її «інертною і тупою», і протиставляючи їй касту ліпших людей («Дух нашої давнини» ст. 118). (Див. ПРОВІД). Натомість М. Сціборський в своїй «Націократії» боронив масу від надто презирливого до неї відношення: «Чи справді народні маси — це лише «юрба», що її отарна психіка, примітивність і ворохобність унеможливлюють творчість і засуджують її лише на ролю сліпого знаряддя в руках провідної меншости?... Такі погляди, що їх тепер доволі часто зустрічаємо в надто екзальтованих ідеалізаторів «вождизму», є діяметральною протилежністю до теорій політичної демократії та споріднених із нею «народницьких» течій, що лише в масі добачують джерело «правди всіх правд». Порівнюючи ці відмінні погляди, ми гадаємо, що правда десь посередині... Заперечування «ад гок» творчих спроможностей народніх мас повинно привести до заперечення значної частини історії культури людства... Досить глянутися в етнографію, епос, мистецтво, музику, культуру ітд. даного народу, щоб переконатися в тій важливій ролі, що її відограє **будуючий інстинкт його мас.** Що більше: історія дає також приклади, коли саме народні маси у своєму здоровому консерватизмі й духовій устійнености, виказували у рішальних подіях далеко більшу відпорність, ніж її провідні верстви: вони зберігали здобутки національних культур і політично - державних традицій навіть тоді, коли їх еліта, під впливом асиміляції, ставала на службу ворожих історичних чинників.

У цій же книзі М. Сціборський виразно зазначає, що державний устрій мусить «забезпечити нації корисне сполучення авторитарности проводу зі збірною, діючою волею народніх мас. При цьому сполученні відбувається постійна співчинність між творчістю провідної меншости й працею, корективами й безпосередніми почуваннями середньої «масової» людини..» (Цитати у В. Мартинця «Ідеологія...» ст. 64—65).

МАСКА, МАШКЕРА — пристрій на покриття обличчя, щоб не дати себе розпізнати Буває він звичайно з розмальованого картону, але й з інших матеріялів. В діонізійських (вакхічних) процесіях та ініціяціях, з яких розвинулися в греків трагедія й комедія, був звичай розмальовувати собі обличчя. Пізніше, замість розмальовувати обличчя, розмальовували шматок кори чи шкіри, який накладали на обличчя Машкери дозволяли віддаватися в орґіях найбільш божевільним вчинкам, що їх звичайно люди соромляться. І, як у тих давніх оргіях, так і в пізніших карнавалах Венеції та Парижу. машкера зробилася була необхідною приналежністю всяких романтичних пригод, яким сприяли, поза карнавалом, ріжні МАСКОВІ БАЛІ, дуже поширені в аристократичних колах XVII — XIX вв. У мистецтві маска фігурує тепер як символ трагедії з музою Мельпоменою і комедії з музою Талією а в суспільному житті, як символ обману, лицемірства, удавання того, чого нема в дійсності. Тому ЗДИРАТИ З КОГОСЬ МАСКУ — значить виявляти його справжнє моральне обличчя.

У примітивних народів т. зв. ТОТЕМНОЇ цивілізації практикувалися церемонії з машкерами, особливо в обрядах ІНІЦІЯЦІЇ (див.). іноді ця машкера представляла голову тварини, що вважалася за ТОТЕМ племени, іноді це була лише морда, або роги тварин, що на них звичайно полювалося. У деяких народів звичай машкер вказує на вірування про можливість передачі — з допомогою цього символа — життєвої сили (див. МАНА) одної істоти другій.

МАСКУВАННЯ У ВІЙНІ — прикривання природними чи штучними, декоративними засобами окремих військових об'єктивів, гармат, загонів, тощо.

МАСЛО — товщ молока, звичайно коров'ячого. Як показує його назва (від мазати) уживалося воно спочатку не для їди, а для мащен-

ня (Груш. «Іст. УР». I, 256) По всій Україні масло б'ють, а на Московщині його по всіх усюдах одтоплюють, а тому, напр, у Петербурзі (тепер Ленінград) збите з вершків масло називалося чухонським. (Хв. Вовк «Студії..» ст. 81—82).

МАСЛЮК, МАСЛЯК — гриб із бураво - жовтавою слизькою шапкою, сподом ясно - жовтий, їстивний. Водиться по соснових лісах.

МАСЛЯНКА — решгки сметани з сироваткою, з якої зроблено масло, добрий відживний напиток. Також рід каші, звареної з такої сироватки.

МАСЛЯНКА — посудина на масло. Також біла товста вапниста глина.

МАСНИЦЯ — прилад до роблення масла.

МАСНИЦЯ — час розгульного життя перед Великим Постом, відповідає західньо - европейському КАРНАВАЛОВІ (див.). Як показує сама назва, на масниці їдять багато масного, головно млинці або вареники в сметані: « Були на масниці вареники, та у піст на вербу повтікали», або: «Почекайте, вареники, прийде на вас масниця» (Чуб. I, 265). Від масниці залишалися натурально найкращі спогади· «Ой, масничко, яка ж бо ти гарна! Якби тебе сім тижнів, а посту один!» (Слов. Уманця, 426).

Масниці були відомі з давніх часів. Літописець Нестор згадує про них під 1090 р. Але сама назва виникла десь аж у XVI ст.

Перший день масниці називається КОЛОДІЙ (див.), а останній — ПУЩЕННЯ (див.).

МАСОВІСТЬ — суспільне явище поширення впливів МАСИ (див.) на культурне й політичне життя в наслідок кількісного зросту народніх мас. Німецький економіст Зомбарт звернув увагу, що тим часом, як від VI ст. коли власне розпочинається нова европейська історія, до 1800 р.. себто протягом 12 століть, европейське населення ніколи не могло перевищити 180 мільйонів душ. — від 1800 до 1914 р., себто трохи більше, ніж за одне століття воно піднеслося з 180 до 460 мільйонів! Це значить, як завважив Ортеґа-і-Ґассет, що «величезні маси людей були кинені на кін історії в такому прискореному ритмі, що не було можливости охопити їх традиційною культурою». Серед давньої цивілізації нараз з'явилася нова примітивна людина. В школах, якими був гордий XIX вік, цим новим масам могли дати тільки технічні знання, дати ж їм справжню духову культуру не було можливости. Їм дано засоби, щоб жити інтенсивно, але не розвинено в них розуміння історичних обов'язків. Ратенау назвав це явище: «Вертикальна інвазія варварів».

В «Розбудові Нації» за 1928 р. на цю тему писав З. Пеленський, відзначаючи вплив США на поширення психології масовізму в усьому світі: «Пошесть наукової СПЕЦІЯЛІЗАЦІЇ (див.), що виросла в Америці на підложжі тамошнього технічного розвитку, перекинулася до Европи. Університети виграють на кількості слухачів і вчителів, тратять, одначе, у рівній мірі на якості. До бібліотек спливає все більше зростаюча лявіна книжок, що якісно стоять у відворотній пропорції до їх кількости. Врешті так само, як «модерна» людина не буде їхати (1928 р.) автом, скажім типу «Д» 1926 р., так теж не бажає вона читати книжки, яку написано й видано перед двома роками. Мірилом вартости стає рік видання, а не зміст. Щоб щось мало бути прийнятним, має бути рівночасно найновішим. Вражає в усьому поверховість і зовнішність у розумінні того, що є — «наука». Наука тратить зв'язок із внутрішнім переживанням і оформленням людини...» (ст. 23).

І далі: «..Европа починає навзір Америки носити ті самі черевики, їздити тими самими автами, вживати однакових машин слухати щовечора ту саму музику, дивитися по всіх містах і містечках всього континенту на ті самі фільми. Покищо уніфоровується зовнішнє европейське життя. Уже уніформувалося також багато дечого з тутешнього духового життя. Починаємо поволі не тільки їсти скрізь ті самі консерви, не тільки носити той самий одяг і не тільки жити в однакових домах, — починаємо скрізь однаково думати. Живемо в часах духового сусідства всіх людей, у часах масової гіпнози. Так твориться колективна свідомість, масова думка, масовий погляд, один і той самий уніформований, типізований, духовий світ. (Див. КОНФОРМІЗМ). Завжди та маса буде намагатися уподібнити до себе й засосати в себе волю й інтеліґенцію одиниці, зломити вістря всякої відмінности й ориґінальности..» (ст. 234).

З другого боку не можна не відзначити й впливу та прецедентів московської народної психології та літератури, що плекали культ маси і знайшли свій природний вияв в комунізмі з його пропаґандою — в світовому маштабі — масовізму навіть у літературі. І у нас в Україні відомий під цією назвою літературний напрямок комуністичної спілки селянських письменників «Плуг», що його обґрунтував С. Пилипенко: члени спілки мали писати твори, розраховані на масового читача села, і провадити масову організацію громадської і літературної праці.

«Плужанин» орган «Плугу», писав в 1926 р. (ч. IV—V): «Наші твори повинні бути масові, розраховані на широкі маси читачів, робітників і селян. Мають бути прості без упростительства, художні без жадних цяцькувань, писатися простою мовою без вульґаризації й примітивізації». Література — це, мовляв, «процес, де беруть участь цілі маси літературних сил від найвищих своєю кваліфікацією.. до найнижчих,

до художньої продукції робселькорів, учасників стінних газет і рукописних журналів. Вся літературна маса являється магутнім культурним чинником» (ЛНВ. 1933, VII, 598).

Натомість «Вапліте» М. Хвильового відкинуло масовізм, як засаду, шкідливу для творення української культури. Примат за «Вапліте» належить творцям, перед якими ставиться вимога піднесення свого рівня, отже рівня української літератури. Цінність літературної організації не в кількості членів, а в якості, в висоті того, що дають об'єднані в організації вистці. Бо «кожна кляса, як писав М. Хвильовий, в тому числі й пролетарська, творить своє мистецтво через свою більш-менш талановиту молодь і ніяк не всім загалом..» («Думки проти течії»).

«Падання на коліна перед масою... тим темним, неокресленим, підсвідомимм, що живе на дні масової психіки, — писав Дм. Донцов, — найбільш маркантна риса російської літератури. Маса як писав Лерув Больє, це для росіянина несвідоме божество.. подібне до тих рудиментарних богів Єгипту, котрих божественні прикмети є великою, хоч і невиявленою ще силою. Всі російські письменники, а бодай їх найбільша частина, стоять на сторожі цього нового культу, народ маса мислиться тут, як «колеську інтеліґенцію, котра навіть у п'яному виді не забуде віддати пошани свому богові, не забуде проспівати «первий тост за наш народ», як це робилося донедавна на всіх Татіянінських вечорах московського студентства. Предмет цього культу, народ, маса мислиться тут, як «колективне рило» Успенського, в котрім повинна розплистися зникнути одиниця з усіма своїми поривами, поглядами і волею..» («Підстави наш. політики» 48). (Див. НАРОД).

Ірляндський письменник О'Фляґерті, реаґуючи на пропаґанду масовізму в літературі, завважив: «Я людина західньої Европи. Я гордий на свою індивідуальність і на свій інтелект.. Для мене російське обожання маси, як єдиного матеріялу для мистецької творчости, це атавістична балаканина, витвір пересічности, яка, з заздрости до генія, кидається на лоно голоти» (Цитовано в ЛНВ. 1933, VII). Яскравою реакцією проти масовізму в Україні був НЕОКЛЯСИЦИЗМ (див.).

МАСОНСТВО — світова інтернаціональна філософсько - політична організація, що голосить високі гасла загально людської солідарности і прав людини на вільний розвиток своєї особистости. Члени її зобов'язуються до цілковитого послуху і до втримування таємним всього, що їм в організації довіряється. Вся ідеологія масонства побудована на твердженні, що «людина родиться доброю», себто відкидається християнську догму про первородний гріх. Звідти також твердження про суверенність людини, як одиниці що має змагати до якнайбільшого свого розвитку, ставлячи спротив всякому «деспотизмові», як духовному, так і, політично - суспільному. Найбільша моральна чеснота масонів це — терпимість: тому, що кожний сам собі пан, сам собі мораль і закон, треба бути вирозумілим до інших, вишукуючи в них елементи,співзвучні із думкою більшости.

Щоб надати своїй організації більшої привабливости, масони витворили леґенду, що виводить її початки з часів царя Соломона та його будови єрусалимського храму. Отже, за цією леґендою, походження масонів, чи ВІЛЬНИХ МУЛЯРІВ, датується 1006 р. до Р. ХР., коли Соломон почав будувати свій славний храм. Поміж будівничими, що прийшли з Тіру будувати храм в Єрусалимі особливо визначався Ірам, якому Соломон і доручив керувати всіма роботами. З огляду на те, що робітників було багато, і Ірам їх усіх не знав, вирішив він поділити їх на три категорії — новаків, товаришів і майстрів, призначивши кожній категорії іншу платню і давши кожному гасло і відзнаку його категорії. Три товариші, незадоволені своєю платнею, вирішили добути від Ірама гасло майстрів, або його вбити. У цій цілі вони ввечорі постагали — один у вихідних дверей з півночі, другий — з півдня, а третій зі сходу. Ірам, що був тоді сам-саміський, хотів вийти з південних дверей і тоді той товариш, що там стояв, запитав в нього гасло майстрів, занісши над ним молот. Ірам відповів, що він не в такий спосіб отримав гасло майстрів, і товариш ударив його молотом. Але удар був не надто сильний, і Ірам кинувся бігти до північного виходу, де мав таку саму зустріч із другим товаришем. Від нього Ірам спробував втекти через східній вихід, але тут третій товариш, одержавши на своє домагання ту саму відповідь, завдав йому смертельного удару. Убивці заховали труп Ірама під купу каміння, а вночі перенесли його в інше місце, закопали на горбку, а, щоб розпізнати потім місце, встромили там галузку акації.

Пройшло сім днів, і Соломон, не бачучи Ірама, післав дев'ять досвідчених майстрів його розшукати. Після довгих розшуків, троє з них, втомлені, посідали біля того місця, де був похований Ірам, і один неуважно потягнув галузку акації і помітив, що там недавно була зрушена земля. Три майстри, цікаві довідатися, яка тому була причина, почали копати і знайшли тіло Ірама. Вони покликали інших і, пізнавши свого провідника та побоюючись, що хтось із товаришів був винний у злочині і здобув від Ірама гасло майстрів, зараз же його змінили. Перше воно було «Єгова». Його змінили на «Зіпсоване тіло» Після цього вони пішли до Соломона і оповіли йому про те, що сталося. Соломон наказав перенести тіло Ірама до храму, і там було його поховано вельми урочисто. Під час цієї церемонії, всі майстри мали білий передник і білі шкуряні рукавички на знак, що ніхто з них не заплямив свої руки кров'ю. На пригадку про ту подію, масони, чи вільні мулярі, зберігають і досі поділ на три категорії, і

мають за символи своєї організації знаряддя мулярів, а під час церемонії приймання нового члена відбувають церемонію похорону Ірама, і кандидат дістає три символічні удари. Також акація має велику шану в масонів.

У дальшому розвитку цієї леґенди, її зв'язали також із Пітагором, із лицарським орденом Темплієрів, але нам вистачить указати, що в цій леґенді нема нічого, що можна було б уважати обпертим на якихось історичних джерелах. Насправді, масонство виникло в Англії з початку XVIII ст. а з кінцем XVIII ст вже поширилося на всю Европу, захоплюючи головно ліберальну інтеліґенцію і опановуючи революційні рухи не тільки в Европі, але й в Америці північній та південній. Досить згадати, що 13 президентів США з Вашінґтона почавши, а Труманом скінчивши, були масонами. В Арґентіні також були масонами 14 президентів республіки (два з них Великі маестри Арґентінського масонства) і сім віцепрезидентів. Визвольник Півд. Америки і Арґентіни ген. Сан Мартін був масоном, творець арґентінського прапору Мануель Бельґрано був масоном і масоном був автор національного арґентінського гімну Вісенте Льопес-і-Пляно.

В Україну масонство прийшло в останній чверті XVIII ст. через посередництво російського масонства. Одним із перших українських масонів був полтавець Семен Гамалія (1743—1822), вихованець київської академії: займаючи посаду в Москві, він тісно зв'язався з гуртком Новікова, одного з перших масонів. Масоном був Захар Карнєєв (нар. 1748) віцепрезидент Біблійного Т-ва в Україні в 1815 р. Він походив із української слобідської старшини (Охтирського полку). Про нього писав М. Грушевський: «Був масоном, одним із визначних. В 1790 рр. був минським губернатором і лишив по собі гарну пам'ять своєю толерантністю і гуманністю в уніятській справі. В рр. 1817—1822 був начальником (куратором) харківської шкільної округи і дуже займався релігійним вихованням студентів і гімназистів: організував для них недільні зібрання для читання евангелії (перед Службою Божою), ширив Св. Письмо, а в 1821 р. привів до створення Студентського Біблійного Т-ва, в котрім брали участь і українці: в президії бачимо, напр., Корсуна, доволі визначного потім члена українського гурту» («З істор. рел. думки на Укр.» 108).

Масоном був і Ів. Котляревський, батько українського новітнього письменства. Коли в Полтаві була створена в 1812 р. масонська льожа «Любов к істині», ролю «оратора» в ній виконував Котляревський. Льожу цю було закрито вже на другий рік її існування спеціяльним царським указом далеко скорше, ніж закрито взагалі масонські льожі в усій російській імперії, і з цього приводу М. Грушевський завважував: «Дослідники здогадуються, що масонські організації на Україні набрали спеціяльно українського політичного змісту, і це затривожило уряд ..» (там же ст. 108). Із масонів XVIII ст. можна вказати на І. Мартоса, кол. секретаря гетьмана Розумовського. Знаком київських масонів, які створили свою ложу в 1818 р. і збиралися в домику, що існував на Садовій вул. в маєтку Леонтовича, був хрест із кругом і дві з'єднані руки з написом « «єдность слов'янська» (по польськи). Цю ложу було створено для об'єднання тамтешніх слов'ян — українців, москалів і поляків — Общество соєдіненних слов'ян. На ґрунті цієї ложі розвинулося пізніше Кирило - Методіївське Братство. Мастером цієї льожі був малор. ген. губ. кн. Репнін (справжнє прізвище — Волконський), брат декабриста С. Волконського, а заступником мастера один час був Дубельт, що пізніше зробився начальником III Відділу Департаменту Поліції і провадив слідство над кирило-методіївцями. Київську льожу було закрито в 1822 (К. Шероцький «Кіев» 1917, 239).

Виникши на ґрунті протестантизму і юдаїзму, масонство дуже скоро ввійшло в відвертий конфлікт із католицькою Церквою. І якщо перша масонська льожа на европейському суходолі була та, що її створив дука де Вартон в Мадриді в 1728 р. (виникнення масонерії в Англії датують 1721 р., коли пастор Андерсон заходився коло складання т. зв. «Книги Конституцій», що досі служить підставою діяльности англійських льож), то першу енцикліку проти масонів видав папа Климент XII вже в 1738 р. Пізніші папи включно до Папи Пія XII не раз засуджували масонів, а Кодекс Канонічних Прав піддає відлученню від Церкви всіх тих, «хто дає своє ім'я масонській секті, чи іншим подібним стоваришенням». Уже папа ЛевXIII в енцикліці «Гуманум ґенус» відзначив поміж згубними завданнями масонства виключення релігійного навчання в школах, що приводить перше до релігійної байдужности а потім і просто до безбожництва І папа Пій XII, під час Тижня Пастирського Приготування вказував як на причини сучасного незадовільного морального стану мас — «науковий атеїм, діялектичний матеріялізм, ляїцизм і — масонство, як спільну причину всіх попередніх...»

МАССОН ШАРЛЬ ФРАНСУА (1762 — 1807) — французький протестант, був секретарем Олександра І, коли він був великим князем. Автор «Секретних Спогадів про Росію» (по французьки), виданих у рр. 1800, 1804 і 1863. У XIV розділі своїх «Спогадів» він писав (за перекладом Ю. Косача):

«Войовнича нація козаків зменшується з дня на день. Вона скоро зникне з поверхні землі, як зникли інші на яких затяжив російський кабінет, хібащо якась щаслива революція прийде в швидкому часі, щоб визволити її з-під ярма, яке її нищить і давить. Козаки не ма-

ють нічого спільного з росіянами, хібащо грецьку релігію і зіпсуту мову. Їхні звичаї, навпаки, спосіб життя, їжі, війни — цілком відмінні, коли не брати загальних схожостей, які завжди існують між народами, що сусідують, наближеними один до одного вузлами релігійними й політичними.

«Козаки далеко гарніші, вищі, активніші, зручніші, вигадливіші і особливо далеко чесніші за росіян, менше звиклі до рабства. Вони щирі відважні й говорять сміливіше. Їх зверхність менш одноманітна, і тавро, що накладає рабство, їх іще не цілком споганило та не скарлуватіло.. Козаки жорстокі й криваві, але тільки в розгарі військової дії, росіянин — з природи холоднокровно - безпощадний і суворий.

«Козацька нація втрачає незалежність, яку мала перед своїм об'єднанням з Росією. Москалі відбиратимуть її рештки, поки певні, що це їм пройде безкарно... Єднання козаків із Росією було добровільне і умовне. Їхні землі були спільною власністю всієї нації. Жаден чужинець, навіть росіянин, не міг там осісти без дозволу загалу, і Республіка з великою відвагою боронила своїх кордонів від замахів сусідів. Ось який був колись стан козаків, стан щасливий, коли порівняти їхню колишню повну незалежність з теперішнім цілковитим поневоленням.. Від часів Мазепи вони не мали більше великого гетьмана, обраного ними. Цю гідність було скасовано, і титул служив тільки для декорації кількох фаворитів російських імператриць, як напр., Розумовського та Потьомкіна..

«Російський уряд завжди затривожений і завжди підозрілий, бо він завжди гнобив, — тому він не обмежується одним тільки забезпеченням себе супроти нації, що має так багато кігтів. Не вистачає йому того, що він відібрав їй військову силу, розчленував її територію і втілив її в давні російські провінції. Оце недавно розпочав він нове розчленування самої нації... » (Мова про переселення 50 тисяч українців на Кубань і побережжя Криму). (Січинський «Чужинці..» ст. 147—49).

МАССУДІ АБУЛ ГАССАН АЛІ (✝957) — арабський подорожник, перший із арабських письменників, що писав про слов'ян, відріжняючи їх виразно від «русів».

Про слов'ян писав, що «вони поділяються на багато народів, і деякі з них — християни, але є поміж ними і погани, і ті ще поклоняються сонцю». Русів згадує він окремо від цих народів. Оповідаючи про «поган в країні хозарського царя», писав, що «деякі племена з них слов'яни і русини». Отже і тут ставить окремо одних і других. «Русини мають у своїй землі срібну копальню подібну до срібної копальні в горі Банджгіра в краю Хорсана».

МАТВІЙ (МАТВЕЙ) — св. евангелист; колишній митар, покликаний Христом, став Його апостолом і написав арамейською мовою найстарше з чотирьох Євангелій, яке ще перед 70 р. перекладено на грецьку мову. Він походив із Галилеї і звався ЛЕВІЙ, син Алфея. Його апостольське ім'я Матей (по грецьки Теодор, по нашому Богдан) нагадує Божий дар апостольського покликання. Чи це ім'я носив він змалку, чи дав його йому Христос, чи він сам, по покликанні на апостола, змінив собі ім'я Левій на Матей, того не знаємо. За давнім християнським переданням, Матей голосив Євангелію в Індії та Персії, і навіть у Етіопії. Його тлінні останки, що ніби походять із Етіопії, переховуються в Салерно, в Італії. Церква святкує його пам'ять 16 листопада. Арамейський текст Євангелії Матея втратився.

МАТВІЙ (МАТІЙ) — святий, один із 72 учнів Ісуса Христа, що став апостолом на місці Юди Іскаріота.

МАТЕРИЗНА — майно, що дісталося у спадок по матері. На нього складалося звичайно те придане, що принесла жінка, виходячи заміж: чоловік, себто батько родини, не мав права його рушати без дозволу жінки. Марко Вовчок писала: «Князь прогайнував усю батьківщину, зоставив їй (жінці) тільки будинок невеличкий у місті з садочком і двором, бо то була її материзна — того не зміг прогайнувати..» («Нар. Опов.» II, 32).

МАТЕРИК — підґрунтя, нерушена земля під ґрунтом. Те, що змосковщені по школах українці звуть материком, зветься СУХОДОЛОМ. Европа не материк, а суходіл.

МАТЕРИНКА — зілля Оріґанум вульгаре з дрібним листям та червоно - фіялковим цвітом. Вивар із материнки вживають на шлункові захворіння; корінь на приправи. Крім того, відвар із сушеного цвіту материнки п'ють, щоб не завагітніти (ЗНТШ, т. 133 ст. 178). Відношення материнки до вагітности випливає ніби з самої назви рослини, — хоча з самої назви випливав би скорше звичай пити материнку, щоб завагітніти. У греків материнка була присвячена богині народження: вони вірили, що вона улегшує нopід і тому клали її вагітним жінкам у ліжко (Ронкетті 572). У нас до купелі дитини та породілі кидали, разом із іншим зіллям, і материнку (Кузеля в МУЕ, VIII, 27).

МАТЕРІЯ — дуже згущена ущільнена енерґія, що її можна визволити, розщіплюючи АТОМ (див.). Давніше матерію вважали незмінною основою всіх фізичних речей, але модерна фізика відкинула цей давній погляд. Джемс Джінс в свойому «Таємничому Всесвіті» писав: «Матерія — це закорковане світло», світло ж, як ми його звичайно розуміємо, це звільнене світло. Якщо звільнити матерію від її кайданів.

з'явиться світло. На сонці, наприклад, матерія випромінюється в кількості 5 мільйонів тонн кожної секунди. Випромінювання — ось головна основа, що з неї складається всесвіт. Порох (куряву), що ми топчемо під ногами, і зірка, що її тільки ще вчора відкрив астроном, зв'язані єдністю світла і законами випромінювання. Модерна наука знову зустрілася з таємницею створення світу і, правду кажучи, знаходиться тепер не далі Мойсея коли він писав: «Бог сказав: — Хай буде світло! І зробилося світло» (Цитовано в «Філософії релігії» єп. Ф. Шіна, ст 151).

Давніше поділяли матерію на неорганічну, чи мертву, і органічну, чи живу. Але вже М. Метерлінк, використовуючи нові здобутки сучасної фізики писав: «Ми називаємо мертвим усе те, що має життя, трохи відмінне від нашого. Але матерія, навіть ніби найбільш інертна, на справді перейнята такими могутніми й несприємними рухами, що все тваринне й рослинне життя — лише сон і нерухомість у порівнянні з круговоротними вирами і незмірною енерґією, що має в собі, напр., якийсь камінь.» (Цитовано в Е Барери «Таємничий світ», ст 28).

Еддінґтон у книзі «Нові шляхи науки» виясняє, що «матерія складається з протонів і електронів атома та випромінювання, себто електро - маґнетних хвиль ріжної довжини, що заповняють простір між протонами і електронами. Це випромінювання— енерґія, що виникає в наслідок руйнування протонів і електронів. Матерію давніше характеризували, як щось тверде і незмінне, але насправді з відкриттям процесів, що відбуваються в атомах, нема нічого незмінного, і ніби тверда матерія відмінюється в електромагнетні хвилі випромінювання. Намацальне робиться ненамацальним, і саме існування твердої матерії, як сталої основи фізичних явищ світу, робиться проблематичним». Ле Бон писав: «Матерія та енерґія — лише дві форми тої самої основи: матерія — це енерґія концентрована, а енерґія — це матерія розщеплена». А славний фізик Рутерфорд констатував: «Коли б ми усунули з людського тіла порожнечу між її атомами і зібрали всі його протони і електрони в одну компактну масу, людина стала б крихіткою, ледве помітною через збільшувальне скло».

Люди звичайно розріжняють світ духу і світ матерії, — навіть протиставлять їх один одному. Але цей погляд підлягає переглядові з моменту коли ми переконуємося, що в основі всього лежить одна спільна основа, — енерґія, як вираз чудодійної волі тої Найвищої Сили, що завдяки ній ми живемо, рухаємося і взагалі існуємо. (Див. МАТЕРІЯЛІЗМ).

МАТЕРІЯ — всяка тканина.

МАТЕРІЯЛІЗМ — світогляд, що визнає лише матеріяльну, зіфизчну природу речей і явищ, заперечуючи їх залежність і походження від духовних первнів. Тим самим матеріялізм тісно пов'язаний з АТЕЇЗМОМ (див.). Він спирається ніби на науку, головне на досягнення техніки, не тому, що та наука і техніка допомагають зрозуміти дійсність, а тому, що вони навчають кермувати нею і панувати над нею. Матеріялізм сам наперед визначає, якою має бути дійсність, і заперечує свободу волі і цілевість життя, бо вони привносять в життя елементи ірраціональні, непередбачувані і несподівані. Він відмовляється їх бачити, нехтує ними, або їх заперечує. В основі матеріялізму лежить бажання видобути з життя якнайбільше, бо з ним, мовляв, усе кінчається. тому матеріялізм — це панування егоїзму і насильства. Гроші і сила визначають, мовляв, біг історії і долю окремої людини. Тому, хто хоче висунутися в житті, повинен іти до бою за гроші і за силу. Слабшому не залишається нічого іншого, тільки коритися сильнішому. Тому Сталін глузливо запитував: «А скільки у папи дивізій?» Виходячи з чисто практичних міркувань, позбавлених християнського милосердя, матеріялізм приводить у своїх крайніх висновках до таких — з його точки погляду цілком логічних — актів, як винищування (в гітлерівській Німеччині) — для поліпшення раси — соток тисяч людей, визнаних невиліковальними, або винищування також соток тисяч полонених, надто виснажених і тому непридатних до визиску в рабській праці, або до винищування — в сталінському СССР — мільйонів людей, головно українців, непридатних до життя в «безклясовому» суспільстві. Матеріялізм в остаточному висновку неминуче веде до заперечення людської свободи і гідности, перетворюючи людину **в просте знаряддя механістичної цивілізації** на службі людей, що, не визнаючи Бога, ставлять самих себе на Його місце «Крой, Ванька, Бога нет!» (Див. МАРКСИЗМ).

Папа Пій XII в енцикліці з 2. VII. 1957 р., присвяченій святкуванню 100-літнього ювілею появи Богородиці в Люрді, звернув увагу католиків на небезпеки матеріялізму, що «знаходиться не тільки в осудженій філософії комунізму, яка кермує політичним і господарським життям частини людства але й виявляється в любові до грошей, що служить причиною багатьох рішень які важать потім на житті багатьох людей Його помітно також у культі тіла, в надмірному шуканні комфорту, у відкиданні всяких обмежень у житті, що приводить до непошанування Людського життя, що часто нищиться навіть перше, ніж воно побачить світло дня. Виявляється (матеріялізм) і в непогамовному шуканні насолод, що безсоромно прилюдно практикується і намагається спокусити в письменстві і в видовищах людські душі, які залишаються ще чистими. Виявляється він у непошануванні й гнобленні ближнього, в егоїзмі, в несправед-

ливості, що позбавляє людину її прав. — вкоротці в тому наставленні, що визнає тільки матеріяльні функції добробуту і земних утіх..»

А. Річинський в «Проблемах укр. рел. свідомости» (1933, ст. 260) також писав: «Теоретичний матеріялізм, яко «помічна» гіпотеза, був дуже корисним для розвитку природознавства XIX ст... Але ЕТИЧНИЙ МАТЕРІЯЛІЗМ, з яким власне стрічаємося в житті — погоня за матеріяльним добробутом, осягненим не раз ціною відмовлення від найвищих цінностей, це вже прояв духового вичерпання і спідлення. На практиці етичний матеріялізм легко годиться з релігійним формалізмом і стає тоді ще більше небезпечним, бо чисто зовнішня «релігійність» маскує в таких випадках жахливу порожнечу душі, опанованої своєрідними спокусами. Якщо провід нації заражений етичним матеріялізмом, нація гине. Шкоти ще в р. 1745 героїчно боролися за незалежність, так що англійці мусіли оголосити стан облоги. А вже 1790 р. шкоти й не пробували скидати англійське панування, навіть стали в обороні Англії і збагатили її культурно (Юм, Сміт). Ця зміна сталася після того, як Англія забезпечила шкотам матеріяльний добробут, освіту й політичну рівноправність... За «благо» днини шкоти втратили свою національну індивідуальність, перестали дбати про себе, як про націю... Подібно й козацька старшина гетьманської України, почасти стероризована, почасти перекуплена Москвою, щораз менше дбала про будучність нації, лише рятувала свій добробут і вислужувалася заради царського «жалування» і маєтків. Так само і тепер тільки матеріялістичні спонуки, погоня за вигодою та посадою стають причиною заломання наших людей...»

Шпенґлер теж писав: «Можна молитися і ревно сповідатися, і мати на вустах завжди ім'я Боже; можна навіть бути священиком з професії і з переконання, і все ж бути матеріялістом. Християнська мораль, це насамперед — самовідречення. Хто цього не відчуває, той матеріяліст: «Їстимеш хліб у поті чола свого»: це значить, що не можна скаржитися на це важке життя, і не належить уникати його шляхом партійної політики. Але для виборчої пропаґанди ця фраза не надається. Матеріяліст воліє їсти хліб, що інші готують в поті лиця свого — селянин, ремісник, робітник, винахідник, керівник підприємства... Але цей матеріялізм, якому незрозумілий і смішний цей дух самовідречення, це ж ніщо інше, як егоїзм окремих людей і клясовий, паразитарний егоїзм низьких людей, що вважають господарське життя інших лише за річ, що з неї найменшим зусиллям можна виссати найбільшу насолоду — «панем ет чірченсес...» («Вирішальні роки», Мілян, 1935, 165).

Американський філософ Джемс твердив, що матеріялізм — це намагання змінити єрархію речей і поставити нижче над вищим, з'ясувати явища вищого ладу явищами нижчого ладу і залишити долю світу на призволяще його частин, чи сил, найбільше сліпих. («Праґматизм», Париж, 1911, 96). і в тон йому Д. Донцов також завважував: «На питання, що вище — гречана каша, чи Сікстинська Мадонна, ще Писарев відповів, що — каша. З ним погодився Л. Толстой, з Толстим — Ленін. Матеріяльна користь має стояти в нього над усякі абсолютні цінності, понад усякі засади-аксіоми. Родина, рідний край, релігія, особиста честь, хто має їх собі за Бога, небезпечний масі, бо ставить щось над нею та її примітивними пожаданнями. А кожна релігія, в тім і большевицька, забороняє будувати собі «іншого кумира, крім Мене» Забороняв це і Ленін. Бо руйнуюча робота большевизму могла тривати лиш так довго, як маси не знали інших моральних наказів, крім «граб наґрабленое»: доти, доки інтереси «травлення» були у них на першому пляні». (ЛНВісник, 1924, III, 327).

МАТЕРІЯЛІЗМ ДІЯЛЕКТИЧНИЙ — форма матеріялізму, що її, як філософську систему, опрацював, на підставі марксизму Ленін, і що запанувала в СССР. (Див. ДІЯЛЕКТИКА). За цією концепцією, найперше існувала мертва природа, з неї потім вийшло життя, а з нього думка: отже, дух ніщо інше, як тільки форма організованої матерії, психічні явища та інші атрибути свідомости — тільки функції відповідно організованої матерії. Тому і дух, у своїх найвищих виявах — лише наслідок дуже довгої еволюції матерії: не матерія прикута до духа, а дух належить матерії. Звідти й розум, інтеліґентність — один із розвинених продуктів матерії. «Коли вже виявлено, що без мозку нема думки, то ясно, що думка — продукт матерії, високо організованої» (Без телефону нема голосу на віддалі, але ж це не значить, що голос — продукт телефону! Є. О.). Відповідно до цього кожне явище суспільного життя — релігія, наука, мистецтво, філософія, як і всяка інша форма культури й цивілізації — зводиться в цій концепції до простої «форми вищої організації матерії». Саме суспільство набирає значення звичайного колективу праці («хто не працює, той не їсть»), що в відношенні до нього всі інші вияви життя, а між іншими й духове життя, це лише — «надбудова» економічного будинку. Ця теорія НАДБУДОВИ (Див.) походить безпосередньо від Маркса, який навчав, що «спосіб продукції матеріяльного життя обумовлює ввесь життєвий, соціяльний, політичний і духовний процес». «Не свідомість людини визначає її істоту а, навпаки, соціяльне її буття визначає її свідомість». Згідно з цими засадами, большевики вбачають в кожній ідеології — систематизацію чисто матеріяльних наслідків, що виявляються в моральних нормах через думки, почування і правила поведінки. Зв'язок між

економічною базою та ідеологічною «надбудовою» виявляється, за цією концепцією, з особливою ясністю в релігії, яка «в кожну добу відбиває й повторює в своєму оточенні лише сучасне суспільство в його економічних рисах» І етика ніби залежить від політичної економіки та техніки, бо кожний етичний постулят походить від певної кляси і відповідає потребі охорони її економічних інтересів. Так само трактується й філософія, як проста функція економічних інтересів. З огляду ж на те, що останні висновки сучасної філософії і науки цілком заперечили твердження матеріялістів про те, що ніби кожний духовий вияв — лише функція й продукт матерії, саме існування якої починає бути сумнівним (див. МАТЕРІЯ). Ленін заявляв: «Ні одному з цих професорів, здатних на найцінніші праці в спеціяльних галузях хемії, фізики чи історії, не можна вірити ні слова, коли вони говорять про філософію». Це, мовляв, «продажні душі», яких відкриття треба використовувати, звільняючи їх від «реакційних тенденцій». (Філоп Міллер, «Іль вольто дель большевизмо», Мілян, 1930, ст. 37-46).

Діялектичний матеріялізм трактує людину, як низьку підлу істоту, знаряддя найбільш егоїстичних інтересів, що ховаються під покришкою високих фраз якоїсь ідеології. Пролетарі, розуміється, також не роблять винятку і поводяться так, як підказують їм їх економічні інтереси. Але інтереси пролетаріяту збігаються, мовляв, з інтересами визволення людства, і те, що в ньому є найнижчого, єднається з тим, що є в світі найвищого. Це власне в революції пролетаріяту, що вперше царство світла (совєтський «рай»!) бере гору над царством темряви. У цьому пункті, як відзначив Бердяєв в 1940 р. в французькому журналі «Еспрі» («Дух», І, ст. 125), месіянізм Маркса, що був тільки матеріяльним викривленням давнього релігійного жидівського месіянізму, єднається з московським месіянізмом, революційна ідея єднається з ідеєю імперіялістичною, і витворюється та жорстока релігія ненависти, вилущена від усякої «буржуазної» моралі, що характеризує застосовання діялектичного матеріялізму до практичного життя.

МАТЕРІЯЛІЗМ ІСТОРИЧНИЙ — див. ІСТОРИЧНИЙ МАТЕРІЯЛІЗМ.

МАТЕР'ЯНКА — вінок із ріжнобарвних паперових квітів у дівчат (на Ніжинщині. К. Ст. 1893, V, 283).

МАТИ — жінка, що народила дитину, чи більше дітей. У нашого народу зберігся високий культ матері, що відбився в народніх піснях та приповідках, а особливо в обрядовості весілля, де мати виступає завжди на першому пляні.

До матері у першій лінії звертаються свати, прийшовши сватати дівчину. Вона приймає й обмінює хліб сватів, вона ж перша й частує їх. Мати заплітає косу доньці, підперізує рушником і накладає востаннє їй вінок на голову перед вінчанням. Вона ж перша зустрічає молодих після вінчання і перша п'є за їх здоров'я і щастя. Мати виконує всі церемонії, приймаючи молодого і його поїзд, та відограє головну ролю при від'їзді доньки до дому молодого.

— «Благослови, мати, за стіл сідати,
Молоду розважати...»
— «Ой віддала мати доньку
У чужую сторононьку — засмутилася»...
«Ой не можна, козаченьку,
До осени ждати,
Трапляються добрі люди —
Віддасть мене мати»...

До матері ж звертаються і всі пісні під час весільних церемоній. Нарешті до неї ж вдається делеґація від молодого, щоб сповістити про непорочне дівоцтво її доньки-молодої та просять прибути до молодих із ПЕРЕЗВОЮ (див.).

Мати молодого вибирає день, щоб вислати сина у свати і вона ж приглядається і молиться перед цим до місяця й вечірньої зірки. Благословляє сина у свати і до вінця та подає старості символічний хліб. Вона ж провадить сина-молодого до воріт і кропить свяченою водою, випроваджуючи його з поїздом у дорогу по молоду. Мати ж репрезентує і культ роду та навіть імпровізує цей обряд, военний і заразом священий, коли вона вбирає чоловічу шапку собі на голову і удає сідання на коня.

— «Благослови, мати, сина забрати,
Щастя й суджену йти шукати»...

В українських думах, як от про Олексія Поповича, відзначалося, як найбільший гріх, зневагу матері, що виявлялася хоча б у тому, що козак виїхав із дому, не попрощавшись із матір'ю. Але тут же й зазначалося, що

«Матірна молитва дна моря сягає,
З неволі визволяє...»

Зневага матері, як найбільший гріх відзначається і в колядках:

...Ой сів Христос та вечеряти.
Прийшла ж, прийшла к йому та Божая Мати
— Сідай, мати, вечеряти.
— Ой, спасибі, сину, за ту вечерину,
Дай мені, сину, золотії ключі —
Одімкнути рай і пекло,
Випустити грішні душі.
Тільки одну душу та й не випускати,
Бо та душа согрішила,
Отця й матір налаяла. . .
Не налаяла, тільки подумала. . .

(Боровиковський в «Чтеніях» 1867, IV, 136)

БОЖА МАТИ в українського народу — це символ найідеальнішого й найсвятішого материнства, яке висувалося все на перший плян в культі Богородиці. І саме тому культ Богоро-

диці, як видеалізований культ материнства, найшов якнайбагатший вияв в народній творчості. В безлічі українських манастирів та церков зберігалися образи Матері Божої, з котрих чимало втішалося славою чудотворних ікон у супроводі ріжних леґенд. Тут вистачає згадати славнозвісну леґенду й пісню про Почаївську Божу Матір, що

Кулі вертала,
Турків вбивала. . .
Манастир врятувала.

Культ матері відбився і в голосіннях:

Ой, матінко, вишенько,
Що без тебе лишенько.
Ой, ненько ж моя, тонка гілко,
Як без тебе гірко:
Тебе ні купити, ані заслужити,
Що без тебе, моя ненько,
Тяжко в світі жити.
Що вже я ходила, що вже я служила,
Та не найшла тієї неньки,
Що мене родила . . .

Або:

Мати моя, мати, а де ж тебе взяти?
Тебе ні купити, ані заробити.
Майстрів найняти та й намалювати.
Намалюю неньку на жовтому лубку.
Поставлю я неньку та на віконечко,
Як Богу молюся, на неньку дивлюся.
Поставлю я матір на божничок в хаті:
На божничок гляну та матір спом'яну,
Назад обернуся, сльозами заллюся...
(Чуб. V, 474, 552).

І приповідка каже: «Тільки в світі й правди, що рідная мати. . .»

Цей культ матері в нашого народу широко відбився і в нашому письменстві. Навіть у жартівливій «Енеїді» Котляревського знаходимо ми відгомін давнього вірування про необхідність віддавати шану матері при кожному від'їзді, прощаючись із нею. Тут молодий троянець-козак Евріял, вибираючись вночі в ворожий табір майже на вірну смерть, заходить до Енеєвого намісника Іула і плаче перед ним

Бо з матір'ю він розставався
Ішов на смерть і не прощався. . .

Одночасно він просить:

Іул Енеєвич, не дайте
Пан-матці вмерти від нужди,
Їй будьте сином, допомагайте
І заступайте від вражди,
Од бід, напрасници, нападку,
Ви самі мали пані-матку,
Тож в серці маєте і жаль.

Ще в більшій мірі знаходимо цей народній культ матері в Т. Шевченка, що в нього культ материнства примушує його поставитись з незвичайною на ті часи людяністю й любов'ю навіть до покриток і злити культ матері взагалі з культом великої матері — МАТЕРІ УКРАЇНИ, пригадуючи:

Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Чужі люди цураються,
В хату не пускають,
І немає злому
По всій землі безконечній
Веселого дому. . .

"Шевченко присвятив дуже багато своїх безсмертних мистецьких шедеврів саме українській матері, відчуваючи, що український патріотизм мусить починатися від сім'ї, від любови і прив'язання та пошани суспільної «Альма-матер» — матері української дитини. Чи можуть бути кращі слова, якими починає Шевченко один із своїх віршів: «Нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим».

"В іншому творі Шевченко призначує місце для портрету матері на сімейному престолику-божнику, де зберігаються найбільші святощі української родини, аж до молитовних книг включно і каже: «Поставлю я матір на божнику в хаті на божник гляну — матір іспом'яну».

"З новішої літератури таких прикладів можна б наводити безліч. Їх так багато, що навіть загальне обговорення вимагало б хіба спеціяльної монографії" (В. Саган).

(Див. МАТРІЯРХАТ).

МАТІРКА — жіноча частина коноплі, що дає насіння. Прядивом із матірки, а не з безнасінної плосконі, перев'язували пуп у дитини, щоб вона не втратила здатности розмножування (Ящуржинський в К. Ст. 1893, VII, 76). Жменю матірки варили і потім купали в ній дитину, хвору на жовтяницю (Кузеля в МУЕ, IX, 62)

МАТНЯ — середня частина шараварів, що знаходиться між ногами, довга й широка знизу. У Шевченка: «В червоних штанях оксамитних матнею улицю мете — іде козак...»

МАТНЯ — середня поглиблена частина невода. ПОПАСТИСЯ В МАТНЮ — опинитися в безвихідному становищі.

МАТОЧИНА — ступиця в колесі.

МАТОЧНИК — пристрій в вулику, де містять тимчасову бджолину МАТКУ, поки бджоли до неї звикнуть. Також клітина в щільнику (стільнику) для виводу бджоли-матки.

МАТОЧНИК — зілля з сильним запахом Його квіти цвітуть біло і бджоли люблять їх запах, «а тому роївні натиралися цим зіллям перед збором рою, як також і вулики, де оселювалися нові рої. Зате цього запаху не переносить міль та інші комахи. На всіх українських пасіках маточник мусів мати своє місце. Це зілля клали й до складу квітів, з яких робилася ТРІЙ-

ЦЯ (див.). (Килимник «Укр. Рік...» IV. 146).

Властивість маточника приваблювати бджоли була давно відома. Давні греки називали маточник «мелісою» (бджолою) і казали, що, як вулик вимастити маточником, то бджоли вже ніколи його но покинуть. Бджола на маточнику служила у них символом народу, що слухається законів (Ронкетті, с. 797). У нас маточник був символом доброзичливости і достатку (Килимник, IV, ст. 22).

МАТРІЯРХАТ — форма родини, в якій мати очолює родину: вона характеризується головно тим, що родова приналежність і маєток (спадок) рахуються по жіночій лінії. себто діти належать родові матері та наслідують маєток своїх вуйків (братів матері), які відограють в родині більшу ролю, ніж батько.

Доказами на існування колись в українського народу матріярхату служать багаті фолькльорні дані, що виявляють у звичаях українського народу явні залишки матріярхального суспільного устрою. По-перше, тут треба вказати на згадку літопису про відсутність у деревлян постійних шлюбів, що при непевності визначення батька, вело до панування в родині вуйка. Другим доказом служить культ матері в народніх піснях, нерідко навіть на шкоду батькові, — (див. МАТИ), і у приповідках зазначається: «Матінка рідна лучче всього світу, тато, то не мама» (Номис. 180). Той же змисл має й приповідка, яку записав Милорадович: «Батько дитяті, як бугай теляті» (К. Ст. 1904. V, 264). У Галичині кажуть: «Татова та чоловіча родина — то далека» (Франко, III. 33). І в казках наших дівчина не рідко виступає розумнішою від свого жениха. Тому здогадуються, що ті казки постали в часах матріярхату, коли жінки навіть і в казках виявляли свою перевагу (Дикарев в Етн. Зб. НТШ. V, ст. 2).

Але найбільше пережитків з матріярхату дають нам весільні обряди, що донесли нам найдавнішу давнину. У весільній обрядовості головна роля все припадала матері молодого, а особливо матері молодої, супроти яких роля батьків цілком непомітна (Див. МАТИ).

Звертає увагу також роля СТАРОСТИ, якого в значній частині України звуть просто ДЯДЬКОМ, і якого справді вибирали здебільшого з-поміж дядьків, особливо, коли призначали старосту з боку молодої (Вовк, «Студії...», ст. 334). Оборону молодої братом теж можна вважати за характерний пережиток матріярхальної родини (там же, 335).

В. Щербаківський звернув увагу на відмінний характер весільних обрядів в українців, де колись панував матріярхат, і у москалів, де завжди панував патріярхат. «Усі пісні українського весілля — це дуже різкий контраст до того, що ми знаходимо в відповідних піснях московського весілля. У Москвщині весільні пісні це справжні «плачі» та «заплачки», справжнє «витьйо» (голосіння) за майбутню долю нещасливої молодої, за її смутну долю в чужій родині, де її буде кривдити свекруха, де її буде переслідувати своїми сластолюбивими вимогами «грізний» свекір, де чоловікова «пльоточка шелковая» (гарапник) буде лишати криваві сліди на її білому тілі. В українських весільних піснях не зустрічається й тіні подібних натяків. (ЛНВ, 1948, I, ст. 65).

Весільний вінок в українськім весіллі, як охоронний засіб (апотропейон), грав у нас таку ролю для молодої, як в інших народів покривало, що в москалів зветься ФАТА. Це покривало мало охороняти молоду від зурочення і насланння нечистої сили. Українці не мали покривала-фати, — його заступав вінок. Уже свого часу Ягіч указав на важливу ріжницю між українцями й москалями в тім, що в українців вінок служив ознакою «дівоцтва», бо покритка вже не сміла його носити, а у москалів такого звичаю не було, і такого значення вінок у них взагалі не мав. Отже, цей звичай, як підкреслював В. Щербаківський. «незвичайно різко відрізняє нас від патріярхальних москвинів і семітів. Дійсно, ми знаємо, що й у старих ізраїльтян був цей звичай покривала (а не вінка) і, що коли, відповідно до ендоґамного звичаю, Яків хотів узяти у свого дядька Лавана його молодшу доню Рахіль, то йому під покривалом підставили старшу дочку Лію. У багатьох московських оповіданнях теж згадується, як обдурено молодого і, замість гарної дочки, йому під фатою підставили її старшу дочку, поганішу, криву, сліпу, і т. д. В українців такі речі не були можливі. (Щербаківський в ЛНВ. 1948, 65-66). (Див ВЕСІЛЛЯ, ВІНОК, ЖІНКА, ЖОРСТОКІСТЬ, ПАТРІЯРХАТ, СНОХАЦТВО, СВЕКІР)

МАТУСАЇЛ — біблійний дід Ноя, що прожив 969 років. Звідти вираз — МАТУСАЇЛІВ ВІК — дуже довге життя.

МАТУШЕВСЬКИЙ ФЕДІР (1871-1919) — письменник, один із основників вид. «Вік», співробітник «Кievс. Старини», ЛНВісника, та інш., редактор «Громадської Думки» (1905-06) і «Ради» (1906) та журналу «Комашня». Член Української Центральної Ради у Києві. Посол УНР в Греції в 1919 р. 5-го вересня 1919 р. Ф. Матушевський писав із Атен до Дм. Антоновича, посла УНР в Римі: «...Наша Місія, що перебуває в Греції вже шість місяців, відрізана від усього світу. Сама по собі Греція та її уряд ставиться до нас з великими симпатіями, але... Греція в такому становищі, що мусить поглядати на держави Антанти і тому не має змоги стати нам в пригоді. Найбільшим більмом в оці ми являємося для бувшої російської амбасади і для тих, хто за всяку ціну хоче таки зробити Росію «єдиною й неділимою». Щоб вижити нас звідсіля, нам чинять силу прикростей. Нам відмов-

ляли довший час під ріжними претекстами в дозволі послати будькуди посланця, — чи до уряду нашого, чи до іншої місії. Нарешті по довгих митарствах ми добули дозвіл послати посланця (п. Глузмана, Є. О.), але бюро Антанти гутейше поставило такі умови: щоб посланець заздалегідь повідомив, якого дня і яким пароплавом виїздить, щоб по дорозі не спинявся і т. д.

«Коли ми почали протестувати, то в бюро сказано, що це робиться після інструкцій вищої влади. З дозволом на поїздку на Україну вийшло ще гірше. На пашпортах членів місії понаписувано в бюро: «без права зупинятися і без права повороту...» На наш протест, нам знову сказано, що це робиться після інструкцій.

«Як бачите, нас трактують так само, як колись в поліційсько-самодержавній Росії трактовано арештантів, яких пересилали — «по проходному свидетельству».

«Я вже не кажу про те, що догляд за нами, за нашою кореспонденцією переходить усяку міру. Через це, Місія опинилася в надзвичайно тяжкому грошевому становищі, бо від січня місяця, як виїхала з Києва і до цього часу від Правительства не мала й копійки грошей.

«Подаючи оці факти Вам, П. После, прошу Вашої поради. Може Ви визнаєте за корисне повідомити про ці факти Посла нашого в Парижі п. Тишкевича, щоб він звернув увагу, чию слід. Я розумію, що це — дрібничка в порівнянні до того, що там з нами роблять, проте характерна занадто і занадто образлива. Ждатиму від Вас, П. После, звісток, як манни небесної. Занудився я тут страшенно, — тут глуха політична провінція.

«Зроблено тут нашою місією чимало. Якби інформації, та якби наша місія не бідувала, то можна було б зробити вдвоє. А тепер таке становище, що пробі — рятуйте...» (З архіву Місії УНР в Італії).

МАТЮК ВІКТОР (1852-1902) — композитор, греко-католицький священик. З його творів особливо популярна «Цвітка дрібная» для сольоспіву. Крім того залишив він твори для хору та музику для мелодрам С. Мидловського (найпопулярніша «Капраль Тимко»).

МАТЮК — гидка московська, т. зв. триповерхова лайка, якою втоптується в болото й бруд найдорожче почуття любови й пошани іншої людини до її матері і підривається найдорожча українська давня традиція культу матері (див. МАТИ). До нас «матюкування» прийшло, як продукт «московської культури», і матюкувати зналося в нас на селі — «гнути москаля». І вже М. Гоголь в листі до Мих. Максимовича, називаючи Москву «грубою бабою», констатував, що від неї — «крім щей та матерщини нічого не почуєш...» (Див. РОЗПЕРЕЗАНІСТЬ, ЛАЙКА).

МАХНІВЩИНА — селянський повстанський рух на Лівобережній Україні, що одержав свою назву від НЕСТОРА МАХНА, який його очолював і вславився своєю боротьбою проти всякої організованої влади.

МАХНО НЕСТОР (1889-1934) — російський анархіст українського роду з с. Гуляй-Поля на Катеринославщині. Походячи з селянської родини, Махно зробився народнім вчителем і досить рано — сімнадцятилітнім хлопцем — вступив до російської анархістичної партії. Заарештований російською поліцією, він з 1908 по 1917 рр. перебував у Сибірі на каторзі. Але революція 1917 року звільнила його, і він вертається на Україну, оточений сяйвом революційного мучеництва. В 1918 р. він уже стоїть на чолі повстанчого загону, що нападає на німців, але одночасно й на реґулярні українські відділи. Ген. М. Капустянський пригадує:

"При кінці 1918 р. червона Москва пішла війною проти Директорії. По змові з большевиками, деякі наші отамани, що брали участь у повстанні проти гетьмана, повернули фронт проти української влади. Між ними був і от. Махно. Він перший розпочав широкі операції на Катеринославщині і своїми загонами захопив усю її південно-східню частину, активно загрожуючи запіллю Запорозького корпусу, що боронив тоді Харківщину від большевицької влади. В наслідок цього українське військо було змушене стягнутися на правий берег Дніпра та залишити Катеринославщину. Цим несподіваним та тяжким ударом от. Махно **значно причинився до успіхів червоної армії, що в той час була ще заслабою в Україні.** Без допомоги Махна большевики напевно не спромоглися б так швидко захопити Лівобережжя і відрізати нас від важливої в стратегічному відношенні Катеринославщини".

І пізніше співпраця Махна з большевиками дуже шкідливо впливала на хід нашої визвольної боротьби. Літом 1918 р. об'єднані Українські Армії Великої і Західньої України на Правобережжі розпочали свій нестримний похід на Київ та Одесу. Українське населення Лівобережжя, де Денікін провадив єдинонеделімовські війська через Харків на Москву, повстало проти большевицької влади та проти білих москалів. Махно і собі почав був нищити запілля большевиків, а потім виступив і проти Денікіна, виявивши неабиякий стратегічний хист. Він вигадав нову тактику партизанки, що перекреслювала дотогочасну фронтову стратегію. Для цього він користувався тачанками (возами на ресорах), що були озброєні скорострілами. Військо на цих тачанках робилося дуже рухливим, могло добре маневрувати, несподівано нападати і, у випадку невдачі, швидко розсипатися і зникати. При зустрічних боях відділи Махна, щоб зв'язати ворога з фронту, широко розгортали свої лави, зміцнюючи їх станковими скорострілами. Натомість легка кіннота з тачанками нападала на крила ворога та на його запілля. Цією

стратегією покористувався і наш ген. Омелянович-Павленко під час славного Зимового Походу, а потім Будьонний під час большевицької війни 1920 року.

Коли українська армія була примушена відступити в Польщу, Махно знову з'єднався з большевиками, щоб разом із ними нищити армію Вранґеля. Большевики перше виявили до нього дуже велику увагу. До нього, хворого, з Москви висилають найкращих лікарів, щоб його вилікували. Бела-Кун і Каменев відвідують Махна в Гуляй-Полі, але коли доля Вранґеля була остаточно припечатана, і на Україні не залишалося супроти московських большевиків ніякої поважної сили, приймаються большевики й за ліквідацію Махна, що не визнає «диктатури пролетаріяту» і воліє — «федерацію вільних советів» без всякої центральної влади. В серпні 1921 р. Махно втікає до Румунії, звідти до Данціґу, а з Данціґу — до Парижу, де працює як маляр.

25 липня 1934 р. він умирає від сухіт, що придбав собі ще на каторзі.

28 липня його тіло спалено в крематорії, і в похороні бере участь поважна кількість російських, французьких, еспанських та італійських анархістів. Секція анархістів С. Дені з'явилася в компleті з чорно-червоним прапором. Виголошено низку промов. Першим промовляв французький синдикаліст Бенар, досвідчений вічевий промовець, який вихваляв Махна, як «невтомного боєвика за свободу». Потім говорив російський анархіст Волін, що в штабі Махна, разом із іншим російським анархістом Аршіновим, відогравав ролю головного ідеолога «махнівщини», та був фактично його «міністром пропаґанди». Волін намагався доказати, що Махно непричасний до жидівських погромів (большевики запевняли, ніби Махно мав за гасло: «Бий комісарів, большевиків і жидів!»). Волін запевняв, що Махно суворо карав усіх тих, хто виявляв антисемітизм.

Паризькі щоденники відмітили смерть «батька» Махна і присвятили цій події спеціяльні статті. Навіть «Ле Темпс», офіціоз міністерства закордонних справ у числі з 28 липня 1934 р. вмістив довгу статтю пера Пієрра Берлянда, в якій той констатує:

«Нема сумнівів, що поразка Денікіна з'ясовується більше повстанням селян, що вимахували чорним прапором Махна, ніж успіхами реґулярної армії Троцького (автор, на жаль, забуває, що в тих повстаннях українських селян, які призвели до поразки Денікіна, махнівці відогравали далеко не виключну ролю, — Є. О.). Банди «батька» Махна перехилили вагу на користь червоних, і, якщо Москва хоче тепер це забути, безстороння історія це собі пригадає».

Безстороння історія пригадає собі, без сумніву, і ту шкоду, що Махно завдав своєю безголовою політикою своїй власній Батьківщині, зробивши все від нього залежне, щоб українська національна влада не змогла стати твердою ногою на рідній землі і тим спричинився до новітнього її поневолення.

Причину цього треба вбачати в невисгачальній національній свідомості «батька» Махна; він не цікавився українськими проблемами і до останніх днів свого життя не вмів і не хотів розмовляти по-українськи. Його головним «ідеологічним» помічником, як ми вже зазначали, були московські анархісти.

Завдяки цьому марно пішла для України ще одна неабияка сила, зроджена з української землі, але просякнена чужим не-українським духом.

Махно написав свої спогади, які вийшли з друку французькою мовою під заголовком «Російська революція в Україні». Присвятив її Махно своїм приятелям: «Петрові Гавриленкові, Александрові Калашнікові, Мойсеєві Калиниченкові, Симонові Картикові, Филипові Кратові, Ізидорові Лютому, Алексі Марченкові, Саві Махно, Андрієві Семеноті, Гаврилові Трояновї, Степанові Чепелеві, Борисові Веретельникові, Г. Гореликові, Луці Панченкові, Авраамові Шнайдерові і іншим, що боролися, щоб організувати працівників - революціонерів українців і завершити наш спільний ідеал: анархістично-вільно - комуністичне суспільство. Всі вони знайшли смерть в різних обставинах, але всі стремілли до одної мети: здійснення ідеї свободи, рівности і незалежної праці».

Пропащі сили!

МАХОРКА — найдешевший міцний тютюн в Україні, що залишає по куренні досить неприємний і в'їдливий запах. Махорку плекали особливо на Полтавщині, в повітах Прилуцькому, Роменському й Лохвицькому.

МАЦА — жидівські коржі опрісноки (з некваšеного тіста). Виходячи нагально з Єгипту, жиди не мали вже часу пекти розчинений й заквашений хліб. На згадку про це й встановлено в них свято опрісноків, що починалося в день Пасхи і тривало 8 днів. Протягом цього свята жиди не їли іншого хліба, як тільки мацу. Московський большевицький уряд заборонив жидам пекти мацу.

МАЦА — міра сипців в Україні XVI — XVII ст., 16 мац входили в однуКОЛОДУ (див.).

МАЦАК КАРЕЛЬ ЕМАНУЕЛЬ (1858 — 1925) — чеський композитор, сліпий від 12 років життя. Склав поміж іншим «Українську пісню».

МАЦІЄВИЧ АРСЕНІЙ див. АРСЕНІЙ МАЦІЄВИЧ.

МАЦІЄВИЧ КОСТЬ (1875—1945) — міністер закордонних справ УНР в кабінеті С. ОС-

ТАПЕНКА 1919 р., потім посол УНР в Букарешті (1919—20). На еміґрації був професором Укр. Госп. Академії в Подебрадах.

2 грудня 1919 р. К. Мацієвич писав до одного зі своїх колеґ: ...«Ви трохи помиляєтеся, коли гадаєте, що стриманість Румунії в допомозі нам залежить від невияснености наших відносин до Польщі. Це, певно, має значення, але головна причина не в цьому, а в впливах Антанти... Румунія мала протест деяких представників (Англії) з приводу допомоги нам зброєю. Дипломатичний корпус тут до нас не прихильний, і це найбільше псувало нам справу. Ну, а потім Денікін уявляв з себе поначалу таку імпозантну силу, що румуни не могли його не боятися і мусіли навіть проти свого бажання видати йому російське майно і перепускати полонених. Той страх перед можливою Росією, який почувають і більш великі західні держави, має і тут своє значення. Ну а потім наше внутрішнєє безладдя, яке відоме Румунії краще, ніж кому, і за яке мені так часто буває соромно тут, теж спиняло Румунію у досить рішучому анґажуванні в нашій справі, особливо, коли свого клопоту так багато. Це певне, не означає того, що я не придаю ваги нашому порозумінню з Польщею.. Навпаки, в кожному свойому листі і докладі п Міністрові Зак. Справ і Президентові Республіки я писав, що без нього ми будемо завжди на роздоріжжі. Од одного одстали і до другого не пристали... В моїй останній розмові з Братіяну я одержав від нього одверту і, гадаю, щиру пораду, бо він до нас ставиться добре, — отримати хоча моральну піддержку Америки і Франції... Польський посол тут, ґр. Скржинський, з яким у мене теж відношення встановилися більш-менш постійні, підкреслює значення межі Збруча, яка забезпечує Польщу під територіяльної злуки Юґославії і Чехословаччини з Росією і кладе кінець російському панславізмові... Я мусів сказати, що ми краще підемо на державний дуалізм з Польщею, ніж на зовсім самостійне існування України без Галичини. Взагалі я ставлю це питання Вам під розвагу, бо дуже можливо, що воно стане перед нами зовсім реально.» (З архіву Місії УНР в Римі).

МАЦЦІНІ ДЖУЗЕППЕ (1808—1872) — один із найвизначніших діячів італійського національного визвольного руху XIX ст., апостол свободи пригноблених націй.

За часів Мацціні Італія була поділена на кілька маленьких держав (Віденський Конґрес 1815 р. розділив її на 9 держав), головну ролю серед яких грала Австрійська імперія. Джузеппе Мацціні вже в 1821 р. захопився ідеалом незалежної соборної Італії і здійсненню цього ідеалу присвятив усе своє життя. Він вступає в таємне товариство «Карбонарів» («вуглярів») і скоро здобуває в ньому ступінь «маестра» з правом приймати на свій риск до товариства нових членів і з дорученням поширити товариство в Тоскані. Але тут, в 1830 році, зраджений одним із нових членів, що виявився пізніше перебраним жандармом, був заарештований і ув'язнений в Савоні..

Суд в Торіні звільнив змовника, але уряд короля Карла Альберта заборонив йому перебувати в П'ємонті і в Ліґурії. Він виїхав у 1831 р. до Парижу, але по дорозі зупинився в Женеві, де зустрівся з іншими італійськими еміґрантами, що підготовили похід на Савою. Мацціні узяв у цьому поході участь, але з нього нічого не вийшло. Тоді він виїхав на Корсику, щоб взяти участь в повстанні, яке вибухло в середній Італії, але коли й це повстання було здавлене, опинився в Марселі, де в 1832 р. створив революційну організацію «Молода Італія». Французький уряд відмовив йому, як небезпечному змовникові, права перебувати на французькій території, а уряд Сардинії присудив його заочно на ганебну смерть (в 1833 р). Виїхавши з Франції до Швайцарії, Мацціні зорганізував другий похід на Савою, в якому взяв участь, як прапороносець, але леґіон було розбито, і Мацціні виїхав до Лондону, де перебув на еміґрації з перервами 34 роки, працюючи в різних журналах та провадячи далі свою революційну діяльність. В 1857 р. написав він відомого листа до папи Пія IX, в якому закликав його:

— Об'єднайте Італію, Вашу Батьківщину!

Мацціні брав активну участь, разом із Ґарібальді в революційних рухах 1848 р., для яких зорганізував і озброїв новий Леґіон Добровольців, але після перемоги австрійців, мусів тікати до Люґано в Швайцарії. Проте, в 1849 р. він з'являється в Ліворно, де населення тріюмфально його приймає. Звідти відвідує він Фльоренцію, з Фльоренції їде до Риму, де стає на чолі новоствореної Республіки. Але Франція Наполеона III висилає свої війська до Риму, і, після геройської оборони Римська Республіка падає (30 червня 1849 р.), а Мацціні знову виїздить на еміґрацію. В Швайцарії організує Італійський Національний Комітет, а в Лондоні Европейський Революційний Комітет. В 1859 р. відвідує знову потаємно Італію, де і поширює свої революційні відозви.

В одному поліційному рапорті Мацціні описано так:

«Характер цього молодого ентузіяста з найбільш небезпечних, бо він не має ніяких особистих інтересів. Він робить змови тільки задля відродження Італії, готовий, — коли б це буле потрібно, — на будь-яку небезпеку, включно з самопожертвою...»

В іншому поліційному рапорті читаємо:

«Славнозвісний Мацціні ходить завжди в чорному, високий на зріст, темного кольору лиця, волосся дуже чорне і низько підстрижене, чоло високе, виразисте, поважне, і в загальному —гарний мужчина»..

У 1831 р. Мацціні зорганізував у Женеві «Молоду Европу», як дальший логічний розвиток «Молодої Італії». Сімнадцять мало кому відомих людей різних націй зібралися на чужині, щоб створити в Европі, поділеній і войовничій, союз народів супроти союзу тиранів. Це був Інтернаціонал, що його пізніше намагався створити Карл Маркс, заперечуючи батьківщину інших народів (але не батьківщину Німеччини!), але це мала бути вільна спілка вільних націй, на взір тої що про неї саме в ті дні мріяли братчики Кирило - Методіївського Братства у Києві. Тим часом, коли Маркс піклувався тільки про економічний стан пролетаріяту, Мацціні намагався піднести життя народів на вищий моральний рівень; він заперечував потребу клясової боротьби і настоював на національній солідарності. І тоді як Маркс був повний ненависти і вживав усіх заходів, щоб ту ненависть плекати й ширити, Мацціні керувався в усій своїй діяльності тільки високо - розвиненим почуттям любови. Він не вмів ненавидіти навіть тих тиранів, можновладців землі, яких поборював. Він говорив:

— Я поборюю установи, а не людей.

Отже це була повна протилежність сухому й безсердечному Марксові, який не долюблював Мацціні і кпив собі з нього і з його «Молодої Европи», що в ній Мацціні визнавав за кожною нацією прово на вільне життя й вільний розвиток.

«Я — італієць» — писав Мацціні. — Але одночасно я европеєць і взагалі людина. Я люблю мою батьківщину, бо я взагалі люблю батьківщину, люблю нашу свободу, бо я взагалі вірю в свободу, люблю наші права, бо взагалі вірю в право. Національність для мене свята, бо я вбачаю в ній знаряддя добра для всіх, поступу всіх: географічні обставини, історичні традиції, мова, спеціяльні нахили — для мене тільки показники, але місія, яку вона виконує, виявляє мені її посвячення. Нація має бути для людськости тим, чим родина для батьківщини. Якщо вона зле поводиться, якщо вона пригнічує інших, якщо виявляється носієм несправедливости задля тимчасових інтересів, вона втрачає право на існування і копає собі яму...»

Нація для Мацціні, як і родина, вияв Божої волі (в цьому глибока релігійність доктрин Мацціні) і людської любови, що творить єднання між людьми для осягнення місії, визначеної Богом. Тому для Мацціні нація, в протилежність багатьом теоретикам державного права і в повній згоди з тим, що думаємо ми, українці, існує — може існувати — і тоді, коли ще немає держави, але коли вже існує вища спільна ціль. Малі нації часто губляться на перехрестях історії. Трудно їм мати якусь традицію, якусь місію, якусь вічну ціль. Бо нація — це не те, що існує, а те, що постійно здійснюється. І для того, щоб була її вічна вартість, мусить тривати боротьба і жертвенність. Життя нації, як і окремих людей, це — апостольство і жертвенність. Історія — це трагічне виховання людей і народів.

Виходячи з цих засад, Мацціні мріяв про загальну европейську революцію, яка увільнила б уярмлені народи і дала б кожному з них можливість вільного розвитку в гармонійній співпраці з іншими. Ясно, що ця революція не могла мати нічого спільного з тою, що її почали, саме за часів Мацціні, викликати комуністи з Карлом Марксом на чолі. Уже в 1844 р. з приводу «Подорожі в Ікарію», Кабета, в якій описувалося уявну країну, що в ній в комуністичному режимі люди жили в мирі і свободі, Мацціні писав:

«Ця думка абсурдна, нездійсненна, вона знищила б усякий побуд до діяльности, заступила б ідеєю деякого матеріяльного добробуту кожну ідею морального поступу, унерухомила б суспільство і перетворила б його в спільноту бджіл чи бобрів..»

У 1850 Мацціні знову писав в «Італія дель Пополо»:

«Комунізм заперечує одночасно суспільство і особу, і заперечує їх в їх життєвому змісті — в свободі, в поступі, в моральному розвиткові. Вагаючись між сансимонізмом і фур'єризмом, він бере в першого нахил до тиранії і неминучі порушення особистої свободи, а в другого закон задоволення нахилів, марно обмежених потреб, бо кожний нахил, сильно відчутий, творить справжню потребу. Але він перевищує один і другий в абсолютній зневазі минулого, кожного історичного вияву попереднього життя людства. Тиранія знаходиться в корінні комунізму і заповнює всі його формули. Як у холодній, безплідній, недосконалій теорії економістів, людина зводиться в комунізмі до механізму продукції. Її свобода, її відповідальність, її особисті заслуги, постійне змагання до вдосконалення життя в ньому зникають...»

Тим, хто знає, що зробив комунізм в совєтському «раї» ці слова Мацціні не можуть не видатися пророчими.

Два роки пізніше, отже ще до створення марксистської «Інтернаціональної Асоціяції Робітників» (I Інтернаціонал), Мацціні кидає проти прихильників Маркса палке обвинувачення:

«Я обвинувачую їх за те, що вони перекреслили людину і зробили з неї сектанта, перекреслили вільний розум і заступили його формулою, заступили концепцію повного життя одним тільки (економічним. Є. О.) виявом життя.. Я обвинувачую їх за те, що вони висушили джерела віри, озвірили людину, штовхнули робітника на шлях буржуазного егоїзму, зосереджуючи всю його увагу на проблеми матеріяльної користи, роблячи з неї головну мету, коли

вона мала б бути тільки засобом.. Обвинувачую їх за те, що вони, разом із Бентамом і Вольнеєм. повторюють, ніби життя — це шукання щастя замість того, щоб повторювати з усіма великими трасформаторами світу, що життя — це місія, сповнення обов'язку. Я обвинувачую їх за те, що вони ширять віру, ніби нарід може відродитися, товстіючи, за те, що вони заступили проблему людства проблемою кухні людства, за те, що вони твердять: «кожному згідно з його здібностями, кожному згідно з його потребами», тим часом, як треба твердити: «кожному, згідно з його любов'ю, кожному згідно з його жертвенністю...»

Коли ж нарешті в 1864 р. у Лондоні інтернаціонал Карла Маркса був створений і почав діяти, Маццінi писав:

— Ви, як і я, знаєте, що ніяка сила не здатна тривати, якщо не спирається на Правді і на Справедливості. Інтернаціоналові судилося розпастися. З Інтернаціоналу не може бути спасіння ... бо марксистський комунізм «підриває всякий суспільний лад, знецінює продукцію, перешкоджає поступові, перекреслює свободу людини і забиває її в кайдани тиранічного, солдатського ладу..»

Перший Інтернаціонал Карла Маркса дійсно вже в 1876 р. розлетівся, але Маццінi тоді вже не було серед живих — він помер у Пізі в 1872 р. Проте, йому ще прийшлося дожити до першої паризької комуни, що виникла внаслідок поразки Франції у війні з могутньою Німеччиною Бісмарка. Після її розгрому, французький уряд не менш жорстоко покарав усіх її учасників. А Маццінi писав з цього приводу:

«Дії Комуни, як і дії Асамблеї, мені однаково огидні: одні французи супроти французів же виявляють таку охоту до жорстокої боротьби, якої вони зовсім не виявляли в відношенні до чужинецької ворожої армії. Це — ніби сутичка між дикими звірями, що вихопилися з клітки...»

І перед самою смертю свідомість тої загрози, що її несуть усім народам проповідники клясової ненависти і диктатури пролетаріяту, вихоплює з-під пера великого ідеаліста, апостола свободи всіх пригнічених, трагічну фразу:

«Краще вже хай вертаються австрійці, аніж закоріняються облудні й підривні доктрини, що поділили б самих італійців на гнобителів і пригноблених!..»

Присвятивши все своє життя справі звільнення свого народу з-під чужинецької тиранії, не міг він знести думки про можливість виникнення «диктатури пролетаріяту», в якій незначна групка колективних диктаторів запровадила б тиранію над власною, допіру звільненою нацією...

10 березня 1872 року Маццінi не стало. На вістку про його смерть Монкьюр Конуей, великий американський борець проти рабства, виголосив в Каплиці Сауф Плейс промову, в якій сказав:

«Віра в Бога була в ньому надто глибока, щоб виявитися інакше, як в житті, Йому відданому. Життя Маццінi було усісбленням обов'язку. Легко підносити до Бога хвали й молитви, яких Він потребує, але не так легко служити людству, що так потребує справжньої відданости. Світ для Маццінi був тільки ілюзією. Справді ж реальною й намацальною річчю був для нього тільки обов'язок».

МАЧАНКА — мішанина сиру зі сметаною

МАЧУХА — жінка батька, не рідна мати. У нашого народу, як і у всіх народів світу, — хоча серед мачух бувають дуже добрі жінки, що вміють людяно поводитися з дітьми від попередньої жінки свого чоловіка, — переважає погляд, що мачуха, — нещастя для дітей: «Добре тому жити, в кого рідная мати, а у мене, молодої, ма чуха лихая». (Чуб. V, 565). «Горілка не дівка, а мачуха — не мати» (Номис 9368). «Зимнеє сонце — як мачушине серце; зимнеє тепло — як мачушине добро» (Номис, 619). У відомій псальмі про «Сирітку» народ співає: «Царствуй же, сирітко, в небі со святими, а злая мачуха в пеклі з проклятими...» (К. Ст. 1889, IX).

МАЧУХІВНА — сестра по батькові, не по матері

МАШИНА — прилад до виконування праці, знаряддя, яким людина користується для збільшення своїх сил і кращого опанування природи. Людина власне тим відріжняється від тварин, що в боротьбі за існування вживає штучних засобів, які непомітно збільшують її природжені спроможності. Одною з перших машин була дубинка, що нею первісна людина озброїла свою руку, гострий камінь, що ним людина обробляла ту дубинку або й посилювала її ударність, примоцовуючи той камінь до дубинки. Машина (як той первісний гострий камінь) призначена продукувати інші машини, все більш досконалі і могутні. У теперішніх складних машинах живуть, як далекий спогад, мільйони інших машин, з яких вони поволі розвинулися, а з них дві в найріжнороднiших комбінаціях — ПІДОЙМА і КОЛЕСО (див.).

Проти поширювання і застосування машин у виробництві повставали деякий час робітничі маси, вважаючи, що машини — головна причина безробіття, що збільшується з введенням кожної нової машини. Але вже Рікардо (1772 — 1823) зазначив, що відкриття нових метод економізації праці приводить тільки до тимчасового зменшення персоналу. Залізниці, при їх першій появі, викликали хори зловісних пророкувань: диліжанси мали зникнути, поштарі опинитися на бруку, цілі маєтки, вкладені в коні, мали змарнуватися, шляхи були б занедбані і т. д.

З того всього справдилося тільки одне: диліжанси справді зникли, але залізниці дали людям таку масу праці, що диліжанси не змогли б були її дати і протягом століть. Машина, замість зменшувати кількість робітників у багатьох випадках їх значно збільшує. В 1870 р. число осіб, що працювали на фабриках, обраховувано в США на 12.505.923 особи, себто на 32,4% тодішнього населення; через 50 років ця цифра зросла до 41.614.248 осіб, тобто 39,4% населення. Мануфактурна промисловість у 1889 р. давала роботу 4.712.763 особам, а в 1919 р. — 9.096.372 особам. З 1919 р. до наших днів ця цифра ще значно побільшилася. А одночасно машина робить працю легшою і дає можливість значно заощаджувати на часі, і тим зменшувати кількість робочих годин.

Процесові машинового розвитку, у протилежність до розвитку організмів, немає кінця. Завдяки йому, людина не лише опановує землю й відміняє її краєвиди (винищуючи ліси, прокладаючи канали, витворюючи штучні озера, вибудовуючи величезні міста), але починає опановувати й космічні простори. (Див. АВТОМАТ, ТЕХНІКА, МЕХАНІЗАЦІЯ).

МАШТАЛІР — візник, кучер, конюший. В «Енеїді» Котляревського:

..А коні правив машталір.
Була на йому біла свита
Із шаповальського сукна,
Тясомкою кругом обшита,
Сім кіп стоялася вона.
Набакир шапочка стриміла,
Далеко дуже червоніла,
В руках же довгий був батіг:
Він грімко ляскав їм із лиха,
Скакали коні без оддиха,
Ридван, мов вихор в полі, біг.

МАЮФЕС — пісня, що її співають жиди під час шабасового обіду.

МАЯ — дружина ВУЛЬКАНА, богиня бу́йного росту.

МАЯК — світляна вежа у пристанях або на небезпечних скелястих морських побережжях

МАЯК-ГЛЯДА — сторожевий пост на високих стовпах в козацькій Україні: вартові на ньому слідкували за навколишнім степом і давали знати населенню про загрозу ворожого нападу, головно від татар. Про те, як будували запорожці маяки, і яке вони мали значення, оповідав Стороженко в «Споминах про Микиту Коржа»: «Біля кожного редута стояли хвиґури, себто маяки, дуже хитро-мудро збудовані, на случай несподіваного набігу, щоб разом оповістити ввесь край. Кожну хвигуру будували з 20 смоляних бочок ось як: в основу ставили по шість бочок сторч і кріпко сплочали, обв'язуючи смоляним канатом, щоб у середині було порожнє місце, ніби винний казан. Далі ставили на них 5 бочок, а там 4, а останні 2 одна на одну. Сама верхня була найменша і без дна, тільки всередині вроблений залізний прут із коромислом, до котрого прив'язували довший мотузок: один кінець його висів аж до самої землі, а біля другого, коротшого, прив'язували ік дротяному кругові здоровенний пук лик, виварених у селітрі... Як було вгледять татарву, то зараз чкурнуть до редута, а осаул звелить запалювати хвигуру, а на другім редуті побачать і собі запалюють: і в одну годину ввесь край оповіститься, щоб люди зганяли скотину і втікали в слободи..»

За часів Т. Шевченка, як здогадується В. Сімович, ще подекуди, мабуть, існували такі маяки, і наш поет в своїй поемі «Великий Льох» писав про трьох ворон, злих духів української історії, що «сіли на маяку, що на горі, посеред лісу», виявляючи, як писав ак. Ст. Смаль-Стоцький, «в згоді з значенням маяків в давній історії України, добру політичну зорієнтованість ..» (ЛНВ. 1927, VI, 140).

Проте, як виявляє дальша безглузда розмова трьох лірників, ролю тих маяків в охороні України в народі в тих часах уже призабуто... і навіть Б. Грінченко у свойому славному словнику пояснював слово «маяк», як «дерево, залишене при порубці лісу», покликаючись при цьому... на вищезгадане місце в «Великому Льоху» Т. Шевченка. «Ворони.. сіли на маяку, що на горі посеред лісу...»

МЕАНО ЧЕЗАРЕ (1889—1927) — італійський письменник, публіцист і драматург, автор кількох романів, нагороджений національною нагородою, як поет, на Біеннале в Венеції в 1943 р. Його роман «Ця бідна Аріядна», , нагороджений на конкурсі в Віареджо, був перекладений на українську мову (Мих. Островерхою). З його численних п'єс, що були ставлені в театрах мало не всього світу, слід згадати «Народження Саломеї», «Пригоди Дон Кіхота», «Віки не вистачають» і «Красуня», що була нагороджена в 1956 р. премією Сан Венсен. Понад 15 років був він співробітником щоденника «Іль Кор'єре делля Сера» в Міляні. Завдяки Младі Липовецькій, відомій українській культурній діячці, з якою жив подружнім життям, Чезаре Меано цікавився й українською літературою і допомагав Липовецькій в її перекладах на італійську мову поезій Т. Шевченка, які вийшли друком в 1941 р. В 1938 р. вийшов із друку в Торіно «Італійський словник моди». Ч. Меано, що був одним із джерел «Українсько - Італійського» та «Італійсько - Українського» Словника Є. Онацького.

МЕАНДР — орнамент із кривих ліній, що сходяться під прямим кутом, або йдуть спірально (ґвинтом). Меандрова спіраля виступає вже на мальованому посуді Трипільської доби. Дуже

часто бачимо її, мабуть, запозичену від трипільців і на етруських та грецьких вазах. Зустрічається меандр і в орнаментації Далекого Сходу, на монументах Китаю та Індії, але ніби не буває його на пам'ятниках іранського походження та семітичних народів. (Проф. М. Сумцов в К. Ст 1891, VI, 369).

МЕБЛІ — речі хатньої обстанови. Хведір Вовк писав: «До якої б української хати, — починаючи з західніх частин Курщини та Воронiжчини і кінчаючи західніми схилами Карпат, — ми б не заглянули. геть чисто скрізь знайдемо в ній те саме. Вхід до хати — з сіней: коло самого входу, з одного боку піч у кутку, з другого — в другому кутку, або біля печі, — полиця, чи МИСНИК, для посуду: між піччю та тзв. ПРИЧІЛЬНОЮ, себто вузькою стіною хати, знаходиться ПІЛ, себто дерев'яний поміст для спання. або рухоме ліжко; на т зв. ПОКУТІ, під образами, приміщують СТІЛ, вздовж стін — ЛАВИ. а біля столу — ОСЛІН. себто рухома лавка: в кутку. між дверима й піччю, КОЧЕРГИ, у другому кутку, біля мисника — ЗРІЗОК із водою (коли він не стоїть у сінях). Варіяції цього розпологу речей у хаті, дуже нечисленні, трапляються там. де еволюція трикамерної хати пішла далі. та полягають найбільше в тому, що, замість полу чи ліжка біля печі приміщують мисник, замість лав з'являються ТАПЧАНИ, себто дерев'яні лавки зі спинками та з поруччями: іноді в хаті ставлять СКРИНІ, тощо. На покуті.. приміщують БОГІВ або ОБРАЗИ. себто ікони, що їх ставлять звичайно на поличку, яка маскує кут, або на дві полички, що входять у нього. Полички ці мають назву БОЖНИКА і, якщо змоги й сили артистичного таланту господаря, бувають прикрашені різьбленими оздобами, іноді дуже гарними. Перед образами вішають ЛАМПАДКУ або ГОЛУБКА, зробленого з довгувато - круглого шматка тіста, або навіть із великоднього яйця, до якого приброблені зложені фалдочками розмальовані папірці, що являють собою крила та хвіст: з тіста теж роблять щось подібне до голівки. А самі образи обкладають, яко мога старанно засушеними квітами: чорнобривцями, васильками, гвоздиками, барвінком, тощо, головками маку та пахучими травами. Над образами або під ними роблять також часто драпіровку з рушника, який у цьому випадку також звуть БОЖНИКОМ, особливо, коли його зроблено спеціяльно для того. Саме тут, коло богів, приміщують звичайно і пляшечку з свяченою водою з Ордані, як ліки або охоронний засіб проти всякої напасти, страсну свічку..» ((«Студії...» ст. 106—8).

Не всі речі, тут перечислені, властиві «меблі», але всі вони належать до хатньої обстановки. Про окремі меблі — під відповідними гаслами.

МЕГАЛІТ — передісторична будова з великих брил каміння. Див. МЕНГІР, ДОЛЬМЕН, КРОМЛЕХ. ЛЯБІРИНТ.

МЕГАЛОМАНІЯ — манія великости, перебільшене уявлення власних здібностей, рід божевілля. в якому людина вважає, що може доконувати великих діл.

З того приводу, що поляки ніяк не хотіли погодитися на лінію КЕРСОНА (див.), що мала відмежувати Польщу від України, англійський історик Тойнбі в «Науці історії» писав, що польська мегаломанія і польський імперіялізм пішли війною на молоду Українську Державу і тим навели неволю на Польщу й Україну і викликали велику загрозу всій західній цивілізації.

«Домагання польських державних границь з 1772 р. на сході були такі дивовижні, як жадання Англії на границі з 1772 р. в Північній Америці.

«Кожний атляс показує, що границі англійської імперії в 1772 році на заході бігли вздовж ріки Міссіссіпі. Але претенсії Англії все таки були б менше дивовижні, як польські, бо на всьому просторі від ріки Міссіссіпі до Атлантійського океану домінувала англійська мова, а на теренах яких домагалися поляки, панували українська та білоруська мови; до тогож український та білоруський народи по першій світовій війні в належний спосіб заявили свої права на національні держави».

МЕГЕРА — одна з трьох ФУРІЙ. Синонім старої злющої жінки, звичайно бридкої.

МЕГЕРКА — шапка на Полтавщині стіжкової форми.

МЕД — квітковий нектар, перетворений бджолами, — незвичайно корисна пожива, справжнє джерело здоров'я. В нашій народній медицині вживали мед, змішуючи його здоровні властивості з ріжними забобонами· «На різдвяну вечерю, на середину стола кладуть два хліби, один на один, і мед у пляшечці: він помагає, коли в кого горло заболить. Його прикладають, як набирає (материзує) палець на жеребкій кобилі, — коли впаде, смарують тим медом язик, щоб ніщо їй не пошкодило..» (МУЕ. НТШ. XVIII, 15). Коли діти мають кір, то треба дати їм «питущого меду», то зараз виступить висипка. (Етн. Зб. НТШ. V, 193).

Коли новонароджену дитину клали вперше до купелі, кидали перед тим у купіль ложку меду: «щоб дитині так солодко було жити на світі» (там же 181).

Із солодкістю меду в'яжеться сила символічних обрядів. На Гуцульщині, після вінчання, мати молодої підходить до молодого з пшеницею, барвінком, вовною, пугарем бджоляного меду й двома колачами, обсипає його тричі пшеницею й барвінковим листям, вкладає за па-

зуху білої вовни, передає йому колачі, потім мачає мізинець у мед і змазує тричі вуста князя, приповідаючи: «Щоб вам було солодко, як мед солодкий, щобисте обросли (заможні щоб були), як вівці, а тепло аби вам було, як вовна тепла». По тім віншуванні, зсаджує дружба молодого враз із сідлом із коня, а сам скаче через коня, — молодий же мачає мізинець у мед і мастить медом по вустах весільних гостей (В. Шухевич, «Гуцульщина», III, 39—40).

На заручинах, мати дівчини теж обсипувала молодих пшеницею й білою вовною та подавала їм пугар меду. Молоді брали обоє разом той пугар і мачали враз свої мізинці в мед, потім давали один одному облизати мед із пальця, а потім давали його по черзі всім присутнім. Коли старший староста оближе пальця, приповідає до молодих: «Я вас благословляю так, аби вас ніхто не міг розчепити, як не розчепить бджолу від меду. Дивіться: вас ніхто не силує; як з того буде кошт, то поповчіть — покриє тото з вас, котре не схоче побратися..» По тих словах староста брав пугар від молодих, а ті, на знак згоди, подавали собі праві руки, які староста перетинав хлібом..» (там же, ст. 13).

У зв'язку з символікою солодкости, перший місяць по шлюбі у нас, як і в усіх европейських народів, називається «медовим». Милу, приємну дівчину, чи жінку, називають у нас МЕДУНКОЮ (Номис 2903). «Обізватися на солодкім меду» — значить солодко говорити, підлещуватися. У зв'язку і приповідка: «На язиці мід, а під язиком лід» (Номис, 3055).

Хв. Вовк записав вживання меду при таких весільних обрядах:

«При ВІНКОПЛЕТИНАХ у гуцулів «для молодої роблять вінок із барвінку мажуть його медом та додають кілька головок часнику...» («Студії», ст. 237).

«У багатьох місцевостях України мати сама іде назустріч молодим, що вертаються з церкви. В Галичині вона дає на кінці ножа мед молодим, спочатку зятеві, а потім дочці, потім маже медом чоло, підборіддя та щоки молодим, а потім частує медом ввесь поїзд, але нікого з них не маже...» (там же ст. 258). Коли молодий з поїздом приїздить по молоду, — «мати зустрічає його на порозі хати і, кінцем мізинця, тричі йому маже щоки, чоло та підборіддя медом, що вона взяла з пирога своєї дочки. (Відбувається торг із братом, після якого молодий сідає поруч із молодою). На столі перед ними лежить пшениця ще з того часу, як молода сіла на посад, та чарочка з медом...» (ст. 272).

Після першої весільної ночі та покривання молодої, відбувається ще одна церемонія з медом, а саме — частування медом молодих та всіх присутніх. Дружко ставить дерев'яну миску з медом, ріже паляницю, або пиріг, на тоненькі скибочки та маже їх медом. Скибочки він настромлює на ніж і частує — перше сам себе, а потім по черзі, подаючи ввесь час скибочки з ножа, молодого, молоду, їхніх батьків і нарешті всіх присутніх, — і всі мусять брати ті скибочки ротом, просто з ножа (там же, ст. 311; Чубин. IV, 578).

Л. Шевченко писала в київському «Перв. Громадянстві» (1926, І, 92): «Годилося б звернути ближчу увагу на уживання меду при НОВОСІЛЛІ, як також і в весільнім обряді, з огляду на те, що це був один із найдавніших, первісних продуктів і безумовно мав широке обрядове значення. Розуміється, примінення його в ритуалах треба дошукуватися передусім у лісових околицях, де більше розвинене пасічництво, на що і вказує поліська назва сволока — МЕДОВИК».

В давній Україні-Русі мед входив в данину князеві. Це була натуральна повинність, що не мала в собі нічого символічного. Але символізму вона набрала в Іпатієвському літописі, де соцький Микула, з нагоди походу кн. Данила на бояр 1231 р. сказав: «Не погнетши пчел, меду не їдять». Пізніше цю фразу приписувано також кн. Романові, що вів запеклу боротьбу з боярами (М. Грушевський «Іст. УР», III, 13).

За Литовсько-Руської Держави в оподаткування, що його мало давати ДВОРИЩЕ, входить обов'язково і мед.

Мед, як трунок, так зване МЕД-ВИНО, що так часто зустрічається в народніх піснях, вживався з праісторичних часів, і був він улюбленим напитком наших прадідів, і на веселих учтах кн. Володимира В. мед споживали у величезній кількості, як свідчить і вислів Володимира: «Руси єсть веселье пити, не можемо без того бути». Пиття меду було такою життєвою потребою, що за того ж Володимира, розсилаючи по місту припаси для убогих і калік, возили і «мед у бочках». Поганські свята не миналися без пиття. «За рік по смерті небіжчика, — писали араби. — беруть кухлів зо 20 меду, більше-менше, несуть на могилу, збирається родина небіжчика, їдять, п'ють і потім ідуть собі...» Цей звичай перенесено потім і на християнські свята. На празник у Василеві варили за Володимира 300 перевар меду. Митрополит Іоан у своїх «Правилах» (XI ст.) нападає на поширений звичай, що світські люди споряджали бенкети в манастирях, і на тих бенкетах гості упивалися... (М. Грушевський «Іст. УР». І, ст. 313-314). Те саме бачимо ми і за литовських та козацьких часів, коли кожний господар варив собі меду та частував ним гостей: «Вольно кожному з міщан, з жидов і з подданих наших на селах мед ситити і пиво варити на веселье і ку празником і на властні потреби свої домові, а не на шинк» (себто не на продаж). У зв'язку з цим мед, як напиток, в економічнім житті Зах. України не відогравав майже ніякої ролі: шинкували виключно майже пивом, поки не прийшла горілка...

У східній Україні натомість медоварення мало значне господарське значення власне у зв'язку з шинкованням: «Перед розповсюдженням горілки, корчми на Волині і на Поліссі були медові й пивні, а на полудні — виключно медові, і монопольна продажа меду несла тут великі доходи, так що навіть вивіз меду підпадав тут ріжним обмеженням, щоб адміністрація для своїх корчем мала меду подостатком і не дорого». (М. Груш. «Іст. УР», VI, 227). (Див. БДЖОЛА, БОРТНИЦТВО).

МЕДЕЯ — мітична дочка колхідського царя Етея, велика чарівниця, що допомогла ЯЗОНОВІ здобути ЗОЛОТЕ РУНО і потім втікла з ним. Пізніше, коли Язон її зрадив, вбила затроєним одягом свою суперницю Креузу і двох своїх дітей від Язона. Втікши до Атен, стала дружиною царя Ейея (див. АРҐОНАВТИ). Про Медею писав у нас Б. Кравців:

І вроди чар і пал твоїх долонь
І рутяний вінок ясної влади
Віддала ти, коли із зір Геллади,
В Кольхіду зоряну забрив Язон —
Чужинець буйний, захватний мов сон.
Йому — посіявши між людом зваду —
Здала ти світлий скарб святого саду
І брата вбила, що здійняв догонь.

МЕДЖИБІЖ — містечко на Поділлі, згадується в літописах з XII ст. У XIII стт. належало до галицьких князів. Під кінець XIII ст. ввійшло в склад Болохівської землі. У XIV ст. тут виник замок, відновлений князями Коріятовичами — він мав велике значення в боротьбі з татарами і в козацьких війнах. У XVI-XVII ст. це була ніби неприступна фортеця. Під кінець XVII ст. Меджибіж дістався туркам. В 1919 р. тут були бої армії УНР з большевиками.

МЕДИТАЦІЯ — роздум, розумовання, зокрема філософічне. В літературі — рід ліричної поезії, зразок якої дає, напр., Олесева поезія:

Як жити хочеться! Несказано, безмірно...
Не надивився я ні на зелену землю,
Ні на далекі сині небеса.
Я не наслухався ні шуму рік широких,
Ні шелесту лісів дрімучих,
Ні голосу пташок, що вихваляють світ.
Я все життя горів на огнищу людському,
Я все життя неначе був розп'ятий
За злочин чийсь на вічному хресті.
Я все життя збирався тільки жити,
Дивитись, слухати і пити
Нектар із келиха краси. . .

МЕДИЦИНА — наука про хвороби та способи їх лікування. Першими лікарями були в нас ворожбити й знахарі, чи, як їх у стародавні часи називали — ВІДУНИ, ОБАВНИКИ, ПОТВОРНИКИ, КУДЕСНИКИ — чоловіки і жінки. Їх лікувальні засоби полягали головне в замовлюваннях, нашіптуваннях та магічних діях. Проти таких «ліків» виступало духовенство: «Учіть їх, щоб байок не слухали, лихих баб не приймали, ні вузлів, ні примовлювання, ні зілля, ні вороження, ні всього подібного...» Дуже поширені були названі тут ВУЗЛИ (див.), або НАУЗИ, якими займалися особливі НАУЗНИКИ: «Ці баби прокляті, погані, злобні, багато вірних приваблюють наузами. Зачне на діти наузи класти, мірити, плювати на землю, ніби біса проклинає, а ще більше його призиває, — удає, ніби діти лікує...»

Знахарі лікували також усяким ЗІЛЛЯМ, — це були особливі ЗІЛІЙНИКИ. Як збирали зілля, про це оповідав теж один духовник: «Виходять обавники, чоловіки й жінки, чарівники по лугах і по болотах, по дорогах і по дібровах, шукають СМЕРТНОЇ ТРАВИ і ПРИВІТА, що отроює живіт, на згубу людям і худобі. Тут же й дике коріння ломають на чарування й безум людям. Все те роблять із приговорами, за диявольским ділом у день Предтечі, з приговорами сатани. (Див. КУПАЛА, МАКОВІЯ). (Крип'якевич «Іст. укр. культури», ст. 52).

З того всього залишилася нам НАРОДНЯ МЕДИЦИНА, про засоби якої пишу я тут під численними гаслами ріжних рослин та ріжних магічних дій.

НАУКОВА МЕДИЦИНА почала розвиватися в Україні, коли Україна затіснила свої зв'язки з Візантією, і вчений ЛІЧЕЦЬ, ЛІЧИТЕЛЬ, або ВРАЧ займає місце знахаря. Перші визначніші лікарі були з чужинців. За кн. Всеволода (1077-1093) славився в Києві якийсь вірменин — «хитрий був на лікування такий, якого перед ним не було: як тільки побачив слабого, пізнавав і приповідував йому смерть, день і годину: і ніколи не змінилось його слово, і такого не лікував...» Другий чужинець, Петро Сурянин, із Суража (Судака) на Криму, мабуть грек, був лікарем чернігівського князя Святоші, 1105 р. переїхав до Києва й тут «лікував много». Вони обидва скінчили ченцями у Печерському манастирі. У цьому ж манастирі згадуються й перші лікарі-українці: ДАМ'ЯН ПРЕСВІТЕР і АГАПИТ ЛІЧЕЦЬ, обидва в другій половині XI ст. Згодом число лікарів збільшилося, але вони все знаходилися під опікою Церкви, зараховувалися до «церковних людей». Вже тоді вони приписували гарячу купіль, прикладали до тіла СКЛЯНИЦІ з гарячою водою, уживали окладів, олії, плястрів. Окрім місцевих ліків, що черпали з зілля народньої медицини, спроваджували також ліки з чужих країн, навіть із Єгипту (Крип'якевич, ст. 52).

У пізніших литовсько-руських та козацьких часах, вчена медицина не надто процвітає, і А. ВІМІНА (див.), що за Богдана Хмельницького був в Україні, писав, що в Україні нема «ні лікарів, ні аптекарів» (К. Ст. т. 68, ст. 68). Очевидно, все було здане на народню медицину,

на народніх знахарів. Натомість, як засвідчував Ж. БАЛЮЗ, при дворі Ів. Мазепи були два лікарі — німці, — «з якими Мазепа розмовляє їх мовою» (Січинський, «Чужинці...», ст. 117), а німецький же лікар Самуел ҐМЕЛІН, що побував в Україні в другій половині XVIII в. дивувався, що в «Україні вже з давніх часів знали ріжні хемічні ліки, і також було розповсюджене щеплення віспи...» (там же, ст. 139). Все ж до «здивування» Ґмеліна треба ставитися з деякою резервою, бо М. Слабченко в своїй студії про «Малорусскій полк» (Одесса, 1909) так описував стан офіційної медицини в Україні в XVII і XVIII вв.:

«Незначна кількість лікарів виявляється з кількох актів, що дійшли до нас. В 1649 р., напр. у прилуцькім полку був якийсь лікар ЛУКАШКА, який лікував і сусідні полки (Був він, мабуть, вільним практиком, а не виключно полковим лікарем). Це — єдина вістка, що дійшла до нас з XVII ст. і відноситься до полкових лікарів. У XVIII ст. по полках почали з'являтися справжні платні лікарі. У стародубськім полку тільки з 1740 р. був призначений полковий лікар... якому кілька років йшла платня від маґістрату стародубського «з важниці». Був ще й другий лікар на якого йшла платня «з міського млина». У 40-их роках київський маґістрат постійного лікаря не мав, а наймав «от русского війська», але в 50-их роках вже відомі постійні лікарі. Постійний лікар був відомий, здається, в 50-их роках і в Переяславі. У 70-их роках існують уже вказівки на постійних лікарів і аптеки в Глухові, в Лубнах, Ніжині. У 1781 р. Рум'єнцеву були відомі полкові лікарі тільки в кількох полках. Але як зазначає Слабченко, тоді вже були постійні лікарі по всіх полках. Допомагав полковому лікареві ЦИРЮЛИК (див.) або фельдшер. (Слабченко, ст. 234—235).

МЕДОВИК — сволок на Поліссі. Див. МЕД.

МЕДУЗА — найстрашніша з мітичних горгон що, замість волосся, мала на голові гадини; від її погляду все живе оберталося в камінь. Забив її ПЕРСЕЙ, син Данаї, яку цар острова Серіфа Полідект зробив рабинею за те що вона не захотіла йому віддатися. Боячися пімсти сина Данаї, Полідект наказав йому дістати голову Медузи, у певності, що він того доручення не зможе доконати. Але на допомогу Персеєві прийшли Гермес і Атена-Паллада: вони остерегли Персея, що він мусить перше дістати шолом, який зробить його невидимим, магічну торбу та крилаті черевики. Ці дивні речі знаходяться у німф що перебувають у таємній місцевості, точне місце якої знають ҐРАЇ три сестри Горгон, що від народження мають на всіх трьох тільки одне око і один зуб, якими по черзі послуговуються. Крім того Гермес дав Персеєві серп, а Паллада — дзеркало. Персей знайшов Ґраї, заволодів їхнім оком та зубом, коли вони передавали їх одна одній, і таким чином примусив їх указати йому дорогу до таємничих німф, від яких дуже легко й дістав потрібні йому речі. Вирушивши проти Горгон, знайшов їх, як вони спали твердим сном. Підкравшись тоді до Медузи задом, як наказувала йому Паллада, Персей, дивлячись раз-у-раз у дзеркало, щоб безпосередній погляд Медузи не виявив на ньому своєї страшної сили, серпом Гермеса відрубив їй голову і вкинув її в магічну торбу. Від переслідування і помсти страшних сестер, він урятувався, завдяки шоломові-невидимці. З тіла забитої Медузи вилетів крилатий кінь ПЕГАС (див.) і Хрізаор, батько велетня ҐЕРЮНА з трьома головами, що панував в Еріції, в теперішній Еспанії, і годував табуни своїх коней людським м'ясом. Його забив Геркулес.

Повернувшись до Полідекта, Персей показав йому голову Медузи, і від її погляду він скам'янів. Тоді Персей віддав її Атені-Палладі, яка прикрасила нею, на страх ворогам, свою еґіду. Головою Медузи часто прикрашали пізніше також ріжні меблі, і особливо тарілки та тарілочки, у вірі, що злі духи і недоля, лякаючись страшного образу, кидатимуть господу.

МЕДУЗА — найпростіша морська тварина, драглистий порожнинець ріжної постаті, величини і барви.

МЕДУША — у княжій Україні пивниця для меду.

МЕЖА — смуга землі що відділяє (відмежовує) одне поле від другого, одну власність від іншої. У «Руській Правді» знаходимо дуже високі кари — 12 гривен продажу (така кара призначалася тільки за найтяжчі випадки знищення чужого майна) за зрублення бортної межі, за знищення межі полевої за переставлення паркану, що ділить двори, або зрублення граничного дерева. У всіх народів, що визнавали приватну власність, межі вважалися за святі й непорушні. У старім Римі їх відзначувано камінням, причому був закон, за яким той, хто виорав би межовий камінь, підлягав — разом із волами — прокляттю. Ставлячи межові камні, приносили жертву, причому кров тварин зрошувала дно ями, а тіло спалювали. (Перв. Гром. 128. I. 35).

У зв'язок із таким жертвоприношенням Є. Кагаров ставив відомий в Україні зокрема на Холмщині звичай сікти хлопців на новопроведеній межі. На Україні цей звичай відомий і на Дону, звався ПАМ'ЯТКОВИМ ПРОЧУХАНОМ і давніші дослідники символіки права, як М. Кулішер та Павлов-Сильванський, вважали його просто мнемонічним засобом, щоб висічені діти, і виросши, добре пам'ятали, де саме проходила межа. Зрештою, били на межі дітей не тільки в нас, а, за Ріпуарською Правдою, і в германців існував звичай бити дітей на межах по шоках

та драти їх за вуха (Жур. М. Н. Пр.. 1905, VI, 365).

Проте, Є. Кагаров відкидав таке. надто прозаїчне. пояснення, і гадав, що биття хлопців на межі треба вважати за «пережиток жертви. аналогічної з жертвами при закладинах будинку» (Перв. Гром. 1928, I, 35).

На це можна завважити, що жертвоприношення при закладинах будинків (див. ЗАКЛАДИНИ) нам засвідчують численні записи. про людські ж жертви при межуванні нам нічого не відомо.

Межа вважалася в народі за місце перебування нечистої сили. Треба думати, що це вірування виникло, як наслідок обрядів, що освячували межу, робили її святою й непорушною, себто заповнювали її якоюсь магічною силою — МАНОЮ чи ОРЕНДОЮ (див.), — небезпечною для того, хто б її порушував. Таке значення межі ще посилювалося й звичаєм ховати на межі людей, яким не було місця на звичайнім кладовищі себто утопленикам, самогубцям, тощо. (Франко «Прип.» III, 217).

Такими віруваннями з'ясовується і порада нести дитину, що її вважають за ВІДМІНУ (див.) на межу, як на місце. де найлегше відшукати ту чортицю. що підмінила дитину: «Треба набрати глини з дев'яти межей, з-під дев'яти камнів і понести обмінянника уночі о 12 годині на межу. там покласти його черевом до землі. а на потилицю поставити ту глину та й бити обмінянника по плечах свербигузом». Не витримуючи крику власної дитини. чортиця тоді поверне викрадену дитину. а свою забере. (МУЕ. НТШ. V, 4).

Алегорично: «Не переходи чужої межі» — не виходь поза межі власної компетенції.

МЕЖИГІР'Я — манастир під Києвом із церквою св. Спаса. Виник у XII ст. Був поновлений кн. Острозькими. У 1672 р. став приналежністю Війська Запорізького. і старі запорожці доживали тут віку. У поемі «Чернець» Т. Шевченко описав. як. танцюючи, прийшов і старий Семен Палій. докінчувати тут свого віку:

Аж до Межигірського Спаса
Потанцював старий. . .

. . . .

Свята брама одчинилась,
Козака впустили.
І знов брама зачинилась,
Навік зачинилась
Козакові. . .

У 1787 р. манастир згорів, але в 1796 р. в Межигір'ї знайшли порцелянову та фаянсову глину, і київський маґістрат створив тут у 1798 р. фаянсову фабрику, з якої виходили прегарні вироби — посуд. статуетки. барельєфи, тощо, що їх дуже тепер вишукують колекціонери гарної старовини.

В. Січинський писав, що вироби межигірської фабрики відзначалися «прекрасною поливою й тривалим рисунком. Форми посуду та декоративної порцеляни з орнаментикою взорувалися головно на зах.-европ. випробах, головно саксонських, шлеських і англійських (Веджвуда). Але разом із тим у Межигір'ї в більшій мірі. ніж у всіх інших порцелянових фабриках в Україні. відбився своєрідний український характер у типах виробів та їх прикрасах. До таких особливостей належать вироби порцелянових писанок кратенок і декоративних тарелей. Ці останні дуже ріжноманітні, як формою, так і тематикою рисунків та пласкорізьб. Змальовані тут не рідко українські побутові сцени, українські краєвиди. будинки. романтичні будови (нпр. «Золота Брама» в Києві), а також барельєфні портрети українських письменників, вчених і громадських діячів (Шевченка. Куліша, Костомарова). В орнаментальних мотивах часто бачимо улюблений український мотив виноградної лози дубові листки. пільні наші рослини. часами оригінально стилізовані. Також зустрічаємо геометричну орнаментику. що близько стоїть до української народньої вишивки. Це все свідчить наскільки межигірські вироби були зв'язані з місцевим ринком. українським купцем та місцевими потребами...» («Нар. з іст. укр промисловости 1938 47-48). (Див. ПОРЦЕЛЯНА. ФАЯНС).

Після того. як царський «Кабінет Двора» в 1822 р перебрав на себе фабрику. вона почала занепадати. а в 1874 р. її зовсім зліквідовано. У 1884 р. тут знову виник жіночий манастир. який знищили большевики. Потім була тут керамічна школа.

МЕЖІВНИКИ. МЕЖОВІ КОМІСАРИ — слідчі в суперечках за межі земельних володінь у гетьманській Україні. Діяли вони. як спеціяльна колеґія з судовими функціями. які їм делеґував в окремих випадках суд. На підставі розслідування на місці — допиту свідків, перевірки документів. межових знаків, тощо — межівники складали проєкт судового вироку або розмежування земель, який потім затверджував суд. Після реформи гетьмана Розумовського. функції межівників перебрали ПІДКОМОРСЬКІ СУДИ (див.). Зб. НТШ. т. 59, ст. 171).

МЕЗАЛЬЯНС — подружжя з особою нижчого стану. Пишучи в польському літературному тижневику «Вядомосці» (Лондон, 21. II. 1960, ч. 725) про подружжя київської княжни Ганни Ярославни з французьким королем Гейнрихом I. що сталося в 1049 р., поет Й. ЛОБОДОВСЬКИЙ (див.). підтримуючи думку К. Збишевського, висловлену в тих же «Вядомосцях» (ч. 716-17). що те подружжя було мезальянсом. зазначив. що хоча та думка й цілком вірна, тільки ж мезальянс поповнив не Генріх. а Ганна. «Ярослав Мудрий був володарем великої держави, Генрих маленької державки (округи Париж, Сенлі й Орлеан). яка щойно після 300 років стала мо-

гутньою. Це Генрих, не Ярослав, мав причину тішитися, що йому дали за жінку Ганну. Не забуваймо, що для київських князів навіть візантійські цісарські пороги, якщо йшло про подружжя, не були за високі... У двісті років пізніше Київ був купою руїн, по якій топтали Азіяти, Париж ріс у славі й величі. Але в пол. XI ст. надсекванська столиця навіть не могла рівнятися з Києвом, Генрих I не мав навіть шостої частини того значення, що Ярослав Мудрий». В такому ж дусі писав польський історик о. Вол. Мейштович («Америка», 1960, ч. 48).

МЕЗГА — м'яка кора під твердою на сосні.

МЕЗУЗА — жидівський талісман, прибиваний на одвірках.

МЕЙКІН АННЕТ М. Б. — співробітниця англійського Антропологічного Інституту, авторка студій про «Російський Туркестан» та про «Росію — подорожі і студії». Остання книжка на 500 ст. видана в Лондоні в 1906 р. В ній багато про Україну. Інж. Ю. Лісовий подав цікаві уривки (в перекладі) в «Нов. Шляхи» за 1960 р. На стор. 261 авторка писала:

«Якщо йде про вдачу, то українці мають багато лише їм питомих прикмет: передусім вони повільні в своїх рухах і з усіх слов'ян найбільше ліниві — видається, що вони неспосібні до швидкої і енерґійної праці, вони вічно мріють і над чимсь роздумують Їх вдача надзвичайно поетична і всі вони дуже музикальні. Українець любить природу — вони одверті і зовсім у них немає злобного цинізму москалів, вони обдаровані помітною впертістю. Вони твердо держаться раз повзятої постанови, ними дуже тяжко руководити, українець має живе і дуже ніжне серце, є добрим мужем і батьком».

Про українських жінок:

«Українські жінки живуть у кращому суспільному положенні і втішаються більшою пошаною, ніж їх московські сестри. У них є пословиця, що без господаря плаче подвір'я, а без господині плаче хата. Жінка справді господиня в своїй хаті. Про розводи у них не чути, хоч не без того, щоб не сварилися, а то й не покидали. У них є смішний звичай, що в понеділок жінка може робити, що захоче і, мені сумно це казати, але багато жінок проводить понеділки на сплетнях, або по корчмах. Жінки українки мають більше енерґії, ніж чоловіки і, як мене інформували москалі, жінки українки поповнюють відсотково більше злочинів, ніж чоловіки. Як би воно там не було, я стверджую, що українки поводяться куди моральніше від московок. Коли в українському селі знайдеться якась лиха жінка, то їй вимазують дьогтем двері на те, щоб її принизити.

«Зимовими вечорами молоді жінки сходяться разом для праці і співів.

«Їх пословиця остерігає молодих парубків, щоб при шуканні за жінкою кермувалися вухами, а не очима».

Про ріжні звичаї і вірування:

«Дітей тісно сповивають у подушину червоною і чорною крайкою. Чорна й червона крайка має проганяти злих духів від дитини. Це типово український звичай. Коли хтось із них помре то ставлять на вікні склянку води на те, щоб його дух обмився перед відходом у другий світ. Звичайно сусід викопує могилу. Йому не дають за це грошевої нагороди, лише запрошують на поминки. Мерця виносять з хати ногами наперед на те, щоб він більше туди не повертався. Колись був звичай, що винаймали жінок-плачок але нині звичай вже перевівся.

«Кожна дівчина має готову весільну виправу, яку прилагоджують для неї в дуже ранім віці Якщо вона вмре незамужньою, то її вбирають і хоронять у весільному строї.

«Кожний гість що приходить з похорону на поминки, доторкається наперед правою рукою печі. Українці мають величезну скількість пісень для всякої нагоди — так світських, як і релігійних. В імперській каплиці в Петерсбурґу співають тільки українці». (Див. ЛІНИВСТВО, ПІЧ, ПОНЕДІЛКУВАННЯ, ДЬОГОТЬ).

Se terminó la impresión de este libro en el mes de Septiembre de 1960, en los Talleres Gráficos "Champion", c. Mercedes 2163/67, Buenos Aires..